BIBLIOTHECA
FF. PRÆDICATORUM
CONVENTUS
CIVIT. BENITIÆ
Lit. 102
Pl.

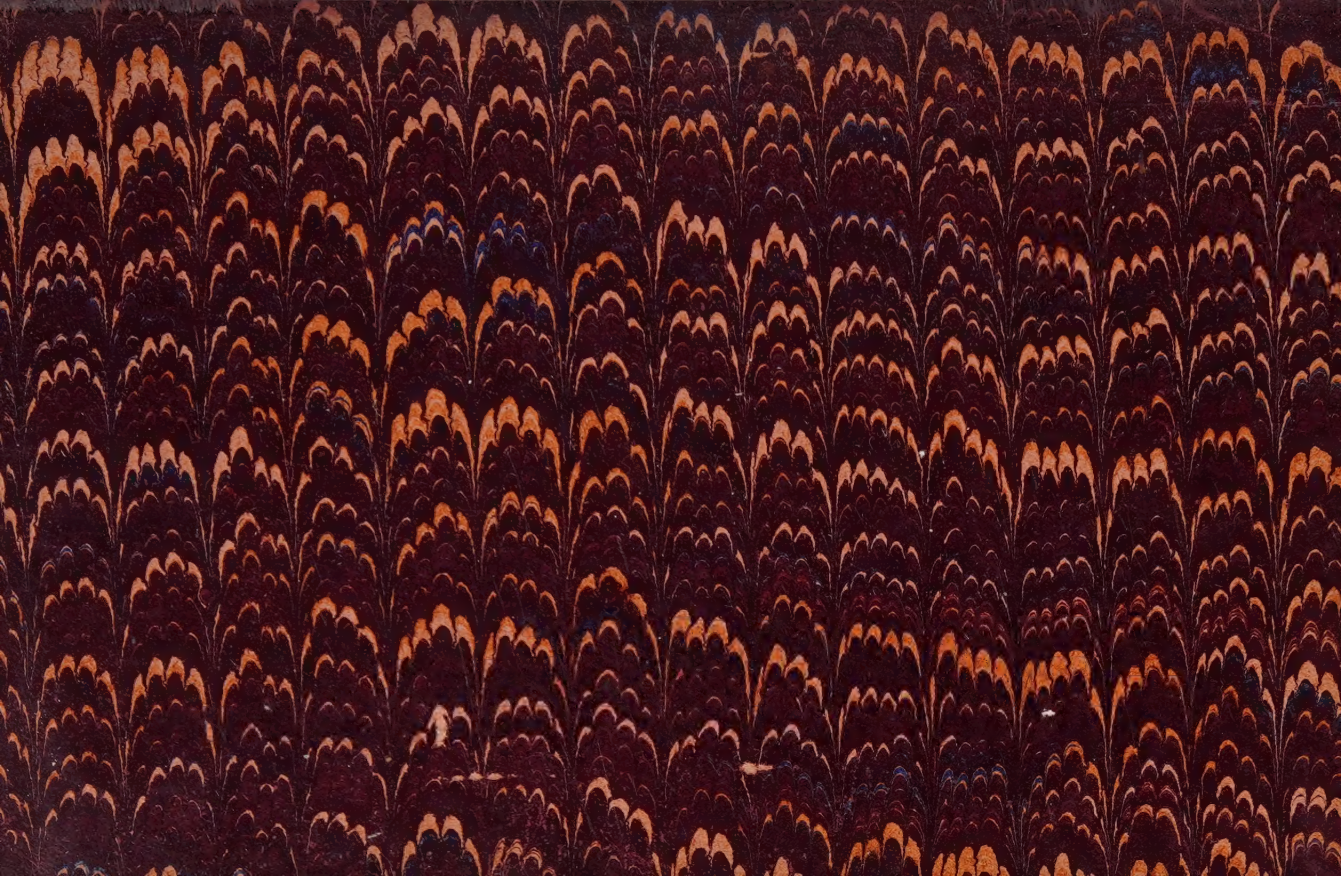

COMPENDIUM
PHILOSOPHIÆ SCHOLASTICÆ

VOL. I

Logica, Metaphisica generaiis et Cosmologia

COMPENDIUM

PHILOSOPHIÆ SCHOLASTICÆ

AD MENTEM S. THOMÆ AQUINATIS

a Fr. IOANNE LOTTINI

ORDINIS PRÆDICATORUM

ST. ALBERT'S COLLEGE LIBRARY

PHILOS. LECTORE IN SEM. EP. FÆSULANO

EDITUM

VOLUMEN I

LOGICA, METAPHISICA GENERALIS ET COSMOLOGIA

Property of
COSA
Please return to
Graduate Theological
Union Library

FLORENTIÆ
TYPIS S. JOSEPH OLIM EQ. A. CIARDI
1900

102
26
v. 1

Editionis jura auctori reservantur

APPROVAZIONE

di Mons. Carlo Falcini Prot. Apostolico e Vic. Gen. della Diocesi di Fiesole

---

Molto Rev.do Padre,

Onorato della fiducia della Paternità V. M. Rev. per la revisione del primo volume del suo corso di Filosofia Scolastica, accettai un incarico sì arduo e superiore alla mia capacità mosso dall'aspettativa di vedere nell'opera da Lei condotta con tanta diligenza e sincerità d'intenzione attuati certi ideali che ho sempre vagheggiati riguardo all'insegnamento elementare di questa nobilissima disciplina.

Godo ora, dopo un esame accurato e coscienzioso, di significare con tutta schiettezza che la mia aspettativa è stata coronata dal fatto, poichè ho riscontrato in tutte le parti dell'opera quell'aurea semplicità di linguaggio che tanto si addice ad un fido discepolo dell'Aquinate, ed una tale aderenza alle dottrine scolastiche, quale si richiede in un filosofo de' nostri tempi, cioè un apprezzamento sommo di que' veri che i dotti dell'antichità ci tramandarono come un prezioso retaggio dell'umano intelletto, combinato colla non timida accettazione di ciò che il progresso scientifico delle età più vicine ha potuto mettere in chiaro ed assodare. Come infatti non si può avere oggi una nuova scienza matematica, del pari che si ha una nuova Fisica, una nuova Chimica ed altre scienze appena abbozzate dagli antichi, così ritengo non potersi avere una nuova Filosofia; ma che per l'onore del genere umano e per l'ossequio dovuto alla verità sia necessario attenersi all'antica, cioè all'aristotelica e tomistica, svolgendone possibilmente i sensi e dichiarandogli estensivamente coll'applicazione ai trovati moderni.

Io non esito pertanto a chiamare *nuovo* il suo corso di Filosofia antica, essendo tale nella forma e nel modo di trattare le questioni, mentre Le è riuscito con non minore fatica che ingegno di dare alle sue tesi uno svolgimento così simmetrico e misurato, che la brevità non impedisce la chia-

rezza, la moltitudine degli argomenti non intralcia l'ordine sempre piano e trasparente, e l'arduità de' concetti non è punto velata da frasi ostentate e metaforiche, ma francamente proposta e dichiarata. Per siffatta guisa è stato a Lei possibile di raggruppare felicemente in un volume di circa 400 pagine quello che si trova sparso diffusamente ne' lunghi e ponderosi trattati di tanti filosofi antichi e moderni. Ben è vero che rare e brevi occorrono nel suo libro le citazioni; e di ciò debbo congratularmi con Lei, che scrivendo per i giovani e colla mira di avviarli allo studio de' grandi maestri, non ha composto un'opera storica o polemica, ed ha opportunamente omesso d'infarcire il suo libro alla maniera tedesca di una faticosa erudizione.

Io mi compiaccio adunque di vero cuore della pubblicazione per le stampe di questo suo lavoro già da Lei esposto e spiegato in parte agli alunni di questo Seminario, e fo voti perchè venga accolto favorevolmente ed adottato come testo anche negli altri Seminari e in qualsiasi scuola cattolica ad incremento degli studî filosofici tanto trascurati nell'odierna cultura de' giovani e per avviamento alle scienze sacre trattate col metodo scientifico dell'Angelico e della sua scuola.

In questa fiducia mi onoro professarmi con alta stima ed ossequio.

Della Paternità V. M. Rev.da

Fiesole, li 10 Maggio 1900.

Devt.mo Servo
Can. CARLO FALCINI

Al Molto Rev.do Padre
Il P. GIOVANNI LOTTINI dei Pred.

Praesens opus, cui titulus *Compendium Philosophiae Scholasticae ad mentem S. Thomae Aquinatis*, etc. a nobis attente perlectum non tantum ut typis mandetur dignum, sed et valde utile futurum ad juventutem catholicam in philosophicis disciplinis instituendam judicamus.

S. Dominici de Faesulis, die 10 Maii 1900,

Fr. AMBROSIUS LUDDI S. Theol. Lector
et Prior Conv. S. Marci de Florentia.

Fr. LUDOVICUS FERRETTI S. Theol. Dogm.
Lector in Sem. Arch. Florentino.

D. THOMÆ AQUINATI

ANGELICO DOCTORI

CATHOLICARUM SCHOLARUM

COELESTI PATRONO

PRÆFATIO

Ne quaeras a me, benigne lector, doctrinae philosophicae novitatem et argumentorum copiam in hoc Compendio, *cum in eo utilitati studentium tantum providere curaverim. Novi enim opera philosophica multa esse ab hodiernis conscripta, et quidem praestantissima; tamen ita diffuse, ut nonnisi ad triennium aptari possint; cum e converso in nullo fere Collegio vel Seminario juvenes per triennium philosophicis institutionibus dent operam. Biennio* Compendium *praesens* Philosophiae Scholasticae *accommodare et omnia quae in aliis latius tractantur breviter et dilucide exponere ita curavi, ut nihil desit quod ad juvenum mentes ad studium Theologiae Thomisticae parandas requiratur. Veterum scholasticorum non tantum, sed et recentiorum scriptorum, eorum imprimis qui doctrinis S. Thomae Aquinatis sunt addictissimi, laboribus usus, a citationibus abstinui; cum in iis sco-*

pulum non leve inveniant qui non alicujus auctoritati, sed rationi tantum assentiendum in philosophicis doctrinis non injuria judicent, rationesque minus validae aliquando existimentur, si humano testimonio fulciri videantur. Hoc tamen monere tenebar, ut citationum vices praevium hoc monitum gereret.

Dum igitur elementare opus discipulis erit sufficiens. professoribus valde utile esse puto opera diffusiora atque doctiora, S. Thomæ præcipue, prae oculis habere: utrisque tamen cum venia ipsum commendo et acceptum fore confido.

DE PHILOSOPHIA

1. **Quid philosophiae nomine intelligatur.** — *Philosophiae* nomen, si origo ethymologica spectetur, idem est ac *amor sapientiae;* si vero ipsa nominis significatio, idem sonat ac *sapientia.* — Definiri autem potest: *Scientia rerum per earum ultimas rationes (seu causas) naturali rationis lumine comparata:* vel etiam brevius: *Scientia rerum per altiores causas.*

Dicitur *scientia rerum,* quia philosophia importat cognitionem certam et evidentem non solum rerum quae sunt in aliquo determinato genere, e. g. non solum de animalibus, quod ad zoologiam pertinet, aut de rebus experimentalibus, quod pertinet ad physicam: sed rerum universim, quia philosophia, saltem sub generali quadam ratione, agit de omnibus, non tantum de humanis et creatis, verum etiam de divinis atque increatis. Additur *per earum ultimas rationes, seu causas,* quia philosophia quaerit causas rerum sive rationes quare res sint, vel tali modo sint, et quidem ultimas causas, quantum fieri potest. quaerit et investigat.

Per hoc autem quod dicitur *naturali rationis lumine comparata*, a theologia distinguitur; quae, licet possit se extendere ad omnia, tamen ipsa ex veritatibus divinitus revelatis procedit, non ex solis veritatibus cognitis per lumen naturale intellectus: unde non potest dici comparata ex solo naturali lumine, sicut philosophia.

2. **Philosophiae divisio, excellentia, utilitas et necessitas.** — Philosophia dividitur in tres partes: in *logicam*, in *metaphysicam*, in *ethicam*. Nam philosophiam esse *scientiam rerum* supra memoravimus; res autem de quibus est scientia, aut existunt solummodo in mente, sicut e. g. conceptus mentis, judicium, ratiocinium etc.; et philosophia qua parte occupatur de his, vocatur *logica:* aut existunt in natura independenter a mente in proprio esse, ut Deus, mundus, homo etc.; et pars quae de his agit dicitur *metaphysica:* aut sunt in natura rationali taliter ut ipsam in finem ultimum recte ordinent aut ab eo avertant, et philosophiae pars quae de his occupatur dicitur *ethica*.

Ex definitione et ex divisione tradita palam fit:

I. *Excellentia* philosophiae. Nam per philosophiam homo perficit nobilissimam partem sui, idest partem rationalem sive intellectum, vi cuius omnibus supereminet, et quidem attingendo ipsum Deum qui est nobilissimus omnium, et cognoscendo quid et unde anima sua sit, et ad quem finem tendat.

II. *Utilitas et necessitas*. Etenim valde utile est homini per rationem cognoscere Deum et scire ipsum esse ultimum finem humanae naturae, cognoscere animam, ejus originem, media quibus ad Deum ut finem perveniat, quod per philosophiam praestatur; imo philosophiae necessitas sequitur etiam praecipue pro vita christiana, quia per philosophiam sophi-

smata contra fidem a theologo catholico diluuntur et propulsantur.

3. **Causa philosophiae**. — Causa philosophiae est imperfecta cognitio veritatis ex qua consequitur admiratio quae exurgit ex apprehensione alicujus excellentis veritatis cujus causa ignoratur; et ex admiratione consequitur appetitus cognoscendi perfectius veritatem: e. g. cognoscendi causam alicujus effectus: ex appetitu consequitur investigatio, et sic habetur philosophia. Sed etiam rectae dispositiones animi maxime conferunt ad philosophiam, seu ipsae virtutes morales per quas homo a sensibilibus et materialibus retrahitur, et ad Deum, qui est ipsa veritas, inclinatur.

LOGICA MINOR

Caput I.

De logica in genere

4. **Definitio logicae.** — *Logica* definitur: *Ars seu scientia directiva rationis humanae in cognoscenda veritate;* seu: *Scientia vel ars directiva ipsius actus rationis per quam scilicet homo in ipso actu rationis ordinate, faciliter et sine errore procedat.*

Explicatur definitio. — Dicitur *ars,* quia sicut mens humana adinvenit artes diversas quibus actus humani exteriores debitum finem consequantur, ita adinvenit artem qua ipsa mens dirigatur in suis actionibus quibus veritatem consequitur, et haec est ars logica. — Unde, sicut et aliae artes circa propriam materiam, ita *logica* tradit leges et praecepta, quibus mens dirigatur cum ex una ad aliam veritatem elucidandam et probandam procedit. — Dicitur *scientia*, quia non solum leges et praecepta tradit, sed et tales leges ac praecepta esse necessaria ad evitandos errores et ad veritatem inveniendam demonstrat.

Additur *directiva ipsius actus rationis*, vel simpliciter *rationis humanae*, quia logica ex una veritate cognita mentem dirigit ad aliam cognoscendam ordinate; et sic mens per logicam faciliter devitat errorem. Sed non posset recte mentem dirigere, nisi ea ex quibus mens procedit essent firma et inconcussa; et ideo ad logicam pertinet talia, idest principia, ex quibus mens incipit ratiocinari, examinare et expendere: unde sicut aliae artes non solum legibus et praeceptis actus exteriores dirigunt uti debitum finem consequantur, sed judicant etiam an materia sit apta ut ex ea artefecta produci possint; (sic faber lignarius judicat e. g. an hoc lignum sit aptum ut ex eo statua, aut aliud opus, fieri possit) ita etiam logica expendit, examinat quaenam principia sint apta ad inveniendam veritatem: proinde ad ipsam pertinet expendere quaenam sint primae veritates universalissimae vi quarum omnia cognoscuntur, insuper an ex sensibus, vel ex fide aliorum, vel ex ipsa ratione etc. possit veritas haberi.

Adverte logicam, quam definivimus, supponere *logicam naturalem*, quae inest omnibus hominibus etiam rudibus, et est *quaedam naturalis aptitudo menti insita ad ratiocinandum de rebus obviis*. Haec logica suum habet complementum et perfectionem a logica artificiali quae studio acquiritur et quam ab huius capitis initio definivimus.

Hinc logica in duas partes dividitur, quarum prima dicitur *dialectica*, sive *logica minor*, altera *critica*, vel etiam *logica major*; secundum quod vel in tradendis explicandisque legibus et praeceptis sistit, aut in examinandis principiis ex quibus veritas scientifica habetur.

5. **Actus mentis triplex.** — Diximus logicam circa mentis actus versari: sed actus mentis triplex

invenitur, videlicet: *simplex apprehensio, judicium, ratiocinium.* Qui e. g. fumum percipit dicitur simpliciter apprehendere: qui autem affirmat fumum excaecare judicare dicitur; qui autem ex eo quod fumus excaecans existit. deducit subesse ignem, ratiocinatur. Unde *simplex* mentis *apprehensio definiri* potest: *Actus mentis quo quid sit res aliqua scimus nihil de ea affirmantes vel negantes.* — *Iudicium* est: *Actus mentis quo aliquid de altero affirmamus vel negamus.* — *Ratiocinium* est: *Actus mentis quo ex una veritate cognita aliam veritatem deducimus.*

Caput II.

Conceptuum objectivorum coordinatio

6. **Monitum.** — De simplicis apprehensionis natura deque iis quae hujusmodi actum comitantur in praesenti non loquimur ob materiae difficultatem. Nam, cum haec sint valde subtilia et objectum cognitionis reflexae, requirunt mentem rite dispositam atque per adsuetudinem praeparatam. Hoc tamen non officit intentui nostro; nam leges praeceptaque quibus explicandis ac demostrandis incumbimus optime explanare possumus instituendo tractatum de terminis qui sunt signa conceptuum et objectorum; intelligibilia enim per sensibilia signa a nobis naturaliter cognoscuntur. Solummodo. tradita definitione *simplicis apprehensionis*, dicam quid et quotuplex sit mentis *conceptus.*

7. **Quid sit et quotuplex mentis conceptus.** — *Conceptus* sive *conceptio*, nihil est aliud quam *similitudo objecti cogniti existens in mente, et a mente*

expressa per actualem considerationem objecti. Haec similitudo dicitur etiam *idea expressa, verbum mentis* seu *verbum cordis,* et distinguitur omnino a phantasmatibus, sive ab idolis imaginationis; nam conceptus est in mente duntaxat et est proprius intellectualis vel rationalis naturae; phantasma autem est in imaginatione et est commune brutis animantibus.

Conceptus, sive similitudo objecti expressa a mente, dupliciter potest considerari: 1° prout est quaedam affectio mentis, sive quatenus est accidens in mente residens, mentem actuans ipsamque perficiens; sicut imago quae est in pariete potest considerari ut est quoddam ornamentum parietis ipsumque parietem varium et pulchrum reddens: et hoc modo consideratus dicitur *conceptus formalis.* 2° potest considerari prout refert objectum, seu prout est similitudo expressiva objecti; eo modo quo imago in pariete existens potest considerari non quatenus parietem pulchrum reddit et varium, sed exclusive prout est Petri expressiva (et sic in ipsa intelligitur Petrus): et hoc modo consideratus dicitur *conceptus objectivus;* non enim potest sub hoc respectu intelligi, nisi intelligatur ipsum obiectum quod per conceptum exprimitur. — Communiter tamen per *conceptum formalem* intelligitur similitudo objecti existens in mente, et per *conceptum objectivum* intelligitur ipsum *objectum quod,* seu *ratio quae* a mente percipitur: e. g. homo, lapis, substantia.

8. **Coordinatio conceptuum objectivorum sive objectorum.** — Conceptus mentis nostrae qui per simplicem apprehensionem habentur possunt esse pene infiniti: et ideo non possunt omnes enumerari et expendi; tamen possunt ordinari.

Omnia quae sunt possunt exprimi per conceptum *entis:* quidquid enim concipitur, aut concipi potest,

est *ens*. — Omnia subsistentia in se et non in alio tamquam in subjecto, ut homo, lapis, continentur sub conceptu *substantiae*, et unumquodque ipsorum potest dici *substantia*. — Omnia vero quae concipiuntur existentia non in se, sed in alio sicut in subjecto, ut quantitas, albedo, actio etc. continentur sub conceptu *accidentis*. Quod generatim et metaphysice loquendo dici potest: *Ens cui non convenit esse in se et per se, sed in alio sicut in subjecto*. Unde quidquid non est substantia vel pars substantiae, dici potest accidens. — Et quia quidquid est, aut ita existit ut non sit in alio tamquam in subjecto, aut ita est ut sit in alio tamquam in subjecto, ideo quidquid existit et concipitur, aut sub *substantia*, aut sub *accidenti* comprehenditur; ideoque aut est *substantia*, aut est *accidens*.

Substantia ergo et *accidens* sunt duo suprema rerum genera ad quae reducuntur, vel sub quibus continentur omnia objecta quae per simplicem apprehensionem percipiuntur.

9. **Divisio accidentis.** — *Accidens* autem in novem *categorias* vel genera subdivitur; quae sunt: *Quantitas, relatio, qualitas, actio, passio, ubi, quando, situs, habitus;* quibus si addatur *substantia*, habentur decem *praedicamenta* vel *categoriae* Aristotelis, ad quae reducuntur omnia objecta mentis sive omnes nostri conceptus: nam quidquid concipitur, aut est aliquid per se subsistens et non in alio tamquam in subjecto (*substantia*), aut est quantum, ut bicubitum, tricubitum (*quantitas*), aut est quale, puta album, nitidum, virtuosum (*qualitas*), aut importat actuositatem quamdam (*actio*), aut receptionem actionis (*passio*), aut locum (*ubi*), aut tempus (*quando*), aut dispositionem partium in loco (*situs*), aut importat

quemdam modum se habendi per rem sibi unitam, ut esse vestitum, esse armatum (*habitus*).

Praedicamenta, sive *categoriae* Aristotelis recensitae, his versiculis, juvandae memoriae gratia, exprimuntur:

Arbor	*sex*	*servos*	*ardore*	*refrigerat*	*ustos:*
(Substantia)	(quantitas)	(relatio)	(qualitas)	(actio)	(passio)

Ruri	*cras*	*stabo,*	*sed tunicatus ero.*
(ubi)	(quando)	(situs)	(habitus)

Ut per se patet, categoriae Aristotelis exprimunt objecta realia quae rebus existentibus realiter conveniunt: et haec per simplicem apprehensionem percipiuntur. Imo omnes praedictae categoriae, praeter *substantiam*, important aliquid cui convenit esse in aliquo sicut in subjecto; ut *quantitati* convenit esse in re quanta, *actioni* in agente etc.

10. **Categoriarum definitiones et divisiones.** — *Substantia* definiri potest: *Ens cui convenit per se existere independenter a subjecto aliquo cui inhaereat.* — Varias divisiones subit, quas videre licet in sequenti schemate quod *arbor Porphiriana* nuncupatur.

	Substantia	
Corporea		Incorporea
	Corpus	
Animata		Inanimata
	Vivens	
Sensitiva		Insensitiva
	Animal	
Rationalis		Irrationalis
	Homo	

Petrus, Paulus, Franciscus, individua humana.

ST. ALBERT'S COLLEGE LIBRARY

Individua dicuntur substantiae *primae* vel simpliciter inferiora; alia vero indicantia ipsam naturam non in singulari existentem, ut homo, animal, vivens, etc. dicuntur substantiae *secundae.*

Ea quae in praesenti schemate supra ponuntur, respectu eorum quae infra ponuntur, dicuntur *simpliciter superiora,* sicut ea quae infra sunt posita dicuntur *inferiora;* e. g. *substantia* respectu *corporis, viventis,* etc. et *corporea* respectu *animatae, sensitivae,* etc., dicuntur *superiora:* et vice versa alia respectu horum *inferiora* dicuntur. Substantiae secundae praedicantur de primis; unde dicitur: *Petrus est homo, est animal* etc.; imo superiora praedicantur de inferioribus, ut: *corpus est substantia.*

Adverte 1.° illud quod de alio praedicatur proprie loquendo non dicitur esse in illo, si praedicatio est in recto; non enim proprie dicitur e. g. quod homo est in Petro tamquam in subjecto; sed neque ut pars; nam homo non est pars Petri; humanitas autem dicitur esse in Petro, vel etiam in homine, ut pars in toto, non sicut in subjecto.

Adverte 2.° quod substantiae aliae sunt *completae,* ut homo, corpus etc. aliae *incompletae,* ut anima; primae directe continentur sub praedicamento vel categoria substantiae, secundae vero indirecte, idest ratione totius; et dicuntur *reductive* pertinere ad praedicamentum substantiae.

Quantitas est *accidens extensivum substantiae in partes.* Si partes sint unitae et continuae, quantitas dicitur *continua;* si vero partes unione carent, dicitur *discreta.* Exemplum 1.ae lapis, 2.ae acervus lapidum. Si vero partes existant simul, dicitur *permanens,* ut partes ligni; si autem successive, ut partes temporis dicitur *fluens.*

Relatio est *ordo sive respectus vel habitudo unius ad alterum;* ut paternitas, filiatio etc.

Qualitas est *accidens modificativum seu dispositivum subjecti in seipso.* Unde confert substantiae in sua specie constitutae determinatum modum essendi: homo e. g. per qualitatem superadditam potest esse bonus vel malus. Sunt autem quatuor species qualitatis idest: 1.° *Habitus* et *dispositio* — 2.° *Potentia* et *impotentia* — 3.° *Passio* et *patibilis qualitas* — 4.° *Forma* et *figura.* — *Habitus* est *qualitas difficile mobilis disponens subjectum ad prompte, faciliter et perfecte delectabiter et perfecte agendum;* — Dispositio autem est qualitas disponens subjectum ad prompte faciliter et delectabiliter agendum; — *Potentia* est *aptitudo ad aliquid fortiter agendum;* deficentia talis aptitudinis dicitur *impotentia* — *Passio* est *qualitas qua sensu nostri afficiuntur,* ut frigus; et haec, si causetur et existat modo transitorio, ut in aliquo periculo, ita ut sit languida affectio, dicitur simpliciter *passio;* si vero affectio illa permanenter vel quasi permanent insit, ut pallor ex melancholica complexione, dicitur *patibilis qualitas.* — *Forma* est *qualitas resultans in corpore ex terminatione quantitatis,* et dicitur etiam *figura.*

Actio est *accidens quo causa constituitur actualiter operans* vel *causans.* Est *transiens,* si terminatur in exteriorem materiam: ut scribere, arare: est *immanens,* si in agente compleatur vel terminetur: ut intelligere, velle, sentire.

Passio ad *actionem* contradistincta est *accidens per quod subjectum constituitur actualiter recipiens effectum vel actionem agentis,* vel est ipsa *actio passive accepta* ut *uri, secari* etc. Haec *passio* non est confundenda cum tertia specie qualitatis.

Ubi designat *locum;* ut supra, intra, domi, etc.

Quando designat *tempus;* ut praesens, futurum.

Situs est *dispositio partium corporis resultans ex earum positione*, ut stare, sedere, cubare.

Habitus est *modus essendi resultans ex iis quae alicui rei superadjunguntur vel ad utilitatem vel ad ornamentum*, ut esse vestitum, esse armatum etc.

Caput III.

De praedicabilibus

11. **Praedicabilia.** — *Praedicamenta* hucusque relata vel *categoriae* dupliciter considerari possunt: 1° in se, quatenus sunt aliquod objectum quod mens nostra apprehendit; e. g. substantia, vel substantia corporea, potest considerari in se exclusive ut est objectum cognitionis; et sic procul dubio est aliquid reale (idem dicito de aliis praedicamentis, puta de quantitate, qualitate etc.) 2° considerari possunt sine singularitate vel sine individuatione quam habent in hoc vel illo, vel in quocunque individuo; potest enim intellectus cum occurrit Petrus, considerare substantiam quin consideret animal, et animal quin consideret hominem et hominem quin consideret Petrum; et tamen semper aliquid reale considerat intellectus; sed substantia quam intellectus considerat in Petro sine animalitate, non est in Petro sine animalitate, et animal quod considerat in Petro sine homine, non est in Petro sine homine, et homo quem considerat sine consideratione Petri non est sine Petro. Unde substantiae, secundum se non convenit esse sine singularitate, sed contigit ei per hoc quod ipsa sola sine singularitate percipitur ab intellectu. Et ideo ipsa substantia abstracta a singularitate quam habet in individuo hoc, vel illo, vel quolibet, non est

aliquid reale; non enim ipsa est secundum se realiter abstracta, sed hoc convenit ei per operationem intellectus, quatenus, scilicet, cum ipsa in se sit aliquid reale, non consideratur singularitas quae conjungitur ei in individuis.

Et quia substantia, vel animal, vel homo, posita sub hac consideratione, idest sine singularitate cujuscumque individui, indifferenter et eodem modo respicit omnia individua, ideo potest ad quodlibet individuum comparari et de ipso affirmari vel praedicari; sed, quia talem statum indifferentiae et se habendi eodem modo non habet nisi vi illius operationis intellectus, quae dicitur *abstractio*, ideo affirmari vel praedicari de pluribus convenit ei vi operationis intellectus; unde quod sit aliquid unum, pluribus commune vel de pluribus praedicabile non est aliquod attributum reale vel aliqua realitas alicui rei conveniens; sed est aliquid logicum, seu, ut dicitur, est *ens rationis*. Hujusmodi autem unum importans respectum vel communicabilitatem ad multa vocatur *universale*, utpote multis conveniens, vel *praedicabile*, utpote aptum ut de multis praedicetur, et est *univocum*, quia eadem ratione multis convenit.

12. **Quinque praedicabilia recensentur.** — Eorum autem quae eadem ratione de multis praedicantur quinque modi recensentur: vel enim quod de aliquo subjecto dicitur ipsam naturam vel essentiam subjecti constituit; vel ipsi naturae vel essentiae est superadditum. Et cum naturam subjecti constituit, aut 1° incomplete ipsam exprimit et quantum ad id solum in quo cum aliis naturis convenit, uti e. g. si *substantia*, aut *vivens*, aut *animal* praedicetur de homine; et habetur *genus*; aut 2° exprimit naturam plene et quantum ad id in quo cum aliis naturis convenit et quantum ad id quo ab aliis naturis vel es-

sentiis differt, ut si *animal rationale* praedicetur de homine et habetur *species;* aut 3° exprimit id solum in quo ab aliis subjectis differt, ut si *rationale* praedicetur de homine, et habetur *differentia.*

Quod vero id quod de aliquo subiecto dicitur non constituat naturam subjecti, potest contingere dupliciter: vel enim taliter inest naturae ut necessario naturam ipsam consequatur et non possit ab ipsa separari; et habetur *proprium* sive *attributum:* vel ita inest naturae subjecti vel subjecto ut ei quandoque insit quandoque non insit, et possit ab ea separari; et habetur *accidens.* His positis, sic breviter definiuntur *praedicabilia* vel *universalia univoca.*

GENUS est *quod habet aptitudinem ut praedicetur de pluribus specie differentibus,* IN QUID, *sive essentialiter,* ut e. g. *substantia, vivens, animal;* haec enim dicuntur de naturis sive essentiis specie diversis. — Dividitur autem genus in *supremum, subalternum* et *infimum. Supremum* genus est illud quod supra se non habet aliud genus, ut *substantia* vel *accidens,* imo suprema genera sunt haec duo tantum. *Infimum* est illud quod aliud genus sub se non habet, sed solum species: ut e. g. *animal,* nam sub animali ponitur statim *homo* vel *brutum,* quae sunt duae species ultimae. *Subalternum* autem genus est illud quod tam supra se quam sub se habet aliud genus, ut. e. g. *vivens* quod supra se habet *substantiam,* sub se autem habet *animal.*

SPECIES est *quod habet aptitudinem ut de pluribus solo numero differentibus praedicetur* IN QUID, *seu essentialiter naturam complete explicans;* ut *homo* praedicatur solum de individuis humanis. Dicuntur solum numero differre quae sunt individua omnino eamdem naturam habentia, vel eadem omnia praedicata essentialia. — Species sub qua nonnisi individua habentur,

ut *homo*, dicitur *species specialissima* vel *ultima* ; species vero quae immediate dividit genus supremum dicitur *species suprema*, ut e. g. *substantia corporea*. Species vero quae inter supremam et ultimam continetur dicitur *subalterna*, vel *intermedia*. Quae tamen, quatenus respicit species inferiores, est genus.

DIFFERENTIA est *quod habet aptitudinem ut de pluribus praedicetur* IN QUALE QUID, *seu essentialiter per modum determinantis genus ad speciem* : ut *rationale* praedicatur de *homine* : homo enim dicitur *animal rationale*. — Et dicitur *suprema*, si determinat genus supremum : e. g. *substantiam* ad *corpus* : dicitur *infima* si determinat genus infimum ad speciem infimam seu specialissimam : ut *animal* ad *hominem* : est autem *subalterna*, si genus subalternum determinat ad speciem subalternam.

PROPRIUM est *quod habet aptitudinem ut de genere vel de specie* praedicetur IN QUALE *non essentiale sed* NECESSARIO. Nam *proprium* immediate et directe procedit ex principiis essentialibus generieis vel specificis : ut *mortale* praedicatur necessario de *vegetabili*, et *risibile* de *homine*.

ACCIDENS *est quod habet aptitudinem ut de pluribus individuis praedicetur* IN QUALE CONTINGENTER : e. g. *virtuosus* praedicatur de *Petro* vel de *Francisco* etc. ita ut non sit de essentia ejus, sed exprimit *qualitatem* ei contingenter adhaerentem, potest enim etiam ab eo separari.

13. **Distinctio praedicamentorum a praedicabilibus.** — Ex dictis patet distinctio *praedicamentorum* a *praedicabilibus* : nam *praedicamenta* exprimunt modum essendi : ut *esse subsistens*, *esse quantum* etc ; *praedicabilia* vero exprimunt modum praedicandi vel dicendi, idest modum quo praedicatum convenire dicitur subiecto, sive essentialiter, sive necessario, sive

contingenter. Adverte illud quod in decem praedicamenta dividitur non esse ens communissimum quod convenit Deo et creaturis, sed esse ens finitum quod solis creaturis convenit. Nam Deus, cum in se omnes perfectiones possibiles contineat, non potest ad aliquam categoriam entis limitari vel coarctari : categoria enim aliquem modum essendi tantum continet, ut esse *subsistens*, esse *quale* etc.: e contra Deus omnes modos vel plenitudinem essendi continet.

14. **De postpraedicamentis antiquorum.** — Quinque numerantur, scilicet *oppositio*, *prioritas*, *simultas*, *motus* et *modus habendi*. De *oppositione* sermo erit infra, n 26.

Prioritas generatim sumpta est *praecessio unius ad alterum* : sicut arbor prior est fructibus ab ipsa productis. — Et quia quinque modis aliud ab alio praecedi potest; quintuplex est prioritas : *durationis*, *naturae*, *consequentiae*, *ordinis* et *dignitatis* : quibus ex opposito correspondet quintuplex gradus *posterioritatis*. — *Prioritas durationis* est *praecessio existentiae unius ad existentiam alterius* ; ita senex praecedit puerum. — *Prioritas naturae* est *coexistentia duarum rerum, ita tamen ut una esse accipiat ab altera* ; ita sol est simul cum sua luce, sed lux est a sole. — *Prioritas consequentiae* est *praecessio unius ad alterum quatenus hoc secundum subaudit et includit primum* ; ita animal praecedit hominem, et genus speciem, quia non esset homo, si non esset animal. — *Prioritas ordinis* est *praecessio unius ad alterum in rerum dispositione* ; ita in materiis philosophicis Logica praecedit alias philosophiae partes. — *Prioritas dignitatis* est *praecessio unius ad alterum in ratione officii* ; ita rex, ut rex, subditos praecedit.

Simultas opponitur prioritati, et est *negatio praecedentiae unius ad alterum*. Est vel *durationis* vel *na-*

turae, etc. secundum quod negatur vel praecedentia *durationis* inter unum et alterum, vel praecedentia *naturae*, vel *consequentiae*, vel *ordinis*, vel *dignitatis*.

Motus late sumptus est *transitus ab uno in alium statum*. — Sex species motus numerantur: 1ª *generatio*, quae est *transitus de non esse ad esse substantiale*; ut cum generatur animal; 2ª *corruptio*, quae, ex opposito ad generationem, est *transitus ab esse ad non esse;* ut cum animal moritur; 3ª *augmentatio*, quae est *transitus a minori ad majorem quantitatem:* ut cum corpus nostrum adolescit; 4ª *diminutio*, quae, ex opposito ad augmentationem, dicitur *transitus a majori ad minorem quantitatem:* ut cum corpus nostrum infirmitate consumitur; 5ª *alteratio*, quae est *transitus subjecti ab una ad aliam qualitatem;* ut cum homo repentino periculo pallescit; 6ª *latio* quae est *transitus corporis ab uno in alium locum:* et hoc est quod vulgariter intelligimus vocabulo *motus*.

Modus habendi dici potest *determinata ratio, qua unum alteri inest, vel inhaeret:* quod quintuplici modo esse potest: 1° per *inhaesionem*, ut lux parieti; 2° per *continentiam*, sicut dolium habet vinum: 3° per *possessionem*, sicut homo habet agrum: 4° per *relationem*, sicut pater habet filium; 5° per *juxta positionem*, sicut corpus habet vestem qua tegitur.

Caput IV.

De Terminis

15. **Quid est signum**. — *Signum* dici potest: *Quidquid, occurrens sensibus, facit aliquid in cogitationem venire*, sicut vestigium animalis ipsum animal transisse facit in cogitationem venire.

16. **Quotuplex est signum.** — Signum autem aliud est *formale*, aliud *instrumentale*. Primum, idest *formale*, illud est quod *ducit in cognitionem alicujus rei vi similitudinis in ipso existentis. Instrumentale* est illud quod *ducit in cognitionem alicujus rei vi cujuslibet connexionis, quae similitudo non sit.* Exemplum primi est *imago*, exemplum secundi est *fumus* qui est signum instrumentale ignis. Instrumentale subdividitur in *naturale* et *arbitrarium. Naturale signum* illud est quod *importat connexionem cum re, cujus est signum, ex sua natura, independenter ab hominum institutione*, ut fumus. Signum instrumentale *arbitrarium* illud dicitur quod *habet connexionem cum re dependenter a libera voluntate,* et dicitur etiam *datum*, ut emblemata.

17. **Signa varia quibus conceptus exprimuntur.** — Multa sunt signa quibus mentis conceptus exprimuntur, e. g. nutus, gestus. voces, scriptura etc. sed inter omnia voces primatum tenent. Alia enim signa ad supplendas voces inducuntur.

18. **Definitio signi logici seu termini.** — Objectum quod per simplicem apprehensionem percipimus designamus per vocabulum quod a logicis *terminus* dicitur, vel *signum logicum; terminus* autem ita definitur: *Signum rei simplici apprehensione perceptae.* Ab Aristotile *terminus* definitur: *Id in quod resolvitur propositio tamquam in praedicatum aut subjectum.* Ratio hujus definitionis est quia in resolutione propositionis id quod *ultimo* remanet est praedicatum aut subjectum, idest terminus qui praedicatum designat, aut subjectum. — Adverte denique terminum esse signum non naturale, sed arbitrarium.

19. **Corollarium.** — Quia terminus institutus est ad designandum conceptum, et conceptus formalis non habet rationem suae existentiae, nisi ratione

conceptus objectivi, ideo illud, quod primo et directe a termino designatur, est conceptus objectivus, et ideo ratio quae per conceptum ipsi menti obiicitur: secundario autem ipse conceptus formalis. Quia tamen terminus conceptum formalem supponit, et per ipsum est, et vi ipsius significat, ideo in hoc sensu dici potest quod terminus per conceptum formalem significat conceptum objectivum.

20. **Quotuplex terminus.** — Inter terminos autem quidam sunt qui in se sumpti habent completam significationem, et tales sunt *nomina*, *verba* et ii qui derivantur ab eis, ut *participia*, *adjectiva*, et hi dicuntur *categorematici*; alii vero sunt qui singillatim sumpti nullam habent significationem, sed conjunguntur terminis significantibus; e. g. omnis, nullus, aliquis, etc.; et hi dicuntur *syncategorematici*.

21. **Aliae terminorum divisiones.** — Quidam termini dicuntur *singulares*, alii *universales*, alii *particulares*, alii *transcendentales*. Terminus *singularis* ille est qui rem aliquam singularem, idest pluribus non communem, designat, ut e. g. Petrus, Florentia. Dicitur autem *universalis* si designet aliquid quod possit de omnibus habentibus eamdem naturam aut specificam aut genericam affirmari; ut homo, animal, lapis, substantia etc. Si autem est communis pluribus, non autem *omnibus eamdem naturam habentibus*, dicitur *particularis*: ut e. g. doctus, virtuosus etc. Termini *transcendentales* illi dicuntur qui aliquid quod est in omnibus rebus imbibitum, et proinde de omnibus rebus potest praedicari vel affirmari, designant. Enumerantur autem quinque termini transcendentales, videlicet: *Ens*, *aliquid*, *verum*, *bonum*, et *unum*. Quidquid enim est aut in se potest concipi, *ens*, *aliquid*, *verum*, *bonum*, *unum* potest dici. — Haec sunt nomina substantiva, sed praeter nomina substantiva

dantur etiam nomina adiectiva transcendentia, e. g. Appetibile, intelligibile, cognoscibile; imo haec duo ultima a quibusdam vocantur termini *supertranscendentes* quia non solum de entibus, sed etiam de privatione et negatione entis praedicantur.

22. **Termini univoci, aequivoci, analogi.** — Terminus *univocus* dicitur qui designat rem pluribus communem *secundum eamdem omnino rationem;* e. g. *homo, lapis, animal, arbor* etc. Terminus qui pluribus tribuitur, non significans vel designans aliquid secundum eamdem rationem, vocatur *aequivocus:* sic terminus *gallus* tribuitur homini Galliae et cuidam volatili; et *canis* tribuitur cuidam animali et cuidam sideri, et *homo* dicitur de individuo humano et de imagine ejus.

Terminus autem *aequivocus,* vel tribuitur diversis, nullo habito respectu ad proportionem, licet remotam, fortasse in eis existentem, et dicitur *pure* aequivocus; ut est terminus *gallus;* non enim *gallus* tribuitur homini Galliae et avi domesticae ob aliquam similitudinem aut proportionem in eis existentem; vel tribuitur diversis ob aliquam proportionem vel similitudinem in ipsis existentem, licet remotam, et dicitur *analogus.* Sic e. g. *Sol* dicitur de Christo Domino et de quodam astro, licet diversa ratione; et *Leo* de eodem Christo Domino, et de quodam animali.

23. **Terminus analogus analogia proportionis, et analogus analogia proportionalitatis.** — Terminus dicitur analogus *analogia proportionis,* cum significat eamdem perfectionem sive formam in diversis quibus tribuitur, non tamen eodem modo sed diversimode, sic e. g. illuminatio diverso modo significat si dicatur de Christo qui est Sol justitiae, et si dicatur de Sole astro: et *ens* diversimode significat si dicatur de substantia et accidente, de Deo et de crea-

tura (ut suo loco dicemus). Terminus analogus *analogia proportionalitatis* dicitur qui diversa significat quae, licet per se proportionem non habeant, habent tamen per comparationem ad alia ad quae pertinent. Sic *pes* dicitur de parte hominis et de quadam parte montis; sed pes hominis et pes montis in se accepti nullam habent proportionem ad invicem; tamen habent proportionem quatenus *pes* hominis est *infima* pars hominis, et *pes* montis est *infima* pars montis. Unde habent proportionem per comparationem ad totum cujus partes sunt. Ita etiam *sanus* dicitur de aëre et de colore vultus per quamdam analogiam proportionalitatis, nempe per ordinem ad animal in quo sanitas vere et proprie reperitur. Proprius tamen quando terminus dicitur de diversis per ordinem ad aliquod tertium, in quo ratio significata per terminum vere et proprie reperitur, dicitur analogus *analogia attributionis;* ut e. g. *sanus* dicitur de cibo, de aëre, de vultus colore, de medicina etc. sed per ordinem ad sanitatem vere et proprie existentem in animali, quod propriissime dicitur *sanum*. Illud autem in quo ratio expressa per terminum vere et proprie invenitur, dicitur a scholasticis *summum analogatum*.

24. **Terminus concretus et abstractus.** — Terminus *concretus* dicitur qui designat perfectionem aut carentiam perfectionis et simul illud in quo est talis perfectio vel imperfectio; ut e. g. *virtuosus*, qui designat virtutem et illud in quo virtus est, seu designat *habentem virtutem;* item *homo* designat humanitatem et illud in quo est humanitas, idest *habentem humanitatem*. Habens dicitur *subjectum*, perfectio habita dicitur *forma*. Unde virtus, humanitas, dicuntur formae; virtuosus, homo, dicuntur subjecta quae tamen formam includunt. — Terminus *abstractus* designat perfectionem solam sine subjecto, sive for-

nam. Breviter dicam: Terminus concretus designat subjectum cum forma, terminus abstractus designat formam.

Uterque terminus subdividitur in *positivum* et *negativum*. Et positivus potest esse tum positivus *voce*, tum *sensu*; sicut: Deus, homo, etc. potest esse positivus sensu, non autem voce, ut *immortalis*; aut positivus voce, non autem sensu, ut *mors, caecitas* etc.; aut potest esse negativus tum voce tum sensu, ut *immemor*. Haec facilia sunt, neque longiori explicatione indigent.

25. **Terminus primae et secundae intentionis.** — Terminus *primae intentionis* dicitur qui designat aliquid reale, idest aliquid quod rei convenit independenter a mentis consideratione, e. g. homo, animal. Tam homo quam animal designat aliquid reale. Si autem terminus designet aliquid quod alicui convenit vi operationis mentis dicitur *secundae intentionis*: e. g. homo est species, vel homo est subjectum propositionis etc. nam esse speciem convenit homini per operationem mentis, sicut et esse subjectum aut praedicatum propositionis. Dicitur autem primae intentionis quia illud quod prius a nobis concipitur et intenditur significari per terminum talem est aliquid reale; et nonnisi secundario et per quamdam reflexionem cognoscitur et intenditur significari per terminum illud quod convenit rei per operationem mentis.

26. **Comparatio terminorum ad invicem.** — Si termini comparentur ad invicem, invenienus eos habere vel non habere *connexionem*; et similiter habere vel non habere *oppositionem*. Termini connexionem habentes dicuntur *connexi*, vel *pertinentes*; et illi sunt quorum unus alium infert, seu includit, ut e. g. *animal* et *sensitivum*, *homo* et *rationalis*, *angelus* et *intellectivus*.

Termini quorum unus excludit alium generatim dicuntur *oppositi*. Termini autem oppositi quidam sunt *contradictorii*, alii *privativi*, alii *contrarii*, alii *relativi*.

Termini *contradictorii* dicuntur ii quorum unus *simpliciter* removet id quod per alium ponitur, sicut: *arbor* et *non arbor*, *ens* et *non ens*, etc.

Termini *privativi*, vel *oppositi privative*, illi dicuntur quorum unus significat formam, alius vero negationem huius formae, in subjecto tamen capaci talis formae; ut e. g. *vivus* et *mortuus*, *videns* et *caecus* etc.

Termini *contrarii* ii dicuntur qui significant res positivas sub eodem genere contentas, quarum tamen una aliam ab eodem subjecto excludit, ut *virtus* et *vitium*.

Termini *relativi*, vel *oppositi relative*, ii dicuntur quorum unus significat respectum sive ordinem ad alium, et vice versa; ut *pater* et *filius*.

Si autem unus terminus alium excludat quatenus implicite significat aliquid quod ab alio excludatur, tunc dicuntur *disparati*, ut e. g. *homo* importat *rationale*, quod ab *arbore* aut a *bruto* implicite excluditur.

Caput V.

De Proprietatibus terminorum

27. **Proprietates terminorum.** — Proprietates terminorum quinque recensentur, videlicet: *Suppositio*, *appellatio*, *ampliatio*, *restrictio*, *alienatio*. Primae duae videlicet *suppositio* et *appellatio* principaliores sunt, et ideo de ipsis diffusius quam de aliis est dicendum.

28. **Quid sit terminorum suppositio.** — *Suppositionis* nomine intelligitur *acceptio, sive usus termini pro aliqua re determinata.* Nam terminus plura potest significare; cum enim ea quae sunt pene infinita sint, et tot correspondentes termini haberi non possint, necesse est ut per unum terminum plura possint significari; et tamen necesse est ut, cum loquimur, termini significatio ad unam rem determinatam significandam adsumatur.

29. **Species suppositionis.** — Suppositio primo dividitur in *materialem* et *formalem.* — *Suppositio materialis* habetur cum terminus accipitur non pro re significata per terminum, sed pro ipsa voce, sive pro ipso termino; ut si dicam: hic terminus *homo* est *vox* quaedam, est *nomen* in vocabulario relatum. — Habetur *suppositio formalis* cum terminus adsumitur ad aliquid significandum ab ipso termino distinctum; ut si dicam: *homo* est *animal.*

30. **Suppositio realis et logica.** — Suppositio *formalis* subdividitur in *realem* et *logicam.* — Dicitur *realis,* si terminus adsumatur ad aliquid, quod est in natura, independenter a mentis consideratione, significandum; ut si dicam: *homo* est *substantia quaedam existens in natura.* — Habetur *logica* suppositio, cum terminus adsumitur ad significandum aliquem modum qui rei competit non in se spectatae, sed secundum quod est in mente; e. g. si dicam: *Homo est subjectum hujus judicii, aut praedicatum;* nam esse subjectum vel praedicatum judicii non convenit homini nisi quatenus a mente aliquod judicium efficitur.

31. **Suppositio absoluta et personalis.** — Suppositio *absoluta* habetur cum terminus adsumitur ad significandum aliquid quod convenit naturae secundum se acceptae, idest secundum quod exprimitur per de-

finitionem ; e. g. *homo est rationalis*. Si autem terminus adsumatur ad significandum id quod convenit individuo aut ratione principii individuationis, aut ob peculiares conditiones et circumstantias ejus, suppositio dicitur *personalis :* ut si dicam : *homo est doctus*, vel *homo moritur*.

32. **Suppositio communis et singularis**. — Suppositio *communis* habetur cum terminus significat aliquid quod pluribus convenit. Ita *homo*, *animal*, *medicus* etc. Dicitur *singularis*, cum terminus significat aliquid quod uni soli convenit individuo. — Communis autem est triplex : *universalis*, *particularis* et *collectiva*. Si illud quod terminus significat convenit omnibus quae habent eamdem naturam specificam aut genericam, suppositio termini est *universalis ;* e. g. *homo*, *animal*, *substantia ;* nam et Petrus est homo, et Paulus est homo, et quodlibet individuum humanae naturae est homo, etc. Suppositio universalis dicitur etiam *distributiva* propter hoc, quod singulis distribui vel applicari potest ; quandoque tamen exceptiones patitur, ut si dicam : *Omnis homo in Adam peccavit*, hoc modo distribuitur ; et Cain et Abel, et Abraham, et Moyses, et quodlibet individuum humanum (excepta Beata Virgine Maria) in Adam peccavit. Quandoque verificatur solummodo de speciebus alicuius generis ; ut si dicam : *Omnia animantia ingressa sunt arcam Noe ;* non enim omnia individua ingressa sunt ; et in hoc casu terminus dicitur supponere *pro generibus singulorum*. Si autem verificatur de omnibus individuis, dicitur supponere *pro singulis generum*. Si autem illud quod terminus significat diversis quidem conveniat, non omnibus eamdem naturam habentibus, sed quibusdam tantum, suppositio dicitur *particularis*, e. g. *homo est medicus ; homo* enim supponit non pro omnibus individuis humanae naturae in hac propo-

sitione, sed pro quibusdam tantum. Si vero terminus designat collectionem individuorum quibus simul sumptis tantum conveniat aliquod praedicatum, suppositio *collectiva* dicitur; ut si dicam: *Omnes Evangelistae sunt quatuor.*

33. **Suppositio particularis determinata et indeterminata.** — Suppositio particularis determinata habetur cum terminus significat aliqua individua vel aliquod individuum, ita ut de quolibet singillatim sumpto verificetur si tamen alia individua removeantur; si autem non removeantur, nullum respicit determinate; ut si dicam: *Aliquis oculus est necessarius ad videndum;* non enim adseritur necessitas oculi dexteri aut sinistri determinate; si tamen removeatur dexter, sequitur necessitas oculi sinistri, et viceversa. Haec suppositio dicitur etiam *disjuncta.* Cum vero terminus significat tantum unum individuum, ita ut de alio non possit verificari, suppositio dicitur *determinata*, et etiam *disjunctiva*, e. g. *Aliquis Apostolus tradidit Christum. Aliquis Apostolus* nonnisi de Juda verificatur.

34. **Quid et quotuplex appellatio.** — *Appellationis* nomine intelligitur: *Applicatio significationis unius termini ad rem significatam per alium.* E. g. *Deus est justus.* Habetur ergo appellatio per hoc quod aliquod praedicatum alicui subjecto tribuitur. Praedicatum dicitur *terminus appellans,* subjectum vero *terminus appellatus.* Si praedicatum attribuitur subjecto ratione formae ipsius subjecti, appellatio dicitur *formalis;* sicut cum dicimus: *medicus sanat*, appellatio est formalis; nam medico convenit sanare ex ea proprietate vel forma qua est *medicus;* sicut etiam cum dico: *Album albescit, lux lucet, virtuosus virtuose agit,* appellatio est formalis. E contra, si dicam: *Medicus cantat,* appellatio *materialis* est; non enim me-

dicus cantat quia est medicus, sed aliunde, puta quia est musicus; nam, cum sit homo, in eo potest esse forma vel perfectio qua cantare possit. Item appellatio materialis est cum dico: *album est frigidum,* vel *album est durum, aut molle* etc. — Adverte quod terminus appellans semper sumitur secundum suum formale, ut cum dico: *homo est doctus, doctus* sumitur pro *habente doctrinam*, unde propositio idem sonat, ac: *Homo est habens doctrinam;* secus nihil significaret terminus appellans; vel, ut dicitur, haberetur *tautologia.*

35. **Reliquae terminorum proprietates.** — *Alienatio* est acceptio termini non in sensu proprio, sed metaphorico. Si autem terminus non adsumatur in tota extensione suae significationis, habetur *restrictio;* ut si dicam: *Heva est mater cunctorum viventium;* terminus *cunctorum viventium* restringitur ad homines significandos. Habetur *ampliatio* quum terminus ad alia significanda extenditur praeter ea quae primo aspectu de se significare videtur, ut cum dicitur: *Mansueti haereditabunt terram; haereditabunt* in se spectatum solum futurum designat, sed in subjecta materia ad praeteritum et ad praesens se extendit.

36. **Regulae pro recto terminorum usu.** — Pro recto terminorum usu quinque regulae traduntur: 1ª est quod non adhibeantur vocabula aequivocae, obscurae, aut vagae significationis, absque necessitate: et si necessitas cogat, rite explicentur. 2ª Cavendum est a verbis inutilibus et inanibus. 3ª In designandis rebus determinatis et specificis termini correspondentes adhibeantur, et abstinendum est a terminis nimis generieis et maxime a transcendentibus quantum fieri potest; sicut etiam metaphoricae locutiones in scientiis vitentur quando propriae adhiberi possunt. 4ª Verba usurpentur semper secundum significationem quae iis

ST. ALBERT'S COLLEGE LIBRARY

communiter tribui solet. Si autem nova res novum vocabulum exigat, explicetur. 5ª Attendatur, in adhibendis terminis, ad conditionem audientium; nam si cum doctis scientificis terminis uti possumus, cum rudibus, quantum fieri potest, vulgaris sermo erit; secus nihil intelligent, et locutio et ridicula et illusoria erit.

Caput VI.

De definitione et divisione

37. **Ratio capitis.** — Dictum est supra (n. 19) per terminos designari objecta a nobis cognita; sed objecta multa a nobis cognoscuntur modo confuso et imperfecto. In praesenti non quaerimus rationem hujus defectus, sed hujusmodi defectui occurrere quantum fas erit intendimus, quod quidem officium est logici. Plura autem media a logica adsignantur, et sunt: *Attentio*, *abstractio*, *comparatio*, *reflexio*, *definitio*, *divisio*. De primis quatuor breviter, de duobus ultimis paulo diffusius dicendum est.

38. **Quid est attentio, abstractio, comparatio, reflexio.** — *Attentio* est vivida et firma applicatio mentis unico objecto, ne a consideratione plurium objectorum distrahatur, et ejus efficacia impediatur circa objectum quod quis intelligere cupit; nam *pluribus intentus minor est ad singula sensus.*

Abstractio est actus mentis quo quis unam duntaxat proprietatem sive notam inter plures quae alicui subjecto conveniunt considerat separatim ab aliis; qua plene et distincte percepta, potest aliam proprietatem separatim ab aliis considerare, et postea aliam usque ad ultimam; et sic ipsum subjectum, cui tales proprietates insunt, perfecte intelligere.

Comparatio est actus mentis quo quis confert diversa ad invicem, ut per unum illustretur aliud; idest ut obscurius objectum per illud quod clarius est cognoscatur.

Reflexio est actus quo mens iterum idem objectum considerat, ut quod primo obtutu non vidit, videat replicata atque intensiori meditatione.

39. **Definitio.** — Nomine *definitionis* intelligitur: *Oratio* (idest *complexus verborum, qua respondetur interroganti quid sit res:* sicut interroganti, *quid sit anima*, respondemus per definitionem dicendo: *Anima est primum principium vitae in his quae apud nos vivunt.* Dici etiam potest: *Oratio quae explicat quid sit res aliqua.*

40. **Definitio nominalis et definitio realis.** — Definitio *nominalis* habetur cum oratio explicat quid aliquod nomen significat. Definitione nominali explicamus non solum objecta realia, sed etiam negationes, contradictiones, et quidquid cadere potest, sive per se, sive per aliud, sub mentis consideratione. Haec definitio praescindit ab existentia rei. Definitio *realis* est ea quae explicat id quod per terminum sive per vocem significatur. — Definitio nominalis distinguitur ab *etymologia* in hoc, quod haec designat originem nominis, illa vero quid nomen significet.

41. **Definitio intrinseca et extrinseca.** — Definitio alia est *intrinseca*, alia *extrinseca; intrinseca* dicitur si est per principia quae in ipsa re quae definitur existunt et ipsam aliquo modo complent ut ejus perfectiones. Definitio *extrinseca* ea est quae explicat rem per principia quae non sunt in ipsa re, sed ad quae res explicata ordinem dicit; ut si definirem animam humanam esse *substantiam a Deo creatam ad imaginem suam propter beatitudinem.* Haec enim, Deus scilicet et beatitudo, sunt quid extrinse-

cum animae humanae. Si autem modum adsignet quo res procedit a causa efficiente, dicitur *genetica*.

42. **Definitio essentialis et descriptiva.** — Definitio *intrinseca* dicitur *essentialis*, si explicet rem per ea quae ipsam naturam vel essentiam constituunt et distinguunt a caeteris aliis, ut sunt *natura generis* et *differentia*. Et est duplex: *physica* et *metaphysica; physica* est quum principia per quae res explicatur sunt ad invicem realiter distincta; ut cum definitur homo: *compositum ex corpore organico et ex anima rationali*. Quando autem principia per quae res explicatur non distinguuntur in re, sed ex modo quem habent in mente, definitio dicitur *metaphysica;* ut si definiam hominem: *Animal rationale*. Nam *homo* a parte rei est *animal* et est *rationale;* et ideo *animal* et *rationale* in *homine* sunt ipse homo, idest unum et idem.

Definitio descriptiva ea est quae aliunde quam per principia essentialia rem explicat, idest aut per proprietates vel per accidentia. Prima dicitur *propria*, altera *accidentalis*. Ad primam habendam sufficit una proprietas: ad secundam autem requiritur ut tot accidentia enumerentur quae simul sumpta nonnisi rei quae definitur conveniant.

43. **Regulae pro bona definitione.** — Prima lex. — *Definitio sit clarior re definita;* vel, ut alii dicunt: *definitio sit clara*. Ratio est quia secus non explicatur res de qua quaeritur quid sit. Ex hac regula sequitur: 1° quod *definitum excludi debeat a definitione;* nullus enim terminus per se ipsum explicatur. 2° *Definitio constet genere proximo speciei infimae et ultima differentia*. Nam recta et clara definitio debet explicare id in quo res definita cum aliis convenit et id in quo ab aliis differt; secus non distingueretur ab aliis, neque proinde distincte, sed confuse et obscure

explicaretur. Unde non est recta haec definitio: *Homo est substantia rationalis,* quia non designatur sufficienter id in quo cum brutis convenit. 3° *Definitio non debet esse negativa.* Unde ea quae per viam negationis explicantur, non dicuntur definiri proprie loquendo.

Secunda lex. — *Definitio dicatur de definito, et definitum dicatur de definitione;* idest *definitum* et *definitio ad invicem convertantur.* Nam si unum non dicatur de altero, sequitur quod non contineatur in altero. Et si quidem in definito contineatur aliquid quod non continetur in definitione, tunc per definitionem non explicatur totaliter definitum; si autem in definitione continetur aliquid quod non contineatur in definito, tunc adsignatur aliquid convenire definito quod non convenit: et ideo definitio falsam cognitionem ingenerabit. Unde, si homo definiatur *animal mortale* non recta erit definitio; nam licet *omnis homo sit animal mortale,* non tamen *omne animal mortale est homo;* est autem recta definitio si dicatur: *homo est animal rationale:* quia *omnis homo est animal rationale,* et *omne animal rationale est homo.*

44. **Divisio.** — *Divisio* de qua loquimur non est divisio realis, quasi realis separatio physica: sed divisio quae fit a mente, et dicitur *divisio dialectica.* Definitur autem: *Oratio distribuens totum in suas partes,* seu *distributio totius in partes.* Ex his manifestum est simplex omnino dividi non posse, utpote careus partibus; et ideo quod dividitur est aliquo modo compositum, sive secundum rem, sive secundum rationem; omne autem compositum consideratur ut quoddam totum, sicut etiam totum ut quoddam compositum concipitur; ideo quid est totum explicandum est, ut tradita definitio plene intelligatur.

45. **Notio et divisio totius.** — *Totum* dici potest: *Unum aliquid quod in plura* (quae *partes* dicimus)

resolvi aliquo modo potest. Dividitur autem in *actuale* et *potentiale. Totum actuale* dicitur illud, cujus partes, ex quibus resultat, sunt actualiter distinctae : sive sint distinctae distinctione *reali,* sive distinctione *logica* seu *rationis:* sicut *homo* est quoddam compositum actuale, cujus partes *anima rationalis et corpus organicum* sunt distinctae realiter ; vel *animalitas* et *rationalitas* quae non sunt duae partes distinctae realiter, sed secundum mentis considerationem. *Totum potentiale* illud dicitur quod non includit actu suas partes in quas dividitur, sed in potentia tantum, vel est ipsum *universale,* quod, licet secundum se non importet plura actu. tamen potest se extendere ad plura : ut *animal,* e. g. secundum se inspectum non dicit vel non includit neque *rationale,* neque *irrationale.* sed tamen ad utrumque se extendit ; et hoc *totum,* scilicet *potentiale,* est vel *univocum* vel *analogum,* sicut *universale* ipsum.

46. **Subdivisio totius actualis.** — *Totum actuale* aut est *physicum* aut *metaphysicum ;* est *physicum* si partes sint realiter distinctae, ut *anima* et *corpus* in *homine ;* est *metaphysicum,* si partes sint distinctae secundum mentis considerationem, ut *animalitas et rationalitas hominis.* Si partes naturam compositi constituant, habetur *totum essentiale,* et etiam partes dicuntur *essentiales ;* si vero ipsum in sua natura, non constituant sed potius ipsum supponant, habetur *totum integrale,* sicut *manus* aut *digiti* respectu *hominis.* Denique *totum potestativum* illud dicitur cujus partes sunt potentiae vel virtutes unius substantiae, aut officia unius potentiae, vel virtutis, ut si anima consideretur ut continet sensum et intellectum, et si dicatur ad prudentiam pertinere consilium et judicium. Quod resultat ex subjecto et accidente dicitur *totum accidentale,* ut *album* constat ex *subjecto et albedine.* Unde

partes *totius accidentalis* possunt esse *subjectum* et *accidentia*, vel *accidens* et *subjecta*, vel *accidentia sola*.

47. **Variae divisiones accidentales**. — Hinc sequuntur variae divisiones accidentales. — 1ª *Divisio subjecti in sua accidentia*, idest divisio subiectorum secundum diversa accidentia; ut *homines* dividi possunt in *albos*, *nigros* etc. 2ª *Divisio accidentis in diversa accidentia*, ut *amarum* dividi potest in *salubre* et *in insalubre*, et *album* in *amarum* et *dulce*, in *durum* et *molle*, etc. — Etiam *totum potentiale* dividitur *per accidens*, si in sua accidentia distribuatur: ut si dividatur *animal* in *alatum* et *non alatum*. Haec divisio contrapponitur divisioni *per se*. Nam *per se* dividitur totum potentiale cum genus distribuitur in suas species immediatas, ut *vivens* in *animal* et *plantam*: vel in suas differentias specificas, ut *substantia* in *corpoream* et *incorpoream*.

48. **Leges divisionis**. — Leges divisionis quatuor recensentur.

1ª lex est ut *nulla pars relinquatur enumeranda*. Ratio est quia, sicut ex divisione totius habentur partes ipsius, ita ex conjunctione partium in quas ipsum dividitur habetur totum. At, si quaedam partes adsignentur, alia vel aliis relictis, ex conjunctione partium divisarum non habetur totum divisum, sed pars ejus: et ideo non ipsum totum, sed pars ejus erit divisa. Unde divisio *viventis* in *hominem* et *brutum*, non est recta; quia dantur alia viventia, ut *plantae*, etc.

2ª lex est ut *nullum membrum divisionis excedat aut adaequet totum divisum*. Haec lex patet ex sese, nam totum quod dividitur, suas partes semper excedit, iuxta illud axioma: *totum est majus qualibet sua parte*. Sed adverte: 1º, totum quod dividitur, posse esse *actuale*: et tunc plura actu comprehendit quam quae-

libet ejus pars, et sic excedit partem *comprehensione;* ut *homo* plus comprehendit quam *corpus*, vel quam *anima*. 2° totum quod dividitur, posse esse totum *potentiale*, ut *genus;* et tunc divisio non attenditur secundum ea quae in se comprehendit, sed secundum ea ad quae se extendit et de quibus praedicatur; ut *animal;* et tale totum excedit suas partes *extensione*, non *comprehensione*.

3ª lex est ut *membra dividentia, sive recensita, se invicem excludant*. Nam, si membra adsignata non se invicem excludant, adsignantur et multiplicantur partes quae revera non sunt partes distinctae, ut si, e. g. dividatur globus noster in Europam, Asiam, Africam, Americam, Oceaniam et Italiam, non est recta divisio, quia Italia includitur in Europa. Adverte tamen sufficere ut partes assignatæ verificentur et multiplicentur in rationibus objectivis et abstractis; sicut *bonum* dividitur in *utile, honestum* et *delectabile*. Nam, licet idem bonum possit esse utile, honestum et delectabile, non tamen eadem est ratio utilitatis, ratio honestatis, ratio delectabilitatis.

4ª lex est ut *in divisione primo adsignentur membra in quae immediate dividitur totum, ac postea, si occurrat necessitas, membra dividentia singillatim subdividantur*. Ratio est quia divisio debet esse simplex et minus complicata quam fieri possit, secus confusio non evitatur; nam *simile confuso est quidquid usque in pulverem sectum est*. Et major confusio etiam habebitur, si partibus principalioribus neglectis, ad subdivisiones immediate procedatur.

Caput VII.

De judicio.

49. **Ratio capitis.** — Hucusque de prima operatione mentis, idest de simplici apprehensione, et de signis quibus objecta simplicis apprehensionis designantur, dictum est; nunc ergo dicendum est de *judicio;* sed praecipue de ejus signo, idest de *propositione* vel *enuntiatione,* ex qua facilius ipsa natura judicii cognoscitur. De *judicio* in praesenti capite, de *propositione* et *enuntiatione* in sequentibus.

50. **Definitio judicii.** — Judicium nihil est aliud quam *actus mentis quo aliquid esse affirmamus vel negamus.* Vel *actus mentis quo unum de altero affirmatur vel negatur.* Unde per judicium componuntur sive junguntur duo conceptus, vel dividuntur: ut e. g. *Deus est justus*, vel *Deus non est corpus.* Unde judicium dicitur *compositio* vel *divisio.*

51. **Elementa judicii.** — In quolibet judicio tria considerari oportet: 1° *subjectum*, nempe illud de quo aliquid affirmatur vel negatur. 2° *praedicatum*, seu illud quod affirmatur vel negatur de *subjecto.* Praedicatum et subjectum dicuntur *materia* judicii. 3° consideratur *forma* quae etiam *copula* dicitur; et nihil est aliud quam ipsum *verbum;* dicitur autem *copula* quia copulat, sive conjungit praedicatum ipsi subjecto. — Advertendum tamen est judicium nullum efformari posse a mente, nisi ipsa habeat notionem subjecti et praedicati, et nisi comparet utrumque ad invicem. Insuper, licet judicium praesupponat duplicem conceptum, subjecti scilicet et praedicati, tamen formaliter sumptum est simplex actus quo mens utrumque conjungit.

52. **Divisiones judiciorum.** — Iudicium consideratum ex parte subjecti, idest ex parte judicantis, aliud est *prudens*, aliud *temerarium*. *Prudens* dicitur, si efformetur post diligentem comparationem et juxta perspicientiam convenientiae praedicati cum subjecto; secus est *temerarium*. — Dicitur *certum*, si mens adhaeret objecto cognito sine errandi formidine; si autem adhaeret cum formidine errandi, dicitur *opinativum*.

53. **Divisio judiciorum ex parte objecti.** — Quaedam judicia dicuntur *a priori* sive *absoluta*, sive *pura*, *rationalia*, *metaphysica*, *analytica*. His nominibus designantur judicia, quorum praedicatum includitur in ipsa ratione sive natura subjecti, vel etiam quorum praedicatum excluditur omnino a natura subiecti, ita ut in eo nullo modo esse possit; ut si dicam: *circulus est rotundus*, praedicatum *rotundus* includitur in ipsa ratione sive natura *circuli* inseparabiliter. Et in hoc judicio: *Homo non est asinus*, praedicatum *asinus* excluditur a natura hominis. Si praedicatum includitur in ipsa natura subjecti, judicia dicuntur *necessaria*, vel etiam in *materia necessaria*. Si autem praedicatum excludatur a natura subjecti, dicuntur in *materia impossibili*.

Si autem predicatum ita conveniat subjecto ut possit ei etiam non convenire, vel de facto non conveniat, attamen possit convenire, ut e. g. *Homo est virtuosus, homo non est virtuosus;* hujusmodi judicia dicuntur *contingentia*, *a posteriori*, *hypothetica*, *empirica*, *physica*, *synthetica*.

54. **Iudicia mediata et immediata.** — Iudicia tum *analytica* tum *synthetica*, dividuntur in *immediata* et *mediata*. Iudicia *immediata*, sive *per se nota*, ea dicuntur quae eo ipso quo enuntiantur clare patent menti absque ullo discursu: e. g. *Circulus est rotun-*

dus; sol resplendet, nix est alba. Si autem connexio praedicati cum subjecto statim non apparet, sed requiritur discursus, judicium dicitur mediatum: e g. *Anima non est corpus; summa angulorum trianguli aequatur duobus rectis.*

Caput VIII.

De propositione, sive de enuntiatione; et de ejus divisione ratione materiae, ratione formae, qualitatis et extensionis.

55. **Quid et quotuplex est oratio.** — Nomine *orationis* intelligitur *complexus vocabulorum aliquam animi sententiam exprimens.* Quintuplex enumeratur: *enuntiativa, deprecativa, imperativa, interrogativa, vocativa.* Oratio *enuntiativa* est expressiva judicii, quia enuntiat aliquid esse vel non esse: *deprecativa* potius designat actum voluntatis desiderantis et volentis quam judicium intellectus; *imperativa* quamdam intimationem formaliter importat circa id quod agendum est: *interrogativa* quaerit manifestationem alicujus veritatis; *vocativa* autem exprimit desiderium ut aliqua persona praesto adsit.

56. **Definitio propositionis sive enuntiationis.** — *Propositionis* sive *enuntiationis* nomine, intelligitur *oratio qua judicia nostra aliis manifestamus;* vel: *oratio enuntiativa unius de alio:* vel: *oratio in qua verum vel falsum invenitur:* e. g.: *Deus est justus. Homo est lapis.* Utraque propositio judicium exprimit et manifestat: in prima continetur verum, in secunda falsum.

Propositio est signum judicii, imo est ipsum judicium verbis expressum: et ideo sicut in judicio tria

distinguuntur, idest *subjectum*, *copula* seu *verbum*, et *praedicatum*, ita in propositione. Unde etiam in propositione habetur *materia*, idest *subjectum* et *praedicatum*, et *forma*, idest *verbum*. Si haec tria elementa explicite ponantur, propositio dicitur *de tertio adjacente;* ut si dicam: *Deus est justus;* si autem duo tantum, e. g. *Deus est;* propositio dicitur *de secundo adjacente;* si vero unum tantum ut: *studeo;* dicitur *de primo adjacente*. Secunda et tertia de facili reducuntur ad primam, ut: *Deus est existens. Ego sum studens.*

57. **Dispositio subjecti et praedicati in propositione.** — Primum quod in propositione consideratur est *subjectum*, et ideo ordinarie primo loco ponitur. Sed quandoque contingit ut invertatur ordo, et primo loco ponatur *praedicatum*, postea *subjectum*. Quando ergo primo loco ponitur *subjectum*, propositio dicitur *directa* sive *naturalis;* quando autem *praedicatum* ponitur in loco vel in sede *subjecti*, propositio dicitur *indirecta* vel *innaturalis;* unde sequens propositio *directa* est: *Homo est substantia*. Si autem invertatur hoc modo: *Aliqua substantia est homo*, erit *indirecta*. — Ut haec plenius intelligantur, advertendum est illud veri *subjecti* naturam habere quod plura comprehendit quam suum *praedicatum*, ut in relato exemplo *homo* plura quam *substantia* complectitur, nam et ipsam *substantiam* complectitur, et alia plura, idest: *esse vivens*, *esse sensitivum*, *rationale*, etc. Illud autem naturam praedicati vere sapit quod ad plura se extendit quam subiectum. Unde *substantia* in eodem exemplo relato est vere praedicatum, quia ad plura se extendit quam *homo;* multae enim sunt *substantiae*, quae non sunt *homo*. Quaedam tamen praedicata eamdem habent extensionem quam subjectum, puta definitio vel pars definitionis, quae est vel *differentia* specifica vel aliquid ipsam differentiam specificam

consequens, ut *rationale* dictum de *homine*, vel *risibile*, quo in casu rationem prædicati habet differentia specifica, vel illud quod differentiam specificam consequitur.

58. **Divisiones propositionum ratione materiae.** — Divisio propositionum attenditur primo ex materia, idest ex habitudine praedicati ad subjectum. Praedicatum enim aliquod aut convenit, aut non convenit alicui subjecto : et si convenit, aut *necessario* sive *per se* convenit, aut *contingenter ;* si autem non convenit, aut *impossibile* est ut ei conveniat. aut *possibile* est ut ei conveniat. Propositio in qua praedicatum convenit subjecto *necessario*, sive *per se*, dicitur *necessaria* sive etiam *in materia necessaria ;* si autem praedicatum conveniat contingenter, dicitur *contingens* vel *in materia contingenti ;* si autem impossibile est ut conveniat, propositio dicitur *in materia impossibili ;* si autem possit convenire, dicitur *in materia possibili*, vel etiam *contingenti*, quia quod possibiliter alicui convenit contingenter convenit.

Praedicatum *necessario* convenire subjecto, idem est ac ei convenire per *se*. *Per se* autem praedicatum convenit ipsi subjecto cum ex ipsa natura subjecti convenit: quod autem convenit alicui per causam extrinsecam vel ex externis circumstantiis dicitur convenire subjecto *per aliud*.

Sed aliquod praedicatum alicui subjecto convenire, vel prædicari *per se* potest contingere tripliciter: et hoc explicandum est breviter.

1° Aliquod praedicatum dicitur convenire alicui subjecto *in primo modo dicendi per se,* cum praedicatum est vel definitio subjecti, ut cum dico *homo est animal rationale*, vel aliquid de ejus definitione. ut : *homo est animal ;* vel *homo est rationalis*. Et si quidem *praedicatum* convertitur cum *subjecto*, ut *homo*

est *rationalis,* dicitur convenire *in primo modo dicendi per se primo;* si autem non convertitur cum subjecto, ut *homo est animal* (non enim omne animal est homo) dicitur convenire *in primo modo dicendi per se secundo.*

2° Praedicatum convenit *in secundo modo dicendi per se* alicui subjecto, cum subjectum est de definitione praedicati; e. g. *Par est numerus, habens medium;* subjectum est *numerus,* et ingreditur definitionem *paris.* Et si quidem praedicatum convertatur cum subjecto, ut: *homo est risibilis,* dicitur convenire subjecto *in secundo modo dicendi per se primo;* si autem non convertitur, ut e. g. *Isosceles est habens tres angulos aequales duobus rectis* (non enim omne habens tres angulos aequales duobus rectis est isosceles), dicitur convenire subjecto *in secundo modo dicendi per se secundo.* Quae conveniunt subjecto *in secundo modo dicendi per se,* vocantur passiones ipsius subjecti; et si sint proprietates ipsius e principiis specificis emanantes, dicuntur *in secundo modo dicendi per se primo;* ut *risibilis* de homine. Si autem ex principiis generis, ut habere tres angulos aequales duobus rectis de isoscele, dicuntur *in secundo modo dicendi per se secundo.*

3° Praedicatum dicitur in *tertio modo dicendi per se* de aliquo subjecto, cum ipsi tribuitur effective inquantum tale, seu formaliter; quia scilicet forma subjecti est veluti causa efficiens vel formalis praedicati; ut cum dico: *Medicus sanat; ignis comburit.*

Breviter: *Definitio* aut *differentia specifica,* dicitur de subjecto *in primo modo dicendi per se primo;* id autem quod est *genericum* in definitione essentiali, ut *animal* aut *vivens,* etc., respectu *hominis,* dicitur *in primo modo dicendi per se secundo.* — Passiones autem, sive *proprietates* sive *accidentia propria* quasi ex ratione specifica emanantes, ut *risibile* dictum de *ho-*

mine, dicuntur *in secundo modo dicendi per se primo*. Accidentia vero quae *necessario* comitantur rationem genericam subjecti, ut *appetitus sensitivus* in *homine*, dicuntur de subjecto *in secundo modo dicendi per se secundo*. — Ea vero quae vere *effective* producuntur a forma a qua denominatur subjectum, vel etiam *formaliter*, tamen extra ipsum subjectum, ut *amare* tribuitur *medico*, et *comburere igni*, dicuntur convenire subjecto *in tertio modo dicendi per se*.

59. **Divisio propositionis ex parte formae.** — Forma propositionis est verbum sive copula, per quam aut conjungitur praedicatum cum subjecto per *affirmationem* identitatis, aut separatur per *negationem*, ut cum dico: *Deus est justus; homo non est angelus*. In primo casu habetur propositio *affirmativa*, in secundo *negativa*. Quando particula negans afficit praedicatum, propositio est affirmativa: e. g. *Homo est non angelus;* ratio est quia affirmatur quod *homo est aliquid quod non est angelus:* tamen reduci potest ad negativam dicendo: *homo non est angelus*. Negatio quandoque afficit subjectum, non autem copulam, ut: *non amare virtutem est summa stultitia*. Et propositio hujusmodi dicitur *indefiniti subjecti:* sicut propositio in qua negatio afficit praedicatum, dicitur *indefiniti praedicati*.

60. **Divisio propositionis ex parte qualitatis.** — Qualitas propositionis desumitur ex ejus relatione ad rem enuntiatam, et est *ejus veritas* vel *falsitas*. Et sic propositio dividitur in *veram* et *falsam:* est *vera*, si enuntiet judicium verum, idest conforme rei de qua judicatur: est *falsa*, si enuntiet judicium falsum, idest discordans a re judicata. Haec divisio potest convenire tam propositioni affirmativae quam negativae; affirmativae, quia potest affirmari aliquid esse, quod revera est, ut: *Deus est justus*, quod per-

tinet ad affirmationem veram; vel aliquid esse quod revera non est, ut: *homo est asinus*, et hoc pertinet ad affirmationem falsam: vel potest negari esse id quod vere non est, ut: *Deus non est mutabilis,* quod pertinet ad negationem veram; aut potest *negari* esse id quod revera est, et hoc pertinet ad negationem falsam, ut: *homo non est rationalis.*

61. **Divisio propositionis ratione extensionis seu quantitatis.** — Extensio seu quantitas propositionis attenditur ex parte extensionis ipsius subjecti; affirmatio enim aut negatio est semper de subjecto aliquo: et ideo propositio erit *singularis*, si subjectum ejus est *singulare; universalis,* si subjectum est *universale; particularis*, si subjectum est *particulare;* et *indefinita*, si subjectum est *indefinitum*. Non potest autem subjectum variari nisi praedictis modis; et ideo propositio ratione extensionis dividitur in *singularem* ut: *Verbum caro factum est;* in *universalem* ut: *omnis homo est mendax;* in *particularem*, ut: *quidam autem dicebant: quia bonus est;* in *indefinitam*, ut: *dilexerunt homines magis tenebras quam lucem.*

62. **Propositio indefinita quandoque reducitur ad universalem, quandoque ad particularem.** — In propositione indefinita subjectum non est aliquid singulare, sed est aliquid commune pluribus; ut: *homo, animal, virtuosus*, etc., et ideo praedicatum quod de tali subjecto affirmatur, aut convenit omnibus individuis quibus tale subjectum est commune, ut si dicam: *homo est rationalis*, (*rationalis* enim convenit omnibus individuis quibus *homo* est communis), aut quibusdam tantum, ut si dicam: *homo est virtuosus*, (esse *virtuosum* convenit quibusdam tantum). Si omnibus, propositio est *universalis;* si quibusdam tantum, est *particularis*. Ut autem discernatur an propositio

indefinita sit *universalis,* vel *particularis*, sequentes statuuntur leges:

Prima lex est: *Si praedicatum necessario conveniat subjecto, propositio est universalis,* quia convenit omnibus individuis quibus subjectum est commune; nam eo ipso quod subjecto praedicatum *necessario* convenit, est inseparabile ab ipso; et ideo ubi subjectum, ibi et praedicatum; ut e. g. *homo est animal:* quia *animal* necessario convenit *homini,* ubi est *homo* est *animal.* Unde praedicatum dicitur supponere *distributive.*

Secunda lex est: *Si praedicatum in propositione indefinita contingenter conveniat subjecto, propositio est particularis.* Ratio est quia praedicatum quod convenit subjecto contingenter, non ex intima natura subjecti convenit, sed aliunde et quasi per accidens: ac proinde non semper, et constanter, et universaliter; et ideo per se non omnibus individuis convenit quibus tale subjectum est commune, ut e. g. *homo est virtuosus;* sed quibusdam tantum. Praedicatum dicitur supponere *disjunctive.*

Tertia lex est: *In praxi facile est agnoscere an propositio indefinita sit universalis vel particularis; sufficit enim ut praeponatur ei signum syncategorematicum* omnis, *aut* nullus, *aut* aliquis *ipsi subjecto;* e. g. sint hae propositiones: *homo est rationalis; homo non est angelus, homo est virtuosus:* prima verificatur si praeponatur *omnis*, secunda *nullus*, tertia *aliquis;* ita: *omnis homo est rationalis, nullus homo est angelus, aliquis homo est virtuosus.* Sed tertia e. g. non verificatur si dicatur: *omnis homo est virtuosus;* neque si dicatur *nullus homo* etc.

63. **Propositio universalis metaphysice, physice, moraliter.** — Propositio universalis triplex est: 1.° *Metaphysice universalis*, et dicitur illa in qua praedi-

catum ita convenit subjecto, ut si a subjecto auferatur, natura subjecti pereat, ut e. g. *animal, substantia, rationale, intellectivum* non potest auferri ab *homine* quin ipsa hominis natura pereat, et *rotunditas* non potest auferri a *circulo* quin ipsa circuli natura destruatur. — 2.° *Physice universalis* ea dicitur, in qua praedicatum convenit subjecto vi legum naturæ a solo naturae Auctore dependentium, quibus ipse derogare potest; e. g. *tellus qualibet die circa seipsam movetur circulum complens.* — 3.° *Moraliter universalis* propositio dicitur in qua praedicatum affirmatur et verificatur de subjecto, attentis legibus quibus mores hominum temperantur e. g. *omnes matres diligunt proprios filios.* Propositio *metaphysice universalis* nullas pati potest exceptiones; propositio *physice universalis* potest pati exceptiones, cum Deus possit suspendere leges naturae: propositio *moraliter universalis* exceptiones plures patitur.

64. **Extensio praedicati in propositione.** — Dictum est in praecedentibus subjectum in propositione quandoque supponere universaliter, vel distributive, quandoque particulariter, quod ex natura propositionis satis dignoscitur; igitur determinandum est etiam, quomodo supponat *praedicatum*, sive quanam extensione sit praeditum. Pro quo duae leges traduntur:

Prima lex. *In omni propositione negativa praedicatum supponit distributive, sive universaliter,* idest in tota sua extensione sumitur. Etenim, in omni propositione negativa negatur praedicatum convenire subjecto, e. g. in hac propositione: *lapis non est animal,* negatur *animal* convenire *lapidi;* hoc autem debet verificari de quocumque *animali*, idest de quocumque quod continetur sub extensione praedicati, secus *lapis* esset *aliquod animal,* et ideo esset falsa propositio: *lapis non est animal.*

ST. ALBERT'S COLLEGE LIBRARY

Secunda lex. *In omni propositione affirmativa praedicatum vi propositionis supponit disjunctive seu particulariter.* Nam in propositione affirmativa, e. g. in hac: *omnes homines sunt mortales,* adseritur simpliciter praedicatum convenire subjecto, sed per hoc non excluditur quin aliis subjectis etiam conveniat, et ideo sequitur subjectum esse aliquid contentum sub extensione praedicati; ut in exemplo relato sensus est, quod *homines sunt aliqui mortales.* Dixi *vi propositionis,* quia per accidens in quibusdam propositionibus praedicatum habet eamdem extensionem ac subjectum; et hoc contingit 1° in definitionibus cum adsumuntur ut propositiones: 2° in illis propositionibus in quibus praedicatum est differentia specifica subjecti, vel proprietas ex differentia specifica consequens, ut e. g. *homo est rationalis: homo est risibilis:* eamdem enim extensionem habet praedicatum et subjectum: 3° si praedicatum sit terminus singularis; nam terminus singularis in tota sua extensione sumitur, nisi forte ex parte relativi multiplicetur, ut contingit in Divinis.

65. **De comprehensione praedicati.** — Praedicatum ordinarie ad plura se extendit quam subjectum: ratio est quia praedicatum est magis commune, e. g. *homo est animal vivens, substantia, ens;* et ideo dicitur habere majorem extensionem quam subjectum. E contra subjectum plures notas seu proprietates includit quam praedicatum, idest plura comprehendit; ut in relato exemplo *homo,* quod est subjectum, comprehendit *ens, substantiam, vivens, sensitivum, rationale. Animal* autem prima quatuor comprehendit, sed non *rationale.* Idem *vivens* neque *rationale,* neque *sensibile* comprehendit etc. Ratio est quia minus commune comprehendit magis commune et aliquid amplius.

Hinc duae leges statuuntur: 1ª. *In omni propositione affirmativa praedicatum tribuitur subjecto secun-*

dum totam suam comprehensionem, seu omnia quae conveniunt praedicato debent convenire subjecto, secus affirmaretur de subjecto quod ei non conveniret.

2ª. *In omni propositione negativa praedicatum secundum totam suam comprehensionem collective sumptam negatur de subjecto,* seu omnia simul sumpta quae praedicato conveniunt, negantur convenire subjecto, sed non negantur omnia singillatim sumpta. Ut cum dico: *Homo non est asinus*, non negatur de homine entitas, vita, animalitas, quae conveniunt asino et homini, sed haec omnia prout sunt conjuncta irrationalitati in asino, negantur de homine. Ratio generalis est quia in praedicato quod de subjecto negatur, fere semper est aliquid quod subjecto convenit, saltem ratio entis vel intelligibilis.

Caput IX.

De propositionibus re et apparenter compositis

66. **Propositionis simplicis et compositae notio.** — Propositio *simplex* illa dicitur quae constat uno subjecto et uno praedicato; ut: *Non est pax impiis.* Propositio vero *composita* ea dicitur quae constat aut pluribus subjectis, aut pluribus praedicatis; vel ea quae plures propositiones sive implicite sive explicite continet; e. g. *Deus charitas est, et qui manet in charitate in Deo manet et Deus in eo.*

67. **Species propositionis compositae.** — Propositionis compositae quinque species enumerantur: *Copulativa, causalis, discretiva, relativa, hypothetica.* —

Si plura subjecta aut praedicata propositionis compositae sint connexa per particulas copulantes sive explicite sive implicite positas *et, nec,* et similes, pro-

positio dicitur *copulativa ;* ut: *Videbitis coelum apertum, et angelos Dei ascendentes et descendentes supra filium hominis. Neque mors, neque vita, neque angeli... neque alia creatura poterit nos separare a charitate Dei.* — Lex propositionis copulativae est ut omnia praedicata vera sint de subjecto, vel si praedicatum est unum, debeat verificari de singulis subjectis ; secus propositio est dicenda falsa absolute, vel distinguenda pars vera a parte falsa ad cavendas cavillationes.

Propositio causalis habetur quando plures propositiones simplices conjunctae sunt per particulas causales *quia, quoniam* et similes. E. g.: *Beati mundo corde quoniam ipsi Deum videbunt.* Propositio affecta particula causali *quoniam,* ut in exemplo *quoniam ipsi* etc. dicitur *causalis,* alia vero: *beati* etc., dicitur *causatum.* Veritas vel falsitas propositionis causalis compositae consideratur ex nexu. Unde haec propositio causalis: *homo est capax scientiae quia est animal bipes,* falsa est ; licet vera sit simplex propositio: *homo est capax scientiae,* et alia: *homo est animal bipes.*

Propositio discretiva sive *adversativa* ea dicitur quae resultat ex pluribus simplicibus propositionibus conjunctis in unam propositionem compositam per particulas discretivas *sed, at* et similes. Ut propositio sit vere *discretiva,* requiritur ut inter membra divisa per particulas dictas sit aliqua oppositio; e. g. *In mundo pressuram habebitis, sed confidite. ego vici mundum.*

Propositio relativa illa dicitur in qua propositiones simplices ita comparantur per particulas: *ubi, ibi, quum,* etc., ut una ex altera quamdam determinationem habeat; e. g. *Qualis est rector civitatis, tales et inhabitantes in ea.* Veritas hujusmodi propositionis ex veritate adsertae determinationis unius ab altera unice dependet. Unde falsa est haec propositio: *Tunc Petrus habebit ingenium, quando habebit d*

vitias; licet fortasse sit verum Petrum habere ingenium et habere divitias. Ut veritas talium propositionum dignoscatur, in causalem resolvantur: Si resolvatur praecedens exemplum, habebitur quod *divitiae sunt causa ingenii.*

Propositio quae simpliciter significat aliquid esse vel non esse dicitur *absoluta* vel *cathegorica.* Propositio vero quae significat aliquid esse vel non esse ex suppositione dicitur *hypothetica.* Propositio *hypothetica* est affecta particulis *si, aut,* vel similibus: e. g. *Deus est justus,* est propositio *cathegorica* vel *absoluta;* e contra: *Si vos manseritis in sermone meo, vere discipuli mei eritis,* est propositio *hypothetica.* Pars, sive propositio affecta particula *si, aut,* etc. dicitur *antecedens,* vel *hypothesis,* alia dicitur *consequens* seu *thesis.*

68. **Propositionis hypotheticae species.** — Propositio hypothetica alia est *conditionalis, alia disjunctiva,* alia *conjunctiva.* — *Conditionalis* est ea quae componitur ex propositionibus simplicibus unitis per particulas conditionales *si, ut:* et ea est quae communiter dicitur *hypothetica.*

Propositio disjunctiva componitur ex propositionibus simplicibus incompossibilibus unitis per particulas disjunctivas *vel, aut,* etc. e. g. *Substantia aut est corporea, aut incorporea.* Semper resolvi potest in conditionalem; e. g. *Si substantia est corporea, non est incorporea.* — Adverte tamen in propositione disjunctiva: 1° *membra assumpta debere esse completa,* 2° *membra enumerata neque omnia sint simul vera, neque simul falsa;* secus daretur aliud membrum; 3° *ex affirmatione vel negatione unius membri sequatur negatio seu affirmatio aliorum.* Ut veritas pateat, resolvatur in conditionalem. Haec est propositio disjunctiva *proprie accepta.* — Sed datur etiam propositio disjunctiva *improprie ac-*

cepta, quae scilicet præscindit per veritatem unius membri a veritate alterius membri; ut si dicam: *aut Petrus aut Paulus Romae mortuus est*, haec dicitur disjunctiva in sensu *praecisivo*; prima in sensu *exclusivo*.

Propositio hypothetica conjunctiva ea dicitur in qua enuntiantur praedicata plura non posse convenire uni eidemque subjecto; e. g. *Nemo potest servire Deo et divitiis*. Etiam conjunctiva resolvitur in conditionalem, e. g. *Si aliquis servit Deo, non potest servire divitiis; si aliquis servit divitiis, Deo non servit*.

69. **Regulae pro veritate propositionis conditionalis.** — *Prima regula* propositionis conditionalis est: *Affirmata conditione, affirmari debet conditionatum; at ex affirmatione conditionati non sequitur deberi affirmari conditionem*. Ratio est quia conditio aut includit in se ipsum conditionatum, aut habet cum eo necessariam connexionem; ut e. g.: *si Petrus currit, movetur; currere* (conditio) includit in se *moveri*; vel etiam: *si est homo, est animal; homo* includit *animal*. Sed conditionatum neque includit in se conditionem, neque habet cum ea necessariam connexionem, ut patet in exemplis relatis: nam *moveri* neque includit in se *currere*, neque necessariam cum eo habet connexionem; sicut etiam *animal* non includit *hominem*, neque importat cum eo necessariam connexionem, secus, habito *animali*, haberetur *homo*, quod est absurdum.

Secunda regula est: *Negato conditionato negari debet conditio; at negata conditione non debet* (per se loquendo) *negari conditionatum*. Patet ex dictis in superiori ratione; nam conditio aut includit in sui natura conditionatum, aut saltem habet necessariam connexionem cum eo; et ideo ipsa semper debet esse unita ipsi conditionato, quo proinde sublato, et ipsa conditio

aufertur: idest, conditionato negato, ipsa *conditio* negari debet. Quia e. g. *moveri* includitur in *currere*, si negetur quod quis *moveatur* (conditionatum) debet negari quod quis *currat;* et si negetur quod aliquid sit *animal* (conditionatum), negari debet quod sit *homo*. Sed quia conditionatum non dicit necessariam connexionem cum *conditione*, e. g. *animal cum homine, motus cum cursu;* ideo potest dari conditionatum sine conditione, unde ex affirmatione conditionati non sequitur deberi affirmari conditionem: non enim valet: *movetur*, ergo *currit; est animal*, ergo *est homo*.

68. **Propositio apparenter simplex et realiter composita.** — Propositio *apparenter simplex, realiter* tamen *composita* illa dicitur quae constat ex unico subjecto et unico praedicato, ita tamen ab aliqua particula modificato (subjecto vel praedicato) aut affecto, ut plures propositiones in se implicite contineat in quas possit resolvi: e. g. *Tu es Deus solus*. Praedicatum *Deus* hujus propositionis ita afficitur particula *solus*, ut propositio in has duas resolvatur, videlicet: 1ª: *Tu es Deus;* 2ª: *Nullus alius a te est Deus*. Propositio quae in plures resolvitur dicitur *exponibilis;* eae in quas resolvitur dicuntur *exponentes*. — Quatuor species propositionis exponibilis recensentur, videlicet: *Exclusiva, exceptiva, comparativa, reduplicativa*.

Propositio *exclusiva* ea est cujus subjectum vel praedicatum afficitur particula *exclusiva;* e. g. *solum*, vel *dumtaxat*, vel simili. Si afficiatur *subjectum*, dicitur *exclusivi subjecti*, ut: *Bonum tantum est amandum;* si autem particula afficiat *praedicatum*, dicitur *exclusivi praedicati;* ratio est quia excludit alia *subjecta*, aut *praedicata*.

Propositio *exceptiva* ea dicitur cujus subjectum vel praedicatum afficitur particula exceptiva *nisi, praeter*, vel simili; e. g. *Imperitus nisi quod ipse facit, rectum*

putat. Resolvitur autem sic: *Imperitus rectum putat quod ipse facit, non rectum putat quod ipse non facit.* Propositio *exceptiva* reducitur ad *exclusivam: Imperitus solummodo putat rectum quod ipse facit.*

Propositio *comparativa* ea est cujus subjectum vel praedicatum afficitur particula *comparativa*, e. g. *Qui me tradidit tibi, majus peccatum habet.* Sic resolvitur in *exponentes: Tu peccatum habes: ille qui me tradidit tibi peccatum habet: sed peccatum ejus, qui me tradidit tibi, majus est peccato tuo.*

Propositio *reduplicativa* est illa *cujus subjectum afficitur particula reduplicante, seu determinante significationem in qua ipsum subjectum accipimus:* seu *illa est in qua affirmatur praedicatum convenire subjecto et causa qua subjecto conveniat adsignatur.* Causa autem per particulas reduplicantes designatur. Particulae *reduplicantes* sunt; *ut, inquantum, formaliter, reduplicative ut, formaliter ut, ut sic*, etc., e. g. *homo, reduplicative ut homo, intelligit. Animal, ut animal, sentit:* etc.

Advertendum est tamen particulas illas sumi in sensu reduplicativo cum subjectum secundum illud per quod constituitur tale et ab aliis distinguitur est *propria ratio*, sive est *causa formalis* aut *efficiens* praedicati, e. g. cum dico: *homo*, ut *homo, ratiocinatur*, particula *ut* sumitur in sensu reduplicante, quia homo per illud per quod constituitur homo, et ab aliis distinguitur (idest per rationalitatem), est *propria ratio* sive vera causa ratiocinationis. At si non sit propria ratio praedicati secundum illud per quod in sui specie constituitur distinctum ab aliis, in se tamen aliquo modo rationem praedicati contineat, particulae illae sumuntur *specificative;* e. g. *Homo, ut homo, sentit; reduplicative* est falsa, *specificative* autem est vera. Item falsae sunt propositiones sequentes in sensu *reduplicativo*, verae autem in sensu *specificativo:*

Homo, ut homo, videbit Deum. Homo, ut homo, virtute perficitur. Corpus, ut corpus, corrumpitur. Iustus, ut iustus, peccare potest. Verae autem hae *reduplicative: Medicus, ut medicus, sanat. Ignis, ut ignis, comburit.*

69. **Propositiones apparenter compositae.** — Quaedam propositiones, licet appareant compositae, revera tamen sunt simplices: et a quibusdam vocantur *complexae;* e. g. *Deus, qui hominem creavit, hominem redemit.* A veteribus dicebantur *de extremo conjuncto*, habito respectu ad materiam earum. — Grammatice loquendo duae propositiones habentur in exemplo relato, nempe: *Deus hominem redemit.* et alia: *qui hominem creavit.* Haec dicitur *incidens.* Sed in logica, in qua consideratur propositio in ordine ad argumentationem, est una propositio, videlicet: *Deus hominem redemit,* cum propositio incidens nihil aliud sit quam *determinatio* vel *explicatio* ipsius subjecti. Et ideo hujusmodi propositiones incidentes aut ipsum subjectum determinant, vel restringunt, et dicuntur *restrictivae;* e. g. *Omnes homines, qui mortui sunt, rationem Deo reddiderunt;* vel designant alium essendi modum, aut aliam operationem ejusdem subjecti: et dicuntur *explicativae*, utpote ipsum subjectum magis explicantes vel designantes; e. g. *Moyses, qui in omni sapientia Aegyptiorum instructus fuerat, Hebraeorum populo dux datus est.*

Propositio explicativa potest etiam auferri, intacta remanente veritate propositionis simplicis principalis; sed propositio incidens restrictiva (per se loquendo) auferri non potest sine detrimento veritatis propositionis principalis: unde falsa esset haec: *Omnes homines.... rationem Deo reddiderunt,* haec autem vera: *Moyses Hebraeorum populo dux datus est.*

Propositiones apparenter compositae ad simplices reduci possunt: e. g. *Moyses instructus in scientiis*

Aegyptiorum, dux populo Hebræorum datus est; et *Omnes homines mortui rationem Deo reddiderunt.*

70. **Propositio modalis.** — Etiam propositiones *modales*, licet in veritate sint semplices, tamen speciem compositionis habere videntur, et ideo aliquid de eis est dicendum. Diximus supra (N.° 58) praedicatum convenire posse subjecto quadrupliciter: *necessario*, *impossibiliter*, *contingenter*, *possibiliter*. Igitur in propositione aliqua, aut simpliciter enuntiatur praedicatum convenire vel non convenire subjecto, ut si dicam: *homo currit*, *homo est rationalis*, et propositio dicitur *absoluta* sive *de inesse;* vel enuntiatur etiam modus quo praedicatum alicui subjecto convenit, ut si dicam: *Deus necessario existit*, vel: *Deum existere est necessarium*, et habetur propositio *modalis*. Quia igitur *necessarium*, *impossibile*, *contingens*, *possibile*, determinant modum quo praedicatum subjecto convenit (et consequenter determinant subjectum propositionis simul cum praedicato) ideo unumquodque ipsorum, puta *necessarium*, dicitur *modus* propositionis modalis: alia vero pars, praecisa copula, quando ipsa ponitur explicite, dicitur *dictum*, e. g. in hac propositione: *Deum existere est necessarium ; Deum existere* dicitur *dictum ; necessarium* dicitur *modus*.

Advertendum est, si modus ponatur loco subjecti, propositionem non esse modalem: unde haec propositio: *possibile est Socratem currere*, non est modalis, sed *absoluta* sive *de inesse*. Et si quidem solus modus ponatur ut praedicatum, propositio dicitur modalis *de dicto ;* e. g. *Socratem currere est possibile ;* si autem modus interponatur *dicto*, propositio dicitur modalis *de re*, e. g. *Socratem possibile est currere*.

71. **Extensio propositionis modalis.** — Propositio modalis *de dicto* est *singularis*, quia modus praedicatur de hoc vel de illo sicut de quodam singulari.

Propositio autem modalis *de re*, est *universalis, particularis, singularis, indefinita,* secundum quod subjectum dicti est vel universale, vel particulare, etc. Propositio modalis resolvi potest in *universalem affirmativam* de *inesse*, cum *modus* est: *necessarium* (dummodo subjectum propositionis possit numerice multiplicari); e. g. haec propositio modalis: *hominem necessarium est mori*, vel *homo necessario moritur*, resolvitur in hanc *de inesse: omnis homo moritur.* Si *modus* est: *impossibile,* resolvitur in *universalem negativam;* et si sit *contingens* vel *possibile,* resolvitur in *particularem.*

Caput X.

De oppositione et conversione propositionum

72. **Oppositio propositionum.** — *Oppositio* propositionum consistit in *mutua exclusione quam ipsae propositiones habent ad invicem secundum veritatem et falsitatem, ex eo quod idem praedicatum affirmatur et negatur de eodem subjecto.* Ex hac definitione sequitur 1° Propositiones diversae materiae (idest diversi subjecti vel praedicati) non posse esse oppositas; e. g.: *Alexander fuit ingenio magnus, Alexander fuit statura pusillus.* 2° Unam debere esse affirmativam, alteram negativam, vel saltem unam debere includere negationem alterius; e. g.: *Anima est immortalis, anima est mortalis.* Licet sint duae propositiones affirmativae, attamen sunt oppositae, quia una includit negationem alterius.

73. **Duplex genus oppositionis.** — Oppositio duplex consideratur in propositionibus: *contradictoria* et *contraria. Contradictoria* oppositio inter duas propositiones habetur, cum una negat solummodo

quod per aliam affirmatur; e. g.: *omnis homo est sapiens; non omnis homo est sapiens.* Aliud exemplum: *Petrus currit; Petrus non currit.* Et generatim: *objectum* A *est; objectum* A *non est.* Unde propositiones contradictoriae se habent ad invicem sicut *affirmatio* et *negatio.* Si una propositionum contradictoriarum est universalis affirmativa, ut: *omnis homo est sapiens*, ejus contradictoria erit illa propositio universalis affirmativa negata: *non omnis homo est sapiens;* quae tamen aequivalet huic: *aliquis homo non est sapiens;* et ideo propositio *universalis affirmativa* et propositio *particularis negativa* sunt vere duae propositiones contradictoriae. Item sunt contradictoriae *universalis negativa* et *particularis affirmativa.* E. g.: *Nullus homo est sapiens; aliquis homo est sapiens.* Nam, si simpliciter negetur aliquem hominem esse sapientem, habetur alia propositio: *nullus homo est sapiens*, et viceversa.

Duae propositiones dicuntur *contrariae*, cum earum una non solum negat quod per aliam affirmatur, sed et aliquid aliud, e. g. *omnis homo est sapiens; nullus homo est sapiens;* sunt duae propositiones *contrariae*, quia secunda non solum negat veritatem primae, ad quod sufficit negare quod *aliquis* sit *sapiens*, sed etiam negat *quemlibet alium hominem* esse *sapientem.*

Propositio universalis affirmativa designatur a scholasticis per litteram *A;* universalis negativa per litteram *E;* particularis affirmativa per litteram *I*, et particularis negativa per litteram *O;* quae, juvandae memoriae gratia, his versiculis continentur:

Asserit A, negat E; verum generaliter ambo.
Asserit I, negat O; sed particulariter ambo.

Schemata propositionum oppositarum:

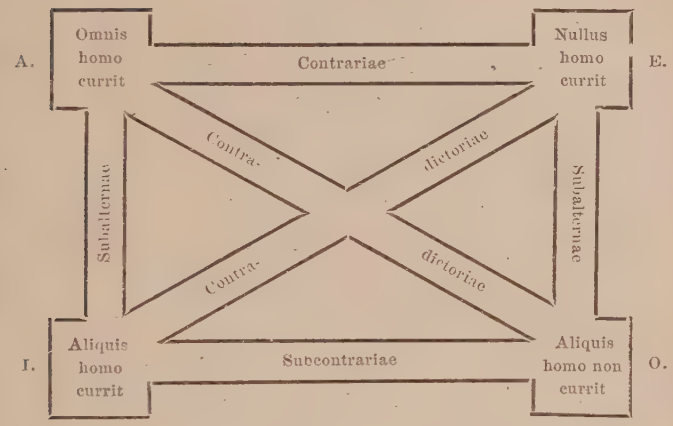

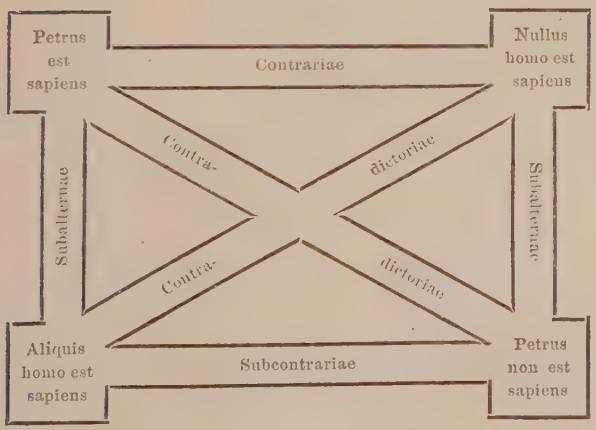

Propositiones copulativae et disjunctivae

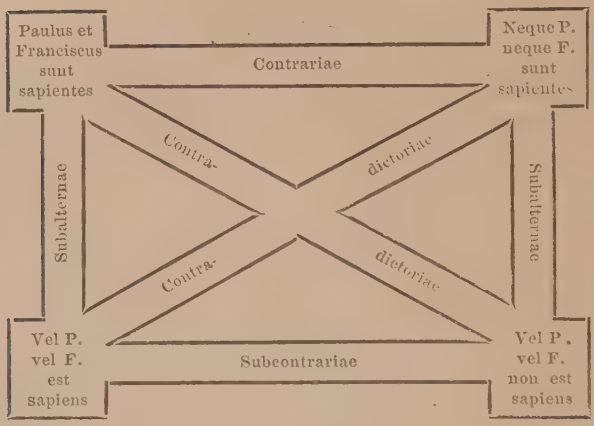

Propositiones modales

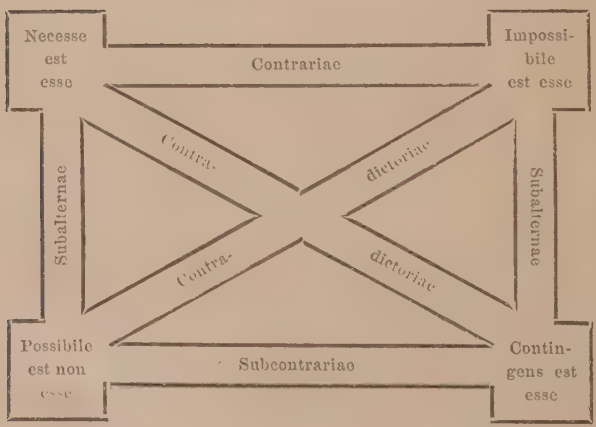

74. **Leges propositionum contradictoriarum.** — Duae leges dantur pro propositionibus contradictoriis:

1ª Propositiones contradictoriæ *nequeunt esse simul verae.*

2ª Propositiones contradictoriæ *nequeunt esse simul falsae.*

Ratio est quia propositiones contradictoriae opponuntur inter se, sicut pura affirmatio et negatio, sicut esse et non esse; non potest autem aliquid esse simul et non esse. Si enim aliquid esse est falsum, est verum ipsum non esse: et si falsum est non esse, sequitur esse verum quod ipsum est.

Ex hoc sequitur tertia lex, scilicet duarum propositionum contradictoriarum unam esse *determinate veram,* alteram *determinate falsam.* Excipiuntur tamen ab hac lege propositiones de futuro contingenti, quod de se non est determinate verum, cum non habeat esse in se, sed virtualiter in aliqua causa; et ideo tales propositiones possunt esse determinate verae per ordinem ad aliquam causam, ex qua habent ut sint futurae.

75. **Leges propositionum contrariarum.**

1.ª *Non possunt esse simul verae.*

2.ª *Non possunt esse simul falsae, si praedicatum subjecto* necessario *conveniat.*

3.ª *Possunt esse simul falsae, si praedicatum subjecto* contingenter *conveniat.*

Ratio primae legis est quia in propositionibus contrariis una importat negationem alterius: non possunt autem esse simul verae *affirmatio* et *negatio.* Insuper, si vera est una propositio contraria, est etiam vera ejus subalterna quae contradictorie opponitur alteri propositioni *contrariae,* quae proinde non potest esse vera; secus contradictoriae essent simul verae.

Ratio secundae legis est quod, si praedicatum *necessario* conveniat subjecto, ut si dicam: *homo est*

rationalis, omnibus sub eo contentis convenit; et ideo propositio universalis affirmativa de necessitate erit vera et non poterit esse falsa; sed universalis *negativa* illi affirmativae contraria erit solummodo falsa.

Ratio tertiae legis est quod, si praedicatum *contingenter* subjecto conveniat, poterit convenire illi subjecto solummodo disjunctive, sive particulariter; ut e. g. *homo est doctus;* sed tunc erit falsa tam propositio *universalis affirmativa*, quam *universalis negativa*, quae sunt contrariae; ut: *omnis homo est doctus;* et: *nullus homo est doctus*, sunt ambae falsae.

76. **Leges propositionum subcontrariarum.** — Pro subcontrariis propositionibus tres leges traduntur:

1.ª *Nequeunt esse simul verae in materia necessaria.*

2.ª *Possunt esse simul verae in materia contingenti.*

3.ª *Nequeunt esse simul falsae.*

Ratio primae legis est quod in materia necessaria praedicatum necessario convenit subjecto: et ideo universaliter ipsi convenit, et ideo erit verum quod alicui conveniat: e. g. *aliquis homo est rationalis:* sed falsum est quod alicui non conveniat; e. g. *aliquis homo non est rationalis.*

Ratio secundae legis est quod, si praedicatum convenit subjecto contingenter, non potest ei convenire universaliter, sed particulariter tantum: et tunc erit vera tum particularis affirmativa, e. g. *aliquis homo est doctus*, tum particularis negativa, ut: *aliquis homo non est doctus.*

Ratio tertiae legis est quia propositio particularis falsa ponit veritatem *universalis oppositae*, et ideo etiam *particularis* sub *universali* contentae; e. g.: si est falsa haec: *aliquis homo currit*, sequitur esse veram: *nullus homo currit*, et ideo etiam aliam: *aliquis homo non currit.*

77. **Propositionum conversio.** — A dialecticis nomine *conversionis* intelligitur inversio extremorum propositionis, ita ut ex praedicato fiat subjectum, et ex subjecto praedicatum, intacta remanente veritate ejusdem propositionis; e. g.: *omne animal est sensitivum*, convertitur: *omne sensitivum est animal.*

Conversio alia est *simplex,* et habetur cum propositio in conversione retinet universalitatem quam prius habebat, ut manifestum est in exemplo allato; alia est *per accidens,* et habetur cum propositio ex universali fit particularis: e. g.: *omnis homo est animal,* sic convertitur: *aliquod animal est homo.* Tertia species conversionis est *per contrappositionem,* et habetur cum, inversis extremis, praefigitur particula negativa, variatis hoc modo terminis in indefinitos; e. g.: *Omnis homo est animal*, convertitur per contrappositionem: *Omne non animal est non homo.*

Hinc sequitur: 1° Propositio universalis affirmativa converti potest *per accidens* et *per contrappositionem;* at non simpliciter per se loquendo (nisi praedicatum sit definitio aut differentia specifica, aut proprietas subjecti). 2° Propositio universalis negativa potest converti et *simpliciter* et *per accidens;* e. g.: *nullus homo est lapis,* converti potest: *nullus lapis est homo;* vel: *aliquis lapis non est homo.* 3° Propositio particularis affirmativa converti potest *simpliciter*, at non aliter; 4° Particularis autem negativa converti potest solummodo *per contrappositionem.* Hae regulae sequentibus versiculis continentur:

Simpliciter fEcI convertitur; EvA *per accidens;*
AstO *per contrap;* sic fit conversio tota.

Caput XI.

De argumentatione

78. **Definitio argumentationis.** — Diximus ratiocinium esse actum mentis, quo una veritas ex alia. sive unum judicium ex alio deducitur. Si ratiocinium verbis exterioribus exprimatur, habetur *argumentatio.* Unde, sicut propositio est expressio exterior judicii, ita et *argumentatio* est expressio exterior *ratiocinii.* Et sicut ad ratiocinium efformandum requiruntur diversa judicia, ita ad argumentationem efformandam diversae propositiones. Argumentatio ergo ita definiri potest: *Complexus propositionum quarum una vel plures ex aliis deducuntur.* E. g. *Substantia spiritualis est immortalis: anima humana est substantia spiritualis: ergo est immortalis.*

79. **Duplex pars in argumentatione distinguitur.** — In omni argumentatione duplex pars distinguitur: prima dicitur *antecedens*, secunda dicitur *consequens. Antecedens* est propositio. ex qua alia deducitur; *consequens* est propositio deducta: nexus vero qui reperitur inter antecedens et consequens. expressus per particulam, *ergo, igitur*, vel similem, dicitur *consequentia*, quae bona vel mala est, si consequens continetur, vel non continetur in antecedente.

80. **Quaedam leges traduntur ad bonam consequentiam habendam.** — 1.ª *Ex vero antecedente nunquam sequitur falsum consequens.* Illud enim solummodo ex alio sequi potest, quod in ipso continetur: in vero autem non continetur falsum; si enim falsum aliqua propositio contineret, non esset vera, ac proinde illud quod sequitur ex aliqua propositione, sive ex antecedente vero, falsum esse nullo modo po-

test. Unde, cum aliqua propositio deducta ab arguente est falsa, oportet vel deductionem non esse rectam, vel, si est recta deductio, antecedens aut ex toto, aut ex parte continere falsum.

2.ª *Ex falso antecedente sequi potest falsum consequens et etiam verum.* Nam ex aliqua propositione sequi potest quod in ea continetur; si ergo in propositione antecedente continetur falsum, ex ea falsum sequi potest. Insuper propositio falsa quandoque potest continere aliquod verum, non enim omnes propositiones falsae sunt totaliter falsae; ut si dicam: *omnes homines sunt virtuosi:* licet enim sit falsum *omnes omnino* homines esse virtuosos, attamen verum est *quosdam* homines virtuosos esse; unde ex illa propositione, qua parte verum continet, sequitur: *Apostolos esse virtuosos.* Ideo ex eo quod consequens est verum, non licet inferre antecedens esse simpliciter et undequaque verum.

81. **Duplex species argumentationis.** — Duae species argumentationis distinguuntur in philosophia: *syllogismus* et *inductio. Syllogismus* ex universalibus cognitis ad particularia aut singularia, inductio vero ex particularibus ad universalia deducenda procedit.

Caput XII.

De syllogismo

82. **Syllogismus** definitur: *Argumentatio in qua duo extrema propositionis comparantur cum tertio termino, ut concludatur eorum convenientia vel disconvenientia tamquam subjecti et praedicati:*

E. g.: *Omnis homo est animal;*

Petrus est homo;

Ergo Petrus est animal. In hoc syllogismo item

dicatur de aliis) tres termini sunt, videlicet; *Homo, animal, Petrus. Petrus* et *animal* sunt duo termini tertiae propositionis, qui comparantur cum tertio termino *homo;* et ex eo quod cum ipso conveniant, concluditur eos inter se convenire.

83. **Syllogismus positivus et negativus.** — Syllogismus dicitur *positivus*, si concluditur praedicatum convenire subjecto; dicitur *negativus* si concluditur praedicatum subjecto non convenire. — Primus sic definiri potest: *Argumentatio in qua ex eo quod deprehenditur aliquod praedicatum convenire alicui subjecto, concluditur idem praedicatum convenire alteri subjecto cui primum subjectum tamquam praedicatum convenit.* — Secundus vero sic: *Argumentatio in qua ex eo quod deprehenditur aliquod praedicatum non convenire alicui subjecto, concluditur idem praedicatum non convenire alteri subjecto cui primum subjectum convenit tamquam predicatum;* vel: *ex eo quod deprehenditur aliquod praedicatum alicui subjecto convenire, alteri vero subjecto non convenire, concluditur unum horum subjectorum alteri non convenire.*

84. **Definitiones.** — Termini conclusionis qui comparantur cum tertio, dicuntur *extrema* syllogismi, et quidem vocatur *minus extremum* illud quod ponitur loco subjecti, *majus extremum* quod ponitur loco praedicati in ipsa conclusione. Terminus cum quo comparantur, dicitur *medius terminus,* vel simpliciter *medium.*

Per hoc autem quod *duo extrema* comparantur cum *tertio*, habentur duae propositiones syllogismi, ex quibus deducitur tertia. Primae duae vocantur *praemissae;* quarum ea in qua invenitur majus extremum dicitur *major*, ea vero in qua invenitur minus extremum dicitur *minor*. Ad hoc maxime attendendum est, cum leges syllogismo applicamus. In disputationibus tamen propositio quae prima pronuntiatur, dicitur *major*, quae secunda *minor*.

ST. ALBERT'S COLLEGE LIBRARY

85. **Leges traduntur ad syllogismos recte conficiendos.** — Ex terminis formantur propositiones, ex propositionibus syllogismus, unde syllogismi natura ex terminis et ex propositionibus dependet; et ideo caute procedendum est in terminis et propositionibus coniungendis: pro quo traduntur quaedam leges:

Leges pro terminis:

1.ª Terminus esto triplex, major mediusque, minorque.
2.ª Latius hos, quam praemissae conclusio non vult.
3.ª Nequaquam medium capiat conclusio oportet.
4.ª Aut semel aut iterum medius generaliter esto.

Leges pro propositionibus:

1.ª Utraque si praemissa neget, nihil inde sequetur.
2.ª Ambae affirmantes nequeunt generare negantem.
3.ª Pejorem sequitur semper conclusio partem.
4.ª Nil sequitur geminis ex particularibus unquam.

86. **Explicantur leges pro terminis.** — 1ª lex vult ut termini non sint plures, aut pauciores quam tres; nam ratio syllogismi in hoc sistit ut duo extrema comparentur cum tertio termino ut eorum convenientia vel disconvenientia, tamquam praedicati et subjecti, cognoscatur. Hoc autem obtinetur si ponantur tres termini solum: nam si pauciores sint, non potest fieri comparatio duorum cum uno tertio; si vero plures quam tres, tunc comparatio instituitur cum diversis, unde natura syllogismi evanescit. — Adverte etiam terminum esse debere triplicem non quoad vocem, sed quoad sensum; non enim fit comparatio terminorum, sed eorum pro quibus termini supponunt.

2ª lex exigit ut termini qui in conclusione reperiuntur et dicuntur extremi non habeant majorem

extensionem in conclusione quam habent in praemissis. Ratio est quia in conclusione ideo uniuntur, quia fuerunt comparati cum medio: ergo solum secundum id in quo conveniunt cum medio potest inferri eos convenire inter se; vel secundum id quod unum eorum convenit, aliud vero non convenit cum medio, potest inferri eos non convenire inter se.

E. g.: Omnis *substantia* est *subsistens;*
Sed aliqua *substantia* est *homo;*
Ergo omnis *subsistens* est *homo.*

Syllogismus non concludit, quia *subsistens* in conclusione sumitur distributive, in praemissis vero disjunctive, est enim praedicatum propositionis affirmativae.

3ª lex docet medium terminum nunquam esse ponendum in conclusione, sed solum in praemissis. Ratio est quia ad hoc adsumitur ut cum eo comparentur extrema; comparatio autem extremorum cum medio fit in praemissis, et ideo in conclusione oportet ut solummodo uniantur extrema.

4ª lex praescribit medium terminum saltem semel esse sumendum universaliter. Nam si sumatur particulariter in majori et in minori propositione, unum extremorum non comparatur cum eo secundum id quod comparatur aliud extremum; ac proinde nullum est jus concludendi extrema convenire vel non convenire inter se.

E. g.: Aliquod *animal* est *quadrupes:*
Sed aliquod *animal* est *rationale;*
Ergo *quadrupes* est *rationalis.*

Syllogismus non concludit, quia *animal*, de quo est sermo in prima propositione, aliud est ab *animali* secundae propositionis, et ideo *rationalis* et *quadrupes* comparantur cum rebus diversis, unde non potest concludi ea convenire inter se.

87. **Leges propositionum declarantur.**

1ª lex propositionum monet, si utraque praemissa est negativa, nihil concludi. Et ratio est quia extrema non conveniunt cum medio termino, sed ex eo quod duo extrema non conveniunt cum medio, non sequitur ea convenire, aut non convenire inter se.

2ª lex dicit quod si major et minor sint ambae propositiones affirmativae, conclusio, quae ex eis infertur, non potest esse negativa; nam in majori asseritur majus extremum convenire cum medio, idem asseritur in minori de minori estremo: et ideo sequitur extrema convenire inter se, quod exprimitur per propositionem affirmativam.

3ª lex dicit conclusionem semper sequi pejorem partem; nempe: si una praemissarum sit affirmativa, altera negativa, conclusio est negativa; nam unum extremum convenit cum medio, alterum vero non convenit, ac proinde non potest concludi ea convenire inter se, sed non convenire inter se: conclusio ergo erit negativa. — Item si una sit universalis, altera *particularis,* conclusio debet esse *particularis.* Nam aut ambae sunt affirmativae, aut una affirmativa, altera negativa. Si ambae sint affirmativae, tunc solummodo subjectum propositionis universalis est universale, alia vero, nempe subjectum propositionis particularis et duo praedicata, sunt particularia, nam propositiones sunt ambae affirmativae. Igitur aut medius terminus non distribuitur, et syllogismus non non concludit (4ª reg. term.); aut distribuitur medius terminus, sed tunc extrema sumuntur particulariter, et ideo etiam in conclusione sumi debent *particulariter* (2ª reg. term.) Si autem una sit affirmativa, altera negativa, in hac hypothesi conclusio non potest esse *universalis,* nam cum debeat esse negativa, et minus extremum et majus extremum distributive sumi debe-

rent in conclusione. Unde etiam in praemissis oporteret ut distributive sumerentur (1ª reg. term.), sed insuper in praemissis medius terminus oportet ut saltem semel distributive sumatur (4ª reg. term.) Ergo tres termini sumerentur distributive in duabus propositionibus, quarum una est particularis, et una affirmativa, quod est impossibile.

4ª lex prohibet ne quis conclusionem inferat ex duabus propositionibus particularibus, nam aut sunt ambae negativae, et tunc nihil sequitur, (ex 1ª reg. prop.) vel sunt ambae affirmativae ; et tunc medius terminus numquam sumitur universaliter (quod est contra 4ªm reg. term.) ; si autem una sit affirmativa, altera negativa, et medius terminus ponitur praedicatum propositionis negativae, tunc majus extremum non distribuitur in praemissis, utpote subjectum propositionis particularis aut praedicatum propositionis affirmativae ; distribuitur autem in conclusione, utpote praedicatum conclusionis negativae (contra 2ªm reg. term.) ; vel unum extremorum ponitur praedicatum propositionis negativae, et tunc medius terminus sumitur particulariter in majori et in minori (quod est contra 4ªm reg. term.)

Caput XIII

De figuris et modis syllogismorum

88. **Figura in syllogismo.** — Nomine *figurae* in syllogismo intelligitur *dispositio extremorum cum medio per modum praedicati et subjecti.* Nam *medius terminus* aut ponitur *subjectum* in majori et *praedicatum* in minori, et habetur 1ª *figura ;* aut ponitur tum in majori tum in minori *praedicatum,* et habe-

tur 2ª *figura;* aut ponitur tum in majori quam in minori *subjectum,* et habetur 3ª *figura.* A scholasticis hoc sequenti versiculo figurae syllogismi continebantur:

Sub: prae: PRIMA; *sed* ALTERA *bis prae:* TERTIA *bis sub.*

Alii addunt *quartam figuram* videlicet cum medius terminus ponitur praedicatum in majori et subjectum in minori; sed haec figura dicta *Galenica,* quia a Galeno primitus admissa, inutilis a scholasticis reputatur; est enim eadem ac prima figura scholasticorum hac sola differentia distincta, quod propositio quae a scholasticis dicitur *minor*, a Galeno et aliis dicitur *major.*

89. **Leges pro singulis figuris.** — 1ª lex est: ut syllogismi primae figurae concludant directe, requiritur ut *major* propositio sit *universalis*, seu *distributiva,* et minor *affirmativa.* Dixi: ut syllogimi primae figurae *directe* concludant: quia *indirecte* concludunt quandoque etiamsi *minor* sit *negativa*, et *maior* sit *particularis*, ut contingit in *Friseson* (vide infra, n. 91).

2ª lex: Syllogismi secundae figurae non concludunt, nisi habeant *majorem* propositionem distributive acceptam et alterutram praemissarum *negativam.*

3ª lex: Syllogismi tertiae figurae, ut concludant, habere debent minorem *affirmativam* et conclusionem *particularem*, seu *disjunctive* acceptam.

Hae leges his versiculis continentur:

1ae fig.: SIT MINOR AFFIRMANS, MAJOR VERO GENERALIS.
2ae fig.: UNA NEGANS ESTO, NEC MAJOR SIT SPECIALIS.
3ae fig.: SIT MINOR AFFIRMANS, CONCLUSIO PARTICULARIS.

Ratio primae legis est quod, si major non est propositio universalis, medius terminus in majori sumi-

tur particulariter; et quia medius saltem semel debet sumi (ex 4ª reg. term.) universaliter, oporteret ut minor esset negativa, cum medius sit praedicatum minoris; sed si minor sit negativa, sequitur quod conclusio debeat esse negativa (ex 1ª reg. prop.); sed si ponatur conclusio negativa, distribuitur majus extremum in conclusione non distributum in majori, quae in hypothesi debet esse affirmativa; et ideo neque major debet esse particularis, sed universalis; neque minor debet esse negativa, sed affirmativa.

Ratio secundae legis est quia, si in secunda figura una propositio non est negativa, medius terminus, utpote praedicatum utriusque propositionis affirmativae, numquam distribuitur (contra 4ᵃᵐ reg. term.). Si autem major sit propositio particularis, majus extremum, quod in majori est subiectum, distribuitur in conclusione utpote praedicatum propositionis negativae, et non distribuitur in majori (contra 2ᵃᵐ reg. term.).

Ratio tertiae legis est quod si minor non est affirmativa sed negativa, major debet esse affirmativa (1ª reg. prop.); et proinde majus extremum in majori sumitur disjunctive sive particulariter; sed quia conclusio debet esse negativa (ex 3ª reg. prop.) in ipsa distribueretur majus extremum non distributum in praemissis (contra 2ᵃᵐ reg. term.) Ex hoc sequitur conclusionem debere esse particularem; nam secus minus extremum distribueretur in conclusione non distributum in praemissis, idest in minori, in qua, utpote praedicatum propositionis affirmativae, sumitur particulariter.

90. **Modi syllogistici.** — Plures esse, immo multiplices modos conficiendi syllogismos patet ex pluralitate figurarum et ex diversa dispositione quam propositiones suscipere possunt inter se se; nam vel propositiones syllogismi sunt omnes universales, vel

particulares, vel una aut duae universales et duae aut una universalis, aut una negativa, altera affirmativa, etc. Igitur *modus* syllogismi est: *determinata forma vel quantitas propositionum praemissarum, ut ex eis sequatur conclusio.*

Ex qua definitione sequitur quod, si praemissae ita disponantur in forma vel in quantitate, ut nulla sequatur conclusio, non habeatur verus et rectus syllogismus, sed potius falsus syllogismus sive paralogismus; e. g. si praemissae sint duae propositiones negativae aut particulares, nulla sequitur conclusio; (reg. 1ª et 4ª term.) quia extrema non comparantur cum *uno medio;* et ideo non habetur syllogismus (vide definit. syllogismi n. 82).

91. **Quot sint modi syllogistici omnes, sive recte concludentes, sive non concludentes.** — Omnes modi syllogistici sive recte concludentes, sive non concludentes, simul sumpti sunt sexaginta quatuor in qualibet figura, quia tot sunt quot haberi possunt dispositiones quatuor vocalium A E I O, idest propositionum ternis et ternis, quae per dictas litteras designantur. Possunt autem in qualibet figura disponi propositiones praedictae sexaginta quatuor modis ut unusquisque verificare potest ex sequenti tabula:

AAA	EEE	III	OOO	AEI	AEO	AIO	EIO
AAE	EEA	IIA	OOA	AIE	AOE	AOI	EOI
AEA	EAE	IAI	OAO	EAI	EAO	IAO	IEO
EAA	AEE	AII	AOO	EIA	EOA	IOA	IOE
AAI	EEI	IIE	OOE	IAE	OAE	OAI	OEI
AIA	EIE	IEI	OEO	IEA	OEA	OIA	OIE
IAA	IEE	EII	EOO				
AAO	EEO	IIO	OOI				
AOA	EOE	IOI	OIO				
OAA	OEE	OII	IOO				

92. **Quot sunt modi concludentes in qualibet figura.** — Licet multi sint modi syllogistici, tamen pauci sunt concludentes in qualibet figura. Nam in prima figura nonnisi quatuor modi concludunt directe, videlicet: — 1.° Cum major, minor et conclusio sunt propositiones universales affirmativae, idest A A A. — 2.° Cum major est universalis negativa, minor universalis affirmativa, et conclusio universalis vel particularis negativa, idest E A E. — 3.° Cum maior est universalis affirmativa, minor particularis affirmativa et conclusio particularis affirmativa: A I I. — 4.° Cum major est universalis negativa, minor particularis affirmativa et conclusio particularis, negativa: E I O. — Sed prima figura potest concludere etiam indirecte, idest convertendo propositionem conclusionis, ita ut praedicatum ponatur loco subjecti. E. g.: *Omne animal est sensitivum; sed omnis homo est animal: ergo omnis homo est sensitivus*: potest etiam concludi sic: *Ergo aliquod sensitivum est homo;* idest non solum potest concludi per A A A. sed etiam per A A I. Item cum concluditur directe per E A E, potest converti conclusio simpliciter et habetur conclusio indirecta: idem dicito de A I I; potest enim I converti simpliciter, remanente veritate propositionis. Insuper indirecte prima figura potest concludere etiam per A E O, et per I E O, ut patet intuenti quia nulli legi opponitur talis conclusio. Sed nulla alia dispositio propositionum infert conclusionem in prima figura, ut quisquis verificare potest, si attendat ad leges supra expositas.

Secunda figura non concludit nisi per E A E; A E E; E I O; A O O, nam in aliis dispositionibus non servantur leges suprapositae, idest: *una negans esto, nec major sit specialis.*

In tertia figura non concluditur nisi per A A I; E A O; I A I; A I I; O A O; E I O; nam solummodo

in hujusmodi propositionum dispositionibus servantur leges: *Sit minor affirmans, conclusio particularis*, ut videre est in tabula A A A; A A E; A A I; A A O etc. dispositionum omnium possibilium litterarum A E I O.

93. **Quot sint modi recte concludentes simul sumpti.** — Modos nunc colligentes qui in qualibet figura directe concludunt, hos recte conclùdentes invenimus, videlicet:

1ª fig.: A A A; E A E; A I I; E I O;
1ae fig. ind.: A A I; E A E; A I I; A E O; I E O.
2ª fig.: E A E; A E E; E I O; A O O;
3ª fig.: A A I; E A O; I A I; A I I; O A O; E I O;

idest novemdecim modi recte concludendi directe habentur, adjunctis etiam quinque modis figurae Galenicae, qui correspondent quinque modis concludendi indirecte in prima figura scholasticorum, imo non differunt nisi materialiter ratione inversionis praemissarum, quatenus scilicet ea quae in Galenica figura dicitur major, in figura indirecta scholasticorum dicitur minor; et ideo nos, mores scholasticorum sequentes, adiecimus quinque modos figurae primae indirectae, videlicet: A A I; E A E; A I I; A E O; I E O. Per quos modos scholastici supplebant quartam figuram galenicam. — Adverte quod, cum concluditur per A A A, a fortiori potest concludi per A A I; et cum concluditur per E A E, sive per A E E, potest concludi per A E O; quia si sunt verae propositiones universales A et E, erunt verae particulares I et O sub eis contentae; quia tamen potest considerari talis conclusio, et ideo Syllogismus, ut casus particularis sub universali contentus, ideo a scholasticis non fit mentio distincta de eo.

Omnes igitur modos syllogisticos recte concludentes scholastici his versiculis continebant, memoriae juvandae gratiae.

(1ª) *Barbara, Celarent, Darii, Ferio* (1ª ind.) *Baralip (ton) Celantes, Dabitis, Fapesmo, Frisesom(orum).*
(2ª) *Cesare, Camestres, Festino, Baroco* (3ªe) *Darapti, Felapton, Disamis, Datisi, Bocardo, Ferison.*

Particulae *ton* in *Baralipton* et *orum* in *Frisesomorum* non sunt considerandae, quia adjunctae ad versum supplendum.

Modi ergo primæ figuræ habentur in verbis: *Barbara, Celarent, Darii, Ferio.*

Modi primæ figuræ indirectæ in : *Baralip, Celantes, Dabitis, Fapesmo, Frisesom.*

Modi secundæ figuræ in: *Cesare, Camestres, Festino, Baroco.*

Modi tertiæ figuræ in: *Darapti, Felapton, Disamis, Datisi, Bocardo, Ferison.*

94. **Reductio omnium modorum ad primam figuram.** — Omnes modi, tum primae figurae indirectae, tum secundae figurae, tum tertiae, reducuntur ad modos primae figurae directae, praeter *Baroco* et *Bocardo*. Ita scilicet, ut modi qui incipiunt per litteram *B,* reducantur ad *Barbara*, qui per litteram *C*, ad *Celarent;* qui per litteram *D*, ad *Darii*, et qui per litteram *F ad Ferio*.

Ut obtineatur intentus, attende ad litteras S. P. M. C. quae occurrunt in citatis versibus. Littera *S* significat propositionem designatam per vocalem ipsam praecedentem esse convertendam *simpliciter*. Littera P significat convertendam esse *per accidens*. Littera M significat in reductione syllogismi *minorem* fieri debere *majorem* et *majorem* fieri debere *minorem*. C vero exprimit reductionem fieri non posse, sed probari rectitudinem syllogismi *per impossibile*.

Hae regulae his versibus continentur:

S vult *simpliciter* verti; P vero per *accidens*.

M vult *transponi;* C per *impossibile* duci.

Exemplo rem illustremus. Sit sequens syllogismus in *Fapesmo:*

a) Omne animal est substantia;

e) Sed nullus lapis est animal;

o) Ergo aliqua substantia non est lapis.

F quae est prima littera in *Fapesmo* designat syllogismum esse reducendum ad *Ferio*. P designat A esse convertendam *per accidens;* scilicet sic: *Aliqua substantia est animal;* S indicat E convertendam esse *simpliciter,* idest: *nullum animal est lapis.* M indicat invertendum esse ordinem praemissarum, ut quae *major* est fiat *minor*, et *minor* fiat *major*. Unde habemus:

e) Nullum animal est lapis;

i) Sed aliqua substantia est animal;

o) Ergo aliqua substantia non est lapis.

95. **De probatione syllogismorum.** — Quando quis, concessis praemissis, proterve neget consequentiam quae recte ex praemissis deducta est, reducitur ad rectam rationem: 1° per reductionem syllogismorum aliarum figurarum ad primam figuram directam et per applicationem principiorum *dictum de omni*, *dictum de nullo*, videlicet quod dicitur de subjecto universaliter sumpto dici debet de quolibet sub eo contento. Et quod negatur de subjecto universali, negatur etiam de quolibet sub eo contento. 2° per reductionem ad impossibile, idest cogendo adversarium ad admittenda contradictoria si consequentiam neget, concessis praemissis; quod semper fit quando agitur de syllogismis in *Bocardo* et *Baroco* confectis.

96. **Leges statuuntur pro reductione syllogismorum ad impossibile.** — In syllogismis primae figurae, si negetur consequentia concessis praemissis, sic proceditur: Adsumatur conclusionis negatae con-

tradictoria, quae (ex 2.ª leg. prop. contradic.) debet ab adversario concedi, et haec ponatur ut *major* novi syllogismi conficiendi; *major* autem praecedentis syllogismi ponatur ut *minor*, et deducatur conclusio quae est contradictoria *minori* propositioni primi syllogismi, quae ab adversario concessa fuerat: unde contradictoria admittere cogitur adversarius. E. g. *Omne animal est sensitivum; Sed omnis homo est animal; Ergo omnis homo est sensitivus.* Si quis, concessis praemissis, neget conclusionem, sic proceditur contra ipsum: *Ergo non omnis homo est sensitivus. Sed omne animal est sensitivum; Ergo non omnis homo est animal.*

In syllogismo primae figurae indirectae, idest in *Celantes*, contradictoria non ponitur *major*, sed *minor*: et *minor* prioris syllogismi ponitur *major*. Pro aliis syllogismi primae figurae indirectae modis, servanda est *lex* pro syllogismi modis 1ae figurae directae.

In syllogismis secundae figurae contradictoria ponitur loco *minoris* prioris syllogismi, intacta servata ejusdem syllogismi *majori*.

In syllogismis tertiae figurae contradictoria ponenda est loco *majoris* syllogismi probandi, et *minor* non mutanda.

Hae leges his versiculis continentur:

Prima *Minorem* adimit, facit e *Majore Minorem*.
Celantes Minor est contradic; *Min.* sede *Majoris*.
Maiorem servat, variatque *Secunda Minorem*.
Tertia *Majorem* variat, servatque *Minorem*.

97. **Leges pro inventione medii.** — A scholasticis leges statuuntur etiam pro inventione medii ad conficiendos syllogismos. — 1ª lex: Cum quis probare vult aliquod praedicatum convenire alicui subjecto, sufficit ut inveniat aliquid quod continetur sub tali *praedicato*, et contineat subjectum; e. g. cum quis vult probare animae humanae immortalitatem, sufficit

ut animadvertat *substantiam spiritualem* contineri sub *immortali*, et animam humanam contineri sub *substantia spirituali*. Substantia spiritualis est medius terminus; videlicet generatim loquendo: illud est medius terminus quod continetur sub praedicato propositionis probandae, et continet sub se subjectum ejusdem propositionis. 2ª lex: Cum quis intendit probare aliquod praedicatum non convenire alicui subjecto, sufficit ut inveniat aliquid de quo affirmatur praedicatum vel quod includit in se praedicatum, et excluditur a subjecto vel non convenit subjecto. E. g.: cum quis intendit probare *hominen* non esse *asinum*, adsumat *irrationale*, vel *quadrupes*, quod includitur in *asino* et ei convenit, sed excluditur ab homine, et ei non convenit; e. g. *omnis asinus est irrationalis, sed homo non est irrationalis, ergo homo non est asinus.*

Caput XIV.

De speciebus syllogismi

98. **Species praecipuae syllogismi.** — Praecipuae species syllogismi sunt: Syllogismus *scholasticus* et syllogismus *oratorius;* et uterque dividitur in *simplicem* et *compositum*. Syllogismus *scholasticus* qui etiam formatus dici solet, est cujus propositiones secundum eam formam quam exposuimus dispositae sunt; si vero talem formam non explicite, sed solum implicite continet, dicitur *oratorius*.

Syllogismus *simplex* ille est, cujus praemissae sunt duae simplices propositiones; e. g.: *Summum bonum est amandum; Deus est summum bonum; Ergo Deus est amandus.* Cum in syllogismo reticetur una praemissarum, vocatur *enthymema*. Ex: *Summum bonum est*

amandum. Ergo Deus est amandus; vel: *Deus est summum bonum; Ergo Deus est summe amandus.*

Syllogismus *compositus* est ille vel cujus una praemissarum propositio composita est, vel qui pluribus syllogismis simplicibus, sive explicite, sive implicite constat.

Syllogismus compositus, cujus una praemissarum propositio composita est, quin contineat plures syllogismos, est triplex, idest *conditionalis*, *disjunctivus*, *conjunctivus*.

Syllogismus *conditionalis* est cujus major est propositio conditionalis, minor affirmatio conditionis vel negatio conditionati, et conclusio est vel affirmatio conditionati aut negatio conditionis; e. g. *Si Petrus currit, Petrus movetur; atqui Petrus currit; ergo Petrus movetur;* vel *Atqui Petrus non movetur; Ergo Petrus non currit.* — Istis syllogismis applicantur leges propositionibus conditionalibus statutae (n. 69). — Talis syllogismus de facili reducitur ad *cathegoricum* vel *simplicem* hoc modo: *Omne currens movetur. Petrus currit. Ergo Petrus movetur.* — vel: *Quod non movetur non currit. Petrus non movetur. Ergo Petrus non currit.*

Syllogismus disjunctivus est cuius major est propositio *disjunctiva*, minor affirmatio vel negatio unius vel plurium membrorum quae in majori dicuntur debere disjunctive convenire subjecto; conclusio negatio vel affirmatio membrorum quae supersunt ex affirmatione vel negatione minoris (cf. leges propositionis disjunctivae n. 68). E. g. *X aut est A aut B, aut C, etc.; atqui X est C; ergo non est A non est B etc.* Reducitur ad syllogismum simplicem hoc modo: *Omne quod est X non est A, non est B,* etc. *Atqui est X; Ergo non est A, non est B,* etc. Potest etiam reduci ad conditionalem hoc modo: *Si est X non est A, non est B, etc. Atqui est X. Ergo....*

Syllogismus conjunctivus est ille cujus *major* est propositio conjunctiva; *minor* affirmatio unius membri; *conclusio* negatio membri oppositi. (Vide propositionem conjunctivam n. 68).

In his syllogismis ex negatione unius membri non valet affirmatio alterius, nisi membra enumerabilia sint duo tantum. E. g.: *Nemo potest servire Deo et divitiis; Atqui Petrus servit divitiis; Ergo Petrus non servit Deo.* — Sed si quis dicat: *Atqui Petrus non servit divitiis*, non sequitur: *Ergo servit Deo,* quia potest aliis cupiditatibus servire. Sed e contra valet sequens syllogismus:

Nihil potest esse simul substantia et accidens.

Sed anima humana non est accidens.

Ergo anima humana est substantia. Ratio est quia non potest enumerari aliud membrum, nam quidquid est, aut est accidens, aut est substantia.

99. **Species syllogismi compositi plures syllogismos simplices continentis.** — Syllogismus plures syllogismos continens est quadruplex, idest: *Epicherema*, *Dilemma*, *Sorites*, *Polysyllogismus.*

Epicherema est syllogismus cujus una vel utraque praemissa est propositio causalis. E. g.:

Omne ens simplex est per se incorruptibile — quia non habet partes in quas resolvi possit;

Atqui anima humana est ens simplex;

Ergo anima humana est per se incorruptibilis.

Propositio causalis: *quia non habet partes in quas resolvi possit* continet integrum syllogismum, neque adlatum syllogismum modificat quantum ad leges quibus subiicitur. En syllogismum quem continet:

Quod in partes resolvi nequit, est per se incorruptibile.

Atqui ens simplex in partes resolvi nequit.

Ergo ens simplex est per se incorruptibile.

Dilemma est syllogismus cujus prima propositio est disjunctiva. Aliae propositiones sunt reassumptio membrorum propositionis disjunctivae; et conclusio ex absumpto aut subintelligitur, aut infertur explicite. Si major disjunctiva habeat tria membra, dicitur *trilemma;* si quatuor, *quadrilemma*, etc. Exemplum dilemmatis habetur in sequenti argumentatione Tertulliani contra Trajanum:

Aut nocentes sunt Christiani, aut innocentes.
Si nocentes, cur inquiri prohibes?
Si innocentes, cur delatis poenas irrogas?

Conclusio generalis emergens ex assumpto utroque membro est: *Ergo leges tuae aut stultae sunt, aut iniquae.*

Leges dilemmatis sunt: 1.ª *membra propositionis disjunctivae sint complete enumerata;* 2.ª lex est: *Dilemma ita concludat ut non possit ejus conclusio contra auctorem retorqueri.* Unde hoc dilemma Socrati morienti tributum non concludit:

Aut bene aut male rempublicam administrabis.
Si male, displicebis Deo.
Si bene, displicebis hominibus.
Igitur regimen reipublicae non est suscipiendum. —

Hoc dilemma potest contra auctorem retorqueri:

Aut bene aut male rempublicam administrabo.
Si male, placebo hominibus.
Si bene, placebo Deo.
Ergo regimen reipublicae est suscipiendum.

3.ª lex est: *Quod infertur separatim ex singulis membris sit cum ipsis necessario connexum.* Nam quod infertur se habet sicut conditionatum ad conditionem (n. 69), insuper *conclusio generalis debet esse connexa cum singulis conclusionibus illatis ex membris reassumptis disjunctivae propositionis.* Unde etiam ex hoc capite peccat ultimum dilemma: non enim suscipiendum esset regimen reipublicae cum Dei offensa.

Soritis est syllogismus constans pluribus propositionibus connexis, ut praedicatum praecedentis fiat subjectum sequentis, donec subjectum primae propositionis et praedicatum ultimae componant conclusionem. Syllogismi: Ex:

Anima humana est substantia cogitans.
Substantia cogitans est substantia spiritualis.
Substantia spiritualis est immortalis.
Ergo anima humana est immortalis.

1ª *lex* Soritis est: *Omnes et singulae propositiones sint verae*: 2ª est: *Termini qui scritem ingrediuntur eamdem omnino, cum repetuntur, retineant suppositionem.* Ad quam legem maxime attendendum est, applicatio enim ejus difficilis quandoque fit. 3ª lex est: *Sorites in syllogismos simplices resolvatur, binis propositionibus subjungendo statim illationem.* Applicentur his syllogismis leges supra expositae.

Polysyllogismus est *argumentatio, in qua plures syllogismi inter se ita connectuntur, ut prioris syllogismi* conclusio *fiat* praemissa *syllogismi sequentis.* Ex:

Substantia cogitans est spiritualis.
Sed anima humana est substantia cogitans.
Ergo anima humana est substantia spiritualis.
Sed substantia spiritualis est immortalis.
Ergo anima humana est immortalis.

Cuilibet syllogismo applicandae sunt leges supra positae.

Caput XV.

De inductione

100. **Definitio et species inductionis.** — *Inductionis* nomine intelligitur: *Argumentatio in qua de tota specie vel de toto genere concluditur quod affirmatur, vel negatur de singulis individuis, vel de singulis speciebus.*

Unde inductio ex opposito syllogismi omnino procedit: hic enim a principio *dictum de omni*, *dictum de nullo* procedit ad concludendum de particularibus subjectis: unde dicitur argumentatio *deductiva;* e contra inductio a particularibus subjectis ad concludendum *de omni* vel *de nullo* sese attollit: unde dicitur argumentatio *inductiva.*

Inductio, ut patet ex ejus definitione, in *experientia* fundatur; nam singularia, a quibus movemur ad universalia adsurgendo, nonnisi quam per *experientiam* cognoscuntur. Est autem *experientia cognitio ope sensuum vel conscientiae habita:* et dicitur *externa*, si ope sensuum externorum acquiritur et circa objecta extra nos existentia versatur; *interna* si ope sensus interni seu conscientiae habetur, et facta animi nostri rimatur. Utraque divitur in *observationem* et *experimentum.*

Observatio est attentio praestita facto quod sponte se nobis exhibet et est a nostra industria independens. — *Experimentum* est attentio praestita factis quae nostra nobis industria procuramus. — Hinc dicimus *observationes* astronomicas, et physica *experimenta.* Si inductio procedit per interrogationes et responsiones, dicitur *Socratica*, quia Socrates taliter procedebat; si autem sine interrogationibus et responsionibus, dicitur *Rhetorica.* — Est *completa*, si omnia singularia tum quoad locum tum quoad tempus enumerentur; si autem non omnia singularia facta enumerentur, sed plura, habetur inductio *incompleta.*

Adverte tamen inductionis nullam esse vim nisi praesupponatur syllogismus. Nam in inductione ex eo quod aliquod praedicatum convenit multis individuis concluditur omnibus individuis ejusdem naturae convenire: hoc autem non posset concludi nisi praesupponeretur aliquod principium universale et ab-

stractum, et nisi applicaretur omnibus et singulis; e. g. ex eo quod experti sumus plures arbores constanter producere fructus quosdam determinatos, puta malum mala, pyrum pyra etc. concludimus quemlibet arborem semper producere fructus determinatos, non autem fructus alterius arboris. Sed hoc concludi non posset nisi per applicationem alicujus veritatis universalis syllogizando saltem implicite sic (hunc enim syllogismum implicite supponimus).

Causae eamdem habentes naturam, eosdem constanter producunt effectus, vel producunt effectus ejusdem naturae.

Atqui omnes mali sunt causae habentes eamdem naturam.

Ergo producunt effectus ejusdem naturae.

Hinc patet quam absurde quidam, inter quos Baco a Verulamio, inductionem supra syllogismum extulerint syllogismum improbantes.

101. **Leges inductionis.** — Circa inductionem *completam* nulla lex necessaria est; nam in ea omnia individua enumerantur quia praedicatum singulis individuis nullo excepto applicatur, et ideo, ea peracta, eo ipso concluditur tale praedicatum omnibus convenire; ut si dicam: *Visus, auditus, olfactus, gustus et tactus aliquando nobis sunt erroris occasio. Ergo omnes sensus externi aliquando nobis sunt occasio errandi.*

Leges inductionis *incompletae* hae sunt:

Prima lex. — *Diligens adhibenda est experientia, a qua inductio exordium sumit; et attenta, repetita saepius ac scrupolosa factorum observatio.* — Si enim experientia desit, perit inductionis fundamentum; si desit attenta observatio, non scientifica, sed temeraria prorsus haberetur inductio.

Secunda lex. — *Facta quae singillatim considerantur, per experimenta aut observationes, varianda sunt*

ita ut non ex fortuita et accidentali quadam circumstantia, sed ex individuorum natura uniformiter et constanter profluere inveniantur, atque hoc pacto jus habeatur inferendi legem universalem communem, etiam similibus rebus non observatis.

Contra 1^am^ legem peccant non pauci physiologi nostrae aetatis, contra 2^am^ hodierni multi physiognomicis et pathognomici.

Caput XVI.

De argumentatione demonstrativa

102. **Ratio capitis.** — Mens nostra per argumentationem aut veritatem et certitudinem consequitur, et habetur *argumentatio demonstrativa*, aut certitudinem non consequitur, et tamen certitudini appropinquatur et habetur *argumentatio* probabilis aut a veritate et certitudine deviat et habetur argumentatio *sophystica*. *Primum* argumentationi convenit per se; alia *duo* autem per accidens; ideo in hoc capite de argumentatione demonstrativa est dicendum; de aliis autem in sequentibus.

103. **Veritatis logicae definitio.** — Aliquis dicitur veritatem consequi cum res ita sunt in se sicut esse dicit vel judicat; idest cum judicium intellectus correspondet rei judicatae; et ideo habetur in mente quaedam correspondentia vel conformitas, quae dicitur etiam adaequatio cum ipsa re. Veritas de qua loquimur et quae est in mente, dici potest: *Conformitas sive adaequatio intellectus cum re intellecta;* et hæc dicitur *veritas logica.*

104. **Veritas methaphysica et fundamentalis.** — Sed praeter veritatem logicam consideratur etiam

veritas *ontologica* sive *metaphysica* quae nihil est aliud quam *conformitas quae est in rebus ad intellectum divinum;* et res seu entitas quae est fundamentum *conformitatis* quae est in intellectu nostro ad ipsam rem vel in re ad intellectum divinum dicitur *veritas fundamentalis;* nam si ipsa res sive entitas non esset, neque haberetur conformitas ad intellectum divinum, neque in intellectu nostro posset esse conformitas ad ipsam.

105. **Quid est certitudo et quotuplex.** — *Certitudo* nihil aliud est quam *firmitas adhaesionis seu assensus mentis alicui cognoscibili sine ulla errandi formidine. Certitudo,* ut est definita, potest considerari *subiective* vel *obiective,* et potest considerari *subiective et obiective simul.* Certitudo *subiective* solummodo considerata est *firma adhaesio* sive *assensus mentis* cui potest etiam non correspondere obiectum, sicut si quis retineret firmiter *animam humanam esse mortalem.* Quo in casu non esset vera sed apparens *certitudo;* quia, licet esset *firmus assensus mentis,* non tamen esset *alicui cognoscibili,* illud enim quod non est, non est cognoscibile.

Certitudo solum *obiective* considerata est ipsa obiecti realitas in se accepta, quae tamen non importat *assensum mentis;* et ideo neque proprie loquendo est certitudo quam definivimus. Unde ad certitudinem proprie et stricte, ut definita est, habendam, requiritur tum firmus assensus mentis, tum res tali assensui correspondens; idest requiritur *certitudo* tum *subiectiva* tum *obiectiva.*

106. **Certitudo immediata et mediata.** — Potest autem certitudo esse vel *immediata* vel *mediata. Immediata* certitudo habetur cum aliquis firmiter adhaeret alicui cognoscibili sine ratiocinatione; si autem adhaereat vi ratiocinationis, certitudo est *mediata.*

Et si quidem adhaereat ex eo quod mens videat praedicatum contineri in ipsa natura e subjecti, certitudo erit *metaphysica ;* si autem ex eo quod videat praedicatum convenire subiecto ex legibus naturae physicae, erit *physica ;* si vero ex attentis hominum moribus, certitudo erit *moralis* (n. 63).

107. **Quaestio.** — Solent quidam quaerere an certitudo gradus admittat ; seu utrum una certitudo sit major altera. Cui quaestioni respondetur: Si in certitudine consideretur id quod est negativum, idest *exclusio formidinis errandi*, una certitudo major altera esse nequit, nam quaelibet certitudo, si certitudo vere est, oportet ut quamlibet formidinem errandi excludat. Sed quantum ad id quod est positivi in ipsa, certitudo gradus admittere videtur tum *ex parte obiecti*, tum ex parte *firmitatis adhesionis ;* ex parte obiecti quidem, quia ex parte obiecti quae sunt magis *entia* sunt magis *vera* idest habent magis esse fixum ; ex parte subjecti, quia, quae habent magis esse fixum et stabile magis trahunt intellectum ad assensum et causant proinde, quantum est de se, assensum firmiorem. De caetero quis non sentit proprium intellectum majori nisu et quasi libentius et ideo firmius ferri ad assentiendum primis principiis quam conclusionibus quae ex eis deducuntur? Quis majori nisu non assentit veritatibus metaphysicis quae aliter nullo modo esse possunt, quam veritatibus physicis aut moralibus, quae absoluto loquendo aliter esse possunt ?

108. **Demonstrationis notio.** — *Demonstrare*, si vim nominis spectes, idem est ac rem *monstrare ;* hoc est rem ante oculos ita ponere ut videatur. In logica vero *demonstrationis* nomine intelligitur : *argumentatio quae ex certis ac evidentibus praemissis conclusionem juxta statutas leges deducit.*

Haec definitio recta est ; nam assignatur per eam

ratio generica in qua *demonstratio* cum aliis argumentationibus convenit per hoc quod dicitur: *argumentatio quae ex praemissis conclusionem deducit;* assignatur per eam etiam ratio specifica in qua ab aliis differt, quatenus dicitur ex praemissis *certis* ac *evidentibus* procedere; per hoc enim differt ab argumentatione *probabili* quae procedit ex *probabilibus* et *inevidentibus;* et *ab argumentatione sophistica* quae, aut ex *falsis* praemissis aut non juxta leges, conclusionem deducit, ut patebit ex dicendis in sequentibus.

Adverte tamen quando dicitur per *demonstrationem* deduci conclusionem *ex evidentibus*, hoc intelligendum esse sive immediate sive mediate; nam quandoque deducit immediate ex primis principiis ipsi menti immediate notis suam conclusionem, quandoque vero ex veritatibus deductis ex primis principiis immediate cognitis. Oportet tamen ut veritates ex quibus procedit, si non sint per se et immediate notae, semper tandem deducantur ex veritatibus per se et immediate notis. Si enim non sit aliqua veritas immediate nota intellectui ex qua procedat, omnes veritates sive præmissae assumptae erunt inevidentes vel ignotae vel obscurae, proinde nulla conclusio clara, nota et certa deduci ex eis poterit.

109. **Quid est scientia.** — Scientia stricte accepta definitur: *Cognitio certa et evidens veritatis per demonstrationem habita.* — Dicitur *cognitio* quia revera *scire* est *cognoscere*, quamvis non omnis *cognitio* sit *scientia;* additur *certa et evidens*, quia est effectus demonstrationis seu praemissarum certarum et evidentium; et ideo et ipsa *certa* esse debet *et evidens;* dicitur *per demonstrationem habita,* quia *scientia* est non de principiis, quorum cognitio certa vocatur proprius *intelligentia*, sed de conclusionibus, demonstratione deductis.

Ex tradita definitione tria inferuntur: 1° Omnis scientia acquiritur vi praecedentis cognitionis, saltem principiorum; ex quibus conclusio scientifica infertur. — 2° Principia ex quibus infertur conclusio nobis notiora sunt conclusione ipsa: nam conclusio nobis certo innotescit vi certitudinis principiorum. — 3° Scientia nostra sumpta in sensu jam definito est de rebus necessariis et universalibus, quae scilicet aliter esse non possunt.

110. **Advertenda.** — Hoc tamen non est intelligendum quasi scientia respiciat solummodo ea quae necessario existunt, secus scientia solummodo Deum respiceret, sed connexionem necessariam cujuscumque praedicati cum subiecto; et ideo respicit etiam res quae contingenter existunt, cum nulla res sit, in qua non concipiantur quaedam praedicata quae ei necessario conveniant. E. g. licet *circulus* contingenter existat, tamen necessario *est rotundus*. Item, cum dicitur esse de universalibus non sic intelligendum est quasi subiectum conclusionis deductae debeat esse vere universale, sed quod praedicatum, quantum est de se, conveniret omnibus individuis, si forte in tali natura multiplicarentur. Unde haec propositio: *Deus sest aeternus*, est vere scientifica, quia licet Deus non sit quid universale, tamen esse aeternum taliter Deo convenit, ut si in natura divina essent plures dii, omnibus conveniret.

111. **Propositiones per se notae quoad se et quoad nos.** — Propositiones quorum praedicatum includitur ita in subiecto vel in natura subiecti, ut communiter hominibus etiam rudibus appareat in ipso subiecto includi, dicuntur *per se notae quoad se et quoad nos;* e. g. *circulus est rotundus*. Propositiones autem quorum praedicatum includitur utique in natura subiecti, non tamen ita ut statim ex ipsa enun-

tiatione communiter innotescat, quia fortasse natura subiecti communiter non cognoscitur, dicuntur *per se notae quoad se, sed non quoad nos;* e. g. *omnes anguli recti sunt aequales.*

112. **Propositiones priores quoad se et quoad nos.** — Propositiones illae dicuntur *simpliciter* seu *in se, vel quoad se priores* quarum praedicâtum prius convenit subiecto, vel prius convenire intelligitur; e. g. *homini* prius convenit esse *ens*, quam *substantia*, et prius *esse substantiam,* quam *vivens;* et prius *vivens* quam *animal,* et prius *animal* quam *rationale*, et prius *rationale* quam *risibile*, et prius *risibile* quam *doctum* vel *virtuosum.* — Propositiones *priores secundum quid et quoad nos* illae dicuntur quorum praedicatum prius nobis innotescit convenire subiecto, et sunt ratio cognoscendi aliud, e. g. *existere motum,* aut *plures causas efficientes* aut *ordinem universi* prius nobis innotescit quam *existere primum motorem* aut *primam causam efficientem* etc. Et ideo haec propositio; *existit motus,* est prior secundum quid et quoad nos quam haec: *existit primus motor immobilis.* Sicut etiam haec: *Existit ordo in rebus*, est prior secundum quid et quoad nos quam haec: *Existit suprema intelligentia ordinatrix.* Et generatim, licet non semper, effectus prior est quoad nos quam causa, et est ratio cognoscendi causam; et ideo communiter loquendo propositiones, quae respiciunt existentiam effectus sunt priores secundum quid, et quoad nos quam propositiones respicientes existentiam causae.

113. **Demonstratio propter quid et quia.** — Prima divisio demonstrationis est in *propter quid* et *quia.* Demonstratio *propter quid* ea dicitur quae procedit a principiis, quae sunt et *per se nota* et *priora simpliciter,* et sunt *propria, immediata* et *adaequata ratio* conclusionis demonstratae. Demonstratio *quia*

est illa quae aut non procedit a *prioribus simpliciter,* sicut quando ex effectibus concludimus de causa quae est illis *simpliciter prior*, aut non assignat rationem *propriam, immediatam* et *adaequatam* conclusionis demonstratae, quamvis eamdem conclusionem certo inferat; ut si demostrarem aeternitatem Dei ex eo quod Deus est *Ens a se.*

114. **Demonstratio a priori et a posteriori.** — Demonstratio *a priori* procedit a causis ad effectus, ab universalibus ad particularia; et est *propter quid*, si ex principiis immediatis deducit conclusionem; si autem ex principiis remotis et mediatis deducat, est demonstratio *quia*. Demonstratio a *posteriori* ab effectibus ad causam demonstrandam procedit, a particularibus ad universalia.

115. **Demonstratio directa et indirecta.** — Demonstratio dicitur *directa* si rem esse vel non esse demonstret ex principiis positivis; demonstratio *indirecta* quae et *apagogica* et *ad impossibile* vel *ad absurdum* dicitur, ea est, quae demonstrat rem esse vel non esse ex eo quod secus sequeretur absurdum. Demonstratio *directa* potior est quam *indirecta;* quia per eam res ipsa in se demonstratur redditurque evidens intellectui, quod non contingit per *indirectam*, licet per eam excludatur formido errandi.

116. **Demonstratio pura, empirica et mixta.** — Si ambae praemissae sint rationales (n. 53), demonstratio dicitur *pura*. Si ambae sint experimentales, habetur demonstratio *empirica*. Si autem una praemissa est rationalis, alia vero experimentalis, habetur demonstratio *mixta*.

117. **Demonstratio absoluta et demonstratio relativa seu ad hominem.** — Demonstratio *absoluta* ea dicitur quae procedit a praemissis veris, certis et evidentibus sive mediate, sive immediate ad aliquid

absolute inferendum, ut cum demonstratur realis Dei existentia ex contingentia creaturarum. Demonstratio *relativa* seu *ad hominem* est illa quae procedit a principiis admissis *ab* adversario et a nobis adsumptis ad probandum contra ipsum, abstractione facta ab eorum veritate; ut si quis principia adsumeret admissa a materialistis vel a rationalistis ad ipsos convincendos de falsitate eorum doctrinae.

Caput XVII.

De argumentatione probabili

118. **Quid est opinio.** — *Opinio* definitur. *Adhaesio mentis uni parti contradictionis cum formidine oppositae. Opinio* importat adhaesionem mentis, sed non firmam, neque excludit formidinem partis oppositae ut excludit certitudo; proinde est utique cognitio, sed imperfecta.

119. **Quid est dubitatio.** — *Dubitatio* est *status mentis in neutram partem contradictionis declinantis propter errandi formidinem.* In dubitatione igitur imperfectior habetur rei cognitio, quam in opinione; attamen non parva sapientiae pars est in rebus incertis scire dubitare.

120. **Positiva dubitatio et negativa.** — Duplex est dubitatio, *positiva* et *negativa:* Prima habetur cum mens in neutram partem contradictionis inclinat propter rationes aequales seu propter motiva opposita quae militant pro affirmatione et pro negatione; secunda, idest *negativa,* habetur cum nullae adsunt rationes; vel si adsunt, insufficientes sunt pro utraque parte, idest pro *affirmatione* et pro *negatione. Dubitatio,* licet cognitione maliquam importet, tamen adhae-

sionem mentis uni parti contradictionis non importat formaliter loquendo. Dixi *formaliter loquendo,* quia praesuppositive adhaesionem mentis importat quatenus supponit mentem judicantem habere rationes aequales pro utraque parte contradictionis, aut pro neutra parte nullas adesse rationes.

121. **Quid est probabilitas.** — *Probabilitas,* sicut *veritas* vel *falsitas*, primo et per se convenit *judicio* et *propositioni* in qua *judicium* continetur; convenit etiam *opinioni* quatenus *opinio* includit *judicium.* Potest autem definiri *probabilitas: Rationabilitas judicii gravi motivo, licet non infallibili et tuto, innixa.* Ex *probabilitate* ut plurimum causatur *opinio.*

122. **Corollaria.** — Ex data definitione plura corollaria deducuntur.

1um. — Probabilitas potest esse major vel minor justa majorem vel minorem gravitatem motivi.

2um. — Quia probabilitas primo et per se convenit judicio, et judicium probabile, aut est verum aut est falsum, (cum inter verum et falsum judicium non detur medium), ideo non videtur posse definiri probabilitas in accessu judicii ad *veritatem* seu ad *conformitatem cum re judicata.*

3um. — Ex his infertur duas propositiones contradictorias posse esse vere probabiles licet nulli earum adhaereat intellectus. Unde 1° Probabilitas non solum in *opinione* habetur, sed etiam in *dubio.* 2° Etiamsi multiplicentur in infinitum motiva gravia quorum nullum sit tutum et infallibile sive ex una sive utraque parte, tamen judicium ex ejusmodi motivis prolatum limites probabilitatis excedere non poterit. 3° Si ratio unius partis contradictionis omnino solvi non possit, alterius partis oppositae motivo solubili manente, talis pars certa evadit, et opposita rationem probabilitatis amittit. 4° Si motivum unius partis

contradictionis sit gravius quam motivum oppositae, talis pars erit probabilior. 5° Imo per hoc secundae partis probabilitas diminuitur; ratio est quia si veritas unius excludit veritatem oppositae, etiam major probabilitas unius diminuit probabilitatem oppositae, nam licet comparativum supponat positivum, neque positivum diminuat cum comparatio est inter materias distinctas, tamen in eadem materia comparativum positivum diminuit: e. g. si forma albedinis magis intendatur in uno pariete, non excluditur, neque minuitur in alio pariete forma opposita, at si intendatur in eodem pariete minuitur forma opposita; ita si augetur probabilitas convenientiae unius praedicati alicui subiecto, minuitur probabilitas non convenientiae ejusdem praedicati tali subiecto. 6° Potest intellectus adhaerere alicui propositioni tamquam verae, non tamen firmiter; et censere oppositam esse probabilem: nam tali modo adsentire alicui propositioni tamquam verae, est illi propositioni tamquam verae adhaerere probabiliter, videlicet est opinari talem propositionem esse veram.

123. **Quid est syllogismus sive argumentatio probabilis.** — *Syllogismus sive argumentatio probabilis ea dicitur cujus una aut utraque praemissa probabilis est.* Et proinde etiam conclusio est probabilis; nam si probabiliter adseritur aliquod praedicatum convenire alicui subiecto universali, nonnisi probabiliter adseritur convenire subiecto sub illo universali subiecto contento, et ideo nonnisi probabiliter concludi potest alicui subiecto particulari sub illo universali contento convenire. Item, si probabiliter asseritur aliquod praedicatum non convenire, vel excludi ab aliquo subiecto, nonnisi probabiliter implicite asseritur singulis sub illo subiecto universali contentis non convenire; et ideo nonnisi probabiliter concludi

potest non convenire alicui subiecto determinato sub eodem contento.

Caput XVIII.

De argumentatione sophistica

124. **Quid est ignorantia et quid error.** — Ignorantia est *carentia cognitionis in subiecto ipsius cognitionis capaci.* Alia est *negativa,* alia *privativa. Negativa* ea est quam definivimus, et dicitur etiam *nescientia. Privativa* est *carentia cognitionis eorum quae quis secundum suam naturam aut statum vitae potest et debet cognoscere.* Hinc in infantibus est *nescientia,* sed in judice qui nesciat ea quae legis sunt est ignorantia *privativa,* quae ideo in illo est culpabilis. Deinde ignorantia alia est *totalis,* alia *partialis;* prout mens aut omnium aut quarumdam rerum cognitionibus caret, quae ignorantia et minui et augeri potest. *Error* definiri potest: *discrepantia inter id quod mens judicat et rem de qua judicatur;* nam error veritati opponitur et ideo oppositam suscipit definitionem. Error sicut a causa ab ignorantia derivatur, homines enim non decipiuntur nisi circa ea quae ignorant; tamen in se sumptus ab ignorantia distinguitur; nam ignorantia non dicit nisi carentiam cognitionis, sed error esse nequit nisi adsit aliqua res circa quam versatur cognitio. Ex argumentatione sophistica generatur error; et ideo in presenti de argumentatione sophistica aliquid dicendum est.

125. **Quid sit syllogismus sophisticus.** — Contingit quandoque praemissas assumptas ad ratiocinandum esse falsas aut ambas, aut unam earum quae tamen ut verae a nobis habentur. Quandoque autem,

licet praemissae verae sint, tamen non servantur leges, quae praescribuntur: et hoc aut ex inadvertentia, aut ex ignorantia est; et in utroque casu habetur *syllogismus sophisticus* qui definiri potest: *Processus non rectus rationis quae a vero consequendo deficit:* unde *syllogismus sophisticus* est ratiocinatio falsa.

126. **Multiplex fallacia in syllogismo.** — Prima fallacia est *ex parte dictionis:* haec autem attenditur in vocibus sive terminis: cum scilicet unus terminus plura significat, putatur unam significationem habere. Tres autem praecipue enumerantur: *Æquivocatio, amphibologia, compositio* et *divisio.*

127. **Æquivocatio** est *usus termini in diversa significatione:* Sic arguebat Bajus ex Apostolo: *Omne, quod non est ex fide, peccatum est.* Haec Apostolus. *Atqui*, subsumebat Bajus, *infideles non operantur ex fide.* Ergo *omnia opera infidelium sunt peccata.* Syllogismus est sophisticus, quia *fides* ab Apostolo sumitur pro *conscientia*, sive pro *dictamine conscientiae.* In minori autem a Bajo *fides* sumitur pro *virtute theologali*, et ideo in hoc syllogismo sunt quatuor termini.

128. **Amphibologia** consistit in usu plurium verborum, quae simul sumpta diversam sententiam animi exprimunt, ut si dicam: *Scio Romanos hostes vincere posse.* Hoc enim significat quod Romani possint vincere hostes, et hostes possint vincere Romanos. Cum *amphibologia* in syllogismo invenitur, oportet ut distinguatur sensus, et evanescet sophisma.

129. **Compositio et divisio.** — *Compositio et divisio* quae etiam appellatur *sensus compositus* et *sensus divisus*, habetur, cum aliquod praedicatum conveniens vel non conveniens subiecto, ratione alicujus formae sive perfectionis subiecto convenientis, tribuitur tali subiecto dum illa forma caret; ut si quis

arguat : *In justo non potest esse peccatum. Sed Petrus est justus. Ergo Petrus est impeccabilis.* Habetur fallacia *sensus compositi.* Distinguitur sic major. *In justo non potest esse peccatum in sensu composito,* idest *simul cum justitia*, concedo : *in sensu diviso, excludendo justitiam, non potest esse peccatum,* nego. Haec fallacia habetur etiam cum duo praedicata ex eo quod successive alicui subiecto possunt convenire, concluditur convenire simul, aut ex eo quod aliquod praedicatum convenit pluribus collective seu simul sumptis concluditur convenire illis singillatim sumptis; ut si dicam : *Apostoli sunt duodecim. Petrus est Apostolus. Ergo Petrus est duodecim.*

130. **Fallacia ex parte rerum.** — *Ex parte rerum* contingit fallacia ex eo, quod res diversae sumuntur ac si essent una; vel eadem res per diversos terminos expressa accipitur ac si esset diversa. Principaliores sex enumerantur, nempe : 1ª *Fallacia accidentis.* 2ª *A simpliciter ad secundum quid*, et viceversa, *a secundum quid ad simpliciter.* 3ª *Contradictionis seu ignorantia elenchi.* 4ª *Petitio principii.* 5ª *Consequentis.* 6ª *Non causae ut causae.*

131. **Fallacia accidentis.** — *Fallacia accidentis* habetur cum id, quod alicui convenit per accidens, tribuitur ei ac si conveniret per se, nempe ex natura ipsius. Nam aliquid dicitur alicui convenire per se, quod ei convenit ex intrinseca sui natura; quod autem convenit alicui ex aliqua exteriori circumstantia, dicitur ei convenire per accidens. E. g. : *oves sunt nocivæ agro. Ergo non sunt retinendae.* Est sophisma. Sic autem resolvitur : *Oves* per se *sunt nocivae agro,* nego; per accidens *sunt nocivae agro*, concedo. Nempe *ex eo quod non custodiuntur sunt nocivae.*

132. **Fallacia a simpliciter ad secundum quid et viceversa.** — *Simpliciter* idem est ac sine ullo

addito; ideo quod dicitur sine ulla restrictione de aliquo, dicitur ei convenire *simpliciter,* ut cum dico: *virtus est necessaria ad salutem.* Hoc verum est *simpliciter.* E contra *secundum quid* significat aliquid convenire subiecto cum aliqua restrictione, ut cum dicimus: *Bona temporalia sunt appetenda.* Hoc verum est sed cum quadam moderatione, ac proinde cum restrictione. Unde non est *simpliciter* vera talis propositio, sed *secundum quid.*

133. **Ignorantia elenchi.** — *Ignorantia elenchi* habetur cum aliquis nescit in quo consistit punctum quaestionis, vel etiam fingit se nescire, ad alia divertendo ne se victum fateatur. Unde non probat id quod est probandum, sed aliud omnino. Dicitur etiam *fallacia contradictionis,* quia contradictio esse concluditur, ubi nulla est.

134. **Fallacia petitionis principii.** — *Fallacia petitionis principii* tunc habetur cum ad aliquid probandum illud ipsum sub aliis terminis assumitur tamquam certum. Dicitur *petitio principii,* quia sophista vult sibi concedi ut verum quod est probandum. Cum autem assumitur aliqua propositio ad probandam aliam, et postea secunda ad probandam primam, habetur fallacia quae dicitur *circulus vitiosus.*

135. **Fallacia consequentis.** — *Fallacia consequentis* habetur cum aliquis ea quae non sunt convertibilia, ut convertibilia considerat. Haec fallacia contingit praecipue circa propositiones conditionales, quatenus scilicet non servantur leges traditae (n. 69); et ideo ad tales leges maxime attendendum est. Sit hoc exemplum: *Si Petrus currit, Petrus movetur. Sed Petrus movetur. Ergo Petrus currit:* vel etiam: *Sed Petrus non currit. Ergo non movetur.* Falsa conclusio, quia *currere* et *moveri* non sunt convertibilia.

136. **Fallacia non causae ut causae.** — *Fallacia non causae ut causae* in hoc sita est ut accipiatur tamquam causa alicujus effectus, id quod causa non est, sed est vel mera occasio, vel conditio ad causandum requisita. Item habetur haec fallacia, cum id, quod est solummodo causa *partialis* et *inadaequata*, assumitur ut causa *totalis* et *adaequata*.

Caput XIX.

De methodo

137. **Definitio et divisio methodi.** — *Methodus* nihil est aliud quam *modus ordinate procedendi in cognitionem veritatis.* — Duplex distinguitur a philosophis, *synthetica* et *analytica*. *Methodus synthetica* est illa quae a simplicibus ad composita, ab universalibus ad minus universalia procedit: σύνθεσις (synthesis) enim graece idem sonat ac *compositio* latine, a verbo συντίθημι, quod est *componere*. *Methodus analytica* est illa quae a compositis ad simplicia, a minus universalibus ad universaliora procedit: ἀνάλυσις (analysis) enim graece resolutionem latine sonat a verbo ἀναλύω quod est *resolvo*. Hinc syllogismus synthesim, inductio vero analysim sequitur.

138. **Regulae generales methodi in genere statuuntur.** — 1ª regula est: A facilioribus, notioribus ac proximioribus semper est incipiendum, ut per faciliora ad difficiliora, per notiora ad obscuriora, per proximiora ad remotiora scientiae mens veluti manu ducatur.

2ª regula est: Gradatim procedatur et non per saltus, neque ad conclusiones remotiores fiat transitus, nisi antea plene ac perfecte perspectae habeantur

conclusiones immediatae. Hae duae regulae per se patent, neque proinde explicatione indigent.

3ª regula est: Eadem certitudo exigenda non est in omnibus scientiis; etenim ad hominem bene disciplinatum pertinet ut tantum certitudinis quaerat in unaquaque materia, quantum natura rei patitur. Procul dubio certitudo est quaerenda qua parte excludit errandi formidinem: sed insulsum est eamdem certitudinem semper exquirere qua parte intensitatem adhaesionis importat. Unde alia certitudo est quaerenda in mathesi, alia in physicis, alia in moralibus. Imo in multis nonnisi probabilitas haberi potest.

139. **Regulae methodi syntheticae.** — 1ª regula: In proponendis quaestionibus incipiatur semper ab universalioribus.

2ª regula est: In definiendis quaestionibus sumatur exordium a principiis per se notis, sive abstractis sive experimento habitis, sive aliunde certis, et a definitione rei de qua est quaestio.

140. **Regulae methodi analyticae.** — 1ª regula methodi analyticae est: Subiectum considerandum in partes dividatur atque subdividatur, servatis rigorose legibus divisionis, atque partibus postmodum diligentissime consideratis, judicium de toto feratur.

2ª regula est: Cum methodus analytica a particularibus ad universalia progredi nitatur, omnia et singula servanda sunt quae ad inductionis scientificae naturam pertinere diximus (n. 101).

LOGICA MAJOR

Caput I.

De assecutione veritatis

141. **De materia circa quam logica major vel materialis versatur.** — Logica versatur circa media quibus homo veritatem consequitur: horum autem mediorum quaedam sunt ad melius esse, et ideo non sunt absolutae necessitatis, quaedam vero sunt absolutae necessitatis, quatenus sine iis veritas obtineri non potest. De primis agit *logica formalis* dicta etiam *logica minor*, quae tradit leges seu praecepta quae maxime utilia sunt et necessaria necessitate relativa. De mediis autem secundi generis agit *logica materialis*, vel *major*, seu *critica*; nam ad ipsam pertinet examinare quomodo facultates ipsius hominis et prima principia per se nota, sive intrinseca sive extrinseca, se habeant ad veritatem.

Tria ergo quaeruntur a critica: 1° Potest ne homo veritatem consequi? 2° Quaenam sunt media quibus homo certe veritatem consequitur, sive quaenam sunt criteria vel motiva veritatis? 3° Quomodo criteria haec coordinantur?

142. **Quæstio.** — Aliquam veritatem posse hominem adsequi a nullo negatur, et patet luculentissime; ideo non movetur quaestio an homo possit aliquam veritatem adsequi, sed potius determinari debet quomodo sive quibus actibus veritatem consequitur.

Conclusio I. — *Veritas logica per simplicem apprehensionem* 1° *a mente habetur quidem.* 2° *sed imperfecto modo.*

Prob: 1ª *pars.* — Veritas logica nihil aliud est quam conformitas intellectus cum re intellecta. Atqui per simplicem apprehensionem habetur talis conformitas. Ergo per simplicem apprehensionem habetur veritas logica. — *Maior* patet ex dictis (n°. 103). *Minor* prob.: Simplex apprehensio est vera cognitio intellectus; sed cognitio vera sine conformitate seu sine ordine aut relatione ad objectum cognitum repugnat omnino: ergo per simplicem apprehensionem a mente habetur conformitas cum re intellecta.

Prob: 2ª *pars.* — 1° Simplex apprehensio in nobis importat imperfectam cognitionem; atqui veritas logica, sive conformitas intellectus, sequitur cognitionem. Ergo simplex apprehensio importat imperfectam conformitatem sive imperfectam veritatem logicam. — *Major* probatur ex eo quod simplex apprehensio in nobis ordinatur ad judicium; non enim per simplicem apprehensionem rei intelligimus ea quae ipsi rei conveniunt (hoc enim ad Deum et ad angelos pertinet), sed ea, quae rei conveniunt, divisim et per plures actus apprehendimus et inde simul conjungimus per judicium, in quo perfecta cognitio consistit.

2° Aliquid dicimus esse perfecte in mente cum est in ea secundum modum proprium eius, idest per modum cognitionis, seu cum est in ea ut cognitum in cognoscente. Sed per simplicem apprehensionem veritas logica, idest ipsa conformitas quae est in mente

ad rem apprehensam, non est in mente ut cognitum, quia ipsa non cognoscitur. Ergo est in mente imperfecto modo.

Conclusio II. — *Mens nostra simpliciter apprehendens* 1° *est semper vera* per se. 2° per accidens *potest ipsi inesse falsum.*

Prob: 1ª *pars.* — Simplex apprehensio, si consideretur *in se* et *per se* prout non includit aliquid extraneum, idest judicium neque explicite neque implicite, est de obiecto omnino simplici, non solum prout est in re, sed etiam secundum quod menti obiicitur. Atqui actus qui refertur ad objectum omnino simplex errare non potest: aut enim tale objectum apprehenditur, et non est error; aut aliud simplex apprehenditur loco illius, et tunc talis apprehensio est vera respectu hujus objecti apprehensi. Ergo mens nostra simpliciter apprehendens est semper vera *per se.*

Prob: 2ª *pars.* — Contingere potest ut in apprehensione simplici judicium contineatur; sicut e. g. cum intellectus alicui rei definitionem applicat, aut cum efformat definitionem, partes definitionis componendo ad invicem. Atqui in utroque casu potest esse falsitas. Ergo in simplici apprehensione quandoque per accidens, idest ratione judicii, potest esse falsitas.

Prob: minor. Intellectus potest definitionem unius rei alteri tribuere, ut si definitionem circuli tribuat homini: vel definiendo aliquam rem potest componere partes quae simul componi et stare non possunt, ut si formet talem definitionem: *Animal rationale quadrupes.* Unde in apprehensione simplici qua intellectus apprehendit *animal rationale quadrupes,* est falsitas ratione compositionis, sive judicii inclusi.

Conclusio III. — *Veritas vel falsitas logica plene et perfecte habetur per judicium.*

Prob: 1.° Quaelibet propositio aut est vera, aut est

falsa, simpliciter et absolute loquendo. Atqui propositio, cum sit signum judicii, non potest esse vera vel falsa, nisi quatenus exprimit judicium verum aut falsum. Ergo veritas et falsitas simpliciter et absolute habetur per judicium.

2.° In omni judicio aliquod praedicatum aut affirmatur aut negatur convenire subiecto. Atqui si praedicatum quod affirmatur de subiecto ipsi subiecto convenit, aut quod negatur non convenit, habetur plena conformitas inter intellectum et rem de qua est judicium; et ideo plena *veritas* quae est ipsa *conformitas*, ut dictum est. Si autem praedicatum quod affirmatur ab intellectu ipsi subiecto non convenit, habetur *difformitas* inter intellectum et rem: et ideo falsitas.

3.° Ex hoc ipso quod intellectus aliquod praedicatum alicui subiecto convenire perspicit, oportet ut cognoscat conformitatem quae est inter *praedicatum cognitum* (ante judicium) sive in mente expressum et ipsum subiectum. Sed conformitas ista quae est inter praedicatum in mente expressum et ipsum subiectum de quo affirmatur, est ipsa conformitas quae est in intellectu. Ergo per judicium cognoscitur ipsa conformitas quae est in intellectu ad rem; et ideo cognoscitur ipsa *veritas* quae non distinguitur a conformitate, idest per judicium *veritas* est in intellectu *ut cognita*, quod est esse in intellectu secundum proprium modum intellectus, et ideo modo perfecto.

Caput II.

De Scepticismo

143. **Scepticismi notio.** — *Scepticus* graece, idem est ac *consulens, quaerens;* et proprie illi dicuntur *sceptici* qui veritatem quaerentes numquam veritatem inveniunt, imo nec posse veritatem invenire contendunt, et ideo in omnibus adsensum suspendunt et de omnibus dubitant.

144. **Scepticorum sive scepticismi divisio.** — *Sceptici* dividuntur in *sensistas*, *subjectivos*, *ontologos* et *morales,* prout in dubium vertunt aut unum aut alium certitudinis fontem. — Sed dividi potest scepticismus etiam in *generalem* et *partialem*, et hanc divisionem sequimur in exponendis et refutandis doctrinis scepticorum.

Scepticismus *generalis* alius est *absolutus*, alius *hypotheticus: absolutus* docet nihil certi a mente nostra cognosci posse: *hypotheticus* autem vult omnia in dubium esse revocanda, non ut in dubitatione persistat, sed ut homo praejudiciis et falsis persuasionibus expolietur et pedetentim omnia ad examen revocando ad veritatem perveniat. In praesenti capite de *Scepticismo absoluto* loquimur; in sequenti de *Scepticismo hypothetico.*

145. **Certitudo vulgaris et philosophica.** — Certitudinem supra definivimus: *Firmus adsensus* sive *firma adhaesio mentis alicui cognoscibili sine ulla errandi formidine.* Haec certitudo est *philosophica,* si adsignatur motivum seu criterium, quo *mens cognoscibili firmiter adhaeret;* et dicitur etiam *reflexa, juris, scientifica, logica, demonstrativa.* Si vero nullum motivum seu criterium adsignetur, dicitur *vulgaris, directa, simplex, facti, historica, naturalis.*

146. **Quaestio definienda.** — Quaestio definienda inter nos et scepticos non est de certitudine *vulgari,* sed de certitudine *scientifica*, non enim sceptici negant certitudinem *vulgarem;* unde *scepticismi* nomine intelligitur: *Systema quo affirmatur certitudinis vulgaris nullum motivum esse vel cognosci a ratione posse.* Ideo a scepticis negatur haberi posse certitudinem *philosophicam,* et ideo negatur Philosophia. Admittunt sceptici ea de quibus certitudinem vulgarem habemus vere et certe ita apparere, sed an secundum realitatem sint, dubitant.

Conclusio. — *Scepticismus absolutus est intrinsece absurdus.*

Prob: Illud est intrinsece adsurdum quod naturae aperte adversatur et contradictionibus manifestis implicatur. Atqui Scepticismus absolutus 1° naturae aperte adversatur; 2° contradictionibus manifestis implicatur. Ergo scepticismus absolutus est intrinsice absurdus. Major certissima est. — *Prob: minor* per partes.

1° *Scepticismus absolutus naturae aperte adversatur* — Quod est contra rationem aperte naturae adversatur. Sed scepticismus absolutus est contra rationem. Ergo naturae aperte adversatur. *Prob: minor.* Ratio humana dictat ad veritatem scientifice cognoscendam se esse natam, ut patet ex conscientia uniuscujusque, ex qua habetur quod homines naturaliter *scire* desiderant, (quod et ipsi sceptici concedunt, utpote certitudinem vulgarem agnoscentes), et quidem scire desiderant scientia sumpta in sensu rigoroso pro cognitione per demonstrationem habita. Atqui scepticismus absolutus docet rationem non esse natam ad veritatem inveniendam, cum doceat rationem numquam veritatem posse invenire, et de veritate invenienda esse omnino desperandum. Ergo scepticismus absolutus est contra rationem.

2.ª *Scepticismus absolutus manifestis contradictionibus implicatur.* — Principium enim a scepticismo proclamatum *nihil certo a nobis cognosci posse*, vel *de omnibus esse dubitandum*, aut est certitudine scientifica verum, aut est falsum. Si falsum, scepticismus in falso principio fundatur. Si verum; ergo saltem illud principium est verum: imo non illud solum, sed etiam multa alia; nam illud principium non est per se notum, secus non solum sceptici illud amplecterentur, sed communiter homines. Est ergo per ratiocinationem deductum; at si est recte per ratiocinationem tamquam certum deductum, supponit principia per se nota et certa, et pariter supponit conclusionem posse deduci ex praemissis, seu conclusionem scientificam certe haberi posse. — Insuper si illud principium per ratiocinationem est deductum, supponitur etiam in nobis esse facultates veraces, quae scilicet ex una veritate cognita ad aliam concludendam, et ideo scientifice cognoscendam, sufficientes sint et idoneæ: quae omnia contra Scepticorum systema sunt atque ipsum de manifesta contradictione arguunt.

Dices: Cum scepticus universalis nullum principium ut certum admittat, non potest refutari. Ergo vana est adducta argumentatio.

Resp: Si scepticus revinci non potest, hoc non est ex impotentia nostra, sed irrationabilitate sua; neque enim cum amentibus disputatio institui potest: numquid ab amentibus ratione vincimur? — Deinde, si nos a disputatione cum sceptico abstinemus quia ratione non utitur, ipse nullam disputationem instituere potest contra nos; nam disputatio principia certa subaudit, quibus admissis, scepticismus perimitur. — Sufficiat ergo nobis adolescentes et incautos praemonere absurda scepticismi notando, ne incaute paralogismis Sophistarum commoveantur ac irretiantur.

147. **Solvuntur difficultates.** — *Obj.* 1.ª Illud systema doctrinale est retinendum quod est maxime remotum ab omni periculo errandi. *Atqui* Scepticismus absolutus universalis est maxime remotus ab omni periculo errandi. *Ergo* scepticismus absolutus et universalis est retinendus.

Resp.: Dist. maj. Illud sytsema est admittendum quod etc.... si tamen perducat ad veritatis cognitionem, *concedo;* si praecludat viam ad veritatem, *nego. Nego* autem *minorem* et *nego consequens* et *consequentiam.* Quid sibi vult scepticismus? Nempe ut ab errandi periculo caveat, errorem maximum et pessimum proclamat mentem adigendo ad contradictiones, eamque a veritate plane avertendo; similis stulto qui ut vitaret periculum sumendi venenum ab omni cibo potuque abstinendum esse censeret.

Obj. 2.ª Qui semel et iterum et saepe fallitur aut nullam aut dubiam solummodo fidem meretur. Atqui ratio humana, unde scientia acquiritur, et semel et iterum et saepe fallitur. Ergo aut nullam aut dubiam solummodo fidem meretur in scientiis.

Resp: 1.º Si haec ratio concludit, ipse Scepticismus evertitur, nam oportet ut praemissae supponantur certæ, ut inde conclusio certa deduci possit: et praecipue oportet ut supponatur scientia logica: haec autem sunt contra Scepticismum.

2.º Sequitur etiam quod si ratio humana nullam aut dubiam fidem meretur, etiam dum proclamat Scepticismum est idem de ea dicendum.

3º *Dist. maj:* Qui fallitur per accidens et circa quaedam intelligibilia tantum, nullam aut dubiam fidem meretur, *nego.* Qui fallitur per se et circa omnia, *concedo.* Et *contradistincta minori, nego conseq.* Ratio humana de se sive ex natura sua tendit ad veritatem. Est autem prorsus contradictorium id quod natura sua

ad veritatem tendit, esse natura sua per se errori obnoxium. Non fallitur igitur humana ratio per se; fallitur vero quandoque per accidens, vi nempe causae sibi extrinsecae, quae ipsi est impedimento quominus explicet naturaliter seipsam; eo ferme modo quo aliae causae naturales effectum per se producunt propriae naturae consentaneum, sed quandoque a recta operatione deficiunt per accidens ob aliquod impedimentum eis ab extrinseco proveniens.

Obj. 3.ª *Subsumes:* Atqui humana ratio fallitur per se. Ergo nulla data distinctio. — *Prob. subsumptum:* Ratio humana per se est fallibilis. Ergo per se fallitur et fallit.

Resp. Nego Min. subsumptam, et ad prob. dist. antec. Ratio humana per se est fallibilis actu, *nego*, est fallibilis potentia, *subdist.* quoad omnia intelligibilia *nego;* quoad aliqua, *iterum subdist.* indeterminate est per se fallibilis *conc.* determinate *nego.* — Ratio humana, quia infinita non est, potest a veritate deficere, sicut homo potest mentiri: at sicut nonnisi inique inferretur quod homo semper actu sit mendax et per se, ita inferri non potest quod mens semper erret ex eo quod quandoque errat; vel, cum errat, quod erret per se. Similiter ex eo quod ratio nostra natura sua sit finita, sequitur quod potentia sit per se fallibilis, sed non quoad omnia intelligibilia. Sunt enim quaedam, puta prima principia per se nota, circa quae tam impossibile est quod ratio fallatur, quam impossibile est ipsam simul apprehendere et non apprehendere objectum: hoc enim apprehenso, statim et simul apprehenditur praedicatum aliquod ipsi convenire vel repugnare necessario. Unde error est impossibilis.

Obj. 3.ª — Ratio humana quandoque fallitur et non

animadvertit se falli, secus ab errore se retraheret. Ergo de ejus testimonio semper debemus esse suspecti.

Resp. 1° *negando consequentiam*, quae nonnisi sophistice infertur. In antecedente enim adversarius loquitur solummodo de aliquibus casibus in quibus humana ratio fallitur et non per se, sed per accidens. Et concludit de ipsa ratione per se et in omnibus. Quamvis enim ratio humana cum fallitur nesciat se falli, adserimus tamen rationem humanam necessario et infallibiliter cognoscere se non falli, dum certa est de pluribus rebus, seu quando certo scit se certo scire, si ita loqui fas est.

Resp. 2.° quod licet ratio humana non animadvertat fallaciam suam dum fallitur, potest tamen animadvertere vel saltem suspicari de fallaci argumentatione et cohibere judicium.

Caput III.

De Scepticismo universali hypothetico

148. **Quaestio.** — In praesenti capite movetur quaestio an *Scepticismus* sive *dubitatio* universalis possit adsumi a philosopho viro, non quidem ut in ipsa dubitatione persistat, sed ut hypothesis, ad hoc ut omnia examini subjiciantur, et exuantur, hac methodo, falsa praejudicia et falsae opiniones quibus homo imbuitur.

149. **Cartesius.** — Cartesius (1596-1650) quaestionem resolvit affirmative jure et facto. — Posuit enim se posse dubitare de existentia eorum quae ministerio sensuum accipimus, idest de rebus sensibilibus, de veritatibus metaphysicis, quae tum intelli-

gentia tum ratióne habentur, non exclusis *primis principiis per se notis;* et ideo de ipso testimonio intellectus et rationis. Sed animandvertit nullo modo se posse dubitare de *subjecto cogitante,* idest de existentia sui ipsius cogitantis. Unde statuit *verum* quod nullum patitur dubium esse factum individualis cogitationis et existentiae expressum per hanc propositionem: *Cogito, ergo sum.* Quod principium, quamvis enthymematice sit expressum, non ut enthymema tamen, sed ut *factum* simpliciter asseritur a Cartesio, ut ipsemet declarat.

150. **Praenotanda quaedam.** — In antecessum concedendum est viro philosopho qui sibi veritatem quaerere proponit duo esse pernecessaria: 1.° Scire dubitare. 2.° Solvere dubitationes quae plenam veritatis consecutionem impediunt. Scire dubitare, hoc est sapienter cohibere judicium circa ea quae dubitabilia sunt, et dubia pro certis imprudenter non assumere. — Deinde solvere dubitationes quae mentem inquirentem veritatem plurimum impediunt. His praemissis sit:

Conclusio. — *Methodus cartesiana rationabiliter admitti nullatenus potest.*

Prob. Methodus cartesiana supponit id quod supponi nequit, et adversatur fini propter quem adsumitur, sibi ipsi repugnat, et ad negationem cujuslibet certitudinis perducit. Atqui methodus quae est hujusmodi, rationabiliter admitti nequit. Ergo methodus cartesiana rationabiliter admitti nullatenus potest. — *Minor* argumenti est per se manifesta. *Prob. maior* quoad triplicem suam partem.

1.ª *Methodus cartesiana supponit id quod supponi nequit, et adversatur fini propter quem adsumitur.* Nam methodus cartesiana supponit possibilem dubitationem universalem de omnibus, quod esse falsum et absur-

dum satis demonstravimus in praecedenti capite. Et hoc non solum de dubitatione absoluta dicendum est, sed etiam de dubitatione *hypothetica* Cartesii; nam eo ipso quod, dubitatio hypothetica adsumitur ut *methodus* et facilior via ad veritatem inveniendam, jam supponitur veritatem posse a mente humana inveniri, et ideo supponitur veracitas intellectus et rationis. Cum ergo in hac methodo supponatur posse de omnibus dubitari omnino, supponitur id quod supponi nequit. Sed praeterea *adversatur fini propter quem adsumitur:* nam finis hujusmodi est veritas invenienda; at dubitatio de veracitate intellectus et rationis et de ipsa inventione veritatis (de qua etiam vi methodi cartesianae dubitari oportet) adversatur ipsi veritati inveniendae ut patet. Insuper dubitatio de primis principiis impedit quominus quis procedat ad conclusiones certas inferendas, nisi prius dubitationes relinquat. Ergo methodus cartesiana supponit id quod supponi nequit et adversatur fini propter quem adsumitur.

2.° *Methodus cartesiana sibi ipsi repugnat.* Etenim Cartesius ideo dubitationem universalem hypotheticam inducit, quia etiam de ipsa ratione, quae aliquando *falsa* pro *veris* admisit, vult esse dubitandum. Ergo Cartesius supponit aliquid certum, idest: *rationem falsa pro veris admisisse.* Sed hoc nonnisi per rationem deprehendit. Ergo Cartesius ut certum et veridicum supponit testimonium rationis, dum ut dubium enuntiat. Et ita Cartesius vi suae methodi sibi ipsi repugnat. — Praeterea admittit dubitationem circa testimonium rationis, quia aliquando *falsa pro veris admisit,* et simul per manifestam inconsequentiam certissimum ponit ipsius rationis testimonium circa *cogito, ergo sum:* nam hoc factum a conscientia, hoc est a ratione ipsa et a sola ratione, renuntiatur. — Insuper Cartesius simul cum aliis principiis vertit etiam

in dubium principium contradictionis, scilicet: *Impossibile est aliquid simul esse et non esse secundum idem.* Sed hoc principio in dubium revocato, sequitur etiam quod quis possit dubitare de proprio esse et de propria cogitatione: potest enim dubitare, et ideo non esse certus, se non esse dum est, et se non cogitare dum cogitat. Et ideo in dubium revocatur etiam illud Cartesii: *Cogito, ergo sum.* Ex hoc sequitur:

3.° *Quod methodus cartesiana ad negationem cujuslibet certitudinis perducit.* Nam verso in dubium illo principio vel effato: *Cogito, ergo sum*, nihil omnino certum in illa methodo Cartesiana remanet, ex quo possit veritas certo deduci; et ideo vi methodi non potest ad ullam certitudinem perveniri. Insuper *Cogito, ergo sum* est veritas objectiva respectu rationis reflexae. ad quam pertinet ex illa veritates omnes alias deducere, cum illa sola, vi methodi, admittatur ut certa. Cum ergo Cartesius doceat esse dubitandum de omnibus veritatibus objectivis, idest tum de veritatibus methaphysicis, tum de conscientia quae testatur nostras sensationes, consequitur dubitandum esse de ipso objecto reflexionis psychologicae idest, de subjecto cogitante, saltem ut est objectum rationis reflexae, et ideo prout est principium in quo juxta Carthesium instruitur et innititur omnis cognitio, unde habetur dubitatio absoluta et universalis, ex qua nulla veritas scientifica haberi potest.

ST. ALBERT'S COLLEGE LIBRARY

Caput IV.

De sensibus ut sunt media sive criteria cognitionis

151. **Ratio capitis.** — Adserta mentis nostrae possibilitate consequendi certo veritatem, dicendum est de mediis veritatis adsequendae seu de veritatis criteriis. Quae criteria alia sunt intrinseca, ut evidentia, alia extrinseca, ut auctoritas humana: et criteria intrinseca alia sunt subjectiva, nempe facultates cognoscitivae, alia sunt objectiva, scilicet veritates quibus ut principiis in ratiocinando utimur; in omni enim cognitione duo essentialiter sunt: *ratio cognoscens* et *objectum cognitum*. De quibus omnibus dicendum est. Incipiamus a criteriis, in quibus primum occurrit de facultatibus sensitivis considerandum, et ideo de his loquimur in praesenti capite, in sequentibus autem de aliis.

152. **Criterii notio.** — *Criterium* graece, idem latine sonat ac *instrumentum judicandi, vis judicandi, id e quo judicium circa rem aliquam petimus,* si verbum verbo reddas. Communiter autem *criterii* nomine intelligitur *norma* seu *motivum* seu *quia* (*il perchè*) seu *ratio quae mentem inducit ad assentiendum alicui veritati*. Ut si quis quaereret a me undenam certus sim de mea existentia, responderem: *quia conscientia meam existentiam refert;* haec causalis est, hoc in casu, *criterium* meae certitudinis relate ad meam existentiam. Quod a recentioribus dicitur criterium, a scholasticis *objectivum formale* dicebatur.

153. **Sensus externi.** — *Sensus externi* quinque enumerantur, videlicet: *visus, auditus, olfactus, gustus,* et *tactus*. Dicuntur *externi* quia organa quibus actio-

nes exercentur extrinsecus patent, ut *oculi, aures, nares, palatus* et *organismus tactus* per totum corpus diffusus. — Actio sensuum *generice* dicitur *sensatio,* quae varia nomina specifica sortitur, ut *visio, auditio* etc. — Organa sensus *sensoria* dicuntur, quae non sunt *sensus*, remanent enim in cadavere in quo amplius *sensus* non est: unde sensus proprie sunt *organa sensoria animata.* Denique objecta ad quae terminatur *sensatio* dicuntur *sensibilia,* non quia *sentiunt,* sed quia *sentiuntur.*

154. **Sensibile proprium et sensibile commune.** — Objectum autem sensus aliud est *proprium*, aliud *commune;* dicitur *proprium* illud quod ab uno sensu tantum percipitur; e. g. *color* est objectum proprium respectu *visus*, quia a solo *visu* percipitur; et *sonus* est proprium objectum respectu *auditus* etc. Illud autem quod percipitur a pluribus sensibus dicitur objectum *commune* respectu illorum sensuum; e. g. *extensio* percipitur a *visu* et a *tactu,* item *motus*, *numerus* etc. et ideo dicuntur sensibilia *communia* respectu *visus* et *tactus.*

155. **Duo advertenda circa sensibile proprium et sensibile commune.** — Duo tamen advertenda sunt 1.° quod quilibet sensus *primo* et *per se* respicit objectum proprium: e. g. *visus colorem;* objectum autem commune respicit *per se, sed non primo:* e. g. *visus* percipit *primo colorem* et ratione coloris ipsam *extensionem;* et ideo licet non *primo,* tamen vere percipit extensionem ut distinctam a colore et a luce; neque homo alia facultate indiget distincta a visu ad percipiendam extensionem aut motum etc. et ideo visus per se percipit tale objectum.

2.° Adverte acceptandum non esse ut semper infallibile unius sensus testimonium respectu objecti communis, nisi alterius sensus testimonium accedat; e. g.

respectu remi in aqua positi qui quandoque videtur fractus, et fractus tamen non est. Ut error corrigatur, alius sensus, nempe tactus, adhibendus est.

156. **Sensibile per accidens** illud dicitur quod statim per interiorem facultatem percipitur in objecto, quod percipitur aliquo sensu externo; e. g. homo per visum dicitur *hominem* percipere, et tamen per visum non percipit nisi colorem, extensionem, figuram, non autem substantiam, vitam hominis etc. Haec enim omnia nonnisi interiori facultate apprehendi possunt, puta intellectu vel sensu aliquo interno. Si enim homo ipsam substantiam per visum perciperet, sicut percipit colorem, figuram, extensionem, nunquam aut saltem rarissime falleretur, sicut fallitur cum videt imaginem Petri in speculo perlucido non advertens speculum, aut videt coloratum, putans esse Petrum et est statua Petri.

157. **Advertenda circa sensibile per accidens.** — 1.° Ad hoc ut aliquid dici possit *sensibile per accidens*, oportet ut conjungatur ei, vel ut accidat ei quod est sensibile per se; sicut e. g. *homo*, qui est aliquid *sensibile per accidens*, conjungitur *albo*, vel *accidit albo*, aut *nigro*.

2.° Requiritur ut sit apprehensum per se per aliam potentiam distinctam ab ipso sensu a quo dicitur sentiri per accidens; et talis potentia vel est intellectus vel alius sensus sive externus sive internus; sicut *dulce* est *visibile* per accidens, non quasi ipsa dulcedo videatur, sed quia, cum *album* videtur, per aliam facultatem, ipsa *dulcedo* etiam apprehenditur, puta per intellectum, aut per alium sensum.

158. **Normae circa sensibile.** — Circa sensibile commune, ut diximus, potest esse error respectu unius sensus. Circa sensibile per accidens etiam potest esse error, si tamen sensibile per accidens consideretur in

sua natura determinata: e. g. videns coloratum potest errare putans esse Petrum, aut hominem, aut animal: at si sub communi ratione consideretur, difficilius error esse potest: si autem sub ratione communissima, aut nullus, aut difficillime. Haec a sensu communi dictantur.

Requiritur insuper sive circa sensibile *proprium* sive *commune*, sive *per accidens*, ut sensus sit rite dispositus 1.° in se ipso, 2.° *respectu medii* 3.° *respectu objecti. In se ipso,* quia e. g. palato non sano poena est panis, qui sano suavis est, et oculis aegris odiosa lux quae puris est amabilis; *respectu medii,* nam nimia lux obcaecat visum potius quam illuminet; *respectu objecti*, quod nempe sit in debita et proportionata distantia: objectum enim nimium distans non videtur, sicut non videtur si nimium oculis appropinquetur.

159. **Quaestio.** — Sensus externos referre nobis corpora ut realiter existentia extra nos factum est certissimum quod a nullo in dubium vertitur. Quaeritur ergo an sensus sint veraces; scilicet quaeritur an nos testimonio sensuum externorum innixi tuto sine erroris periculo realem corporum existentiam ut certam retinere possimus.

160. **Idealismus.** — Non pauci ex antiquis philosophis ante Socratem, ut Democritus, Anaxagoras, Empedocles, nihil a nobis sciri posse dixerunt, aut percipi negantes, aut in dubium corporum realitatem objectivam vertentes. Neque desunt recentiores philosophi illorum veterum sectatores quos inter recensetur Berkeley (1684-1753) David Hume (1711-1776), Kant, et etiam Malebranche, qui docet nonnisi fide innixa auctoritate divinae revelationis nobis constare de corporum existentia. Hi philosophi *subjectivistae* dicuntur, et eorum doctrina *subjectivismus.* Dicuntur etiam *idealistae*, quia corporum realitatem negantes

nonnisi ideas aut sensationes agnoscunt, dicentes objecta ideis aut sensationibus non correspondere ut ab iis distincta. Contra quos sit:

Conclusio: *Sensus externi sunt veraces, hoc est criteria veritatis, in referenda realitate corporum extra nos existentium.*

Prob. Sensuum externorum veracitatem evidenter probant tum *natura ipsa nostra*, tum *ipsa organa sensoria*, tum *intrinseca natura sensationis*. Ergo sensuum externorum veracitas in referenda corporum realitate extra nos existentium est certissime retinenda. *Consequentia patet. Probatur antecedens* per partes.

1.ª *Sensuum externorum veracitatem ipsa nostra natura demonstrat.* — Nam ipsa nostra natura ita se committit testimonio sensuum circa realem corporum existentiam, ut stultus haberetur ille qui ita se gereret quasi ipsa corpora a sensibus relata non extarent; unde de ipso Pyrrhone scepticorum duce haec Diogenes Laërtius in eius vita narrat: « Aliquando cane irruente perturbatus (Pyrro), exprobanti dixit, *difficile esse prorsus hominem exuere*: pugnandum tamen quoad ejus fieri possit, primum quidem rebus contra ipsas res, *sin minus, certe ratione*. » Nisi ergo (ex ore scepticorum) natura humana exuatur, sensuum veracitas negari non potest.

2.º *Ipsa organa sensoria demonstrant sensuum externorum veracitatem.* — Sensus nobis inesse eosque exerceri per elaboratum pulcherrimumque organismum extrinsecus patentem nonnisi dementissimus negat. Sed ad quid praefatus organismus exterius patens, nisi ad impressiones sensibilium externorum excipiendas? Ad quid oculus nisi ad videndam pulchritudinem corporum quae extra nos sunt? Ad quid aures nisi ad audiendum? Ad quid tactus nisi ad percipienda dura vel mollia? Deme ab organismo relationem na-

turalem ad sensibilia externa, et simul ipsius organismi naturalem dispositionem omnino inutilem et ridiculam ponis. Posita ergo sensuum existentia, eorum veracitas omnino admittenda est.

3.° *Ipsa sensatio denique sensuum externorum veracitatem demonstrat.* Certum est a sensibus externis ipsa sensibilia ut extrinseca mihi repraesentari. Haec autem repraesentatio aut est a solo organismo, aut ab ipsis objectis externis sensibilibus ipsum organismum afficientibus et determinantibus. Atqui non a solo organismo sive a subjecto sentiente esse potest. Ergo a sensibilibus objectis extrinsece existentibus ipsum organismum afficientibus et determinantibus.

Prob. minor dupliciter: 1.° quidem quia impossile est explicare quomodo objectum sensationis tam vivide ut quid extrinsecum exhibeatur, cum ipse organismus sive ipsa facultas sensitiva sit exclusive in subjecto sentiente et ab ipso, et insuper cum sensatio ipsa sit exclusive subjecti sentientis modificatio juxta scepticos. — 2.° *Prob.* eadem *minor* ex eo quod ego me sentio esse omnino indeterminatum in meo organismo ad sentiendum unum objectum vel aliud, puta lucidum B vel lucidum C, et tamen quoties sentio actualiter, aliquid non indeterminatum, sed determinatum sentio. Atqui haec determinatio aut est a sensu aut ab objecto extrinseco sensum determinante; non autem potest esse a sensu, qui natura sua est indeterminatus et indifferens, ut patet. Ergo remanet ut sit ab objecto extrinseco exteriori quod proinde existit. Aut ergo negandum est factum sensationis, quod et sceptici concedunt, aut admittendum est objectum extrinsecum et realiter existens.

161. **Quomodo est veritas in sensu.** — Sicut in mente est simplex apprehensio in qua conformitas ad rem apprehensam consideratur, ita in facultate sensi-

tiva est apprehensio quae dicitur *sensatio.* — Sed sensatio dupliciter considerari potest. 1.° ut est *affectio sensitiva,* et sic sensus dum sentiunt sunt vere affecti, et habent veritatem, idest veram affectionem; quae veritas dici potest veritas ontologica, et est verum objectum rationis sive intellectus. 2.° potest considerari ut est *objectiva,* idest non ut est affectio sensus, sed ut importat apprehensionem objecti; et ideo ut dicit ordinem et relationem ad objectum ipsum referendo vel repraesentando; et sic in sensibus consideratur quaedam conformitas ad objectum, ad similitudinem conformitatis quae est in mente; non tamen haec conformitas quae est in sensu cognoscitur ab ipso, sicut conformitas quae est in intellectu cognoscitur ab intellectu per judicium quod est proprium intellectus. Et ideo in sensu non est veritas ut cognitum in cognoscente, sed solum ut in quadam re vera, idest veritas *ontologica,* ut dictum est. Sed tamen sensus intellectui errandi occasio esse possunt circa objectum commune, aut per accidens, quia non semper referunt sicut est, et ideo secundum hoc falsitas esse potest in eis.

162. **Solvuntur objectiones.** — *Obj.* 1.ª Posita objectiva realitate sensationis externae, sequitur quod corpora agant in animum. Atqui corpus in animum agere non potest. Ergo neganda est externae sensationis objectivitas.

Resp. Dist. maj. Sequitur quod corpora agant in animum separatum *nego*, corpori unitum, seu in organismum animatum *conc.* Et *contradist. minorem:* Corpus non potest agere in animum separatum *transeat;* in organismum animatum *nego,* et *nego conseq.* Sensibilia, licet non possint agere in animum immediate et directe, qui simplex est, tamen agunt in organa animata; ex qua actione sequitur in sensu illa

affectio quae sensatio dicitur, quae, utpote veritas facti, negari non potest quantumvis difficilis sit ejus explicatio. *Transmisi* autem *minorem*, quia, licet sensibilia, naturaliter, virtute propria agere non valeant in animum separatum, tamen agere possunt ut instrumentum divinae virtutis; insuper ad nostram quaestionem non pertinet an sensibilia in animum a corpore separatum agere possint.

Obj. 2.ª Sensatio est quid subjectivum, seu quid immanens in nobis. Atqui quod est hujusmodi nequit ad reale objectivum seu extra-subjectivum transferri. Ergo sensatio non potest protendi ad corpora extra nos existentia, quae sunt quid extra-subjectivum.

Resp. Dist. maj. Sensatio, ut est affectio sentientis est quid subjectivum, *conc.;* ut est cognitio, *nego.* Et distinguo pariter *minorem:* quod est totaliter subjectivum nequit etc. *conc.;* quod est aliquo modo subjectivum et aliquo modo obiectivum, *nego.* — Sensatio dupliciter considerari potest: 1.° ut est affectio seu impressio in sensu recepta; et sic est aliquid subjectivum se tenens ex parte sensus in quo est et manet. 2.° ut est apprehensio sive ut est cognitio; apprehensio autem sive cognitio est semper alicujus rei quae apprehenditur aut cognoscitur; et ideo sensatio hoc modo considerata importat ordinem in sensu ad aliquid quod est extra sensum sive ad aliquid extra-subjectivum.

Obj. 3.ª Sensus externi testantur qualitates quibus sensus ipsi afficiuntur, ut puta calidi, frigidi, etc. inesse corporibus. Atqui tales qualitates corporibus non insunt. Igitur sensuum externorum testimonium fallax est.

Resp. Dist. maj. Sensus externi testantur etc. si qualitates illae accipiantur ut sunt affectiones subjecti sentientis *nego,* si accipiantur ut sunt causae talium

affectionum *conc.* Et *contrad. min. nego cons.* Certe sensatio calidi e. g. aut frigidi, est in subjecto sentiente, puta in me; sed sensationis causae sunt in rebus ipsis, quae impressiones affectionesque producunt. — Deinde in praesenti non est nobis quaestio cum idealistis de natura corporum, an scilicet sint causa nostrae sensationis etc. sed exclusive de existentia: et ideo haec objectio extra quaestionem vagatur.

Obj. 4.ª Somniantes et delirantes adserunt se videre et sentire ut extra se existentia quae nullo modo existunt. Igitur, a pari, et nos vigilantes timere et consequenter dubitare jure possumus circa ea quae nobis ut extrinsecus existentia videntur.

Resp. 1.° *Nego consequentiam* et *paritatem.* Nos enim sensu communi ducti differentiam maximam, non paritatem inter vigilantes, dormientes et delirantes esse censemus. Unde miramur idealistas ad hujusmodi facta confugere. Dormientes et delirantes testes adhibent? 2.° Delirantibus ea ut vera apparere quae vera objective non sunt, propter defectus existentes in sensibus: est igitur in illis exceptio, quam non sine maxima injuria rationis et providentiae divinae sceptici in regulam generalem convertunt. 3.° dicimus nos hic non agere de phantasmatibus quae nobis dormientibus occurrunt, sed de externa sensatione: quam diversam esse a sensationibus phantasticis in ipso somnio habitis, unusquisque non solum in vigilia, sed etiam in ipso somnio aliquando discernit; etenim somniando non raro dubitamus utrum somnia sint somnia vel realitates; quod in vigilia non accidit; imo in vigilia de somniorum inanitate judicium ferimus. Concedimus etiam imaginationem non solum in somniis sed etiam in vigilia esse causam erroris. Pro cujus intelligentia quaedam de imaginatione sive de phantasia dicenda sunt.

163. **Notio phantasiae.** — Nomine *phantasiae* intelligitur: *animae nostrae facultas reproducendi in semetipsa sensibilitatis externae objecta, ipsis objectis absentibus.* Species objectorum, quae a phantasia reproducuntur *phantasmata* vocantur. Inter externam sensationem et phantasiam hoc interest discrimen, quod illa nonnisi a rei praesentia excitatur; e contra phantasia res ipsas jam per sensationem externam expertas absentes reproducere potest, vel rerum species in ea conservatas componendo, novas species conficere, ut e. g. *montis* speciem componendo et *auri,* potest speciem *montis auri* conficere.

164. **Phantasia in nobis consociatur exercitio intelligentiae, et inde pericula erroris.** — Quamvis phantasia omnino ab intelligentia distinguatur, tamen de facto constat quod quemlibet intelligentiae actum in praesenti vitae statu phantasia comitatur, ut quilibet in seipso experiri potest; et licet phantasmata per se sint ordinata ad nostram intelligentiam coadjuvandam, gravissimi periculi tamen intelligentiae esse possunt. Ratio hujus est, quia non pauci confundunt imaginationis objectum cum objecto intelligentiae, et ideo admittere nolunt nisi quod imaginatione metiuntur, quo nihil funestius scientiis.

165. **Normae contra imaginationis pericula.** — Ut ergo periculum erroris ex imaginatione sive phantasia proveniens evitetur, necesse est 1.° reflexione uti qua elementum phantasticum a rationali elemento discernatur. 2.° Quia imaginationis officium est objecta, ipsis objectis absentibus vel etiam non absentibus, reproducere, ideo nunquam vi phantasticae repraesentationis adserenda est praesentia aut existentia alicujus objecti, sed testimonium sensuum externorum expectandum est, vel judicium intellectus per atten-

tam reflexionem habitum. 3.° Ab judiciis proferendis prudenter abstinendum est quoadusque deferveat tumultuosus impetus ardorque imaginationis.

Caput V.

De aliis criteriis subjectivis

166. **Quid est conscientia.** — Nomine *conscientiae* in praesenti intelligitur *facultas qua homo proprias affectiones percipit.* A scholasticis *sensus intimus* dicebatur; ipsi enim vocabulo *conscientiae* exclusive utebantur ad designandam proximam regulam humanarum actionum.

167. **Duplex conscientia.** — Duplex conscientia distinguitur in homine: *sensitiva* et *intellectiva*. Conscientia *sensitiva* affectiones sensibiles renuntiat. *Intellectiva* autem 1.° renuntiat actiones partis rationalis, mentis scilicet et voluntatis. 2.° actiones partis sensitivae. Conscientia sensitiva communis est homini et aliis animalibus; conscientia intellectiva vero, ea ratione qua renuntiat actiones partis intellectivae, est communis homini et substantiis spiritualibus.

168. **Objectum conscientiae.** — Ex definitione tradita liquet quodnam sit objectum conscientiae: idest *affectiones animae* sive *hominis,* exclusive; et ideo ad conscientiam non pertinet harum affectionum investigare naturam aut causas aut relationes, sed existentiam tantum renuntiare, eas ut facta quaedam actualiter existentia in nobis testificando; alia vero investigare ad rationem pertinet. — Ex his patet sensationem ipsam quae objecta ab affectionibus distincta refert non esse conscientiam. 2.° patet conscientiam simul cum affe-

ctionibus referre ipsum subjectum quasi per accidens, idest ratione talium affectionum, nam testificari, sive referre alicuius subiecti affectiones est ipsum subjectum ut affectum testificari ut factum quoddam.

169. **Quaestio.** — Quaestio quae nunc solvenda proponitur est an conscientia circa proprium objectum sit veritatis criterium; idest quaeritur an ratio vel homo possit retinere factum quod conscientia renuntiat tanquam certum sine errandi periculo.

Conclusio. *Conscientia intra limites proprii objecti est veritatis criterium.* — Dico *intra limites proprii objecti* ad solvendas difficultates quae contra conscientiae testimonium moventur; hae enim objecta aliarum facultatum respiciunt.

Probatur ergo *conclusio.* Conscientiae veracitas, sive ex natura objecti quod refert, sive ex natura ipsius conscientiae consideretur, non potest in dubium revocari quin simul dubio ipso affirmetur. Ergo conscientia intra limites proprii objecti est criterium veritatis. — *Consequentia* patet. *Prob. antec.* quoad utramque partem:

1.° *Ex natura objecti quod refert.* Hujusmodi objectum non est aliquid ratiocinatione deductum, sed factum quo nihil immediatius, nihil intimius, nihil vividius animum afficere potest: quia objectum seu factum illud est ipse animus affectus. Atqui factum, eo ipso quod afficit animum, non potest non afficere; et eo ipso quod animus afficitur illo facto, impossibile omnino est ut fallatur in affirmando se esse affectum. Pone dubium conscientiae testimonium; et in hac hypotesi factum afficiens animum seu objectum conscientiae erit ipsum dubium; ac proinde ex ipsa objecti ratione negari non potest conscientiae veracitas circa suum objectum testandum quin simul ipsa negatione manifestissime affirmetur.

2.° *Ex ipsa conscientiae natura.* Namque, si quis dubitet de conscentiae testimonio, aut scit dubitare, aut nescit: non datur medium. Si nesciat, stulte loquitur et non est curandus; si scit, procul dubio scit se dubitare per testimonium conscentiae, quam ipse necesse est habeat ut criterium veritatis ad affirmandam suam dubitationem: nempe conscientiae natura talis est ut ejus veracitas in renuntiandis propriis objectis non possit verti in dubium quin ipso dubio simul invictissime probetur.

170. **Intelligentiae et rationis notio.** — Unica facultas intellectualis cognoscitiva in anima humana existit quae variis nominibus designatur secundum diversa officia ad quae natura sua ordinatur. Haec facultas dicitur *conscientia* quatenus affectiones animi nostri refert, ut supra dictum est: dicitur *intelligentia*, vel etiam simpliciter *intellectus*, secundum quod immediate et sine discursu nonnullas veritates illico intelligit, ut sunt, e. g. prima principia seu judicia per se nota: dicitur *ratio* secundum quod discursu seu ratiocinatione ab una veritate ad alteram veritatem intelligendam (nam intelligentia seu intelligere est finis ratiocinii) vel a principiis ad conclusiones procedit. Haec proprie et formaliter loquendo; usu tamen venit ut promiscue huiusmodi nomina usurpentur. Nos vero strictiori sensu nuper explicato adsumimus. Et duo quaerimus. 1.° Utrum intelligentia in suis iudiciis possit esse errori obnoxia, quod idem est ac quaerere utrum possit esse criterium veritatis. 2.° Utrum idipsum dicendum sit de ratione.

Conclusio I. — *Intelligentia non potest esse errori obnoxia in judiciis sibi propriis.*

Prob. Intelligentia stricte accepta respicit solum prima principia per se nota, seu efformat solum illa judicia quorum praedicatum includitur in ipsa no-

tione subiecti. Atqui in hujusmodi judiciis errare non potest. Ergo intelligentia in judiciis sibi propriis errare non potest. — *Probatur minor.* Ex hoc ipso quod praedicatum includitur in ipsa notione subiecti jam cognoscitur certissime tale praedicatum convenire subiecto: et ideo error in tali judicio esse non potest. — *Confirmatur.* Intelligentia aut habet notionem subjecti cum debet efformare judicium, aut non habet; si non habet, nullum judicium efformare potest, et ideo non potest errare; si autem habet, eo ipso cognoscit praedicatum, quod in notione ipsa subjecti includitur. Ergo nullo modo errare potest in suis judiciis.

Conclusio II. — *Ratio humana in judiciis mediatis per ratiocinationem inferendis* per se *non fallitur, at falli potest* per accidens.

Prob. 1.ª *pars.* Falli *per se* est falli ex intrinseca sua natura. Atqui ratio humana non potest falli ex intrinseca sua natura. Ergo ratio humana non fallitur *per se.*

Major patet; explicatur enim quid intelligatur per τὸ *falli per se.* — *Prob. minor.* Deficere ab eo ad quod aliquid ex natura sua ordinatur non potest ei convenire ex intrinseca sua natura, sive per se. Sed errare seu falli est deficere a veritate ad quam ex natura sua ratio humana essentialiter tendit et ad quam essentialiter ordinatur. Ergo errare seu falli rationi humanae non competit ex sua intrinseca natura, seu per se.

2.º Nulla res tendit ex intrinseca sua natura ad opposita ut opposita sunt. Sed si ratio humana per se falleretur, ex intrinseca sua natura tenderet ad opposita ut opposita sunt, idest ad veritatem et ad errorem. Ergo ratio humana per se non fallitur.

Prob. 2.ª *pars.* Falli *per accidens* est falli non ex intrinseca natura rationis, sed ex aliqua causa quae impedit rectum exercitium rationis, prout etiam per accidens defectus contingunt in aliis agentibus naturalibus. Atqui hujusmodi impedimenta dari posse, imo de facto dari in processu rationis humanae, constat ex ipsius rationis erroribus. Ergo ratio humana in judiciis mediatis per ratiocinium inferendis falli potest per accidens. — *Confirmatur:* Ratio humana de facto fallitur, ut ex experientia patet. Sed non fallitur per se. Ergo per accidens. Insuper falli et errare rationis, est a veritate, ad quam ratio per se tendit, deficere. Sed deficere ab eo, ad quod quis tendit per se, non potest nisi accidentaliter ei convenire. Ergo ratio humana fallitur per accidens. Ut magis declarentur ea quae probavimus alia conclusio statuenda est.

Conclusio III. — *In demonstrationibus* 1.º *mens ex necessitate adsentitur veritati conclusionis demonstratae.* 2.º *In argumentatione probabili mens non ex necessitate conclusioni adsentitur.*

Prob. prima pars. In demonstrationibus mens necessario adsentitur veritati praemissarum. Atqui adsentiens necessario veritati praemissarum adsentitur etiam veritati conclusionis a praemissis deductae evidenter. Ergo in demonstrationibus mens necessario adsentitur veritati conclusionis. *Prob. minor.* Adsentiens necessario veritati praemissarum adsentitur etiam necessario veritati ex cuius negatione sequitur evidenter negatio veritatis ipsarum praemissarum. Sed in demonstrationibus, ex negatione veritatis conclusionis demonstratae sequitur evidenter negatio veritatis praemissarum. Ergo adsentiens necessario veritati praemissarum adsentitur etiam necessario veritati conclusionis demonstratae.

ST. ALBERT'S COLLEGE LIBRARY

Prob. 2.ª *pars.* Mens non potest firmius adhaerere conclusioni quam praemissis. Atqui in argumentatione probabili mens nostra non ex necessitate adhaeret veritati praemissarum; non enim praemissae sunt evidenter certae. Ergo in argumentatione probabili mens non ex necessitate adsentitur conclusioni.

171. **Solvuntur difficultates contra veracitatem intelligentiae.** — *Obj.* 1.ª Quidam philosophi inficiati sunt prima principia per se nota: ut Heraclitus ex antiquis, et Hegel ex recentioribus negarunt veritatem ipsius principii contradictionis, videlicet: *Impossibile est idem simul esse et non esse secundum idem.* Atqui hujusmodi philosophi errarunt procul dubio in intelligentiae judiciis. Ergo intelligentia in judiciis efformadis errare potest.

R. Dist. maiorem. Inficiati sunt voce vel scripto ad animi obstentationem *concedo;* intima intellectus persuasione, *nego;* et *trasmissa minori, nego consequentiam.* Aristoteles (agens contra Heraclitum in IV Metaph.) ait non esse necessarium ut quidquid aliquis verbis dicit, mente etiam teneat vel etiam opinetur. Et S. Thomas (in I Posterior. Analyticorum lect. XIX) addit: « Nihil est adeo verum quin voce possit negari, nam et hoc principium notissimum quod non contingit idem esse et non esse quidam ore negaverunt. Quaedam vero adeo vera sunt quod eorum opposita intellectu capi non possunt, et ideo interiori ratione eis obviari non potest, sed solum exteriori, quae est per vocem ».

Obj. 2.ª Veracitas intelligentiae probari non potest nisi supponendo veracitatem intelligentiae, quod est petitio principii. Igitur veracitas intelligentiae ad minus incerta est.

Resp. Negando consequentiam. Nam ea quae sunt per se manifesta probari non possunt; nec sequitur ea non esse vera, aut esse dubia, imo ideo huiusmodi

sunt certissima quia deserviunt ad alia probanda, quae per se nota non sunt. Neque nos dedimus rigorosam demonstrationem veracitatis intelligentiae, sed eam declaravimus ope reflexionis per quaedam notissima et admissa apud omnes, ex quibus liquet absurditas negantium intelligentiae veracitatem. Neque includit circulum vitiosum declarare intelligentiam directam per intelligentiam reflexam, quia non idem per idem declaratur.

Obj. 3.ª Solus Deus est infallibilis. Igitur humanae intelligentiae deneganda est infallibilitas.

Resp. Dist. antec. Solus Deus est infallibilis infallibilitate imparticipata et absoluta, *concedo*. Solus Deus est infallibilis per exclusionem infallibilitatis ab ipso Deo aliis participatae, *nego*. Et *contradistinguo consequens*. Humanae intelligentiae deneganda est infallibilitas inparticipata et absoluta, *concedo:* participata et relativa, *nego*. — Intelligentia nostra non circa omnes veritates est infallibilis, sed circa quaedam tantum; idest circa ea quae ipsa respicit, ut patet ex dictis. (n. 168) Deus autem circa omnes; insuper intelligentia nostra, quia a Deo derivatur, est ens per participationem, et ideo etiam infallibilitatem participat; imo ex eo quod ipsa infallibilitatem participat, sequitur eam esse finitam et quoad aliquas tantum veritates infallibilem.

172. **Obiectiones contra rationis humanae veracitatem.** — *Ob.* 1.ª Ratio suis ratiociniis nullam veritatem intactam reliquit, omnesque errores patrocinata est. Ergo non est habenda ut veritatis criterium.

Resp. Distinguo antec: Ratio *natura sua et per se* nullam veritatem intactam reliquit, *nego;* ratio *per accidens*, et ex abusu, quatenus a recta et legitima argumentatione deviat ex defectu reflexionis, ex incuria etc. *conc:* Et *nego consequens.*

Subsumes. Atqui ratio humana *per se* nullam veritatem intactam reliquit, idest ratiocinando legitime. Ergo nulla data distinctio. *Probo minorem subsumptam.* Tunc ratio dicitur legitime ratiocinari cum ex principiis certis ac evidentibus suas conclusiones infert. Atqui nullum est principium tam certum, ut ex eo oppositae conclusiones, idest vera et falsa conclusio, deduci non possit. Ergo *per se* ratio humana errorem deducit, et ideo *per se* nullam veritatem intactam reliquit.

Resp. Nego minorem subpsumptam, et ad eius probationem *concessa maiori, nego minorem* et *consequentiam.* Nam ex vero antecedente numquam potest deduci falsum (n. 80), nisi ob fallaciam argumentationis.

Obj. 2.ª Mentem nostram mutari in suis iudiciis nemo negat. Atqui haec mutatio prodit rationis fallibilitatem. Ergo idem quod prius.

Resp. Dist: maiorem: in quibusdam judiciis *concedo,* in omnibus, *nego. Dist:* pariter *minorem:* fallibilitatem circa quaedam, *concedo;* circa omnia *nego.* — Ratio humana mutatur in rebus probabiliter cognitis, non autem in certis. Et licet quandoque deficiat etiam in his quae sibi certissima videntur, hoc non *per se,* sed *per accidens* contingit, idest vel propter praejudicia, vel ob passiones aut argumentationem sophisticam etc.

Pro aliis difficultatibus solvendis adverte 1.º a nobis naturaliter et certissime cognosci quasdam veritates, ut sunt prima principia *per se nota* ut ex prima conclusione hujus capitis patet, ex quibus ratio naturaliter ad alia cognoscenda procedit. 2.º Ex his veritatibus nonnullas alias deduci a ratione immediate, vel quasi immediate sine ope memoriae. 3.º Posse ex conclusionibus deductis et memoria retentis alias conclusiones deduci, et licet memoria quandoque falli possit,

tamen ratio potest tales conclusiones memoratas ad trutinam revocare, idest cum primis principiis iterum comparare. 4.° Veracitas rationis ex intima natura humana dictatur.

Caput VI.

De criteriis obiectivis quae sunt: evidentia, et prima principia.

173. **Evidentiae notio communis.** — *Evidens* nomen est communissimum, cujus significatio clarius intelligitur quam valeat explicari. Quid enim, dicimus, est hoc evidentius? Per quod significamus rem ita patere, esse manifestam, visibilem cuique intuenti, ut de ea inter omnes convenire necesse sit. Est autem res evidens evidentia, sicut est vera veritate, bona bonitate, lucida luce etc. Igitur evidentia abstracte sumpta est *veritatis perspicuitas menti cognoscenti.* Vocatur etiam *lumen objectivum.*

174. **Evidentia objectiva et subjectiva.** — Evidentia dividitur in *objectivam* et *subjectivam*, licet stricte loquendo evidentia semper aliquid *objectivum* designet. Evidentia *objectiva* jam definita est; idest: *rei perspicuitas menti affulgentis. Evidentiae subjectivae* nomine intelligi potest: *clara perceptio ipsius obiecti intellectui praesentis in sua perspicuitate.* — Hinc evidentia obiectiva eadem est ac *certitudo obiectiva*, et evidentia subjectiva est ipsa *certitudo subiectiva.* Simpliciter tamen et stricte loquendo, certitudo designat aliquid *subiectivum*, idest firmitatem adhaesionis, et evidentia aliquid *objectivum*, ut explicatum est.

175. **Evidentia immediata et mediata.** — Evidentia, alia est *immediata*, alia *mediata.* Evidentia

immediata est *perspicuitas rei per se ipsam menti affulgentis;* sicut est perspicuitas primorum principiorum et factorum, quae tum sensatione externa, tum conscientia perspiciuntur. Evidentia vero *mediata* est *perspicuitas quam res aliqua respectu nostri non habet per se, sed per aliud;* sicut conclusiones non ex se habent perspicuitatem, *sed ex principiis.*

176. **Evidentia intrinseca et evidentia extrinseca.** — Evidentia dividitur etiam in *intrinsecam* et *extrinsecam.* Evidentia intrinseca est perspicuitas rei sive per se, sive per aliam rem in qua implicite continetur, menti affulgentis: evidentia extrinseca est perspicuitas scientiae et veracitatis dicentis vi cujus aliquam rem cognoscimus.

Conclusio. *Evidentia objectiva est firmissimum criterium veritatis.*

Prob. Criterium est norma seu ratio qua mens inducitur ad assentiendum alicui veritati. *Atqui* norma firmissima procul dubio dicenda est veritas ipsa menti per se manifesta et per se trahens ad se mentis assensum; et veritas hoc modo menti manifesta, est, ut supra explicavimus, ipsa evidentia objectiva. *Ergo* evidentia objectiva est firmissimum veritatis criterium. — Hinc communiter dicimus: *Res patet, res* est *evidens, claret meridiana luce:* quibus verbis existimamus satis superque assignare rationem qua, seu τὸ *quia,* adhaeremus firmiter alicui veritati.

177. **Corollarium.** — Ex his sequitur: evidens evidentia *objectiva* esse verum, et esse evidenter verum; non tamen evidenter verum evidentia *subjectiva,* sed evidentia *objectiva;* ratio est quia quod apparet nobis esse verum, in se potest esse falsum.

178. **Prima principia.** — Duo examinanda occurrunt circa *prima principia;* 1.° quaeritur quaenam sint. 2.° utrum sint veritatis criteria. Prima princi-

pia illae veritates per se notae dicuntur in quas omnes conclusiones demonstrationum resolvuntur. Demonstratio autem duplex est, directa et indirecta (n. 115), et ideo tria quaerimus in praesenti: 1.° principium aliquod in quod sive explicite sive implicite resolvuntur omnes conclusiones demonstrationis directae. 2° Principium aliquod in quod sive explicite sive implicite resolvuntur omnes conclusiones demonstrationis indirectae. 3.° Principium aliquod in quo sive implicite sive explicite resolvuntur omnes conclusiones tum demonstrationis directae, tum indirectae.

179. **Conditiones requisitae ad rationem primi principii.** — 1.ª est primum principium debere esse propositionem non negativam, sed affirmativam. Ratio est quia prius est affirmatio, quam negatio; imo negatio affirmationem supponit et ei innitur. Ex hoc sequitur quod demonstratio positiva potior est et dignior et prior demonstratione negativa. Nam per primam cognoscitur quid res sit, per secundam quid res non sit. 2.ª conditio est ut circa primum principium nullus possit errare; seu ut sit notissimum, nam homo non decipitur nisi circa ea quae ignorat: ratio est quia conclusioni non assentimur nisi vi principii; si ergo primum principium non sit notissimum, non potest nobis esse ratio demonstrandi conclusionem. 3.ª conditio est ut primum principium non sit conditionalis propositio, sed absoluta; ratio est quia propositio conditionalis praesupponit absolutam, et per ipsam cognoscitur; et ideo non est per se nota, sed ex suppositione. 4.ª conditio est ut primum principium sit indemonstrabile et quasi cognitum per naturam: si enim per demonstrationem cognosceretur, esset conclusio, aliud principium praesupponens.

Recentiores diversimode proponunt has conditiones: 1.° quod sit *indemonstrabile*, seu non innitatur

alio principio. 2.° Quod sit *necessarium*, ita ut, ipso sublato, caetera eo ipso corruant. 3.° quod sit *firmissimum*, ut ipso admisso, saltem indirecte alia affirmentur et probentur.

Dices: Inopportune in praesenti de primis principiis fit sermo, cum haec ad metaphysicam pertineant.

Resp: Agere de primis principiis ut sunt criteria veritatis ad logicam pertinet: agere autem de his ut sunt res quaedam, pertinet ad metaphysicam.

Conclusio. I. *Primum principium a priori in demonstrationibus directis seu ostensivis est:* Omne ens est sua propria natura.

Prob: In demonstrationibus directis et ostensivis solummodo definitiones, sive completae, sive incompletae sumantur, habent rationem principii; nam in his demonstrationibus concluditur praedicatum convenire subiecto ex explicatione naturae ipsius subiecti, et ex definitione subiecti universalioris, sub quo subiectum conclusionis continetur (n. 83). Ergo universalissimum, et ideo *primum principium*, in eis est illud sub quo definitio cuiuslibet subjecti continetur. Atqui principium sub quo definitio cuiuslibet subiecti continetur est hoc: *Omne ens est sua propria natura;* ergo hoc ipsum est primum principium in demonstrationibus directis et ostensivis. — *Prob. minor.* Sub expressione *omne ens* quodlibet subjectum continetur; insuper definitio semper naturam subiecti quod definitur includit, puta cum dico *animal rationale*, quod est definitio hominis, natura hominis exprimitur; definitio lapidis naturam lapidis exprimit. Natura ergo in genere exprimit definitionem cujuslibet entis; et ideo principium relatum: *Omne ens est sua propria natura* definitionem cuiuslibet *entis* eo modo quo haberi potest definitio *entis*, nam *ens* definire proprie non potest) exprimit.

Confirmatur. De hoc principio omnes conditiones adsignatae verificantur; nam 1.° est propositio affirmativa; 2.° est notissimum, a nullo enim negari potest; 3.° est propositio absoluta; 4.° est indemonstrabile, cum aliud principium universalius non supponat; et ideo 1.° non innititur alio principio; 2.° ipso corruente, caetera principia quae ponuntur ut definitiones corruunt 3.° ipso admisso, saltem indirecte alia principia, quae sunt definitiones, probantur.

Conclusio. II. *Primum principium in demonstrationibus indirectis est illud contradictionis:* Impossibile est idem simul esse et non esse secundum idem.

Prob: In demonstratione indirecta non ostenditur res ut est in se ipsa, hoc est per principia ipsam constituentia quae complectitur definitio, sed per principia extrinseca, quae tantummodo dicunt rem ita esse debere, vel ipsi convenire aut non convenire unum, aut alterum praedicatum, quia secus absurdum cogeremur admittere. Atqui absurdum nihil est aliud quam affirmatio et negatio eiusdem praedicati de eodem subiecto simul et sub eodem respectu: quod est *impossibile;* et haec *impossibilitas* generatim exprimitur per principium contradictionis: *Impossibile est idem simul esse et non esse secundum idem.* Ergo dictum principium contradictionis est primum in demonstrationibus indirectis.

Conclusio III. — *Abstractione facta a speciebus demonstrationum, vel simpliciter loquendo, primum principium est principium contradictionis.* (Non loquimur de cognitione Dei aut Angeli, sed de scientia nostra).

Prob: Illud simpliciter dicendum est principium primum quod ita est *indemonstrabile,* ut nullo alio principio innitatur 2.° ita *necessarium,* ut, ipso sublato, nihil intactum in ipsa mentis cognitione relinquatur 3.° ita *firmum,* ut per ipsam sui negationem affirme-

tur et per ipsum omnia alia principia seu affirmativa seu negativa, si resolvantur, firmitatem habeant et demonstrentur demonstratione saltem extrinseca et declarativa. *Atqui* hujusmodi est principium contradictionis. Igitur ipsum habet in scientiis rationem primi principii. *Major* constat ex dictis supra (n. 179) *Minor* declaratur.

1.° Est *indemonstrabile* et non habet principium respectu nostri prius se, quo innitatur. Nam cum omnis demonstratio supponat subjectum et praedicatum, supponit etiam ens, sive esse essentialiter distinctum a non esse, sive a non ente, sicut etiam affirmationem essentialiter distinctam a negatione, et ideo supponit principium contradictionis, idest: *Impossibile est idem simul esse et non esse secundum idem;* et ideo hoc principium est indemonstrabile, et prius quocumque alio principio.

2.° Est ita *necessarium,* ut, eo sublato, caetera corruant, nam, sublato hoc principio contradictionis, esse est simul non esse, veritas est simul non veritas, cognitio est simul non cognitio, demonstratio est non demonstratio, certitudo est non certitudo, conscientia est non conscientia, moralitas est idem ac non moralitas, etc.; et ita nihil omnino intactum remaneret neque in ordine realitatis, neque in ordine idealitatis.

3.° Est ita *firmum,* ut negari non possit quin ipsa negatione affirmetur; et insuper caetera principia per ipsum demonstrantur, saltem demonstratione extrinseca et explicativa. Et revera, si quis negaret principium contradictionis, non utique negaret, nisi quia illud crederet esse falsum, sed non crederet, neque diceret illud esse falsum si retineret illud esse simul verum. Ergo negando principium contradictionis, eius veritas ipsa negatione admittitur. — Deinde probantur per illud caetera principia; nam definitio ipsa

quam primum principium in demonstrationibus directis esse diximus, si debeat a nobis probari, probatur ultimo per hoc quod secus esset natura illa definita, et non esset simul talis ut supponitur, quod est in medium afferre ipsum contradictionis principium.

Conclusio IV. — *Prima principia demonstrationum sunt firmissima veritatis criteria.*

Probatur, vel melius *declaratur conclusio*. Nam nequeunt non esse criteria veritatis principia illa quae ita vera sunt, ut absque aperta repugnantia idearum non possint negari, et quorum negatio importat negationem principii contradictionis. Atqui huiusmodi sunt prima principia, ut patet. Ergo sunt criteria veritatis.

Confirmatur. Evidentia in genere obiective spectata est criterium firmum veritatis. Ergo a fortiori evidentia immediata. Ergo et prima principia quae gaudent evidentia immediata; nam evidentia conclusionum derivatur ex evidentia principiorum.

Caput VII.

De doctrina kantiana

180. **Doctrinae kantianae expositio.** — Diximus supra idealismum empiricum, seu empirismum realitatem corporum negare, aut in dubium vertere (n. 160). Docet enim ipse ea, quae a sensibus nostris percipiuntur non esse nisi quasdam apparentias, sive quaedam phanomena subjectiva eo ferme modo, quo sunt illa, quae nobis dormientibus in somniis apparent. Unde experientia, sive cognitio nostra experimentalis non est nisi subjectiva et phanomenalis.

Eamdem doctrinam admittit Kant, sed in obiectis experientiae (quae juxta ipsum sunt phanomena quae-

dam sensus, non realitates) duo elementa distinguit, videlicet elementum singulare et elementum universale: e. gr. mens nostra apprehendit *Petrum* vel *Franciscum;* et insuper apprehendit ipsum esse *hominem*, vel *substantiam*, vel animal. *Petrus* est res singularis et contingens; sed *homo,* vel *substantia,* vel *animal* non est quid singulare, sed universale; nam convenit non solum *Petro,* sed et *Francisco,* et omnibus individuis. Insuper *Petrus* est quid contingens; unde ipse nascitur hodie et postea moritur; sed *homo* vel *substantia,* vel *animal* non moritur, nam semper eodem modo concipitur neque aliter concipi potest; et ideo est quid necessarium. Et tamen mens concipit ipsum esse in *Petro.* Igitur mens nostra in obiectis phanomenalibus per experientiam habitis duo elementa distinguit, idest elementum *singulare et contingens* et elementum *universale et necessarium.* Elementum universale et necessarium dicitur forma: puta *homo*, *substantia*, *animal* etc. dicuntur formæ. Sed quaerit Kant: undenam sunt illae formae? Respondet: non ab objectis ipsis experentiæ quae sunt singularia et contingentia; ergo a mente ipsa. Unde, sicut singularia illa sunt phaenomena sensationis, ita illa universalia sunt phaenomena, modificationes et formae mentis a qua spontanee, seu naturaliter, profluunt, et ideo sunt formae pure subiectivae (a Kant vocantur *categoriae*); proinde non a posteriori, idest non ab experientiae obiectis, sed a priori habitae; et antecedunt nostram cognitionem experimentalem. Ideo 1° a mente profluunt, et percipiuntur huiusmodi formae per simplicem apprehensionem; 2.° percipiuntur sive producuntur phanomena obiectorum contingentium et singularium a sensibus nostris; 3.° a subiecto, puta a me, quasi spontanee conjunguntur formae illae cum obiectis, sive cum phanomenis sensationis. — Sed hujusmodi formis su-

biectivis quae a mente spontanee profluunt respondent ne objecta intelligibilia realia extra mentem? Respondet Kant: Nescimus: nam objecta intelligibilia (quae Kant *noumena* vocat) in se (dato quod sint) sunt transcendentia vires humanae cognitionis. Tamen, inquit Kant, naturali et praepotenti impulsu mens nostra fertur ad tribuendam realitatem hujusmodi intelligibilibus, seu formis, puta *Deo, animae humanae* etc., licet ex altera parte necesse sit ut fateatur illa objecta transcendere omnino suam facultatem. Hinc *antinomiae* rationis humanae, hoc est legis adversum legem repugnantia in mente nostra: quibus ex principiis sequitur:

1.° omnes cognitiones tum sensus, tum intellectus, non esse de objectis realibus extra cognoscentem existentibus, sed de objectis apparentibus ipsis (ut contingit in somniantibus et delirantibus circa objecta sensibilia).

2.° sequitur quod objecta non sint leges et mensura nostrae cognitionis, sed e contra mens et nostra cognitio sint lex et mensura objectorum etiam experientiae, quia objecta experientiae fiunt intelligibilia, et ideo elevantur ad ordinem scientificum per hoc quod a mente eis applicantur illae formae subjectivae, quae ab ea sponte profluunt.

Haec doctrina Kantii nihil novi continet. Est enim eadem doctrina, vel melius, idem omnino error, qui traditus fuerat a Protagora et ab Aristotele refutatus.

Conclusio: *Doctrina Kantii, seu idealismus criticus, admitti nullatenus potest.*

De fundamento quo nititur Kant, idest de ejus doctrina qua parte ad pura phanomena subjectiva reducit omnem cognitionem sensitivam nihil est dicendum, cum sufficiant ea, quae supra de veracitate sensuum externorum edisseruimus (n. 160). Neque in praesenti

dicendum nobis est de *intelligibilibus* seu de *noumenis* de quibus alibi redibit sermo, sed unice edisserendum est de *formis,* seu de *categoriis* kantianis, quatenus a mente nostra spontanee profluere asseruntur, quod omnino repugnare contendimus.

Prob. 1.° argumento ad hominem contra Kantium. Ratio qua formae praedictae a Kantio non ponuntur esse ab objectis sensibilis experientiae est quia objecta experientiae sunt contingentia et individua. Atqui pari ratione etiam ipsum subjectum cognoscens individuum est et contingens. Ergo si formae illae nequeunt esse ab objectis sensibilis experientiae, neque a subjecto cognoscente esse possunt, puta a Petro, aut ab anima eius; et ideo ruit fundamentum idealismi critici.

2.° Si hujusmodi formae ponantur esse a spontaneitate mentis, aut sunt in anima a principio *extrinseco,* aut verius a principio *intrinseco,* nempe ab essentia ipsius animae. Si a principio *extrinseco,* procul dubio hoc principium est objectum aliquod extramentale, idest extra mentem existens cujus formae kantianae sunt similitudines, seu repraesentationes, seu ideae, et ad quod essentialiter per ideas istas terminatur cognitio: consequenter *noumena*, seu entia intelligibilia ut in se sunt, non solum nos non latent, sed principaliter et primo a nobis intelliguntur. Si sunt a principio *intrinseco* (ut revera ponitur in doctrina kantiana) necesse est ut formae illae: 1.° aut sint simplices subjectivae modificationes animae quibus nullum objectum correspondet; et in hoc casu habetur quod ratio *veri* et *falsi* est quid mere subjectivum et varium secundum diversam modificationem individuorum et diversas apparentias, ut logice inferebat Protagoras; et erit verum quidquid apparebit esse, et falsum quidquid apparebit non esse. Et ideo contin-

get idem esse verum et falsum prout uni videbitur verum, alteri videbitur falsum: hoc autem importat negationem principii contradictionis quod Kant nobiscum admittit, licet aliter illud proponat. 2.° aut necesse est ut eaedem formae sint quid objectivum, et in hac secunda hypothesi principium totius objectivitatis esset ipsa mens humana, quasi forma formarum, seu intelligibilium, vel idea omnium. Sunt autem illae formae, vel ideae, vel intelligibilia infinita. Esset igitur mens humana infinita. Quod est praecise Pantheismus egoisticus quem Fichte, Kant discipulus, intulit ex doctrina magistri.

181. **Systema Hegel.** — Hegel (1770-1831) Empirismo Humii et criticismo Kantii suam suffecit philosophiam speculativam. A transcendentibus incipit, idest ab *ente*, sive ab *esse*, quod est maximum inter transcendentia. *Esse*, ait ipse, importat maximam indeterminationem, nam nullum ens determinatum, imo nullam speciem, nullum genus determinate designat; unde *ens*, vel *esse* non dicit e. g. Petrum, non dicit hominem, non animal... non substantiam; et ideo importat negationem cujusque entis, idest maximam *negationem*. *Esse* sic acceptum dicitur *esse purum*, quasi expoliatum sive purificatum quacumque determinatione. Item *Non esse sic simpliciter sumptum* importat etiam maximam indeterminationem; nam non est negatio hujus aut illius determinati entis individualis, aut specifici aut generici, sed est negatio entis absolute; et ideo importat *maximam negationem*. Inde concluditur quod *esse* indeterminatissimum simpliciter acceptum, utpote non existens ut tale a parte rei, est *idem* ac *non esse* indeterminatissimum simpliciter acceptum. Unde τὸ *esse purum* et τὸ *non esse purum* quamvis ut distincta primo aspectu menti exhibeantur, tamen realiter non distinguuntur, et ideo sunt *aliquid*

unum, vel conveniunt in aliquo uno communi; nam ea quae concipiuntur ut distincta primo aspectu, et tamen a parte rei non sunt distincta, in aliquo uno convenire concipiuntur quasi communi. Illud autem in quo *esse et non esse* conveniunt non potest esse nisi τὸ *fieri*, etenim *fieri* statum medium inter esse et non esse designat, ut patet. Dum enim res fit, non est adhuc in suo termino, et ideo non est. Sed ex alia parte dicitur *esse in fieri;* igitur *fieri* importat *esse* et *non esse.*

182. **Refutatio.** — Quando dicimus *esse,* licet importetur quid indeterminatissimum, tamen directe importatur *affirmatio;* et licet indirecte importetur *negatio,* non tamen *negatio* entitatis et absoluta, sed negatio determinationis, aut individualis, aut specificae, aut genericae. Insuper esse est aliquid positivum; et licet *esse abstractum*, idest separatum ab individuis, non existat, tamen vere et realiter in aliquo individuo *esse* existit quod mens in individuo apprehendit, licet fortasse non apprehendat individuum; *Non esse* autem sic simpliciter acceptum non solum dicit *negationem* cujuslibet determinationis, sed imo primo dicit negationem cujuslibet entitatis, et ideo cum mens *non esse* apprehendit, non habetur aliquid quod mens apprehendit et exprimit, sed, *apprehenso esse*, ipsum removet negando.

Insuper in hac doctrina habetur negatio principii contradictionis, ut Hegel ipse et Hegeliani concedunt; nam, si identificetur *esse* et *non esse*, sequitur quod aliquid est et non est simul. At, hoc concesso, sequitur subversio cujuslibet scientiae, et idem erit esse doctum et ignorantem, sapientem et stultum, moralem et immoralem etc.; quae esse cumulum adsurditatum evidens est.

CAPUT VIII.

De Criteriis extrinsecis, videlicet de magisterio divino et humano

183. **Quid est magisterium et auctoritas.** — Actus quo magister communicat veram notitiam discipulis dicitur *magisterium*. Sed quod discipulus retineat ut vera ea quae a magistro proponuntur, vel communicantur, duplici ratione contingere potest; vel quia hujusmodi proprio lumine intellectus videt esse connexa cum primis principiis et per se notis, quamvis forte nunquam vidisset nisi magister proposuisset; aut proponuntur a magistro ut discipulus ea retineat innixus magistri auctoritate, quae regit, ut unicum criterium, adsensum discipuli. In prima hypotesi habetur *visio*, in secunda habetur *fides*.

184. **Definitio visionis et definitio fidei.** — *Visio* definiri potest: *Adsensus mentis veritati vel immediate manifestae, vel manifestae per principia intrinseca, ex quibus infertur*. Et *fides* est: *Mentis adhaesio alicui veritati neque in se immediate, neque in suis principiis intrinsecis manifestae, sed in principio extrinseco quod est auctoritas dicentis*, quae proinde *est criterium adsensus*.

185. **Duplex magisterium: divinum et humanum.** — Magisterium, sicut et auctoritas, duplex est: *divinum* et *humanum*, secundum quod veritas aut a Deo aut ab homine proponitur.

186. **Conditiones quibus auctoritas magisterii praedita esse debet, ut fide dictis alicujus adhaereamus.** — Ut fidem dictis alicujus magistri adhibeamus, requiritur ut nobis suasum sit de eius *scientia*, et de eius *veracitate*. Nam, si ipse habet scientiam,

non fallitur, et si habet veracitatem, non fallit. Imo quo maior est nostra certitudo de eius *scientia* et *veracitate*, eo maior est ejus actoritas et firmius motivum adsentiendi iis quae dicit. Si nostra certitudo de dicentis *scientia* et *veracitate* est moralis, ejus auctoritas non poterit gignere respectu eorum quae adserit nisi certitudinem moralem; si autem nostra certitudo sit metaphysica, certitudinem metaphysicam gignere poterit.

Conclusio. *Auctoritas divina* 1.° *est firmissimum veritatis criterium, ita ut* 2.° *sit sufficiens ad gignendam certitudinem metaphysicam, quae* 3.° *superet quamlibet certitudinem metaphysicam.*

Prob. 1.ª *pars.* Illud est firmissimum veritatis criterium quo mens nostra inniti potest ad adsentiendum firmissime alicui veritati sine ulla errandi formidine. Atqui hujusmodi est auctoritas divina. Ergo auctoritas divina est firmissimum veritatis criterium. — *Maior* patet ex natura criterii. *Prob. Minor.* Tunc enim mens nostra firmissime inniti potest auctoritate dicentis ad adsentiendum veritati quae dicitur, cum est certissima de scientia et veracitate dicentis. Atqui mens nostra certissima est de scientia et veracitate Dei, cum Deus sit omnisciens (est enim ipse idea archetypa et creatrix intelligentia, a qua sunt omnia, tum in ordine idealitatis, quam realitatis), et sit ipsa veracitas, cum sit sanctitas per essentiam. Ergo auctoritate Dei dicentis firmissime inniti potest mens nostra ad adsentiendum rei ab eo dictae vel manifestatae.

Prob. 2.ª *pars.* Auctoritas dicentis tantam potest causare certitudinem in audiente circa ea quae dicit, quanta est certitudo audientis circa scientiam et veracitatem dicentis. Atqui certitudo audientis hominis circa scientiam et veracitatem Dei est metaphysica.

Ergo auctoritas Dei dicentis potest in eo cui veritatem manifestat causare certitudinem metaphysicam.

Prob. 3.ª *pars.* Motivum seu criterium natum ad gignendam in nobis certitudinem est verum. Ergo quanto aliquod ens est magis verum, tanto magis natum est firmius esse criterium et maiorem certitudinem gignere. Atqui auctoritas divina, cum sit ipse Deus, non solum est vera, sed etiam ipsa essentialis prima et infinita veritas et principium totius veritatis, et ipsius rationis cognoscentis. Ergo divina auctoritas est de se sufficiens ad gignendam certitudinem quae quamlibet aliam certitudinem metaphysicam superet.

187. **Objectio.** — Potior est certitudo quae est de rebus visis quam de non visis. Atqui certitudo fidei divinae est de non visis. Ergo non potest esse potior certitudine naturali metaphysica.

Resp. Dist. Maj. ex parte evidentiae *concedo,* ex parte firmitatis adsensus, *subdist:* de rebus non visis, manifestatis tamen ab auctoritate primae et essentialis veritatis, *nego.* Manifestatis ab auctoritate humana *conc. Et dist. pariter minorem.* Certitudo fidei supernaturalis est de rebus non visis, sumpta visione large, ut est cognitio, *nego;* sumpta visione stricto sensu *subdistinguo:* fidei certitudo est de rebus non visis in speciali *conc.*, in generali *nego.* — Distinctio *maioris* patet ex dictis in probatione conclusionis. Distinctio *minoris* patet ex eo quod de rebus ab alio manifestatis veram cognitionem habemus: imo habemus etiam visionem in generali, scimus enim scientia proprie dicta esse vera in generali ea, quae adseruntur a scientia et veracitate praedito.

188. **Auctoritas humana duplex.** — Natura humana potest dupliciter considerari. 1.° Prout est communis cunctis hominibus. 2.° Prout est individuata in uno vel altero, puta in Petro, in Francisco, aut

etiam in diversis. Sub hac secunda consideratione natura humana non eodem modo in omnibus reperitur, quia in uno est magis vel minus perfecta perfectione accidentali superaddita; e. g. per scientiam perficitur humanitas Petri, non autem humanitas Pauli. At primo modo considerata humana natura eadem est in omnibus nullam differentiam includens, aut diversitatem habens. Hinc duplex *auctoritas* in humana natura distingui etiam potest: 1.° auctoritas quae competit ipsi humanae naturae, prout est communis cunctis hominibus; 2.° auctoritas quae convenit humanae naturae individuatae in hoc, vel in illo, aut in diversis. Prima auctoritas dicitur *sensus communis*, secunda autem constituit proprie *auctoritatem humanam*.

189. **Amplior explicatio sensus communis.** — *Sensus communis* de quo loquimur est naturae rationalis inclinatio ad quaedam judicia aut veritates admittendas, quae ubique et semper communiter retinentur. Huiusmodi veritates sunt quae neque studio, neque reflexione, neque experientia indigent; e. g. *Deus existit, parentes sunt honorandi* etc. Sensus naturae communis, utpote naturalis inclinatio, omnibus et singulis intrinsecus inest; et licet sit quid naturae humanae intrinsecum, quia tamen nonnisi ex aliorum constanti et universali consensu dignoscitur utrum hujus singularis hominis judicium revera sit ex sensu naturae communi, ideo inter criteria extrinseca reponitur.

190. **Conditiones requisitae ad objectum sensus communis.** — Cum natura non abundet in superfluis, ipsa tribuit inclinationes naturales ad ea quae sunt necessaria, sed non ad ea quae rebus nullo pacto necessaria sunt; ideo sensus communis, datus a natura ad cognoscendam veritatem, nonnisi ad eas veritates se extendit quae humanae vitae communiter sunt necessariae aut valde utiles. Insuper difficiles

veritates reflexionem et studium requirunt, et quia inclinatio naturalis reflexionem excludit, ideo sensus communis ad veritates *faciles* ordinatur. Igitur sensus communis respicit *necessaria vitae et facilia;* hinc tres conditiones seu characteres essentiales quoad judicia sensus communis requiruntur, videlicet: *constantia* esse debent, *universalia, communia.*

Conclusio I. *Sensus naturae communis circa proprium objectum est firmissimum veritatis criterium.*

Prob. Judicia sensus communis ab intima natura rationali dictantur. Atqui quod ab intima natura dictatur non potest non esse verum. Ergo judicia sensus communis non possunt non esse vera, et ideo ipse sensus communis est criterium veritatis. — *Maior* patet ex dictis in praenotamine. *Prob. minor* ex triplici capite. — 1.° quia quod ab intima natura est, ab auctore naturae est, nempe a Deo, qui, cum sit essentialiter veritas, non potest per naturales inclinationes inditas naturis creatis easdem in errorem impellere; insuper inclinatio naturalis est ad necessaria vitae, falsum autem aut error non est vitae humanae necessarius, sed noxius. — 2.° quia, ut scimus ex conscientia et ex natura ipsius intelligentiae, haec ad veritatem tendit ut ad propriam naturalem perfectionem; porro tendere natura sua ad veritatem et natura averti a veritate, aut errare, sunt omnino contradictoria. — 3.° quia universalis consensus qui est una ex dotibus sensus communis, ratio nulla adsignari potest nisi veritatis evidentia, qua omnes homines constanter, universaliter et semper afficiuntur, vel alia causa, quae evidentiae aequiparetur: quo fit ut non veritas ex sensu communi, sed sensus communis ex veritate omnibus evidenti ac nota constituatur.

Conclusio II — *In rebus scientificis auctoritas humana, per se loquendo, est infirmissimum criterium veritatis.*

In primis patet haec conclusio, si ad scientiam ingenerandam applicetur; nam auctoritas humana, ut auctoritas est, nullam scientiam causare potest, sed fidem; scientia enim est cognitio per demonstrationem habita (n. 109). Probanda est ergo conclusio simpliciter de adsensu causando.

Prob. Ratio humana, licet per se non fallatur, fallitur tamen quandoque per accidens et quidem multis de causis (n. 170, Concl. II). Atqui quamvis ille qui acquirit scientiam ex proprio studio possit habere quamdam certitudinem de diligentia adhibita circa aliquam conclusionem ab ipso deductam ad evitandas causas accidentales erroris, tamen non potest habere nisi quamdam probabilitatem an alius homo eamdem diligentiam adhibuerit et an in errorem inciderit conclusionem scientificam inferendo. Ergo auctoritas humana nonnisi infirmissimum veritatis criterium in rebus scientificis esse potest.

Conclusio III. — *Per accidens auctoritas sapientium in rebus scientificis est veritatis criterium.*

Prob. Cum nullum aliud criterium suppetat, homo etiam infirmo criterio utitur et eo innititur ad veritatem inveniendam; nam melius est, simpliciter loquendo, in quosdam errores per accidens incidere adinveniendo veritatem, quam in plena et absoluta ignorantia versari. Atqui rudibus nullum aliud criterium suppetit ad veritates scientificas habendas, quam auctoritas sapientium, et cuilibet alicujus scientiae ignaro nullum pariter criterium suppetit ad veritates illius scientiae acquirendas. Ergo auctoritas sapientium potest esse criterium sive motivum veritatis in praedicto casu. Unde naturaliter loquendo videmus rudes et ignaros alicuius scientiae, naturali inclinatione se committere his qui reputantur sapien-

tiores, et illorum dictis fidem adhibere. Imo contingit ut in rebus difficillimis, quas nos propria ratione penetrare non valemus, in sapientium sententiam propendamus.

Conclusio IV. — *In re facti auctoritas humana generatim inspecta est criterium veritatis seu moralis certitudinis.*

Prob. 1.° Ex sensu naturae communi. Nam fidem esse praestandam res facti narrantibus communiter homines retinent, utpote se committentes aliorum dictis. Ergo sensus naturae communis invictissime dictat auctoritatem humanam in re facti esse motivum seu criterium firmi adsensus, seu certitudinis.

Prob. 2.° Si humana auctoritas non esset criterium certitudinis in rebus facti, societas ipsa in suis fundamentis everteretur, et vita more pecudum esset transigenda. Ergo auctoritas humana in rebus facti est criterium veritatis seu certitudinis. — *Prob. antec.* Si humana auctoritas non esset criterium certitudinis in rebus facti, liberi non tenerentur diligere et honorare parentes, neque parentes tenerentur diligere, alere et educare filios, et alia plura similia inconvenientia contingerent. Atqui hoc importat subversionem et destructionem societatis humanae, et vitam hominum pecudum more, imo deterius, ducere. Ergo si auctoritas humana in rebus facti non esset criterium certitudinis, ipsa societas a fundamentis everteretur. — *Declar. maior:* « Quaero enim, inquit S. Augustinus, si quod nescitur credendum non est, quomodo serviant parentibus liberi eosque mutua pietate diligant quos parentes suos esse non credunt? Non enim ratione ullo pacto sciri potest, sed interposita matris auctoritate de patre creditur, de ipsa vero matre plerumque nec matri, sed obstetricibus, nutricibus,

ST. ALBERT'S COLLEGE LIBRARY

famulis. Nam cui furari filius potest aliusque supponi, nonne potest decepta decipere? » (1.° lib. de utilitate credendi ad Honoratum c. 12 n. 26).

Prob. 3.° Ex ipsa hominis natura. Natura enim nostra. ut conscientia testatur, maxime reluctatur mendacio et ad veritatem tum inquirendam tum manifestandam potenter impellit. Ergo nisi aliunde contrarium constet (et undenam constare id possit paulo infra declarabimus) natura nostra ad veracitatem prona, etiam in aliis quibus eadem natura specifica inest, eamdem veracitatem libenter admittit, ne contra propriam conscientiam, innati et connaturalis vitii semetipsam falso accuset, alios accusando.

Caput IX.

De arte critica

191. **Veracitas est criterium scientiae.** — In multis, quamvis non in omnibus, veracitas est criterium ad cognoscendam scientiam. Nam nonnulla occurrunt in humana vita in ordine facti circa quae homo aut quam difficillime aut etiam nullo modo errare potest: unde si quis sit verax, ejus scientia ex ipsa narratione dignoscitur certissime. Quocirca quam plurimum interest veracitatem narrantis cognoscere. Unde sit:

Conclusio I. — *Veracitas alicuius testis in concreto cognoscitur praecipue* 1.° *ex probitate vitae* 2.° *ex amore veritatis qui in ipso apparet.*

Prob. 1.ª *pars:* Mendacium cum vitae probitate stare nullo modo potest. Ergo veracitas alicuius testis cognoscitur ex probitate vitae; unde quanto maior est probitas vitae alicuius testis, tanto magis ipse

fidem meretur, utpote a mendacio magis alienus. — *Confirmatur* ex eo quod judex, cum exigit iuramentum ab aliquo teste in confirmationem veritatis, nonnisi in probitate vitae confidit.

Prob. 2.ª *pars:* Veracitas nihil est aliud quam inclinatio seu propensio in aliquo ad veritatem aperiendam et aliis manifestandam. Atqui amor sincerus veritatis importat propensionem, inclinationem ad veritatem aliis aperiendam. Ergo ex amore veritatis qui apparet in aliquo cognoscitur veracitas illius. — *Minor*, quamvis sit per se manifesta, potest tamen declarari: 1.° ex facto ipso quo scimus eos qui veritatem sincere diligunt ad ipsam veritatem manifestandam summopere esse propensos; 2.° ex illo principio *bonum est diffusivum sui.*

Quaeres: Undenam cognoscitur in aliquo amor sincerus veritatis? — *Resp:* Amor sincerus veritatis in aliquo cognoscitur. 1.° Si aperte de omnibus loquatur, nulloque arcano affectet quae apta sunt ad fraudes tegendas. 2.° Si neque odio neque amore partium neque praejudiciis, neque passionibus, neque superstitionibus detineatur. 3.° Si non potentium adulatio, non vilitas animi, non utilitas personalis, sed animi rationalis libertas, magnanimitas, constantia, tum in prospera, tum in adversa fortuna, tum quaedam, ut ita dicam, negligentia, ut veritatis fulgor unice appareat, scriptorem vel oratorem moveant.

Conclusio II. — *Scientia testis humani in concreto cognoscitur potissimum* 1.° *ex natura rei narratae* 2.° *ex praecognita testis perspicacitate* 3.° *ex ejus experta prudentia.*

Declaratur conclusio: Cognoscitur 1.° scientia testis humani, supposita eius veracitate, *ex natura rei narratae*, quae potest esse talis, ut testis falli nullo modo possit: at si incredibilia, contradictoria misceat, tunc

scientiam in eo non esse satis est manifestum; sicut etiam si narret ea quae ei constare non possunt. 2.° *Ex præcognita testis perspicacitate* scientia etiam cognoscitur: nam si testis sit ingenii perspicacis, diligens, cautus in observando et in judicando, non facile decipitur, neque in his quae videt, neque in his quae ab alieno testimonio accipit. 3.° *Ex eius experta prudentia.* Nam prudens neque propriis neque alienis praejudiciis commovetur, omnia ratione examinat, non est levis in proferendis judiciis, omnia cribrat; ex quibus omnibus eius cognitio de rebus de quibus narrat sufficienter apparet.

192. **Artis criticae definitio.** — *Ars critica* nihil est aliud quam: *ars judicandi de aliorum scriptis.* Circa scripta aliorum multa occurrunt examinanda, ut recte de eis judicari possit: sed praecipua haec sunt, videlicet: 1.° *auctores* 2.° *authentia et incorruptio*, 3.° *interpretatio,* quae *hermeneutica* communiter dicitur.

193. **Auctores seu scriptores.** — Auctores considerari possunt 1.° in se, 2.° in ordine ad facta quae narrant, 3.° in modo narrandi.

Conclusio I. — *Si auctores considerentur in se, illi per se loquendo praeferendi sunt qui sunt magis probi, qui sunt prudentiores, perspicaciores.*

Prob. Auctores merentur fidem ex eo quod sunt scientia et veracitate praediti. Atqui illi qui sunt magis probi, prudentiores, perspicaciores, sunt maiori veracitate et scientia praediti. Ergo hi majorem fidem merentur, et ideo praeferendi sunt aliis. — Confirmatur ex eo quod qui magis probi, prudentiores, perspicaciores sunt, majoris gravitatis argumenta praebent.

Conclusio II. — *Auctores seu historici coaevi praeferendi sunt illis qui factis ipsis sunt posteriores; et praeferendi sunt qui fuerunt testes oculati quam au-*

riti. Haec conclusio supponit historicum habere conditiones supra requisitas.

Prob. 1.ª *pars.* Auctores coaevi facta potuerunt non solum a vulgo accipere, sed etiam per se ipsos experiri, vel audire ab iis qui experti sunt, aut saltem verificare per alios qui experti sunt vel qui experiri potuerunt; et e contra ii qui fuerunt posteriores factis ipsis et iis qui potuerunt experiri nonnisi, a vulgo acceperunt neque potuerunt verificare. Sed qui per seipsos experti sunt aut ab iis qui experti sunt acceperunt vel potuerunt verificare, majorem fidem merentur quam ii qui nonnisi a vulgo acceperunt et quam ii qui non potuerunt verificare. Ergo maiorem fidem merentur coaevi, et posterioribus praeferendi sunt.

Prob. 2.ª *pars:* In testibus oculatis, idest in videntibus facta, sufficit veracitas ut fidem mereantur; in auritis autem, idest in illis qui ab aliis acceperunt, requiritur etiam prudentia (quae difficilius cognoscitur) ne a narrantibus decipiantur. Ergo majorem fidem merentur oculati quam auriti.

Conclusio III. — *Simplex historicus praeferendus est et poetae et oratori.*

Prob. Historicus ad veritatem factorum prodendam totus deditus esse debet: e contra poeta ad delectandum, orator autem ad persuadendum per commotionem affectuum, quae duo postrema possunt obtineri etiam sine veritate. Sed maiorem fidem meretur cuius principalis intentus est veritatem prodere, quam ille cuius finis non est ipsa veritas, sed aliud quod quandoque, imo et saepe, potest obtineri etiam sine veritate. Ergo simplex historicus praeferendus est poetae et oratori, per se loquendo.

194. **Authentia et incorruptio librorum.** — Cum aliquis liber ad scriptorem pertinet cui tribuitur dicitur *authenticus,* secus dicitur *suppositítius* vel *spurius.*

Si conservatur qualis ab auctore scriptus est, dicitur *incorruptus*, secus dicitur *corruptus*, *maculatus, interpolatus.*

Conclusio I. — *Authentia alicuius libri cognosci potest:* 1.° *per auctoritatem*, *seu* ex *testimonio aliorum;* 2.° ex *tempore;* 3.° ex *doctrina;* 4.° *ex stylo.*

Prob. 1.ª *pars:* Authentia alicuius libri est quaedam *veritas facti*, nam liber aliquis dicitur authenticus ex eo quod *vere* scriptus est ab auctore cui tribuitur. Atqui veritas facti potest cognosci certe ex auctoritate gravissimi historici, praecipue si alii graves historici hoc ipsum confirment. Ergo ex testimonio aliorum authenticitas alicuius libri cognosci potest.

Prob. 2.ª *pars:* Contingere potest ut in aliquo libro alicui auctori tributo narrentur quaedam quae nonnisi post mortem illius auctoris cognosci potuerunt; sicut etiam contingere potest ut modus scribendi aut etiam verba nonnisi posterioris temporis sint propria. Atqui in tali hypothesi manifestum est ea non posse esse ab auctore cui talis liber tribuitur. Ergo potest cognosci talem librum aut non esse authenticum, aut fuisse corruptum. Hoc tamen non valet de scriptoribus divinitus inspiratis: nam, cum librorum eorum proprie auctor sit Deus, cui sunt praesentia omnia tempora, contingere potest ut etiam ea quae humanitus cognosci non potuerunt, in libris illis sint conscripta.

Prob. 3.ª *pars:* Contingere potest ut in diversis libris diversae, imo plures et multae contradictiones, in doctrinis etiam fundamentalibus reperiantur. Atqui in hac hypothesi manifestum satis est tales libros saltem omnes non pertinere ad eumdem auctorem: et si constet aliunde unum eorum ad talem auctorem pertinere, satis apparet aliud alteri oppositum ad ipsum non pertinere. Ergo ex doctrina alicuius auctoris potest

cognosci aliquem librum ad auctorem cui fortasse tribuitur non pertinere.

Prob. 4.ª *pars:* Homo scribendo seipsum manifestat, non solum in verbis exterioribus efformandis, idest in scriptura, ex qua facillime cognoscitur auctor, sed multo magis in modo exponendi et exprimendi proprios conceptus, ut patet ex experientia. Atqui modus exponendi proprios conceptus est stylus. Ergo ex stylo potest cognosci authenticitas vel non authenticitas alicuius libri. Adverte tamen in diversa materia esse difficilius scriptorem cognosci, imo quandoque difficillimum.

Conclusio II. — *Incorruptio librorum potest cognosci* 1.° *ex codicibus originalibus.* 2.° *ex concordantia vetustiorum codicum.* 3.° *ex auctoritate gravissimorum scriptorum.* 4.° *ex ipsa doctrina.* — Haec conclusio patet partim ex se se, partim ex probationibus conclusionis praecedentis.

195. **De hermeneutica.** — Ἑρμηνεία, graece, idem est ac ars interpretandi sensum scriptorum, praesertim cum ex una in aliam linguam transferuntur. Circa versiones duo potissimum requiruntur: 1.um peritia linguae ex qua et in quam liber vertitur: secus sensus auctoris nec recte colligitur si ejus lingua haud perfecte cognoscatur, nec redditur aliena lingua in quam transfertur; 2.um peritia doctrinae: non enim verbum verbo reddendum est, sed sententia auctoris est exprimenda, quam ignoret vel pervertat necesse est, qui in doctrinis auctoris aut jejunus, aut non valde sit peritus. — Quoad vero rectam sententiarum interpretationem: 1.° emendatiores codices procurari debent, ut nullum sit dubium de genuina auctoris mente; 2.° modus scribendi attendatur, utrum scilicet locutione propria vel metaphorica suas sententias ex-

presserit; 3.° tempus attendatur quo auctor scripsit, scopus quem sibi praefixit, vita, mores, doctrina, aliaque hujusmodi; 4.° non unum aut alterum verbum, vel una aut altera propositio, sed integra auctoris doctrina expendatur ad normam principiorum quibus ipse dirigitur; 5.° sensus auctoris non ex incidenti propositione, sed ex locis in quibus materiam, de qua agitur, ex professo versat, determinetur; 6.° propositiones, si quae sunt obscurae, per clariores explicentur, et in hoc sagacitas, prudentia, justitia et charitas sint norma nostrorum judiciorum in aliorum doctrina interpretanda.

Et haec de arte critica delibasse sufficiat. Cetera persequi ad alias disciplinas pertinet.

Caput X.

De supremo veritatis criterio

196. **Quaestio.** — Consideratis criteriis in seipsis, agendum est de praeeminentia criteriorum; idest quaeritur quodnam sit supremum criterium inter omnia. De existentia alicuius supremi criterii in genere dubitari non potest, et potest quasi a priori definiri; nam omnes certitudines in aliquo uno omnino conveniunt, idest in *exclusione formidinis errandi*, quae *exclusio* totalis et eadem debet esse in qualibet certitudine (n. 105), quamvis firmitas adsensus gradus admittat; et ideo oportet ut quaelibet certitudo aliquo motivo communi et universalissimo regatur. Sed quodnam sit hujusmodi criterium non a priori sed a posteriori dumtaxat definiri potest; non enim loquimur de subordinatione veritatum in seipsis, sed in ordine ad nostram cognitionem, seu in ordine lo-

gico. Hoc autem est quoddam factum quod nonnisi a posteriori determinari potest, idest experimento et observatione. Exinde patet quibusnam essentialibus conditionibus debeat gaudere supremum veritatis criterium.

Quarum 1.ª est ut ita sit *primum*, ut aliud non subaudiat a quo pendeat; 2.ª ita *necessarium*, ut, ipso corruente cetera corruant; et consequenter 3.ª ita *transcendens* ut in omnibus aliis criteriis inveniatur; 4.ª ita *suppositum*, ut, ipso dato, mens normam habeat; ipso remoto, mens nullam aliam normam habere possit; eo ferme modo quo de primis principiis in nostris judiciis dictum est (n. 179).

197. **Systemata subiectiva quoad supremum criterium veritatis.** — Quidam reponunt supremum criterium veritatis in aliquo subjectivo; sed in adsignando hoc principio subjectivo inter se non conveniunt. Sunt autem quinque sententiae.

1.ª sententia est sensistarum antiquorum et positivistarum recentiorum, qui non distinguentes sensum ab intellectu, nonnisi obiecta sensibilia agnoscunt ad quae proinde limitant omnem nostram cognitionem; unde docent sensus esse mensuram, regulam totius nostrae cognitionis, et ideo criterium supremum veritatis. Inter antiquos sensistas recensentur praecipue Leucippus, Democritus, Haeraclitus, Epicurus etc: inter recentiores positivistas Augustus Compte quem sequuntur in Gallia Taine, Littre etc., in Anglia Darwin, Tindal, Stuard, Mill; in Italia Melchior Gioia, Iosephus Ferrari, Ausonius Franchi, seu Christophorus Bonavino, qui tamen postea quae docuerat retractavit, imo contra ea scripsit seipsum optime refutando.

2.ª sententia reponit in conscientiae testimonio supremum veritatis criterium; et haec tribuitur Galluppio; sed falso.

3.ª sententia reponit supremum criterium veritatis in fide caeca praestita naturali veracitati facultatum cognoscitivarum animi nostri. Hanc docuit Theodorus Iouffroy.

4.ª sententia est Thomae Reid et Emmanuelis Kantii qui reponunt supremum veritatis criterium in *caeco instinctu naturae rationalis*, dicentes *caeco instinctu* a nobis admitti ut certissima principia illa universalia et immediata unde judicia particularia et mediata per syllogismum deducimus, vel judicia contingentia rerum existentium, unde ad judicia universalia adsurgimus.

5.ª et ultima sententia subjectivistica est *sentimentalismus*, qui reponit supremum veritatis criterium non in facultate cognoscitiva, sed in affectiva propensione animi nostri. Haec sententia est Jacobi (1743-1819) qui habetur ut parens scholæ sentimentalis.

Conclusio. — *Supremum veritatis criterium nequeunt esse* 1.° *sensus*, 2.° *conscientia*, 3.° *fides caeca*, 4.° *instinctus caecus naturae rationalis*, 5.° *affectiva propensio animi nostri.*

Probatur 1.ª *pars*, videlicet: *Sensus non sunt supremum criterium veritatis.* — 1.° Si sensus essent supremum veritatis criterium, sola facultas sensitiva esset admittenda, non autem intellectus a sensu distinctus, ut sensistae et positivistae revera docent. Atqui omnino falsum est in nobis non adesse rationem, sive intellectum omnino a sensu distinctum, ut consensus generis humani docet, et ut in psychologia demonstrabitur. Ergo sensus non possunt adsumi tamquam supremum criterium seu norma veritatis.

2.° Qui docent supremum veritatis criterium esse sensum, admittere coguntur universam philosophiam concludi intra limites observationis sensibilis, et ideo intra facta sensibilia; et scientiam nihil aliud esse

quam collectionem factorum. Atqui hoc est absurdissimum adserere, imo est contra ipsos sensistas et positivistas: nam in phaenomenis sensibilibus a nostra facultate cognoscitiva leges universales et immutabiles adinveniuntur, ut ipsimet positivistae considerare et animadvertere, sive velint, sive nolint, coguntur; quae leges, utpote universales et immutabiles, omnino distinctae sunt ab ipsis phaenomenis singularibus et mutabilibus. Ergo sensus non potest nisi absurdissime poni ut supremum veritatis criterium.

Prob. 2.ª *pars:* nempe: *Testimonium conscientiae non est supremum criterium veritatis.* — Supremum veritatis criterium totum complectitur ordinem nostrarum cognitionum. Atqui conscientiae testimonium non complectitur totum ordinem nostrarum cognitionum. Ergo testimonium conscientiae nequit esse supremum veritatis criterium. — *Prob. minor.* Conscientia non respicit nisi affectiones subiecti cognoscentis et ipsum subiectum cognoscens; non autem respicit obiecta exteriora, vel quae per reflexionem et subtilem inquisitionem cognoscuntur, ut patet ex dictis (n. 168).

Prob. 3.ª *pars;* idest: *Fides caeca non potest esse supremum criterium veritatis.* — Supremum criterium seu norma certitudinis seu veritatis oportet ut antecedat omnem cognitionem et certitudinem. Sed fides caeca in naturalem veracitatem facultatum cognoscitivarum animi nostri non antecedit omnem certitudinem et cognitionem. Ergo fides caeca non est norma certitudinis et veritatis. — *Prob. minor.* Nam fides caeca in veracitatem naturalem facultatum animi nostri (si datur) est actus reflexus qui supponit perceptionem objectorum in facultatibus ipsis, et ideo cognitionem et certitudinem objectorum.

2.° Intellectus non adhaeret firmiter absque ulla errandi formidine nisi aut quia obiectum apparet ei

verum intrinsece, et ideo quia videt; aut quia ei apparet verum extrinsece ob scientiam et veracitatem dicentis quae ei appareat. Atqui per fidem caecam objectum neque intrinsece, neque extrinsece ob veracitatem dicentis, apparet. Ergo fides caeca non potest esse motivum seu norma veritatis.

Prob. 4.ª *pars;* nempe: *Instinctus caecus naturæ rationalis non potest esse supremum criterium veritatis.* — Nam instinctus caecus Reidianus non datur. Et revera: instinctus caecus Reidianus in natura rationali nostra juxta Reid existit, et efformat judicia universalia et immediata, unde judicia particularia deducuntur per syllogismum, et insuper respicit sive efformat judicia contingentia rerum existentium, unde inductive adsurgimus ad universalia judicia empirica efformanda. Atqui hoc ponere omnino absurdum est: nam mens nostra circa prima principia universalia et per se nota, sicut et circa judicia contingentia, unde adsurgit ad judicia universalia empirica, evidentiam habet; et manifestissime perspicit praedicatum subjecto convenire, quod certe non esset si per instinctum caecum hujusmodi judiciis adsentiret. Ergo instinctus caecus Reidianus admitti nullatenus potest, et multo minus potest admitti ut norma veritatis seu nostrae certitudinis.

Dices: Ipsa spontaneitas qua efformantur praedicta judicia est norma seu criterium supremum veritatis; sive autem importet visionem, sive non importet, non refert.

Sed contra: nam ipsa spontaneitas, qua efformantur judicia praedicta, et potest dici sensus naturae communis, circa quaedam judicia in quibusdam hominibus vitiari potest, et de facto vitiatur, ut patet ex experientia; quidam e. g. negant Dei existentiam, aut animae humanae immortalitatem. Atqui ipsa

norma seu regula suprema vitiari non potest, secus enim deesset medium cognoscendi ipsam esse vel non esse vitiatam. Ergo ipsa spontaneitas, sive inclinatio naturalis, sive instinctus dicatur, nequit esse supremum veritatis criterium.

Insuper: hujusmodi spontaneitas non ad omnes veritates se extendit, sed ad communes, idest ad judicia, quae communiter cognoscuntur. Atqui supremum criterium veritatis ad omnes veritates se extendere debet. Ergo ipsa spontaneitas, sive instinctus, non potest esse supremum criterium veritatis. — Adde quod hujusmodi instinctus sive spontaneitas non cognoscitur primo et per se, sed secundo; idest per reflexionem et per aliud: et quidem ut est factum quoddam et ut est criterium. Ergo per aliud criterium, sive motivum cognoscitur ab eo distinctum et ab eo praesuppositum, et ideo non potest esse supremum criterium veritatis.

Prob. 5.ª *pars;* videlicet: *Affectiva propensio animi nostri non potest esse supremum veritatis criterium.* — 1.° Quod ab alio dirigitur non potest esse suprema norma, et ideo supremum criterium veritatis. Sed affectiva animi propensio a ratione dirigitur. Ergo affectiva animi propensio non potest esse supremum criterium veritatis. — *Declaratur minor:* Ut conscientia nostra testatur, affectiones sive propensiones animi ita a ratione diriguntur, ut facultatem appetitivam ad agendum contra ipsas affectiones flectamus.

2.° Supremum criterium quid firmum, et constantissimum, et universale sit oportet. Atqui affectiones sive propensiones animi non sunt quid firmum et constans, praecipue si universaliter loquamur. Ergo affectiva animi propensio non est supremum criterium veritatis.

198. **Exponuntur breviter systemata extrinseca circa supremum criterium veritatis.** — Quidam reponunt supremum veritatis criterium in aliquo extrinseco; sed quia principia extrinseca unde paritur cognitio plura sunt, ideo non omnes conveniunt in adsignando supremo criterio in aliquo extrinseco; unde diversae recensentur sententiae.

1.ª sententia est *revelationistarum*, quorum princeps videtur esse Daniel Huetius (1630-1721) episcopus Atrebatensis in Gallia. Is docuit rationem humanam sine divina rivelatione, cujus custos est Ecclesia catholica, non posse certitudine omnimoda consequi veritatem. Ex quo sequebatur divinam revelationem esse supremum veritatis criterium.

2.ª sententia est De Lamennais, qui, supposito eodem principio, idest mentem humanam non posse veritatem adsequi sine divina revelatione, et constituto humano genere ut organo divinae revelationis, docuit concordem auctoritatem generis humani esse expressionem ejusdem divinae auctoritatis, et solummodo tali auctoritate innixam mentem nostram posse consequi omnimodam certitudinem; et hanc auctoritatem concordem generis humani quandoque sensum naturae communem appellat, quandoque rationem socialem vel publicam, modo universalem consensum.

3.ª sententia fuit Patris Ioachim Ventura qui primo eamdem doctrinam retinuit, ac De Lamennais; sed postea temperavit concedendo rationem individualem certitudinem primarum veritatum, ut sunt prima principia abstracta, existentiam subjecti cogitantis, posse consequi. Docuit tamen sensum communem in iis quae sensus communis sunt, et auctoritatem doctorum vel peritorum in respectiva arte vel scientia esse supremum veritatis criterium respectu veritatum, quae habentur mediate, idest per demonstrationem.

Quae sententiae breviter per varias conclusiones refutandae sunt.

Conclusio I. — *Divina revelatio non potest esse supremum veritatis criterium, seu certitudinis naturalis.*

Prob. Veritates quae accipiuntur per quodcunque magisterium, sive divinum sive humanum, aut certo tenentur quia in seipsis videntur, aut certo creduntur, vi solummodo auctoritatis magisterii. Atqui in nullo casu magisterium divinum revelans potest esse supremum veritatis criterium. Igitur absolute negandum est supremum veritatis criterium in divina revelatione esse positum.

Prob. minor: Etenim si veritates quae ab alieno magisterio proponuntur videntur in seipsis, ratio seu criterium adsensus est ipsa veritas sive immediate, sive mediate, in principiis nempe intrinsecis perceptа; si vero veritates non videntur in seipsis, haud certo creduntur nisi constet de scientia et veracitate loquentis: quae scientia et veracitas aliunde constare debent, quam ab ipsa auctoritate loquentis, ne circulo vitioso implicemur. Et ideo aliud criterium subaudit auctoritas dicentis.

Conclusio II. — *Repugnat absolute auctoritatem, seu consensum humani generis, esse supremum criterium veritatis.*

Prob. Consensus generis humani subaudit aliud criterium in quo fundetur et a quo probetur; non est universale criterium; utrum et quando existat probari debet. Atqui quod est hujusmodi non potest esse supremum veritatis criterium. Ergo etc. — *Minor* constat. *Prob. maior* per partes:

1.° *Subaudit aliud criterium in quo fundetur et a quo probetur.* Nam auctoritas humana est criterium extrinsecum cujus efficacia ad ingenerandam nobis fidem ex scientia et veracitate pendet. Atqui scientia

et veracitas non auctoritate ipsa nobis nota esse debet, ne circulo vitioso implicemur, sed aliunde probatur. Ergo auctoritas humani generis subaudit aliud criterium in quo fundetur et quo habeatur.

2.° *Non est universale criterium.* Nam sensus naturae communis intra quosdam limites continetur, non enim ad omnes veritates extenditur, auctoritas vero humana pressius accepta ad res facti praecipue destinatur, non ad res scientificas in quibus non est nisi infirmissimum criterium veritatis (n. 190).

3.° *Utrum et quando existat probari debet.* Nam auctoritas generis humani aut respicit res facti, aut res scientificas, aut veritates sive judicia sensus communis, quae omnibus innotescunt: si respiciat res facti aut res scientificas, antequam ut criterium adducatur oportet ut probetur conditionibus debitis esse praeditam, idest *scientia* et *veracitate,* quae conditiones oportet ut probentur non auctoritate ipsa, secus haberetur circulus vitiosus, sed alio criterio. Si vero sermo sit de judiciis sensus communis, oportet ut elementa extranea amoveantur; nam sensus communis ut criterium nonnisi necessaria respicit. Insuper alio criterio probandum est etiam an a sensu communi tale judicium, de quo quaeritur veritas et criterium, dictetur nec ne. Adde quod, sensum naturae communem esse criterium veritatis ut demonstretur necesse est: et reapse demonstravimus aliis argumentis non petitis a sensu communi (n. 190).

Conclusio 3.ª *Auctoritas peritorum nequit esse supremum criterium veritatis seu certitudinis mediatae.* — Adverte in primis sententiam oppositam huic nostrae conclusioni extra quaestionem, quam definire intendimus, vagari: nam nos quaerimur non de criterio relative supremo, puta circa certitudinem mediatam,

sed de criterio absolute supremo respectu cujuslibet veritatis seu certitudinis.

Prob. ergo conclusio. Illa sententia opposita nostrae conclusioni contradicit facto, sibi ipsi, et naturae demonstrationis. Ergo admitti nequit. *Conseq. patet. Antecedens per partes probatur.*

1.° *Contradicit facto.* Etenim nemo, postquam per syllogismum demonstrativum intulit aliquam scientificam conclusionem, expectat consensum hominum aut auctoritatem doctiorum ut eam veritatem certo teneat. Imo videmus viros doctos, non excepto p. Ventura, defendere suas, quas ex principiis deduxerunt conclusiones scientificas, a calumniis adversariorum, etiamsi doctrina sint praestantissimi.

2.° *Contradicit sibi ipsi.* Certe auctoritatem doctjorum hominum esse criterium veritatis in rebus scientificis non est principium per se notum: ergo demonstratione indiget. Atqui non potest demonstrari per auctoritatem doctjorum hominum, secus haberetur petitio principii et ideo nulla demonstratio. Ergo demonstratur per aliud criterium distinctum; quo innititur proinde auctoritas doctiorum hominum, et ideo non potest poni ut supremum criterium in veritatibus scientificis, nisi per apertam contradictionem.

3.° *Contradicit naturae demonstrationis.* Nam de ratione verae demonstrationis est ut mens evidenter inferat conclusionem ex praemissis evidentibus, per hoc quod ipsam videt necessario esse connexam cum praemissis; et ideo ex negatione conclusionis evidenter sequitur negatio principiorum, ac proinde mens de conclusione illata dubitare nequit. Ergo non est expectandum aliud criterium, e. g. auctoritas doctjorum, ut mens adsentiat conclusioni illatae ex praemissis: hoc enim non fieret nisi contradicendo naturae demonstrationis.

199. **Sententia Cartesii circa supremum criterium veritatis.** — Cartesius posuit *ideam claram et distinctam* esse supremum veritatis criterium. Sed quid intellexerit per ideam claram et distinctam incertum est. Igitur per ideam claram duo possunt intelligi: vel aliquid subjectivum, quasi subjecti cogitantis modificatio subjectiva, seu *id quod nobis* videtur, et in hoc sensu intellecta sententia cartesiana admitti nequit, utpote idealismum et subjectivismum inducens (n. 160); vel potest intelligi ipsum objectum intelligibile in sua objectiva veritate menti praesens et mentis ad se adsensum trahens, et in hoc sensu explicata non differt a nostra quam defendimus sententia, et consistere in evidentia objectiva demonstrabimus.

200. **Prima principia non sunt supremum veritatis criterium.** — Quidam reponunt supremum veritatis criterium in primis principiis demonstrationum: sed neque haec sententia probatur, nam prima principia fundantur in cognitione transcendentalis *entis*, *unius* etc. Insuper ipsa non sunt motivum sufficiens ad trahendum adsensum circa omnes veritates, cum saepe quis cognoscat principia neque tamen mens ejus moveatur ad conclusionem.

Conclusio. — *Evidentia objective spectata est supremum veritatis criterium.*

Prob. In qualibet cognitione duo sunt essentialiter et exclusive: subjectum cognoscens et objectum. Ergo motivum seu criterium certitudinis, aut ex subjecto cognoscente aut ex obiecto ipso cognito sumi debet. Non autem ex subjecto cognoscente, quia, teste conscientia, per ipsum non stat quod certitudo de re aliqua habeatur vel non habeatur, cum contra suam propriam voluntatem saepe cogatur dubium haerere, saepe intra limites opinionis contineri, saepe etiam erret, il-

lusoria certitudine deceptum: insuper, non subjectum cogitans mensurat rerum veritatem, sed a veritate rerum ejus veritas mensuratur (n. 180). Ergo motivum seu criterium certitudinis ex objecto cognito est desumendum. Sed objectum cognitum, ut cognitum, est ipsum objectum seipso menti apparens, praesens et vi suae praesentiae adsensum mentis determinans. Manifestum est autem objectum apparens vel praesens menti, et objectum patens vel evidens menti ipsi, esse dictiones omnino synonymas. Sed, ut patet, objectum non est evidens nisi evidentia, (concipit enim noster intellectus abstracte evidentiam ut formam quamdam terminum concretum afficientem) sicut est verum veritate, ens entitate, bonum bonitate. Igitur evidentia objective spectata est supremum veritatis criterium. Hinc illae dictiones cuique linguae communes: *res patet, veritas claret meridiana luce, hoc evidens est,* et alia hujusmodi. Et revera vel levis analysis nostrarum cognitionum argumentum nostrum mirifice confirmat. Si enim rationem quaeramus, cur firmiter retinemus existentiam alicuius objecti sensibilis, indigitamus objectum ipsum quod praesentia sua sensus percellit nostros; si intellectus admittit certitudinaliter principia sive demonstrationum sive definitionum, ratio est quia eorum veritas per se menti patens non sinit quoad illa dubitare; si conscientia inconcusse refert ea quibus subjectum cognoscens afficitur, ratio est quia ab ipsa rei veritate quodammodo compellitur. Tolle ipsam rei veritatem evidentem, et non solum omnia nutant, sed adsensus mentalis nulla amplius est ratio: quod in idem recidit ac si dicamus, quod, sublato supremo evidentiae criterio, adsensus mentis est omnino impossibilis.

Caput XI.

De scientiarum coordinatione

201. **Scientia est in intellectu, et scibile respicit.** — Nomine scientiae intelligitur *cognitio certa et evidens per demonstrationem habita.* (n. 109) Sed cognitio de qua loquimur nonnisi in intellectu esse potest et ex lumine intellectus procedere; insuper quaelibet cognitio respicit aliquam rem, seu aliquid, quod communiter *objectum* cognitionis dicitur, quia scilicet menti *objicitur;* vel etiam dicitur simpliciter *cognoscibile.* Unde et scientia in intellectu est, et *objectum* quod *scibile* dicitur, respicit.

Conclusio. — *Scientia* 1.° *subjective ex lumine intellectus procedit;* 2.° *objective ex aliqua re intellecta.*

Prob. 1.ª *pars:* Scientia est vera cognitio intellectualis; sed cognitio intellectualis nonnisi ex lumine intellectus subjective procedit. Ergo scientia ex lumine intellectus subjective procedit.

Prob. 2.ª *pars:* Scientia est cognitio per demonstrationem habita. Sed cognitio quae habetur per demonstrationem et vi demonstrationis, objective procedit ex re intellecta quae per definitionem exprimitur. (n. 179, Concl. I.) Ergo scientia *objective* procedit ex aliqua re intellecta.

202. **Corollaria.** — 1.um Scientia ergo proprie respicit et attingit rem (quae, ut entitas est, praeintelligitur scientiae) quatenus est ratio seu causa suarum proprietatum, quae per demonstrationem inferuntur; e. g. cognitio evidens (scientia) quae respicit animam ut est, ratio spiritualitatis, immortalitatis, simplicitatis etc., est scientia animae.

2.um Scientia alicujus rei potest esse magis vel minus perfecta secundum quod plures aut pauciores proprietates in ipsa re attingit. Unde scientia quae attingit rem cum omnibus suis proprietatibus dicitur scientia *totalis* illius rei; e contra scientia quae unam proprietatem, aut plures, sed non omnes, attingit in re, dicitur *scientia partialis.*

203. **Objectum formale quod in scientia.** — Illud quod in re aliqua a scientia attingitur dicitur objectum *formale quod,* seu ratio *formalis quae* scientiae eo ferme modo quo color, qui in corpore attingitur a facultate visiva, dicitur objectum *formale quod* seu *ratio formalis quae* attingitur a facultate visiva. Ipsa vero res, quatenus praesupponitur ab intellectu ante scientiam aliqualiter coguita, dicitur *subjectum* scientiae, vel *materia circa quam* versatur scientia; sicut anima sic accepta dici potest *subjectum* respectu scientiae psycologicae, quae animam ipsam attingit non praecise, sed ut est *ratio* seu *causa* suarum proprietatum quae ex ejus natura per demonstrationem inferuntur.

204. **Objectum formale quo.** — Objectum *formale quo* dicitur *lumen sub quo,* seu *ratio qua*, seu *sub qua* scientia attingit objectum *quod*, seu rationem formalem *quae;* et est idem ac objectum formale *quo*, seu ratio formalis *qua* facultatis cognoscitivae: unde, sicut objectum formale *quo* visus est lux corporalis, ita objectum formale quo scientiae dicitur *lux intellectualis*, seu *lumen intellectus.*

205. **Unitas numerica scientiae.** — Unitas scientiae duplex consideratur, videlicet unitas *numerica* et unitas *specifica*. Unitas *numerica* habetur ex unitate subjecti in quo scientia reperitur; nam scientia est accidens quoddam existens in intellectu; de ratione autem accidentis est ut sit in alio sicut in subjecto; et ideo sicut habet esse a subjecto, ita et unitatem.

Conclusio I. — *Unitas specifica scientiae desumitur ab objecto.*

Prob. Scientia intrinsece et essentialiter ordinatur ad objectum; ea autem quae ad aliud essentialiter ordinata sunt ab illo speciem sortiuntur; sicut e. g. motus aut via specificatur a termino, et facultas ab actione; unde facultates seu virtutes operativae per actionem ad quam ordinantur denominationem accipiunt, et per actionem ipsam definiuntur: e. g. intellectus dicitur ab *intelligere.* Ergo unitas specifica actionis et scientiae desumitur ab objecto.

Conclusio II. — *Unitas specifica scientiae desumitur ab objecto sed magis ab* objecto formali quo *quam ab* objecto formali quod.

Prob. 1.ª *pars:* Objectum ad quod scientia ordinatur non est ens sive res nude sumpta, sed est res seu ens *scibile.* Sed *scibile,* ut *scibile,* constituitur ex objecto formali *quod* et ex objecto formali *quo.* Ergo scientia suam speciem desumit ex duplici illo *objecto formali.* — *Prob. minor:* Ad hoc ut ens possit dici scibile, duo requiruntur: 1.° ipsa entis natura ex qua sicut ex ratione formali ejus proprietates deducantur; 2.° lumen intellectus vi cujus tales proprietates deducuntur. Unde ens non dicitur scibile ab intrinseco, quasi ex ipsa sua natura, independenter ab alio extrinseco, sit *tale,* sed ab aliquo extrinseco denominatur *scibile,* idest ex actione intellectiva seu ex *lumine intellectus,* quod est objectum formale *quo* scientiae.

Prob. 2.ª *pars:* Scientia, ut dictum est, non specificatur ab ente praecise sumpto, secus tot essent scientiae quod sunt entia specie diversa, sed constituitur in sua natura per ordinem essentialem ad scibile idest ad ens ut importat formam scibilitatis. Ergo ratio seu forma *scibilitatis* est id per quod primario scientia constituitur in sua natura et id a quo primo intelligitur spe-

cificari. Atqui ens seu objectum dicitur scibile non per aliquam formam intrinsece ei inhaerentem, sed extrinsece, idest vi *luminis intellectus*, vi cujus et a quo potest sciri. Ergo scientia primo et per se intelligitur constitui in sua natura, et ideo specificari a lumine intellectus quod est obiectum formale *quo* seu ratio *sub qua* ens scitur, quam ab objecto formale *quod*.

Observandum tamen est scientiam non constitui in sua natura et non distingui ab aliis cognitionibus *per lumen intellectus* absolute sumptum, hoc enim habet commune cum illis; sed per *lumen intellectus* manifestans objectum formaliter ut scibile; idest mediate per demonstrationem.

Conclusio III. — *Diversitas et distinctio scientiarum inter se se sumitur secundum diversum gradum abstractionis a materia.*

Declaratur: Scientia in genere intelligitur primo et per se constitui per lumen intellectus mediate manifestans ipsum objectum quod scitur. Ergo secundum varias distinctiones quae in hujusmodi lumine possunt a nobis considerari debet accipi distinctio et diversitas scientiarum. Atqui in lumine intellectus non possunt congruenter adsignari aliae distinctiones primariae quam diversi gradus abstractionis a materia. Ergo diversitas et distinctio scientiarum a diverso abstractionis gradu a materia sumi debet. — *Prob. minor.* Abstrahere a materia est proprium *luminis intellectualis,* cum a solo intellectu cognoscantur universalia, idest objecta abstracta a materia.

Conclusio. IV. — *Scientia generalissime inspecta in quinque scientias primarias dividitur, quae sunt:* mathematica, metaphysica, physica, moralis, logica.

Prob. Distinctio scientiarum sumitur secundum diversos grados abstractionis intellectus a materia. Atqui in lumine intellectuali quintuplex gradus abstractionis

a materia consideratur. Ergo quintuplex genus scientiae distinguitur. — *Prob. minor.* Primus et infimus gradus abstractionis a materia per lumen intellectuale habetur in abstractione a materia *individuali*, et habetur *physica;* quae ex factis individualibus et sensibilibus leges universales colligit, sub quibus semper facta hujusmodi contineri intelliguntur et materia communis sensibilis concipitur. — Secundus gradus abstractionis a materia in lumine intellectuali consideratur secundum quod intellectus abstrahit non solum a materia individuali, sed etiam a materia *sensibili,* et habetur *mathesis,* in qua consideratur *quantitas* pura abstracta a materia; sed quia quantitas est accidens naturaliter materiae inhaerens, et accidens non potest intelligi et definiri nisi per subjectum cui naturaliter inest, ideo semper materia *intelligitur* in mathesi quamvis non sit objectum mathesis; unde, quamvis mathesis abstrahat a materia sensibili etiam universali, tamen non abstrahit a materia omnino, quia adhuc materia ut subiectum quantitatis *intelligitur*, idest in mathesi non habetur abstractio a materia *intelligibili,* ut ajunt scholastici. — Tertius gradus *abstractionis* in lumine intellectuali consideratur per hoc quod intellectus abstrahit omnino ab omni materia proprie dicta; et ideo materia per hujusmodi actum intellectus non amplius intelligitur. Unde tertius gradus abstractionis habetur in abstractione a materia intelligibili; sicut cum mens considerat proprietates entis, unius, rationem causalitatis in genere, Deum etc.; et sic habetur *metaphysica.* — Quartus gradus abstractionis in lumine intellectuali habetur per hoc quod intellectus non solum abstrahit ab omni materia proprie dicta, sed etiam a materia improprie dicta, prout nomine materiae intelligitur physica realitas; et habetur *moralis*, in qua moraliter considerantur actus humani et regulae mo-

rum quibus mens in finem dirigitur. — Quintus gradus abstractionis in lumine intellectuali consideratur secundum quod intellectus non solum abstrahit a physica realitate, sed etiam a realitate morali; ita ut nonnnisi *ens rationis* remaneat, et habetur *logica*.

206. **Scientia subalternans et scientia subalternata.** — Scientiarum quaedam dicuntur *subalternantes*, quaedam *subalternatae*. Scientia *subalternata* ea dicitur quae deducitur ex principiis, seu ex veritatibus quae sunt conclusiones alterius scientiae, quae proinde dicitur *subalternans*.

207. **Corollaria.** — I. Scientia subalternans est scientia superior respectu scientiae subalternatae, quae proinde est scientia inferior. Nam scientia subalternata dependet ex scientia subalternante, sicut a suo principio, vi cujus certitudinem habet, ut conclusio habet certitudinem ex praemissis.

II. Scientia quae ita est subalternans, ut nullo modo sit subalternata, ex principiis immediate et per se notis procedit.

III. Obiectum scientiae subalternantis et obiectum scientiae subalternatae differunt: nam obiectum scientiae subalternantis est quid genericum: e. g. obiectum metaphysicae generalis est *ens*, seu sunt ipsa *universalia;* obiectum autem cosmologiae est *mundus*, et obiectum psychologiae est *anima*, et Theologiae naturalis, *Deus*.

IV. Obiectum seu subiectum scientiae subalternatae est species subiecti scientiae subalternantis per differentiam accidentalem contracti, ut patet in relatis exemplis; e. g. subiectum *metaphysicae* generalis est ens prout considerantur in ipso rationes universalissimae, e. g. potentiae et actus, entis finiti et infiniti, causalitatis etc.; e contra subiectum *cosmologiae* est ens finitum, non in genere, sed in specie considera-

tum, idest *mundus*, qui tamen ab ente finito in genere nonnisi accidentali differentia distinguitur; obiectum *psychologiae* est *anima* etc.; idest, ens finitum sub ratione speciali animae est subiectum psychologiae. — Aliud exemplum: *numerus* est subiectum *aritmeticae*, et numerus sub ratione *sonori* est subiectum *musicae*, quae est scientia subalternata respectu *aritmeticae*.

Conclusio. — *In scientiis primariis nulla est proprie dicta subalternatio.*

Prob. Ad hoc ut una scientia sit alteri subalternata, requiritur ut subiectum unius sit species subiecti alterius; et ideo ut una, idest subalternata, omnino contineatur sub altera, quae dicitur subalternans. Atqui subiectum nullius scientiae primariae supra recensitae (n. 205, concl. IV) est species subiecti alterius scientiae. Nam quaelibet scientia quinque praedictarum habet principia quaedam sibi propria, ex quibus procedit, quamvis alia scientia utatur et indigeat; e. g. *logica* ex propriis principiis procedit, quae a nulla alia scientiarum praedictarum mutuatur; et idem dicendum est de *metaphysica generali*, de *morali*, de *mathesi*, de *theologia*, ut consideranti patere potest. Ergo in scientiis primariis nulla est proprie dicta subalternatio.

METAPHYSICA GENERALIS SEU ONTOLOGIA

Caput I.

De natura universalium

208. **Ratio capitis.** — *Ontologia* idem est ac sermo de ente; ens autem potest dupliciter considerari: 1.° in se, prout est unum de transcendentibus et alia transcendentia implicite includit (n. 21); 2.° in suis generibus in quae dividitur, idest prout est divisum in decem praedicamenta quae sunt genera rerum (n. 9), ideo ad ontologiam pertinet agere de ente in se, de ejus proprietatibus, et de ente prout in genera est divisum. Sed quia tum ens in se, tum ut est divisum in genera, universalitatem habet, et praedicatur de multis (in se quidem analogice, in suis generibus divisum univoce), ideo prius de universalibus generatim est dicendum.

209. **Quid sit universale declaratur.** — Universale idem est (ut Scholastici ajebant) ac *unum versus multa*, et definitur *quod est aptum ut de multis praedicetur*. Natura humana e. g., sive homo, quia potest de multis praedicari seu affirmari, idest de Petro, de

Paulo et de quolibet individuo humano, est aliquid universale, item *animal, corpus, substantia* etc. Potest autem natura universalis multipliciter intellectui praesentari seu objici; et ideo universale potest considerari multipliciter.

210. **Prima consideratio universalis.** — Homo vel natura humana (idem dicatur de quolibet universali) potest praesentari vel objici intellectui ut est in Petro vel in Paulo, vel in quolibet alio individuo determinata et singularizata; idest natura humana potest considerari prout ei conjunguntur notae individuantes et distinguentes ipsam prout est e. g. in Petro ab ea quae est in alia persona humana: et sic natura est singularis et individua, non autem universalis, nam sic considerata est *hic homo, haec humanitas.*

211. **Secunda consideratio universalis.** — Potest considerari ab intellectu humana natura, sive homo, quin consideretur ipsam esse individuatam in Petro; licet humana natura, quam intellectus considerat, sit ipsius Petri, aut alterius individui, sicut cum intellectus apprehendit solummodo aliquem esse hominem et non apprehendit ipsum esse Petrum, vel Franciscum. Natura sic considerata est ipsum objectum sive ipsa res quae concipitur, et dici potest universale quoad *rem conceptam* et etiam universale *metaphysicum*, sive universale *directum*, quia per cognitionem directam ab intellectu cognoscitur. Natura sic concepta ea est quae exprimitur per definitionem, et intellectus hoc modo concipiens naturam abstractam, nullo modo intelligit notas individuantes vi talis conceptionis.

212. **Corollarium.** — Natura sic abstracta non potest objici intellectui nisi ut *una;* ratio est quia intellectus considerat naturam, e. g. Petri, sine distinctione (quae est per notas individuantes) existente in

Petro a natura quae est in Paulo etc.; proinde, sive intellectus consideret naturam Petri, vel Pauli, vel Francisci, vel cujuscunque alterius individui, ex hoc ipso quod non considerat distinctivum ipsius, concipit aliquid semper ut *indistinctum*, et ideo ut *unum*. Sed haec unitas convenit naturae ex modo concipiendi intellectus, non ipsi naturae prout existit extra intellectum. Natura ergo quae concipitur est aliquid reale, sed unitas se tenet ex parte intellectus, qui abstrahit, sive considerat naturam sine distinctivis omnium individuorum.

213. **Tertia consideratio universalis.** — Intellectus naturam (quae est aliquid reale) ita abstracte consideratam, ut est objectum sive ut est res quaedam, comparat cum quolibet individuo de quo est apta ut praedicetur, et sic eam concipit ut habentem ordinem, sive relationem ad multa (idest ad omnia individua eiusdem speciei vel generis), quae relatio, sive ordo, dicitur *intentio universalitatis*, quae est aliquid sequens apprehensionem rationis, ut patet ex dictis; et dicitur universale *logicum*, sive universale *formaliter sumptum*. Unde natura, quae dicitur de multis est aliquid *reale*, abstractum, non realiter, sed per operationem intellectus, a singularibus (sive a notis individuantibus), quatenus intellectus primo obtutu concipit sive apprehendit naturam, non apprehensis notis ipsam individuantibus: et ideo natura hoc modo abstracta ut una intellectui objicitur, idest objicitur ipsa sine distinctione, quam habet in hoc individuo et in illo; sed in re extra intellectum est multiplex, utpote multiplicata in multis et diversis et distincta in singularibus individuis.

214. **Universalitas et abstractio non praedicantur de rebus.** — Ipsa natura hoc modo sine notis individuantibus ab intellectu concepta potest cum multis comparari, et de multis praedicari, non tamen

universalitas aut abstractio praedicari potest, sed ipsa realitas; sicut cum quis percipit colorem et non odorem, qui est in pomo, cum adserit pomum esse coloratum, non affirmat colorem de pomo quasi velit significare colorem abstractum sive separatum ab odore ipsi pomo convenire. Ita similiter res, quae ab intellectu abstrahitur, praedicatur, sed non ipsa abstractio, neque universalitas.

215. **Quarta consideratio universalis.** — Quarto modo universale seu natura universalis potest considerari reflexe, ut est aliquid per intellectum abstractum a notis individuantibus, sicut nunc a nobis, de universalibus disputantibus, consideratur. Haec consideratio habetur per reflexionem, et non solum natura abstracta concipitur, sed etiam ipsam esse abstractam a notis individuantibus, et ideo indirecte etiam notae individuantes concipiuntur: natura sic per reflexionem concepta, idest ut abstracta a notis individuantibus, non potest de individuis singularibus praedicari; secus de individuo diceretur quod est *natura abstracta*, quod est falsum: etenim natura eo ipso quod est in rebus et de ipsis affirmatur, non est a rebus abstracta quasi ab eis separata: sed ei contingit esse abstracta ex eo quod ipsa sola intellectui objicitur sine notis individuantibus ipsam: unde abstractio non est realis in natura, quasi ipsa natura prout extra intellectum existit sit ab individuis separata vel abstracta, sed est modus quo intellectus concipit naturam; et ideo ipsa abstractio et esse abstractum est aliquid ideale.

216. **Quinta consideratio universalis.** — Natura universalis potest etiam considerari prout exprimitur termino concreto; e. g. *homo;* et sic abstracta est a notis individuantibus, sed non a subjecto, et praedicatur in recto, idest in casu nominativo de indivi-

duis singularibus: unde dicimus vere *Petrus, Franciscus* etc. est *homo*, Potest etiam considerari natura universalis prout exprimitur termino abstracto e. g. *humanitas;* et sic accepta non solum consideratur ipsa sine notis individuantibus, sed etiam sine subjecto, licet indeterminate sumpto, in quo sit. Natura sic accepta non potest in casu recto praedicari de individuis singularibus, imo neque de ipsa natura universali termino concreto expressa; unde dici non potest: *Petrus est humanitas;* neque: *homo est humanitas*; sed dicitur: *Petrus, vel homo, habet humanitatem.*

Caput II.

De nominalismo et conceptualismo

217. **Nominales et conceptualistae.** — Nominales, quorum parens fuit Roscelinus Compendiensis, qui, labente saeculo undecimo, floruit, docuerunt universalia non esse nisi nomina quaedam, quibus nihil omnino correspondet. Hanc sententiam acriter defendit Okamus, seu renovavit saeculo decimo quarto, ipsique systemati adhaeserunt, saeculo decimo septimo et decimo octavo, Loke, Condillac, caeterique sensistae et illud summopere placet positivistis nostrae aetatis. Conceptuales autem universalia docent esse puros mentis conceptus nullamque realitatem extra mentem ipsis respondere. Hanc sententiam docuit praecipue Kant, qui formas ingenitas a priori in mente nostra esse docuit, quae formae sunt ipsa universalia, quibus nihil extra mentem correspondet (n. 180). Has sententias duabus distinctis conclusionibus breviter refellam.

Conclusio I. — *Nominalismus purus est prorsus absurdus.*

Prob. Nominalismus purus, ut est a nobis expositus, 1.° falso nititur supposito; 2.° vocabulorum naturam pervertit; 3.° facto ipso sibi contradicit. Ergo nominalismus purus est prorsus absurdus. *Consequentia patet. Prob. antec.* per partes.

1.° *Nititur falso supposito*, nempe sensismo, cujus nominalismus est legitima consequentia, ut jam animadverterat S. Anselmus (lib. *de fide Trinitatis* sive *de Incarnatione Verbi contra blasphemias Roscelini* cap. 2); et factum ipsum obstendit sensistarum et recentiorum positivistarum, quibus vehementer arridet nominalismus. Et revera ponere quod universalia sint merae voces est omnem humanam cognitionem objectivam inter limites existentiae rerum sensibilium concludere, est negare cognitionem abstractivam rerum sensibilium; quae cognitio sensuum externorum et phantasiae facultatem non excedit.

2.° *Vocabulorum naturam pervertit.* Vocabula possunt dupliciter considerari: *materialiter*, ut sunt soni quidam articulati, et *formaliter*, secundum propriam significationem. Si considerentur materialiter, sunt singulares, ut patet, et ipsi nominales concedunt. Ergo si dicantur esse universales, nonnisi formaliter, idest secundum suam significationem, dici possunt: significant autem conceptus; ergo universales esse dici nequeunt a nominalibus, nisi ponantur universales mentis conceptus. Et ideo nonnisi pervertendo naturam terminorum nominales adseverant universalia esse pura nomina.

3.° *Facto ipso sibi contradicit.* Nam ex hoc ipso quod nominales agitant quaestionem de universalibus, ipsa universalia concipiunt, et nominibus seu terminis significant. Si ergo concipiunt, mente concipiunt, et

ideo universalia, juxta ipsos nominales, non solum in nominibus consistere, sed etiam in mente, ut conceptus mentis sunt, adserendum est.

Conclusio II. — *Conceptualismus absolute spectatus rejici debet.*

Prob. Conceptualismus absolute spectatus et quem impugnamus illud systema intelligitur, quod docet naturam, quae de individuis affirmatur, esse quid exclusive ideale et nihil reale includere. Atqui hoc adserere est omnino absurdum et rejici debet. Ergo conceptualismus absolute spectatus rejici debet. — *Prob. min.* Absurdum est ponere aliquid exclusive ideale quod vere, realiter et independenter a mentis consideratione, alicui subiecto convenit, et quo ipsa realitas subiecti constituitur. Atqui natura (quae dicitur universalis) e. g. *homo*, vere, realiter, independenter a mentis consideratione subiecto reali convenit, et per eam ipsa realitas subiecti constituitur. Ergo absurdum est adserere naturam, quae praedicatur de individuis realibus, esse quid exclusive ideale. — *Declaratur minor*, ex eo quod *homo* e. g., vere, realiter et independenter a mentis consideratione praedicatur de *Petro*, vel de quolibet alio individuo humano; et insuper per hominem ipsa individui, puta *Petri, realitas* constituitur.

218. **Objectiones.** — *Ob.* 1.ª Quod, ut tale, neque existit neque existere potest, et tamen a mente concipitur, est purus conceptus mentis. Atqui universale, ut tale, non existit, neque existere potest, et tamen a mente concipitur. Ergo universale est merus conceptus mentis.

Resp. dist. min. Universale prout est aliquid abstractum et quatenus est aptum ut de multis praedicetur, neque existit neque existere potest extra intellectum in natura, *conc.;* universale quod est ipsa res

quae abstrahitur per operationem intellectus, idest quae concipitur sine notis individuantibus, non existit, neque existere potest, *nego.* Natura quae concipitur et praedicatur de multis existit; non tamen in se separata a singularibus, sed in ipsis singularibus. Non enim ipsa est realiter abstracta, sed solum per operationem intellectus; et ideo ipsa quae intellectui objicitur est aliquid reale, licet abstractio non sit realis, sed rationis tantum.

Subsumes. Atqui universale, prout est ipsa natura, vel ipsa res etc., neque existit neque existere potest. Ergo falsa data distinctio. *Probo minorem subs.* Universale in se spectatum, prout est natura, importat communicabilitatem et necessitatem. Atqui universale, ut dicit naturam, si ponatur existens, neque communicabilitatem dicit, neque necessitatem. Ergo universale, prout est ipsa res, vel natura, existere nequit.

Resp. Nego subsumptum. Ad probationem: *distinguo majorem:* universale, prout est natura in individuo existens importat communicabilitatem et necessitatem, *nego;* ut est natura concepta ab intellectu sine notis individuantibus et sine contingentia, *concedo.* Et *contrad. min.* Universale, ut dicit naturam, si ponatur existens, neque communicabilitatem, neque necessitatem importat prout est in individuo, *concedo;* prout ipsa natura objicitur intellectui vel apprehenditur ab intellectu sine notis individuantibus et sine contingentia, *nego.* — Natura cui contingit esse universalis potest dupliciter considerari: 1.° ut est in aliquo singulari existens; et sic est individua, et contingens; quia ei conjunguntur notae individuantes et contingentia; 2.° ut apprehenditur ab intellectu; et quia ab intellectu apprehendi potest et de facto apprehenditur ipsa natura, non apprehensis notis individuantibus ipsam, et non apprehensa contingentia

quae ei conjungitur in individuo, ideo ipsi intellectui objicitur ut quid indeterminatum quasi eodem modo respiciens omnia individua, et potens determinari a notis individuantibus cuiuscunque individui talis naturae, et ideo ut importans communicabilitatem ad multa; et insuper objicitur intellectui ut aliquid sine contingentia, et ideo ut aliquid immobile et necessarium, quae immobilitas proinde et necessitas, sicut et communicabilitas et abstractio, conveniunt naturae ex modo concipiendi intellectus, id est ex hoc quod intellectus considerati naturam sine notis individuantibus et sine contingentia.

Caput III.

De realismo

219. **Realismus.** — Philosophi, qui docent universalia non esse purum mentis conceptum, sed realitatem in natura extra mentem habere, *realistae* dicuntur, et eorum doctrina *realismus*. Sed quia non eodem modo ab omnibus universalia realitatem habere explicatur, ideo realismi variae species distinguuntur, videlicet: Realismus *Platonicus*, realismus *ontologisticus*, realismus *empiricus*, realismus *pantheisticus*, realismus *temperatus*, sive *aristotelicus*, vel *scholasticus*.

220. **Realismus Platonicus.** — Antiqui philosophi putantes non esse nisi corpora in natura, quae sunt contingentia et mutabilia, negaverunt ab homine posse scientiam haberi, quia scientia est de rebus immobilibus et necessariis. Corpora, ajebant, sunt in continuo fluxu, et ideo de eis nulla certitudo haberi potest. — His superveniens Plato concessit scientiam non posse haberi saltem directe de corporibus;

et ideo ut posset salvare scientiam in mente humana, posuit alia entia a corporibus distincta et separata, de quibus esset scientia. Animadvertit igitur Plato scientiam nostram esse de universalibus e. g. de homine (non de Petro aut Francisco), de animali, de substantia etc. Haec enim intellectus concipit ut abstracta ab individuis singularibus et de individuis affirmat. — 2.° Animadvertit huiusmodi objecta concipi ab intellectu ut necessaria, non solum ut ab individuis abstracta; nam concipiuntur ipsa quin individua contingentia concipiantur. — 3.° Conclusit huiusmodi obiecta universalia, eo modo quo ab intellectu concipiuntur, existere extra intellectum, secus scientia non esset de objectis et entibus realibus et consequenter scientia omnis periret. Existit ergo juxta Platonem *homo* abstractus a quolibet individuo e. g. a Petro a Francisco etc.: et etiam a materia, quem vocabat *per se hominem*, et ex cujus participatione quodlibet individuorum humanorum dicitur homo. Existit *animal* separatum a quolibet individuo animali, quod vocabat *per se animal* etc.: existit equus separatus a quolibet equo singulari, existit substantia separata a qualibet substantia individua singulari corporea etc.: ita dicatur de quolibet universali. Huiusmodi autem universalia per se subsistentia necessaria, aeterna etc. vocabat *formas* nomine generico.

221. **Animadversio.** — Quidam tamen adseverant Platonem non admisisse hujusmodi universalia in se et per se existentia, sed ea esse in mente divina, idest esse ideas divinas ad quarum similitudinem omnia efformata sunt, sicut ex quodam exemplari. Alii vero dicunt Platonem obscure fuisse locutum vel utrumque, idest, contradictoria docuisse. Sed quidquid sit de mente Platonis, nos intendimus in prae-

senti sententiam expositam refellere; concedimus autem in mente divina esse exemplaria sive ideas ad quarum similitudinem omnia sunt in natura producta, licet non concedamus hujusmodi ideas esse ipsa universalia de quibus est scientia nostra, ut ex dicendis patebit. Igitur haec conclusio statuitur contra sententiam expositam.

Conclusio. — *Realismus Platonicus admitti nullatenus potest.*

Prob. Realismus Platonicus 1.° falso nititur fundamento; 2.° cognitionum nostrarum obiecta destruit; 3.° alia obiecta penitus contradictoria fingit. Ergo systema platonicum admitti nullatenus potest. *Prob. antec.*

1.° *Nititur falso fundamento.* Fundamentum, quo nititur sententia platonica ad adserendum universalia esse separata sive abstracta ab individuis, a materia, et per se subsistentia, est quia res sensibiles, utpote mutabiles et contingentes, non possunt esse obiecta scientiae nostrae, quae est solum de rebus immutabilibus et necessariis. Sed haec ratio falsa est et absurda; nam, cum scientia nostra non solum sit de substantiis, sed etiam de accidentibus e. g. de virtute, de pulchritudine etc., sequeretur quod etiam ipsa accidentia et immutabilia et separata, sive abstracta et per se subsistentia, ponenda essent; quod est plane absurdum, cum de ratione accidentis sit inesse subjecto, neque ullo modo conveniat ei esse subsistens.

2.° *Cognitionum nostrarum objecta destruit.* Cum nos sensum communem sequentes nostras cognitiones sive scientificas sive vulgares aliis communicare intendimus de objectis sensibilibus communiter loquimur, et eorum notitiam quaerimus, imo ex earum natura percepta ad alia adsurgere ratiocinatione conamur. Ergo sensibilia sunt vera obiecta nostrarum

cognitionum, et proinde realismus Platonicus adserens alia objecta loco sensibilium, objecta nostrarum cognitionum repellit, et ea destruit simul cum scientia nostra.

3.° *Objecta contradictoria fingit.* Et revera ex sententia Platonis et vi suae doctrinae illae ideae seu formae separatae sunt universales, et ideo participabiles ab individuis; sed simul eaedem formae sunt per se subsistentes et existentes ad invicem distinctae nedum distinctione specifica, sed etiam numerica, idest sunt individuae atque ideo incommunicabiles, sicut caetera individua subsistentia. Proinde formae Platonicae vi positionis sunt universales simul et individuales, communicabiles et incommunicabiles: quod est absurdum. — Adde quod huiusmodi formae non possent, si darentur, multiplicari, sed essent una tantum, quia una in alia includitur: nam *homo* e. g. includit *animal,* et *vivens,* et *substantiam,* et *ens,* et ideo *homo, animal* etc. non possunt esse *distinctae* formae per se subsistentes.

222. **Realismus ontologisticus.** — Ontologistae, quos inter recensentur Melebranchius, et Gerdilius, docuerunt universalia, quae sunt objecta scientiae nostrae esse ideas in mente divina existentes et ideo neque esse puros conceptus mentis, neque esse aliquid reale creatum. Rosminius quoad substantiam idem docuit, idest ens transcendentale quod de omnibus praedicatur esse aliquid increatum et divinum in se, realiter idem cum essentia divina sola distinctione rationis abe adem essentia distinctum.

Conclusio. — *Realismus ontologisticus nullatenus admitti potest.*

Prob. Realismus ontologisticus 1.° extra quaestionem vagatur; 2.° species universalium confundit; 3.° judicia nostra affirmativa aut impossibilia aut

falsa statuit. Ergo admitti nullatenus potest. — *Prob. antecedens.*

1.° *Extra quaestionem vagatur.* Et revera in praesenti nos quærimus de naturis rerum sensibilium: universalia de rebus sensibilibus non accidentaliter ut aliquid extraneum praedicantur, sed essentialiter ita ut ad constitutionem rerum sensibilium omnino pertineant. Quis enim potest concipere e. g. Petrum sine humanitate? Aut quis potest concipere bellum sine animalitate intrinsece ad ipsam pertinente? Atqui realismus ontologisticus non explicat, neque adsignat aliquid pertinens ad naturam rerum sensibilium ut earum constitutivum, cum loquitur de universalibus, sed aliquid extrinsecum omnino. Ergo realismus ontologisticus extra quaestionem vagatur. *Declaratur minor.* Ideae divinae, quas realismus ontologisticus dicit esse universalia, non sunt naturae rerum sensibilium sed earum exemplaria extrinseca.

2.° *Species universalium confundit.* Nam universale multiplex distinguitur. 1.° *in essendo* sive *in praedicando,* et est illud quod de pluribus affirmatur. 2.° *in causando* et est illud quod plura causat vel producit. 3.° *in repraesentando* et est illud quod plura repraesentat vel illud ad cujus similitudinem multa fieri possunt. In praesenti nobis est quaestio de universali *in essendo* vel *in praedicando:* ontologistae autem adferunt in medium universale in repraesentando, idest ideas divinas, quae *universale in essendo* vel *in praedicando* esse nequeunt, secus possent ideae divinae praedicari de rebus creatis, et haberetur Pantheismus, nam constituerent naturas specificas rerum sensibilium si de ipsis praedicarentur.

3.° *Iudicia nostra affirmativa aut impossibilia aut falsa statuit.* Nam in nostris judiciis universalia de singularibus individuis affirmantur, ut cum dico: *Pe-*

trus est homo, animal etc. Sed est impossibile et falsum omnino quod ideae divinae vere affirmentur de individuis et singularibus rebus creatis: nam secus haberetur identitas inter hujusmodi individua et ideas divinas, et individua per ideas divinas constituerentur.

223. **Solvuntur difficultates.** — *Obj.* 1.ª Res quaelibet abstracta, e. g. humanitas aut est perceptio mentis aut est natura realiter existens, aut est idea divina. Atqui non est perceptio mentis, non est natura realiter existens. Ergo est idea divina. *Prob. minor:* Perceptio mentis et natura realiter existens sunt aliquid singulare: e contra res quaelibet abstracta est aliquid universale.

Resp. dist maj.: res quaelibet *abstracta* si consideretur formaliter ut *abstracta* idest secundum modum quo menti objicitur sine notis individuantibus aut est perceptio etc. *nego;* res abstracta si consideretur secundum suam *realitatem* sine abstractione quam habet a mente *conc.* Et *ad min. dist.* etiam: non est natura realiter existens si consideretur sub stato abstractionis idest formaliter ut abstracta *conc.* si consideretur ipsa res quoad suam realitatem objectivam tamen sine abstractione quam habet a mente *nego. Ad prob.* etiam *dist.:* res quaelibet abstracta est universalis si consideretur formaliter sub illo statu abstractionis quem habet a mente *conc.* si consideretur sine statu abstractionis *nego.* Si natura consideretur in statu abstractionis potest praedicari de multis, et ideo potest esse universalis, si autem consideretur sine abstractione tunc habet notas individuantes et est singularis: unde ipsa natura eadem est singularis prout est in individuo, est universalis ut objicitur intellectui, unde universalitas competit ei ex modo operandi intellectus, idest ex modo intelligendi; et est aliquid logicum, licet res, quae universalis dicitur, sit aliquid

reale et ad constitutivum individui pertinens. — Hinc patet etiam universale non esse exemplar aeternum in mente divina existens ut ontologistae putant, sed exemplatum.

Obj. 2.ª — Universale est quid immutabile, necessarium et aeternum. Atqui quod est immutabile, necessarium et aeternum, aut est Deus, aut est in Deo. Ergo universale realiter non potest esse nisi in Deo.

Resp. Distinguo majorem. Universale seu natura universalis prout existit et individuatur in singularibus est quid etc. *nego.* Universale seu natura quae dicitur universalis prout objicitur intellectui abstracta ab omni motu, ab omni variatione, a contingentia, a loco et a tempore *subdistinguo:* est immutabile, necessarium, aeternum, immutabilitate, necessitate, aeternitate *positiva, nego*, immutabilitate etc. *negativa, conc. Et contradist. min.:* quod est immutabile ut in sua singularitate inspectum et immutabilitate, necessitate etc. *positiva conc.;* quod est tale solum prout objicitur intellectui abstractum a notis individuantibus. et ideo consideratum sive conceptum ab intellectu sine mobilitate, quam habet, sine contingentia, sine loco in quo est, sine tempore, *nego.* Hoc secundo modo dicitur et est immutabile, necessarium, aeternum *universale:* nam hae proprietates non conveniunt positive naturae universali quasi realitates quaedam, sicut Deo, sed negative, id est quia intellectus ipsam naturam considerat puram, absolute, sine proprietatibus quae praedictis opponuntur; idest sine mutabilitate, sine contingentia etc.

224. **Realismus Empiricus.** — Gilbertus Porretanus scriptor saeculi duodecimi et Guillelmus Compellensis universalia *formaliter* ut universalia docuerunt esse formas neque per se subsistentes extra individua, neque existentes in mente divina, sed in ipsis indi-

viduis independenter a mentis consideratione, ita ut ipsa individua essent universalia. Horum *realismus* recte dici potest *empiricus,* quia revera sicut individuorum, ita et universalium per experimentum sensuum cognitionem immediate acquirimus justa hanc sententiam. Quidam tenent ab hac sententia vix ac ne vix quidem differre sententiam Scoti, qui voluit naturas in seipsis formaliter esse universales a *parte rei* ante omnem mentis considerationem, quamvis nonnisi per individua et in ipsis individuis existentes.

Conclusio. — *Universale formaliter sumptum non est in individuis ita ut ipsa individua formaliter a parte rei universalia sint.*

Prob. Si universale vel natura universalis esset in individuis independenter a mentis consideratione ita ut ipsa individua essent universalia, sequeretur quod ipsa individua aut praedicari possent de pluribus, aut quod essent aliquid abstractum a notis individuantibus; nam universale proprie et formaliter consideratum nonnisi his duobus modis potest intelligi, ut patet ex dictis. Atqui individuum neque potest de pluribus praedicari, neque est aliquid abstractum, sed concretum, ut patet. Non enim Petrus e. g. potest de multis praedicari, neque est aliquid abstractum, sed concretum. Ergo universalia non existunt in individuis independenter a mentis consideratione, ita ut ipsa individua sint formaliter universalia a parte rei.

225. **Realismus Pantheisticus.** — *Realismus Pantheisticus* concedit universalibus realitatem, concedit ea esse in individuis, adserit etiam universalia esse in mente et habere esse ideale, sed negat distinctionem inter esse reale et esse ideale, et vult haec esse identica. Unde in forma pantheistica *idea* est ipsa *realitas*, seu ipsum *esse reale.* Ponitur enim existens unica idea, quae omnia repraesentat et omnia intelli-

git: objecta autem quae intelliguntur quasi extra mentem posita, et a mente vel ab idea distincta revera extra mentem non extare, sed in mente ipsa, eo ferme modo, quo ea quae apparent in somniis non sunt extra imaginationem somniantis, licet videantur esse. Unde omnia objecta quae esse intelliguntur non sunt nisi diversa momenta et modificationes illius ideae. Haec idea quae sola ponitur existere vocatur: *absolutum,* (l'assoluto) et dicitur *Natura,* quatenus ponit se extra se, videlicet: idea quatenus repraesentat objecta quasi extra se posita et a se distincta, quae tamen a se distincta non sunt in hac sententia, dicitur natura, et dicitur *Spiritus* quatenus ope conscientiae ad se redit seque cognoscit. Hoc systema est Hegelii (n. 181).

Conclusio. — *Realismus pantheisticus est omnino rejiciendus.*

Prob. Illa doctrina est omnino rejicienda quae 1.° contradicit conscientiae, 2.° manifesta contradictione implicatur. Atqui realismus Pantheisticus contradicit conscientiae, et manifesta contradictione implicatur. Ergo realismus pantheisticus est omnino rejicindus.

Prob. minor: 1.° *Contradicit conscientiae,* nam ex conscientia habetur subjectivum et objectivum ideale et reale omnino distingui; etenim judicia nostra non semper vera sunt, quod certe non esset si ideale esset ipsum reale: nulla enim posset esse discrepantia inter ideale et reale in facta hypothesi, cum idem a seipso discrepare non possit. Atqui realismus pantheisticus docet ideale et reale, objectivum et subjectivum, esse unum et idem. Ergo contradicit conscientiae.

2.° *Manifesta contradictione implicatur.* Nam docet idem esse reale et ideale; imo ipsum esse *reale* docet esse *ipsum esse indeterminatum.* Sed esse indeterminatum, ut tale, non existit, neque existere potest, nam

quidquid existit determinatum esse oportet ad genus et ad speciem, imo et individuum esse; et ideo esse indeterminatum nullam habet realitatem. Esset igitur reale et non esset reale, si esse ideale esset idem ac esse reale, quod contradictorium est. Ad rem S. Thomas I contra Gent Cap. XXVI: « Quod est commune multis non est aliquid praeter multa, nisi sola ratione; sicut animal non est aliquid praeter multa, nisi sola ratione. »

Caput IV.

De realismo temperato

226. **Realismi temperati expositio.** — *Realismus temperatus* in universali, sive in natura quae de pluribus praedicatur, tria distinguit 1.° ipsam naturam quae de individuo aliquo praedicatur: e. g. *homo*, ut est aliquid quod menti objicitur et est ei praesens, idest esse reale talis naturae. 2.° abstractionem, vel esse abstractum. 3.° communicabilitatem ad plura seu esse communicabile pluribus. Et docet tria: 1.° Ipsam naturam (quae per definitionem exprimitur) esse aliquid reale in individuis existens. 2.° *Esse* abstractum a notis individuantibus non esse aliquid reale ipsi naturae conveniens; sed naturae convenire quatenus ipsa intellectui objicitur, idest quatenus ab intellectu intelligitur sola, non intellectis notis individuantibus. 3.° *Esse* praedicabile ut tale, vel communicabile pluribus non esse aliquid reale, vel non convenire ipsi naturae prout est in re extra intellectum, sed prout intellectui objicitur abstracta a notis individuantibus et pluribus comparatur. Igitur juxta realistas temperatos: 1.° Universale, ut dicit naturam, importat ali-

quid reale in individuis existens extra mentem. 2.° Ipsa abstractio, et ideo esse abstractum, non est quid reale, sed quid logicum, idest modus quidam se tenens ex parte intellectus concipientis naturam sine notis individuantibus. 3.° Esse communicabile pluribus, vel esse praedicabile de pluribus, non est quid reale, sed quid logicum fundatum in ipsa abstractione, vi cujus natura eodem modo se habet ad multa, ut possit de illis praedicari.

Conclusio. — *Realismi temperati doctrina est admittenda ut vera.*

Prob. Realismus temperatus docet 1.° naturam, quae praedicatur de pluribus, esse quid reale extra mentem realiter existens in individuis; 2.° abstractionem ab individuis non esse quid reale, sed modum intellectus concipientis; item 3.° ipsam praedicabilitatem non esse aliquid reale ipsi naturae a parte rei conveniens, sed aliquid logicum in ipsa abstractione fundatum. Atqui haec doctrina verissima est, ut patere potest ex dictis, et nunc directe declarabitur. Ergo realismus temperatus veram doctrinam tuetur circa existentiam universalium.

Declaratur minor. 1.° Natura, e. g. *homo,* de individuo reali, vere et proprie, independenter a mentis consideratione, affirmatur, et quidem ut constituens individui essentiam: non enim Petrus posset intelligi, nisi intelligeretur esse hominem. Quod autem de individuo reali affirmatur, ejus essentiam constituens, in ipso individuo est aliquid reale, secus non posset haberi identitas inter tale praedicatum et tale subjectum, neque posset praedicatum affirmari de subjecto; nam identitas in quacumque affirmatione exprimitur.

2.° Si ipsa abstractio esset aliquid reale ipsi naturae conveniens, natura esset realiter ab individuis abstracta; e. g. homo quod praedicatur de Petro esset a Petro

abstractus realiter, idest separatus ab eo; et ideo de ipso praedicari non posset, nam praedicatio identitatem et unionem seu unitatem significat. Insuper naturam abstrahi nihil est aliud quam naturam intelligi, notis individuantibus et distinguentibus non intellectis, et ideo abstractio non est realis, quasi realis separatio naturae ab individuis; sed est modus concipiendi ipsius intellectus. Adde quod, si abstractio realiter conveniret naturae, e. g. *homini,* sequeretur quod Petrus esset *homo abstractus;* omnis enim realitas quae continetur in praedicato oportet ut subjecto conveniat, cui praedicatum convenit (n. 65 1.ª *lex.*).

3.º Esse communicabile pluribus convenit ipsi naturae non realiter, sed ex operatione intellectus abstrahentis naturam a notis individuantibus; etenim natura, e. g. *homo,* ex hoc quod concipitur sine notis individuantibus, quas habet in Petro aut in alio individuo, indifferenter se habet ad plura individua, cum concipiatur sine distinctivo quod habet in individuo; et ideo potest ejus realitas de quolibet praedicari sub tali statu abstractionis, licet non formaliter ut abstracta natura praedicetur, quia natura non convenit individuo sine notis individuantibus, sed simul cum eis. Per hoc enim quod praedicatur realitas essentiae sub illo statu abstractionis concepta non sequitur quod praedicetur *ipsa ut abstracta.* Nam ipsa realitas essentiae praedicatur de subjecto ut est terminus conceptionis; quia ipsa abstractio non concipitur ex hoc quod concipitur natura abstracta, idest natura sine notis individuantibus, sed tantum per reflexionem. Aliud est enim cognoscere naturam abstractam, aliud est cognoscere naturam formaliter ut abstractam. Nam in primo casu abstractio est conditio quae operationi intellectus conjungitur, quin intellectus ipsam apprehendat, at non est terminus cognitionis, cum habeatur per

cognitionem directam. In secundo casu abstractio est terminus et objectum cognitionis et non cognoscitur nisi per reflexionem. Inde est quod natura abstracta, idest quae abstrahitur, vere praedicatur secundum realitatem quae menti exhibetur; et licet non praedicentur de facto notae individuantes simul cum ipsa, tamen neque negantur subjecto convenire. Sed natura formaliter ut abstracta praedicari non potest de individuo, quia per hoc quod ut abstracta praedicatur negantur notae individuantes esse in individuo, cum ipsa abstractio simul cum natura praedicatur (n. 214). Insuper communicabilitas ad plura, in esse abstracto. seu in abstractione, fundatur, idest in operatione intellectus; nulla autem realitas habet fundamentum in operatione intellectus.

Adde quod si communicabilitas ad plura esset aliquid reale in natura, oporteret ut esset in subjecto de quo ipsa natura praedicatur; unde ipsi subjecto seu individuo realiter conveniret; et ideo individuum, de quo praedicatur natura, esset communicabile pluribus. Unde universale. ut dicit naturam expressam per definitionem, vere in singularibus a parte rei existit ante omnem mentis operationem. Sed ut importat abstractionem seu praecisionem, vel communicabilitatem ad plura, nonnisi in mente existere potest; nam hoc modo sumptum est modus quidam conveniens ipsi naturae non realiter, sed ex operatione intellectus, vel est conveniens naturae non ut existit a parte rei, sed prout objicitur intellectui. Etenim a parte rei natura est singularizata per notas individuantes, prout objicitur intellectui est a notis individuantibus praecisa, idest sine eis intellecta.

Caput V.

De Ente

227. **Ratio capitis.** — Determinata existentia universalium, ad eorum naturam explicandam accedimus. Inter universalia recensentur transcendentia, quae sunt supra omnes species et omnia genera. Transcendentia, ut notavimus in logica (n. 21) quinque recensentur, sed *ens* seu *res* inter omnia primum locum obtinet; cum alia transcendentia, ut *unum, bonum, verum,* possint considerari ut entis proprietates; ideo ab *ente* incipiendum est.

228. **Notio et divisio entis.** — Id quod existit aut existere potest dicitur *ens*. Quod enim repugnat esse, seu quod contradictionem involvit e. g. *circulus quadratus ens* dici non potest. *Ens* dividitur in *ens reale* et *ens rationis*.

229. **Ens reale.** — Dicitur *ens reale* quod habet aut potest habere esse in rerum natura: e. g. *lapis, homo, Deus,* sunt entia realia. Ens reale subdividitur in *actuale* et *possibile*. Dicitur *actuale,* si actualiter existat; dicitur *possibile*, si existere solummodo possit. Communiter tamen *reale* dicitur id quod actualiter existit; quod vero actualiter non existit, sed tamen potest existere, dicitur *possibile*, et etiam *ideale*.

230. **Ens rationis.** — *Ens rationis* est illud cujus totum esse in eo consistit ut apprehendatur a mente, et non potest habere esse in rerum natura. Dici autem potest *id quod habet esse objective tantum in intellectu*. Ad cujus evidentiam considerandum est quod sunt quaedam quae habent esse *subjective* in mente, sicut virtus et quilibet habitus intellectivus; quaedam autem habent esse effective (in mente) quia

a mente efficiuntur, ut motus vitales, e. g. intelligere etc. quae physice ab intellectu procedunt; quaedam autem sunt in mente inquantum a mente apprehenduntur, licet non habeant esse in rerum natura; et haec dicuntur proprie *entia rationis;* e. g. caecitas non habet esse in rerum natura, nam ipsa nihil aliud est quam negatio vel privatio visionis: tamen a mente apprehenditur, neque est habitus in mente existens, neque motus vitalis a mente physice procedens, et ideo caecitas apprehensa est ens rationis, quia totum esse ejus in eo consistit ut apprehendatur. — Item *entia rationis* sunt dispositiones, quae fiunt a logicis circa terminos per modum praedicati et subjecti, et per modum medii termini et extremorum; similiter quae fiunt circa propositiones per modum majoris et minoris etc., ut facilius percipi possit valor argumentationis; et ideo objectum logicae dicitur *ens rationis ratiocinatum;* idest tales dispositiones quae a mente fiunt.

231. **Distinctio rei ab ente.** — *Ens* est participium verbi substanctivi *esse*, et est idem ac habens esse, seu existentiam; et ideo duo distinguuntur in *ente, res* quae habet esse, et *esse* seu existentia; e. g. in homine distinguitur ipse homo qui est *res* quaedam seu *essentia,* et ejus *existentia,* seu *esse.* Igitur *res,* seu *essentia,* dicitur *ens nominaliter* seu *substantive* sumptum; et dicitur *nominaliter,* quia *ens* exprimitur per *nomen.* Ens autem prout importat etiam existentiam dicitur *ens* ut *participium* vel *ens simpliciter*, quia *ens*, simpliciter loquendo, est id cujus *actus est esse* seu existere. In usu tamen *res* et *ens* promiscue usurpantur, et nonnisi quandoque ob necessitatem adhibetur distinctio.

Conclusio I. — *Ens transcendentale omnino simplex est.*

Prob. Ens in partes resolvi nullo modo potest: individuum, e. g. Petrus, resolvitur in naturam specificam et in notas individuantes; species resolvitur in genus et differentiam, genus supremum resolvitur in *ens* et in *per se subsistens*, si est substantia, in *ens* et *alteri inhaerens*, si est accidens. Sed ens amplius in partes resolvi nequit, cum supra ens nihil aliud sit; et ideo est ultimus terminus ad quem per analysim pervenitur, unde ens omnino simplex est.

Conclusio II. — *Ens est quid communissimum inclusum, imbibitum nempe in omnibus.*

Prob. Quod de omnibus praedicatur et sine quo nihil potest concipi est quid communissimum imbibitum seu inclusum in omnibus omnino. Atqui ens de omnibus praedicatur, et sine eo nihil omnino potest concipi, nam sive concipiatur individuum, sive species, sive differentia, sive genus, concipitur ens, secus haec omnia essent nihil. Ergo ens est communissimum imbibitum seu inclusum in omnibus omnino.

Conclusio III. — *Ens proprie non est genus neque species.*

Prob. Generi conjungitur aliquid quod non est genus, videlicet differentia, per quam genus trahitur ad speciem; sed enti nihil quod non sit ens, sive nihil extraneum conjungi potest; quidquid enim ut positivum concipitur est ens. Ergo ens non est genus; consequenter neque species quae in genere continetur. Insuper species constat ex genere et ex differentia; ens autem omnino simplex est.

Conclusio IV. — *Ens non est univocum seu non eadem ratione de omnibus praedicatur.*

Prob. Cum ratio univoca in rebus distinctis reperiatur, et ipsa formaliter et in se sumpta importet convenientiam et unitatem, importat aliquid unum ut

formaliter diversum ab iis, quae ut distinctiva in rebus univocis concipiuntur; e. g. homo importat aliquid formaliter diversum a notis individuantibus, et *animal* importat aliquid formaliter diversum a *rationalitate*. Atqui ratio entis non importat aliquid unum formaliter diversum ab iis, quae ut distinctiva in entibus sive in rebus univocis concipiuntur. Ergo ratio entis non est univoca; et ideo *ens* non est quid univocum etc. *Prob. minor.* Nam ratio entis communissima est; et ideo de omnibus praedicatur; etiam de iis, quibus res ad invicem distinguuntur; ergo non importat aliquid unum ut formaliter diversum ab iis, quae ut distinctiva in entibus sive in rebus univocis concipiuntur.

Confirmatur. Si ratio entis esset univoca, nulla ratio distinctionis reperiretur in rebus; nam ratio univoca neque diversitatem neque distinctionem in se et formaliter sumpta importat, sed convenientiam et unitatem. Cum ergo quidquid concipitur, sub ratione entis concipiatur, si ratio communissima entis esset univoca, sequeretur quod omnia, sub quacumque ratione considerentur, convenirent in ratione univoca entis, idest non importarent ullam diversitatem et distinctionem, et proinde essent unum.

Conclusio V. — *Ens proprie non est universale.*

Prob. proprie loquendo universale importat aliquid unum in se, seu in sua ratione formali indistinctum, quod de pluribus praedicatur, et per aliquid sibi extraneum (e. g. per notas individuantes, ut species, vel per differentiam specificam, ut genus) determinatur et multiplicatur, et secundum suam rationem formalem aequaliter ad omnia, de quibus praedicatur se habet. E contra *ens* non importat aliquid unum in se indistinctum et formaliter immultiplicatum, secus plura entia dari non possent, cum *ens* non habeat

extraneum a quo multiplicetur: quid enim concipitur quod non sit *ens?* et ideo neque per aliquid sibi extraneum individuatur aut multiplicatur, neque secundum suam rationem formalem aequaliter se habet ad omnia, de quibus praedicatur; nam in uno e. g. in substantia importat rationem *per se subsistentis*, non autem in alio, e. g. in accidente: item in uno importat *rationalitatem*, non autem in altero etc. Non enim *subsistentia*, aut *rationalitas* est quid extraneum rationi entis, sed rationem entis includit. Ergo ens, seu ratio entis, non est universale proprie loquendo. Quia tamen de omnibus essentialiter praedicatur ratione suae transcendentalitatis, ideo ipsi saepe universalitatem concedimus.

Conclusio VI. — *Entia determinata, non distinguuntur ad invicem per differentias extraneas enti, sed quatenus exprimunt diversum modum essendi qui per ens non exprimitur.*

Prob. Non enim ens suscipit differentias sibi extraneas, nam ipsum praedicatur intrinsece et essentialiter de omnibus rebus; et ideo nihil ei extraneum esse potest. Quid enim est quod non sit ens? Ergo ens non differt ab alio ente per differentiam quae non sit ens. Et tamen differt ens ab alio ente. Quomodo ergo? Differt per hoc quod magis vel minus vel diversimode in rebus diversis et distinctis explicatur, sicut magis lucidum a minus lucido. Vel quia scilicet ipsa ratio entis est diversa in diversis, univocationem quantum est de se non importans.

232. **Corollaria.** — I. Ens *est* quid *analogum respectu eorum quibus tribuitur*. Nam ens non aequivoce (n. 22) dicitur de rebus diversis, sed quatenus hae omnes, quamvis non eodem modo, conveniunt in communi ratione essendi, ordinem habentes ad illam rationem quam intellectus concipit in unaquaque

ipsarum, cum praescindat a propria determinatione uniuscujusque, sive individuali, sive specifica, sive generica.

II. Ens proprie definiri non potest, nam ea quae definiri possunt constare debent genere et differentia, et ideo sunt in genere, quod enti repugnat.

Caput VI.

De Essentiis rerum et earum existentia

233. **Ratio capitis.** — Ucusque egimus de ente indistincte prout sumitur tum nominaliter tum ut participium, in praesenti capite loquimur de ente exclusive nominaliter idest prout est res seu essentia.

234. **Quid est essentia magis explicatur.** — Res quae a mente concipitur ita ut in suo concepto objectivo nullam repugnantiam ad existendum involvat, dicitur *essentia*. Potest autem definiri vel describi *essentia: Id per quod respondetur* interroganti quid *res sit;* ut si quis quaerat quid est anima? respondetur: *principium primum vitae in his quae apud nos vivunt.* Est igitur *essentia* id quo intellecto res ipsa intelligitur, id quod est velut radix et subjectum omnium proprietatum quae in re sunt; id cujus actus est *esse*, seu existentia. *Essentia* dicitur etiam *natura*, vel *quidditas*. Dicitur *essentia* quasi importans ordinem ad *esse;* dicitur *natura* quasi importans ordinem ad *operationem* aliquam; dicitur *quidditas,* quia ipsa exprimit *quid* sit res.

235. **Essentiarum dotes.** — Dotes essentiarum quatuor recensentur. 1.° necessitas; 2.° immutabilitas; 3.° indivisibilitas; 4.° aeternitas.

1.ª *Necessitas.* Nam attributa essentialia cum essentia necessario et inseparabiliter connectuntur; e. g.

animal et *rationale* inseparabiliter connectuntur cum *homine* non solum in *re,* idest quatenus in natura existit homo, sed etiam in *conceptu objectivo* hominis, in quo includuntur; quae attributa essentialia, etiam singillatim sumpta, si non habeantur, ipsa essentia hominis non habetur. 2.° Essentia objicitur intellectui sine contingentia quam habet a parte rei; et ideo ut quid immobile et necessarium: sed haec necessitas est necessitas negativa, quae se tenet ex parte modi concipiendi ipsius intellectus (n. 223 in resp. ad 2.^{m}).

2.ª *Immutabilitas.* Essentiae rerum sunt omnino immutabiles *quoad attributa essentialia quibus constituuntur,* licet sint mutabiles *quoad accidentia,* quae eis superveniunt; *homo* e. g. non potest esse, neque concipi nisi ut *animal rationale;* si enim auteratur a conceptu hominis animal, aut rationale, non habetur amplius *homo; circulus* non potest esse, neque concipi nisi ut *figura rotunda.* Unde essentiae non possunt esse subjectum mutationis quoad attributa essentialia; si enim unum attributum essentiale auferretur ab aliqua essentia, ipsa essentia non remaneret, neque proinde essentia esset subjectum mutationis; nam subjectum mutationis in ipsa mutatione manet.

3.ª *Indivisibilitas.* Essentiae rerum sunt etiam *indivisibiles quoad attributa essentialia:* nullum enim attributum potest ab eis separari vel dividi, remanente essentia, imo si essentia metaphysice sumatur, unum attributum essentiale ipsius ab alio separari nequit, ita ut separatum in esse perseveret e. g. in *homine animal* et *rationale* ita connectuntur, ut ab invicem separari nequeant. Potest etiam essentia physice considerari ut partibus physicis constat, et tunc una pars ab altera separari potest, seu dividi; non remanente essentia, e. g. *corpus* et *anima* rationalis hominis

possunt ad invicem separari, non tamen remanente homine.

4.ª *Aeternitas.* — *Essentiae sunt aeternae aeternitate negativa.* Illud est aeternum aeternitate *positiva* cui competit habere realitatem ab aeterno; et ideo existentiam ab aeterno; non enim datur realitas essentiae sine existentia. Solus Deus est aeternus aeternitate positiva. Aeternum aeternitate *negativa* illud dicitur, quod licet in sua realitate consideratum conjungatur tempori, tamen formaliter sumptum non importat tempus et ab intellectu concipitur sine tempore, quod ei conjungitur, idest abstractum a tempore. Vel etiam est aeternum quoad connexionem praedicatorum essentialium; sed haec aeternitas non est aeternitas quoad existentiam et absoluta, sed hypothetica; idest supposito quod existat talis natura in quovis tempore, et etiam extra tempus, importat talia attributa essentialia; et posito quod ab aliquo intellectu concipiatur etiam ab aeterno, nonnisi cum hujusmodi attributis concipi potest.

236. **Quaestiones.** — Circa rerum essentias diversae moventur quaestiones. 1.° An dependeant quoad propria constitutiva, quae sunt genus et differentia, a Deo, vel sint a Deo omnino independentes. 2.° a quo attributo divino dependentiam habeant, an scilicet a voluntate divina, an ab intellectu etc. 3.° an essentia in rebus creatis ab existentia, quam habet distinguatur.

237. **Sententiae.** — 1.° Schola Wolfiana retinuit essentias rerum, et ideo intrinsecam rerum possibilitatem, pendere quidem a Deo quoad realem existentiam, sed nonnisi a seipsis pendere quoad earum ideale constitutivum. — 2.° E contra Okam scriptor saeculi decimi quarti, rejecta distinctione inter possibilitatem intrinsecam et extrinsecam, agnitaque sola extrinseca possibilitate, hanc docet pendere ab omnipotentia di-

vina, a qua consequenter essentiae rerum pendent in hac sententia. — 3.° Renatus Descartes, seu Cartesius, docuit essentias rerum a libera Dei voluntate pendere: unde juxta ipsum quod homo sit animal rationale ex libera voluntate Dei pendet: ita ut Deus potuisset, si voluisset, facere ut homo *non esset animal rationale*, vel ut *circulus non esset rotundus*, sicut etiam *ut summa angulorum in triangulo non esset aequalis duobus rectis*. Contra has sententias sequentes conclusiones ponimus:

Conclusio I. — *Essentiae rerum quoad sui constitutivum essentiale a Deo dependent.*

Prob. 1.° Si essentiae rerum a Deo quoad proprium constitutivum non dependerent, sequeretur Deum dependere ab ipsis rerum essentiis in cognoscendo et in efficiendo; in cognoscendo quidem, quia cognitio, quae objectum supponit a cognoscente independens, ab objecto dependet; in efficiendo, quia Deus non posset quidquam facere nisi ad essentias ab ipso independentes adspiciendo, et illis essentiis innixus, eo modo quo homo in sua cognitione et in sua operatione ab objectis praesuppositis extrinsecis dependet. Atqui hoc adserere est absurdissimum, cum Deus sit primum ens, prima causa efficiens et exemplaris omnium rerum.

2.° Omnis veritas a prima, et essentiali veritate dependet; omne enim quod est tale per participationem ab eo quod est tale per essentiam intrinsece dependet. Atqui Deus est prima, infinita et per essentiam veritas. Ergo essentiae rerum essentialiter dependent a Deo.

3.° In essentiis rerum non habetur nisi esse reale et esse ideale. Atqui tum quoad esse reale, tum quoad esse ideale a Deo dependent. Ergo omnino a Deo dependent essentiae rerum. — *Prob. minor.* Et imprimis eas dependere a Deo quoad esse reale ab omnibus conceditur; quoad autem esse ideale patet ex eo quod

esse ideale non habent nisi ab intellectu divino, quo non existente, nullus intellectus existeret, et ideo nullum esse ideale haberent essentiae rerum.

Dices. Verum est in hypothesi Dei non existentis essentias rerum veritatem idealem non habere. Ergo saltem illud verum est independens a Deo.

Resp. Negando conseq. Nam *nunc* verum est in hypothesi Dei non existentis essentias rerum veritatem idealem non habere, propterea quod *nunc* est intellectus apprehendens eas veritatem non habere in illa hypothesi. Sed quia intellectus apprehendens a Deo dependet, etiam illud verum in mente solummodo existens a Deo dependet. Sed in hypothesi Dei non existentis nullus intellectus existeret, et ideo neque ullum verum, neque in intellectu extaret. Sed haberetur nihilismus absolutus.

Conclusio. II. *Essentiae rerum non pendent neque ab omnipotentia, neque a voluntate divina.*

Prob. 1.° Si essentiae rerum a libera Dei voluntate aut ab omnipotentia divina penderent, fieri posset per Dei voluntatem quod essentiae non essent id quod sunt quoad propriam perfectionem essentialem qua constituuntur, idest posset fieri a voluntate divina quod e. g. *homo,* videlicet, *animal rationale, remanendo animal rationale, non esset animal rationale,* quod est contradictorium. Unde non haberetur amplius certitudo scientifica, quae est de rebus necessariis et immutabibus, quae aliter esse non possunt, et quae supponit contradictoria non posse de eodem verificari simul secundum idem.

Insuper, ipsa essentia mutata est essentia et non est essentia; e. g. *homo* sive *animal rationale* mutatum quoad proprium constitutivum est *animal rationale* et non est *animal rationale,* utpote non habens amplius *rationalitatem* aut *animalitatem;* et ideo esset

homo et non *homo*, *ens* et *non ens*. Atqui Deus cum sit ens a se, non potest ferri in non ens, ut docet ipse Cartesius, idest non potest producere non ens, nam producere non ens est deficere in actione a productione, quod Deo convenire non potest.

Speciale argumentum circa omnipotentiam divinam: Si essentiae rerum dependerent ab omnipotentia divina, haec non supponeret eas esse possibiles, sed ipsae ideo essent possibiles, quia Deus eas posset producere; non ergo Deus diceretur omnipotens quia posset omnia quae sunt possibilia, sed diceretur omnipotens quia posset omnia quae posset, quod ridiculum est, cum quaelibet potentia etiam creaturae possit omnia quae potest.

Conclusio. III. — *Essentiae rerum 1.° proxime et formaliter dependent ab intellectu divino, sed 2.° remote et mediate ab essentia divina.*

Prob. 1.ª *pars.* Nam essentiae rerum, ut supra obstensum est, a Deo dependent. Ergo aut a voluntate, aut ab omnipotentia, aut ab intellectu divino. Atqui neque ab omnipotentia, neque a voluntate, ut obstensum est. Ergo ab intellectu divino. — *Confirmatur.* Essentiae rerum, subtracta reali existentia secundum quam a voluntate divina dependent, non habent nisi esse ideale. Atqui quod habet exclusive esse ideale ab intellectu dependet, cum non habeat esse nisi in intellectu et ab intellectu. Ergo essentiae rerum formaliter pendent ab intellectu divino.

2.° Essentiae rerum sunt objectivae similitudines, et participabilitates, ut ita dicam, essentiae divinae. Atqui similitudo participabilis non potest intelligi nisi prout dicit ordinem essentialem dependentiae ab exemplari formali et proximo, a quo possit participari, vel sub quo possit exemplari. Cum igitur exemplar proximum et formale rerum creatarum sint ideae

divinae, seu sit essentia divina ut intellecta, sequitur quod essentiae rerum dependeant ab essentia divina ut intellecta, seu ab intellectu divino intelligente essentiam divinam, sicut a principio proximo.

3.° Si essentiae rerum formaliter proxime ab intellectu divino concipiente non dependerent, sed dependerent a sola essentia divina antequam conciperetur (ut ita dicam) intellecta ab intellectu divino, essentiae rerum jam conciperentur verae et ut realiter distinctae in ipsa essentia divina independenter ab intellectione intellectus divini. Atqui hoc simplicitati divinae essentiae repugnat; nam secus in ipsa conciperetur vera distinctio ante operationem cujuslibet intellectus. (Cfr. S. Thom: 1ª P. q. XV a. 2). Ergo essentiae rerum ab intellectu divino dependent formaliter et vere sicut a principio proximo.

4.° Essentia divina non est vere et formaliter imitabilis a tali creatura, nisi ut idea, seu nisi ut intellecta ab intellectu divino. Sed essentiae rerum dependent ab essentia divina ut imitabilis est. Ergo essentiae rerum dependent ab essentia divina ut idea est, seu ut est intellecta ab intellectu divino. *Prob. major:* Quia essentia divina ut imitabilis habet rationem exemplaris; exemplar autem habet rationem ideae intellectae. Unde S. Thomas dicit (loc. cit.): « Inquantum Deus cognoscit suam essentiam ut sic imitabilem a tali creatura, cognoscit eam ut... ideam hujus creaturae. » Sed dignus est ut legatur citatus articulus S. Thomae ex quo haec argumenta efformavi.

Prob. 2.ª *pars.* — Esse cognitum supponit esse reale simpliciter loquendo et in ipso fundatur; sive ordo logicus supponit ordinem realem; essentiae autem rerum ab intellectu non habent nisi esse cognitum sive esse ideale, et proinde supponunt aliquod esse reale in quo fundamentum habent. Atqui esse reale quod

supponit intellectus divinus in cognoscendo non potest esse nisi essentia ipsa divina. Ergo essentiae rerum in essentia divina fundamentum habent, ac proinde ab ea remote et mediate pendent.

238. **Quaestio altera.** — Nunc comparanda est essentia cum existentia, in qua comparatione quaeritur, an distinguantur inter se realiter an secundum rationem tantum, idest ex modo concipiendi. Affirmat S. Thomas et Thomistae realem distinctionem intercedere inter essentiam et existentiam. Scotus autem et Suarez, quos sequuntur multi recentiores, negant, agnoscentes duntaxat distinctionem rationis.

239. **Notio existentiae.** — Licet quid intelligatur nomine *existentiae* omnibus notum sit, tamen ejus descriptio tradenda est quatenus a mente nostra ab *essentia* distincta concipitur. Ipsa propria definitione, cum sit res simplex, definiri non potest; sic autem describitur: *Id per quod respondetur quaestioni: an res sit:* vel: *Actus quo res ponitur extra statum possibilitatis: Actualitas essentiae: Ultima rei actualitas: Id quo res constituitur extra suas causas: Actualis rei praesentia in ordine physico seu reali, sistentia rei extra causam et nihilum.*

Conclusio. — *Essentia et existentia in rebus creatis realiter distinguuntur.* — Dico in rebus creatis: nam in Deo essentiam et existentiam realiter non distingui certissimum est.

Prob. 1.° Existentia quae est idem realiter ac essentia est ipse Deus, seu una tantum. Ergo in rebus creatis essentia et existentia realiter distinguuntur. Existentia quae est idem realiter ac essentia est in se et per se subsistens; existentia autem in se et per se subsistens est actualitas ultima in se et per se subsistens: atqui actualitas ultima in se et per se subsistens non potest esse nisi una; nam actualitas in se

et per se subsistens est *esse* subsistens; *esse* autem in se subsistens excludit potentialitatem, cum non importet nisi esse; *esse* autem indifferenter omnes perfectiones respicit quantum est de se; et ideo si ponatur in se et per se realiter subsistens, omnes perfectiones includit, idest plenitudinem essendi; et ideo non potest esse nisi unum, nempe Deus. Ergo existentia quae est idem realiter ac essentia est ipse Deus, seu una tantum.

Prob. 2.º conclusio. Quod non distinguitur realiter ab alio in illo realiter et essentialiter includitur; et ad essentiam ejus realiter pertinet. Atqui quod ad essentiam alicujus rei pertinet, ut identicum cum illa, potest ingredi definitionem ipsius. Ergo si existentia non distinguitur realiter ab essentia, potest ingredi definitionem essentiae; sic ergo cum definitur essentia aliqua, poterit semper afferri in medium existentia, ut aliquid ipsi essentiae intrinsecum. Imo in qualibet definitione essentiae existentia saltem implicite continebitur, secus definitio non totaliter essentiam continebit: hoc autem absurdum est. Ergo in rebus creatis essentia et existentia realiter non sunt idem.

Caput VII.

De Unitate

240. **Ratio capitis et divisio eorum quae agenda sunt.** — Considerato ente in seipso, de proprietatibus entis remanet dicendum. Tres autem recensentur entis proprietates; videlicet: *unitas*, *veritas*, *bonitas; et* ideo de his omnibus dicendum est per tria capita. In praesenti quidem *de unitate;* in successivis *de veritate* et *bonitate.* Sed quia *unitati* opponitur *distinctio*

et *multitudo*, *veritati* autem *falsitas* et *bonitati malitia*, ideo agendo de *unitate*, etiam de *distinctione* et *multitudine* in eodem capite agemus, agendo de *veritate* agemus simul de *falsitate*, et agendo de *bonitate* etiam de *malo* dicemus.

241. **Unitatis notio ejusque praecipua divisio.** — Unum dicimus quod in se indistinctum seu indivisum est: unde *unitas* importat privationem seu negationem divisionis; sed quia divisio importat potentialitatem, et ideo imperfectionem, ideo *unitas* importat privationem seu negationem imperfectionis; consequenter importat aliquid positivum, non negativum, licet explicetur per terminos negativos (cf. n. 24). Haec est unitas transcendentalis quae afficit et consequitur ens transcendentale absolute consideratum. Sed praeter hanc unitatem distinguitur unitas numerica quae ad genus quantitatis pertinet, imo ipsa est quantitas proprie loquendo; nam unum unitate numerica proprie et per se dicitur res *quanta* aut pars ejus (e. g. cubitum), et ideo unitas numerica, licet dicat indivisionem, tamen importat intrinsece divisibilitatem, quam non importat per se loquendo unitas transcendentalis.

Conclusio. — *Unitas transcendentalis est realiter idem ac entitas rei; ab entitate tamen distinguitur secundum rationem.* — Quod distinguatur ratione patet, nam entitas praecise sumpta non dicit formaliter et explicite negationem divisionis quae formaliter importatur in unitate, ut unitas est. — Itaque *probatur* 1.ª *pars conclusionis.* Unitas transcendentalis, ut dictum est supra, non aliud significat quam rei indivisionem. Atqui indivisio non est aliqua realitas distincta a re quae dicitur indivisa. Ergo unitas transcendentalis non distinguitur realiter ab entitate rei, seu a re. — *Confirmatur.* Illud ipsum quod dicitur *ens* est etiam unum, idest indivisum. — *Confirmatur.* 2.º quia omne ens aut est

simplex, aut est compositum; si est simplex, non solum vi suae naturae est indivisum et ideo unum, sed etiam indivisibibile; si autem est compositum, tamdiu est illud ens quod est, quamdiu est compositum, idest quamdiu est indivisum et consequenter unum. Unde esse rei seu natura rei in indivisione consistit. Hinc illud axioma in Scholis: *Unum et ens convertuntur.*

242. **Species diversae unitatis.** — Unitas, quae competit rei simplici omnino, dicitur unitas indivisibilitatis: unitas quae competit rei compositae dicitur unitas *compositionis,* et etiam perfectionis. Unitas *compositionis* dicitur *naturalis,* si consistit ex partibus natura sua ordinatis ad talem unitatem constituendam, ut sunt anima et corpus in homine; dicitur unitas *artificialis,* si constet ex partibus arte ordinatis, ut domus; dicitur unitas *aggregationis,* si resultet ex partibus sola relatione contiguitatis unitis, ut lapidum acervus.

243. **Unitas per se et unitas per accidens, unitas numerica, specifica, generica.** — *Unitas* per se ea dicitur qua constituitur unum esse simpliciter sive res, quae habet esse, sit simplex, sive sit composita, ut homo; *unitas* vero artificialis vel aggregationis, vel alterius cujuscunque rationis ex qua rei essentia non exurgit, dicitur *per accidens,* ut *unitas* ex *homine* et *colore. Unitas* quae dicit indivisionem in plura individua e. g. unitas *Petri* dicitur unitas *numerica;* quae dicit indivisionem *in plures species,* ut *homo,* dicitur unitas *specifica;* quae dicit indivisionem *in plura genera,* ut *animal,* dicitur *generica.*

244. **De identitate.** — Identica ea dicuntur, quae licet apprehendantur distinctis conceptibus, tamen non sunt distincta; unde identica conveniunt in esse, et ideo identitas dici apte potest: *convenientia rei cum*

seipsa, e. g. *Tullius idem est ac Cicero, idem est sibi ipsi; homo est idem ac animal rationale.* Est autem vel *numerica*, vel *specifica*, vel *generica*, ut de unitate dictum est. Insuper est vel *realis*, vel *rationis* seu *formalis*, secundum quod aut res est identica in re, quamvis sub diversis conceptibus intelligatur, ut *animalitas* et *rationalitas* in homine, vel secundum quod etiam ratione ipsa idem est, ut *homo* et *animal rationale.*

245. **De distinctione.** — *Distincta* dicuntur quae non habent idem esse seu quorum unum non est aliud ideo *distinctio* dici potest: *Carentia identitatis inter plura:* nam distinctio identitati opponitur.

246. **Distinctio realis et rationis.** — Distinctio *realis* dici potest: *carentia identitatis inter plura independenter a mentis consideratione:* e. g. lapis, arbor distinguuntur realiter, item anima et corpus etc. Distinctio *rationis*, quae etiam *logica* dicitur, est: *carentia identitatis rebus conveniens per solam mentis considerationem et ab ipsa mentis consideratione pendens.* Ita in homine *animalitas* et *rationalitas* non sunt duae res distinctae; et tamen mens nostra ut duas res concipit. Haec est potius distinctio conceptuum quam distinctio rerum.

247. **Distinctio realis entitativa, modalis et virtualis.** — Distinctio *realis* alia est *realis major* seu *entitativa* seu *realis realis*, alia *modalis*, alia *virtualis*. *Realis major* est distinctio rei a re, sive hujumodi res sint substantiae, sive accidentia, sive substantiae et accidentia; e. g. *anima* a *corpore*, *Petrus* a *Francisco*, *sapor pomi* ab ejus *colore*, distinguuntur distinctione reali *entitativa*. *Modalis* est distinctio lineae a sua curvitate, hominis a sessione, deambulatione. *Virtualis* distinctio est fundamentum realis distinctionis, et propterea quamvis ipsa proprie non sit realis distinctio ta-

men dicitur quandoque distinctio realis: e. g. *anima humana*, licet entitative sit una, est tamen virtualiter multiplex idest non solum est *intellectiva*, sed etiam *sensitiva* et *vegetativa*, et ideo ipsa in homine praestat plures effectus, *sensationis, vegetationis* etc. Unde distinctio *virtualis* potius quam distinctio, est fundamentum *realis distinctionis* eorum quae res aliqua praestare potest; et est fundamentum distinguendi per rationem diversas formalitates quae realiter sunt unum; ut e. g. in homine *rationalitas et animalitas*, a quibus est sensatio et ratiocinium.

248. **Distinctio rationis ratiocinatae et ratiocinantis.** — Distintio quae fit a mente in aliquo objecto, in quo proximum fundamentum talis distinctionis non reperitur, dicitur distinctio *rationis ratiocinantis;* ut si distinguamus rationem *subjecti* vel rationem *praedicati* in aliqua re; semper tamen oportet ut in tali subjecto sit fundamentum aliquod remotum, secus vana omnino et nulla esset distinctio. Cum vero mens distinguit in una et eadem re, ob fundamentum proximum in ipsa existens, plures formalitates, quae tamen in se non distinguuntur habetur distinctio rationis ratiocinatae. Hujusmodi est distinctio formalitatum in anima, quae innititur distinctioni virtuali.

249. **Distinctio rationis ratiocinatae major et minor.** — Distinctio rationis ratiocinatae alia est *major*, alia *minor*. Distinctio *major* est distinctio formalitatum, quarum una non includit aliam; sicut e. g. animalitas et rationalitas, et generatim ratio generica rationem specificam non includit, et ideo, licet in eodem subjecto, in quo forte reperiuntur, sint realiter idem et inseparabiles, tamen possunt in diversis subjectis esse separata et distincta, ut e. g. *animalitas* separata invenitur a *rationalitate;* et generatim ratio *generica* a ratione *specifica*. Haec distinctio dicitur

etiam *metaphysica*. Distinctio *minor* est distinctio formalitatum quarum una implicite continetur in alia, sicut una proprietas entis aliam continet; e. g. *entitas* continet implicite *bonitatem* et *veritatem*, et vicissim, neque possunt ab invicem separari, quia ubi est una et alia est; item unum attributum in Deo aliud continet, e. g. *justitia* implicite continet alia attributa.

250. **De Multitudine.** — Identitati opponitur distinctio et unitati opponitur *multitudo;* nam multitudo importat divisionem, unitas autem indivisionem. Sed quia quodlibet indivisum est unum, ideo multitudo definiri vel describi potest: *id quod est ex unis, quorum unum non est alterum.*

251. **Discrimen inter multitudinem et numerum.** — Quamvis quilibet numerus apte multitudo dici possit, non tamen proprie loquendo quaelibet multitudo dici potest numerus: etenim multitudo generice sumpta importat divisionem et pluralitatem entitatis, sive substantialis, sive accidentalis; unde etiam in spiritualibus datur multitudo: e contra numerus resultat ex divisione quantitatis, vel importat divisionem quantitatis continuae, quae non potest resolvi in partes inextensas et simplices, ut suo loco probabitur, et ideo unitates, ex quibus constat numerus, non possunt esse simplices omnino. Unde proprie loquendo numerus rebus spiritualibus non convenit, quamvis eis conveniat multitudo, sed rebus extensione praeditis tantum. — Patet autem multitudinem opponi unitati ut unitas est, et propterea opponitur unitati, *quae est principium numeri* et unitati *transcendentali;* diversimode tamen: unitati, *quae est principium numeri* opponitur sicut mensuratum suae mensurae, unitati *transcendentali* sicut divisum indiviso. Sed quia multitudo numerica importat pluralitatem, quae est per divisionem materiae, dici potest quod op-

ponitur etiam unitati numericae non solum ut mensuratum suae mensurae, sed etiam ut divisum indiviso.

252. **Corollaria.** — I. Quia unitas multiplex est et *numerica* et *specifica* etc. ita etiam multitudo quae unitati opponitur. Proinde aliquid potest esse *unum* et *multiplex;* e. g. unum *genere,* et multiplex *specie,* unum *specie* et multiplex *numero;* quod tamen dicitur simpliciter *multiplex* vel simpliciter *multa*, et secundum quid *unum.*

II. — Omnis multitudo unitatem supponit et in unitate fundatur. Nam multitudo constat ex unis, ut dictum est, idest ex unitate repetita. Insuper multitudo importat divisionem, divisio autem præsupponit dividendum indivisum: quod quidem aut est genus, aut species, aut subjectum, aut principium.

Conclusio. — *Multitudinem esse actu infinitam omnino repugnat.*

Prob. Multitudo sive numerus si ponatur existens oportet ut sit in aliqua specie determinatus, nihil enim potest actu esse nisi determinatum, cum indeterminatum ut tale repugnet existere, e. g. si motus ponatur existens oportet ut respiciat aliquem terminum determinatum, item si animal existat oportet ut sit vel rationale, vel irrationale. Atqui repugnat omnino multitudinem, sive numerum determinatum in aliquo specie esse infinitum. Ergo omnino repugnat multitudinem esse actu infinitam.

Prob. minor: 1.° quia quilibet numerus et quaelibet multitudo est mensurata ab unitate, esse autem mensuratum infinito repugnat 2.° quia quilibet numerus potest augeri per additionem unitatis, infinito autem repugnat additio, cum non habeat terminum cui aliquid addi possit 3.° quia quilibet numerus et multitudo aut est par aut impar, quod etiam repugnare infinito est manifestum.

253. **Solvuntur difficultates.** — *Obj.* I. Non est impossibile id quod est in potentia reduci in actum. Atqui multitudo in potentia est infinita. Ergo non est impossibilis multitudo actu infinita.

Resp. Distinguo maj.: Non est impossibile reduci ad actum *secundum modum sui esse, conc. aliter nego.* Et *concessa minori, nego conseq.* Multitudo non potest esse in actu nisi in aliqua determinata specie, non enim potest existere genus nisi in specie, nulla autem species multitudinis potest esse infinita; sed qualibet specie data, potest major haberi in infinitum. Unde multitudo non potest esse tota simul sicut nec tempus, licet possit augeri in infinitum.

Obj. 2.ª Cujuslibet speciei possibile est esse aliquod individuum in actu. Atqui species figurarum sunt infinitae. Ergo possibile est esse figuras actu infinitas.

Resp. Dist. maj.: Successive *conc.* simul *nego.* « Species figurarum habent infinitatem ex infinitate numeri. Sunt enim species figurarum ut trilaterum, quadrilaterum, et sic inde. Unde sicut multitudo infinita numerabilis non reducitur in actum quod sit tota simul, ita nec multitudo figurarum ». P. I q. VII a 4. ad 2.^{um}

Caput VIII.

De veritate

354. **Veritas ontologica seu metaphysica.** — Intellectus dicitur verus vel falsus ex hoc quod conformis est ipsis rebus de quibus judicat, vel difformis ab eis. Conformitas autem quae est in intellectu ad rem, est *veritas logica* (n. 103). Et non solum intellectus dicitur verus, sed etiam *res* dicuntur *verae* et *falsae:* e. g. dicitur: *vera* sapientia *falsus* nummus

ST. ALBERT'S COLLEGE LIBRARY

etc. et ideo veritas est etiam in rebus. Igitur veritas quae est in rebus ut distinguatur a veritate, quae est in intellectu dicitur veritas *metaphysica ;* dici etiam potest *transcendentalis, ontologica, objectiva.*

Conclusio I. — *Veritas ontologica realiter est entitas rei quae dicitur vera, et entitas rei est ipsa veritas ontologica.*

Prob. 1.ª *pars.* Veritas importat adaequationem, et quidem veritas logica adaequationem intellectus cognoscentis ad rem cognitam, unde in intellectu est veritas, cum ipsi intellectui cognoscenti objectum correspondet; veritas autem ontologica e contra importat adaequationem seu ordinem rei ad intellectum, sive *actu,* si intellectus *actu* rem cognoscat, sive *potentia,* si intellectus rem possit cognoscere, et non cognoscat de facto, quae adaequatio sive ordo rei ad intellectum est rei intelligibilitas. Atqui omne ens per hoc quod est, idest vi suae entitatis, importat intelligibilitatem seu adaequationem sive ordinem ad intellectum, saltem in potentia. Ergo omne ens, vi suae entitatis, est verum.

Prob. 2.ª *pars: omne verum ontologicum est ens,* nam verum ontologicum importat adaequationem sive ordinem ad intellectum. Atqui adaequatio rei, sive ordo rei ad intellectum, non potest esse nisi in ente. Ergo omne verum ontologicum est ens. Inde illud tritum axioma: *Verum et ens convertuntur.*

Conclusio II. — *Veritas ontologica rerum essentialiter pendet ab intellectu divino.*

Prob. Veritas ontologica rerum est conformitas seu adaequatio ipsarum ad intellectum divinum seu ad ideas intellectus divini sicut ad propria exemplaria sub quibus res totaliter exemplatae sunt. Atqui conformitas et adaequatio rei exemplatae omnino et essentialiter dependet a suo exemplari. Ergo veritas

ontologica rerum essentialiter dependet ab intellectu divino. — *Confirmatur:* Quamvis praeter ideas divinas sint alia exemplaria ab eis distincta, sicut ideae artificis humani, tamen non sunt prima exemplaria, sed derivata totaliter, etiam ut exemplaria sunt, ab ideis divinis. Ergo non solum conformitas rerum quae immediate a Deo producuntur et sunt exemplatae sub ideis divinis immediate, sed etiam conformitas rerum ad alia exemplaria ab ideis divinis distincta essentialiter dependet ab ideis et ab intellectu divino, et ideo etiam veritas ontologica ipsarum.

Conclusio III. — *Veritas ontologica rerum dicit ordinem ad intellectum creatum* 2.° *sed ab intellectu creato non pendet* 3.° *imo intellectus creatus dependet a veritate ontologica rerum.*

Prob. 1.ª *pars:* Veritas idem est ac conformitas seu intelligibilitas. Atqui in rebus habetur conformitas vel in actu vel in potentia, et ideo habetur intelligibilitas in ordine ad intellectum creatum, nam res intelliguntur vel saltem possunt intelligi ab intellectu creato. Ergo veritas rerum dicitur etiam in ordine ad intellectum creatum.

Prob. 2.ª *pars:* Veritas ab illo intellectu essentialiter non pendet sine quo ipsa potest esse. Atqui veritas ontologica rerum esse absolute potest etiamsi non intelligatur ab intellectu creato, imo etiamsi intellectus creatus non existat (n. 180); nam in hac hypothesi res semper haberent conformitatem ad intellectum divinum. Ergo veritas ontologica rerum non pendet ab intellectu creato.

Prob. 2.ª *pars:* Intellectus creatus non dicitur verus nisi conformetur rebus, quas non causat, sed quas praesupponit, et quidem quatenus habent conformitatem ad intellectum divinum. Ergo a veritate ontologica rerum mensuratur et dependet (n. 180).

255. **Corollaria.** — I. Veritas prius est in intellectu quam in rebus. Nam ratio veritatis dicit rationem conformitatis; in rebus autem nulla est conformitas ad intellectum, nisi in eo praesupponatur cognitio quae est conformitas; et consequenter veritas, est prius in intellectu absolute loquendo; et vi hujus est conformitas in re ad intellectum. Unde conformitas, sive veritas, quae est in rebus, a conformitate sive a veritate, quae est in intellectu, derivatur, et quidem a conformitate quae est in intellectu divino.

II. Res dicuntur verae veritate derivata et participata a veritate quae est in intellectu divino, et quae est prima veritas. Lapis, e. g. dicitur verus lapis quia conformatur veritati lapidis in mente divina existenti seu ideae quae est exemplar lapidis. Nulla ergo esset veritas, si non esset intellectus divinus.

256. **Objectiones contra 1.um conclusionem.** — *Obj.* 1.ª — Verum est proprie in intellectu. Atqui ens est proprie in rebus. Ergo verum et ens non sunt realiter idem.

Resp. Dist. maj. Verum logicum, *conc.* verum ontologicum, *subdist:* est proprie et exclusive in intellectu, *nego;* est in intellectu et in rebus *conc. Et transmissa minori, nego conseq.* Conclusio nostra est de vero ontologico, quod est ipsum ens dicens ordinem seu conformitatem ad intellectum divinum.

Obj. 2.ª — Id quod se extendit ad ens et non ens non convertitur cum ente. Atqui verum se extendit ad ens et non ens. Ergo verum et ens non convertuntur. *Prob. minor:* privatio e. g. *caecitas* est vera caecitas.

Resp. Dist. min. Verum se extendit *ad non ens* ut est *non ens* in se, *nego;* ad *non ens* ut est quoddam ens rationis, *concedo:* et *nego consequentiam.* — Non

ens ut privatio, e. g. *caecitas,* non importat *esse,* neque aliquid, sed *negationem* perfectionis; et proinde non importat ordinem seu conformitatem ad intellectum per se, ordo enim nonnisi in re vere esse potest; tamen intellectus concipiendo esse caecitati oppositum e. g. *visum,* apprehendit etiam *negationem visus,* quam facit ipse: negatio autem, cum sit opus intellectus, apprehenditur ab intellectu, et sic apprehenditur *privatio* seu *negatio* prout est ens ab intellectu, seu a ratione effectum; et sic negatio, ut est ens rationis, dicitur vera.

Obj. 3.ª Verum prius est quam ens. Ergo non est idem ac ens. — *Prob. antec.* Quia ens sine ratione veri non potest intelligi.

Resp. Dist. ant. Verum *ontologice sumptum* prius est quam ens, *nego;* nam prius concipitur ens, posterius ipsum *esse* conforme intellectui; verum *logice sumptum, subdist:* in intellectu divino, *conc.;* in intellectu creato, *nego. Dist.* etiam *minorem:* ens non potest intelligi sine ratione veri *ontologice sumpti, nego:* potest enim intelligi ens quin intelligatur ejus conformitas ad intellectum: *logice sumpti, transeat.* — Ens potest intelligi quin intelligatur ejus intelligibilitas idest ejus conformitas ad intellectum, potest etiam intelligi quin intelligatur conformitas, quae est in intellectu ad ens; non tamen potest intelligi nisi conformitas habeatur ad ipsum in intellectu, qui illud ens intelligit; quae conformitas est veritas logica.

257. **Observatio.** — Adverte veritatem de qua locuti sumus in conclusionibus esse veritatem *formalem:* ad cujus majorem intelligentiam observandum est veritatem tripliciter sumi, idest 1.º *fundamentaliter,* et est ipsa entitas rei in se considerata, seu est *id quod est;* 2.º *formaliter* secundum quod veritas est distincta ratione a rei entitate, idest est ipsa entitas ut dicens *ordinem* ad *intellectum.* 3.º *effective* seu *logice,*

prout scilicet est in intellectu cognoscente, et est ipsa conformitas seu adaequatio intellectus ad rem (n. 104).

258. **De falsitate.** — Falsitas veritati opponitur; et ideo definitionem oppositam suscipit et definitur: *Difformitas sive inaequalitas rei et intellectus.*

259. **Corollaria.** — I. Falsitas proprie non est nisi in intellectu et quidem per accidens, quia proprie difformitas est in intellectu ad rem, cum intellectus apprehendit, idest judicat *esse id quod non est,* e. g. esse aurum quod non est aurum, aut apprehendit idest judicat *non esse id quod est*, ut cum judicat Petrum *non esse* virtuosum, et Petrus est virtuosus. — *Est per accidens*, quia per accidens omnino est quod intellectus apprehendat sive judicet *esse id quod non est, aut non esse id quod est;* nam per se ordinatur ad apprehendendum *id quod est.*

II. Falsitas non est in rebus formaliter, nisi quatenus res per sua exteriora falsitatis causam et occasionem intellectui praebent; nam falsitas formaliter sumpta opponitur veritati formaliter sumptae, veritas autem formaliter sumpta est ipsa rei intelligibilitas: et ideo falsitas formaliter sumpta si daretur esset rei inintelligibilitas. Atqui nulla res est inintelligibilis, licet per accidens quandoque non intelligatur; nam quaelibet res potest intelligi. Ergo falsitas formaliter sumpta non est in rebus. Unde res dicuntur falsae ex eo quod praebent intellectui ansam erroris seu falsitatis, quatenus scilicet exteriora alicujus rei, per quae in cognitionem ipsius rei pervenimus, sunt similia exterioribus alterius rei tali similitudine, ut nata sint ingerere opinionem falsam ut in pluribus; e. g. *color* alicujus metalli talem potest habere similitudinem colori auri, ut fere omnes homines, aut majorem partem hominum possit in errorem inducere; et tale metallum dicitur falsum aurum; sed

quia hoc est per accidens, ideo etiam res dicuntur falsae per accidens et secundum quid, idest in ordine ad intellectum.

Conclusio. — *Nulla res dici falsa potest respectu intellectus divini.* — *Prob.* Nulla res proprie loquendo dicitur falsa nisi ex hoc quod ejus exteriora propter similitudinem ad exteriora alterius rei possunt esse occasio erroris. Atqui nulla res respectu intellectus divini potest esse occasio errandi. Ergo nulla res respectu intellectus divini dici potest falsa.

Confirmatur. Quaelibet res a conceptione intellectus divini procedit et essentialiter dependet, sicut artefactum a conceptione artificis, qui in suo opere conficiendo nunquam deficit. Ergo quaelibet res semper et necessario et plene intelligitur ab intellectu divino, et ideo nunquam ab intellectu divino est *difformis,* idest nunquam falsa respectu intellectus divini.

260. **Observatio.** — Adverte tamen res quandoque dici falsas respectu intellectus divini improprie, non propter difformitatem ad ipsum in intelligendo, sed propter difformitatem ad ipsum in regulando, quia scilicet ei non conformantur tanquam regulae, et sic actiones hominum peccaminosae, licet perfectissime ab intellectu divino cognitae, non sunt conformes ipsimet intellectui divino, ut *regulae.* Unde in sacris litteris quandoque peccata *mendacia* et *falsitates* dicuntur.

Caput IX.

De Bono

261. **Quid sit bonum declaratur.** — Illud quod unumquodque appetit dicitur bonum; unde scholastici dixerunt *bonum* esse *quod omnia appetunt*. Quod quidem scholasticorum principium non ita est intelligendum quasi unumquodque bonum ab omnibus appetatur, sed ita ut quidquid appetitur habeat aliqualiter rationem boni. Igitur bonum est quod est appetibile, seu appetitui aliquo modo conveniens. Appetitui autem non est conveniens nisi quod appetentem aliquo modo perficit. Unde ratio boni aliquomodo perfectionem importat, formaliter et entitative quidem in objecto, quod bonum dicitur, causaliter autem in appetente.

262. **Corollarium.** — Ergo proprie bonum idem est ac perfectum. Perfectum autem est fundamentum appetibilitatis; nam appetibilitas est ordo, seu relatio rei aliquo modo perfectae ad appetitum: unde perfectum, et consequenter bonum, dici potest *appetibile fundamentaliter;* hoc enim significat fundamentum appetibilitatis, quae consequenter est potius proprietas consequens bonitatem quam ipsa bonitas. Ex his diversae conclusiones inferuntur.

Conclusio. I. — *Bonum et ens convertuntur, idest omne bonum est ens, et omne ens est bonum.*

Declaratur: Bonum idem est ac id quod aliquo modo perfectum est. Atqui id quod aliquo modo perfectum est idem est realiter ac ens, nam quidquid aliquo modo est perfectum est in actu, cum potentia dicat imperfectionem, quod autem est actu, habet esse in actu, et ideo est ens. Ergo omne bonum est ens. Insuper ens

proprie est id quod habet esse et ideo quod est in actu. Atqui quidquid est in actu aliquo modo est perfectum, et ideo bonum; nam unumquodque est perfectum inquantum est actu. Ergo omne ens est bonum: et ideo bonum et ens convertuntur. Distinguuntur tamen ratione, quia bonum importat quamdam formalitatem, quam non importat ens, quae est relatio ad appetitum.

Conclusio. II. — *Ex hoc quod aliquid dicitur simpliciter ens,* 1.° *non sequitur posse dici bonum simpliciter,* 2.° *sequitur tamen posse dici bonum secundum quid.*

Declaratur 1.ª *pars.* Ex hoc quod aliquid est ens, non sequitur ipsum esse *simpliciter perfectum.* Atqui bonum formaliter idem est ac perfectum. Ergo nec sequitur ipsum esse simpliciter bonum.

Declaratur 2.ª *pars.* Ex hoc quod aliquid dicitur *simpliciter ens,* sequitur ipsum esse aliquo modo in actu, et ideo aliquo modo perfectum; ergo etiam aliquo modo dici potest bonum, idest bonum *secundum quid,* idest eo modo quo est ens in actu, nempe *inquantum est ens.*

Confirmatur. Ens dicitur *simpliciter ens* per illud quo primo discernitur ab eo quod est in potentia. Atqui illud per quod primo ens discernitur ab eo quod est in potentia, est esse substantiale ipsius; et per quod non dicitur simpliciter bonum, sed per accidentia superaddita, per quae fit perfectum simpliciter, et fit ens secundum quid, idest fit *ens tale,* sicut per sapientiam *homo* fit *sapiens.* Ergo ex hoc quod aliquid dicitur *ens simpliciter,* non dicitur *bonum simpliciter,* sed potius per hoc quod aliquid dicitur *ens secundum quid,* idest per accidentia superaddita, dicitur *bonum simpliciter.*

Conclusio. III. — *Bonum proprie dicitur de solis rebus existentibus.*

Prob. Bonum idem est ac aliquo modo perfectum. Atqui nihil dici potest perfectum, nisi habeat existentiam; nam quae existentia carent sunt in potentia, quae dicit essentialiter imperfectionem. Ergo bonum proprie dicitur de solis existentibus. — *Confirmatur:* Cum bonum sit appetibile, ei competit trahere voluntatem, dilectionem in ipsa excitando. — Atqui nihil potest trahere voluntatem, nisi aliquo modo existat. Ergo bonum nonnisi existentibus convenit. — Potest tamen aliquid idealiter conceptum a mente, in re non existens, ratione suae existentiae futurae trahere voluntatem; ac proinde aliquid non existens potest dici bonum, non tamen in actu, sed in potentia; habet enim rationem finis et moventis.

Conclusio. IV. — *Ratio boni consistit in modo, specie et ordine.*

Prob. Ratio bonitatis consistit in ratione perfectionis, unde unumquodque dicitur bonum in quantum est perfectum. Atqui perfectio rerum consistit in *modo*, *specie* et *ordine*. Ergo ratio boni consistit in modo, specie et ordine. *Prob. minor:* Ad hoc ut res sit perfecta requiritur forma quae est actus et perfectio, ipsa forma autem praeexigit 1.° ut principia sive materialia, sive efficientia ipsam, sint commensurata et aptata ut habeatur *determinatio* ipsius formae: in hoc autem *modus* consistit, 2.° requiritur quod per formam res constituatur in sua *specie*, 3.° ad formam consequitur inclinatio rei in finem, et in hoc consistit *ordo*.

263. **Species boni.** — Bonum dicitur *verum* et *reale* cum aliquid vere et realiter est perfectivum appetentis; dicitur *apparens* et *falsum*, si appareat esse perfectivum, sed realiter perfectivum non sit; dicitur bonum *utile* quod appetitur ut medium ad aliquem finem consequendum; dicitur *honestum*, quod est con-

sentaneum voluntati per rationem ordinatae; dicitur bonum *delectabile*, quod per hoc quod possidetur appetitum quietat.

264. **Mali notio.** — Malum opponitur bono, et ideo per oppositionem ad bonum definitur. Ergo malum est illud quod per se non est appetibile, quod appetenti non convenit, est perfectionis negatio. Sed non quaecumque negatio perfectionis dicitur malum, sed *negatio* perfectionis in subjecto talem perfectionem ex sua natura exigente; e. g. negatio visionis in animali, non in arbore, unde malum importat *privationem* perfectionis in subjecto.

265. **Malum dupliciter sumitur.** — Malum potest exprimi per terminum concretum et per terminum abstractum. Si exprimatur per terminum concretum, designat subjectum et carentiam perfectionis; ut e. g. *caecus*. Si autem exprimatur per terminum abstractum, designat *solam carentiam perfectionis, seu bonitatis*, ut *caecitas*. Prima acceptio respicit malum in subjecto; secunda respicit malum in se. Haec distinctio est sedulo consideranda.

266. **Malum physicum et malum morale.** — Malum dividitur etiam in *physicum* et *morale*. Malum *physicum* est privatio seu carentia perfectionis debitae, ut caecitas, aegritudo. Malum *morale* est privatio ordinis, quo praedita esse debet actio intellectualis naturae ad praescriptas regulas morum, seu ad legem, ut occidere innocentem, furari etc.

267. **Malum non est nisi in subjecto bono.** — Malum nonnisi in aliquo subjecto bono reperitur, nam malum, sive physice sive moraliter sumatur, est carentia debitae perfectionis in subjecto capaci: sed subjectum capax debitae perfectionis est ens, habet esse, est in actu: et ideo aliquo modo perfectum: consequenter est bonum.

268. **Quaestio.** — Nunc movetur quaestio, an sicut existit summum bonum, quod est causa omnis boni, existat etiam aliquod summum malum quod sit causa omnis mali. Manichaei posuerunt existere duo summa principia ad invicem contraria, principio carentia et fine, unum summum bonum, alterum summum malum. Contra quos sit:

Conclusio. — *Summum malum nullo modo existere potest.*

Prob. Sicut summum bonum de sui ratione excludit omne malum, ita summum malum de sui ratione, si existat, excludit omne bonum. Atqui repugnat existere aliquid quod excludat omne bonum. Ergo repugnat existere summum malum. *Prob. minor*: Quod excludit omne bonum excludit *ens* vel *esse* (n. 265 concl. I) et ideo est *non ens*. Atqui repugnat existere *non ens*. Ergo repugnat existere aliquid quod excludat omne bonum.

Confirmatur. Malum est privatio bonitatis seu perfectionis, seu entitatis, ita ut quanto majus est malum, tanto magis privat aliquod subjectum bonitate, perfectione et entitate. Ergo summum malum excludit quamlibet bonitatem, perfectionem, entitatem. Ergo est *non ens;* hoc est: *nihil*. Ergo repugnat summum malum existere.

Dices Manichaeos admisisse summum malum esse non privationem, aut negationem, sed quoddam subjectum, quod necessario influeret malum ex sua natura.

Sed contra: neque hac interpretatione admissa (quae est expresse contra auctoritatem S. Augustini, qui Manichaeorum sententiam certe agnovit, et contra auctoritatem aliorum SS. Patrum) substineri potest existere summum malum. Nam aut tale subjectum est aliquid increatum, seu improductum, aut aliquid creatum. Atqui neque aliquid increatum, neque aliquid crea-

tum esse potest. Ergo nullo modo existere potest tale subjectum. — *Prob. minor.* Non potest esse aliquid increatum; nam si est aliquid increatum, est *ens*, seu habet esse, secus esset nihil; imo habet esse per essentiam suam, seu est ens per essentiam, et consequenter est in actu et perfectum, et ideo *bonum* per essentiam suam. Ergo non potest esse ex sua natura malum, ita ut necessario malum influat in rebus. Si autem est aliquid creatum, procul dubio a summo bono creatum est, ac proinde est participatio bonitatis ipsius et in sua natura bonum; non ergo ex sua natura potest esse malum, neque ex sua natura necessario influere malum, sed bonum, nam bonum est diffusivum sui.

269. **Quaestio altera.** — Si summum malum, a quo omne malum originem ducat, non existit, undenam est malum? Malum enim existit in rebus. Pro solutione hujus quaestionis sit:

Conclusio. — *Malum 1.° non potuit habere originem nisi a bono, 2.° non quidem per se, 3.° sed per accidens.*

Prob. 1.ª *pars.* Malum non est a se, sed ab alio et in alio. Atqui praeter malum non existit nisi bonum. Ergo malum non potest esse nisi a bono.

Prob. 2.ª *pars.* Illud non producitur per se, quod per se ab agente non intenditur, vel ad quod producendum virtus agentis per se non ordinatur. Sed malum a bono per se non intenditur, neque ad producendum malum virtus agentis per se ordinatur. Ergo malum a bono non potuit per se originem habere.

Declaratur major: Agens aut operatur ex cognitione, et tunc per se non dicitur producere nisi illud quod per se intendit; unde fossor non intendens thesaurum, si thesaurum inveniat, non dicitur illum per se invenire, sed per accidens: aut agens operatur naturaliter sine cognitione, et non dicitur producere

per se, nisi illud, ad quod producendum sua virtus per se, sive naturaliter ordinatur. — *Prob. minor.* Nullum agens intendit *non ens* in sua operatione, cum agat ex appetitu, malum autem est non ens (n. 264). Insuper bonum est naturaliter ex sua virtute diffusivum sui, et ideo quaelibet virtus per se respicit bonum.

Prob. 3.ª *pars.* 1.° Malum est a bono, ut ostensum est. Sed non est a bono per se. Ergo est a bono per accidens.

2.° Malum, cum sit carentia debitae perfectionis, aut est ex deficentia virtutis, sicut cum artifex ex imperitia, aut ex impotentia non producit formam in opere, aut ex indispositione materiae, quia scilicet materia non est apta ad suscipiendam formam, quam agens intendit; sicut lignum viride non est aptum ad suscipiendam formam ignis; aut ex nimia virtute agentis excludentis unam formam et inducentis novam, sicut cum ignis excludit formam ligni inducens formam ignis. Atqui in quacumque recensita hypothesi malum producitur a bono per accidens. Ergo malum nonnisi per accidens produci potest.

Declaratur minor: Nam in prima hypothesi malum producitur ex deficientia virtutis, quatenus non inducitur debita perfectio; consequenter non per se producitur ab agente, sed per accidens; in secunda hypothesi malum sequitur ex indispositione materiae, ergo non ex virtute agentis, et ideo non per se ab agente producitur; in tertia hypothesi malum sequitur ex efficacia virtutis escludentis a subjecto veterem formam. Sed agens non intendit excludere a subjecto formam, quam habet, nisi quatenus intendit novam formam suae similem inducere, sicut ignis intendit inducere formam ignis per se, et ratione hujus formae inducendae excludit formam veterem a subjecto, e. g. formam ligni a ligno, cui est malum exclusio

talis formae; unde non per se, sed per accidens malum est ex bono vel ex agente.

Confirmatur: 1.° Produci per se non competit nisi effectui; sed malum, idest carentia debitae perfectionis in subjecto, proprie non est effectus, sed defectus. Ergo non potest produci per se, sed solum per accidens. — 2.° Nullum agens intendit non ens, per se loquendo; nam agens intendit finem qui habet rationem appetibilis, et ideo rationem boni, et ideo neque intendit malam.

Caput X.

De pulchro

270. **Difficultas materiae.** — Nullus est qui non percipiat significationem hujus vocis *pulchrum*, sed declarare philosophice quid sit pulchrum est quam difficillum.

271. **Pulchrum per alios sensus exteriores non percipitur quam per visum et auditum.** — Nonnisi objecta, quae possunt percipi per visum et auditum, pulchra dicuntur; non enim odores, sapores, dura, mollia, pulchra dicuntur; sed dicitur pulchra pictura ob varios colores et partium proportiones; item dicitur pulcher concentus etc.

272. **Proprium objectum visus aut auditus non est ratio pulchritudinis.** — Sed tamen neque objectum proprium visus neque auditus sunt ipsa ratio pulchritudinis. Nam proprium objectum visus est *color;* et auditus est *sonus:* sed neque *color* per auditum, neque *sonus* per visum percipitur: e contra pulchrum per utrumque sensum percipitur.

273. **Neque visus neque auditus per se percipiunt pulchritudinem.** — Quod per se percipitur ab

aliqua facultate, ab omnibus habentibus talem facultatem percipitur, si in facultate ipsa non sit defectus, et ipsa sit expedita ad agendum, et sit completa, et si ejus perceptio sit intuitiva. Atqui in objecto pulchro non ab omnibus habentibus facultatem visivam, aut auditivam, quamvis sine defectu, quamvis expeditam ad agendum, quamvis completam, quamvis perceptio talis facultatis sit intuitio, percipitur pulchritudo. Ergo neque visus neque auditus per se percipiunt pulchrum.

Minor. prob. 1.° ex eo quod in brutis animalibus est facultas visiva et auditiva et quandoque etiam perfectior quam in hominibus; et tamen pulchritudinem non percipiunt quamvis percipiant *colores*, quantitatem, plures partes etc. et percipiant sonum. 2.° Pueri habent facultatem visivam et auditivam, et quidem perfectiorem quam senes, et tamen senes, etiam qui defectuosam habent, pulchritudinem percipiunt saepe, quam non percipiunt juvenes; aut perfectius percipiunt. 3.° Animus disciplinatus valde perfectius pulchritudinem percipit quam rudis; disciplina autem non pertinet ad facultatem visus, neque auditus: sed ad facultatem interiorem, quae est intellectus.

274. **Corollaria.** — I. Pulchrum a solo intellectu primo et per se percipitur.

II. A sensibus autem nonnisi per accidens pulchrum percipitur, quatenus scilicet sensus apprehendunt aliquid per se in quo pulchritudo reperitur, quae ab intellectu percipitur (n. 156-157).

III. Pulchritudinis ratio non est ipsa ratio utilitatis aut delectabilitatis; nam objectum utile aut delectabile etiam per alios sensus percipitur, non solum per visum et per auditum.

275. **Requisita ad rationem pulchritudinis habendam.** — Pulchritudo nonnisi ex effectu ejus de-

claratur, nam pulchra dicuntur quae secundum apprehensionem placent. Sed non placent ea quae sunt imperfecta, manca, confusa, sine ordine, sine proportione, neque ea quae sunt foeda et indeterminata. Igitur ad pulchritudinem requiritur *perfectio, ordo, species, modus, proportio et nitor* seu *splendor*. Quae si adsint, habetur pulchritudo; non autem si desint.

276. **Corollaria.** — I. Quia illa omnia quae nuper recensita sunt, idest *ordo, perfectio* etc. possunt verificari etiam in *specie*, idest in re secundum ea quae extrinsecus patent, et in similitudine quae rei exteriora repraesentat; hinc est quod etiam *somnia, fabulosae narrationes* etc. pulchra dicuntur.

II. Pulchrum non solum dicit ordinem ad intellectum, sed etiam ad voluntatatem; nam pulchrum apprehenditur ab intellectu, et causat *complacentiam* quamdam in ipsa voluntate.

III. Hinc definiri potest quid sit pulchritudo: *Splendor formae integrae cum ordine et proportione.*

IV. Quia ordo et proportio secundum quod rebus perfectis conveniunt, in rebus spiritualibus attenditur praecipue et simpliciter respectu ultimi finis, qui Deus est, in quo consistit vera perfectio intellectualis seu spiritualis naturae, ideo vera pulchritudo spiritualis nonnisi per virtutem habetur, per quam Deum natura spiritualis consequitur.

V. Contra honestatem non pulchritudo, sed turpitudo habetur.

VI. Quia pulchritudo spiritualis attenditur in rebus per hoc quod conformantur normae seu regulae propriarum actionum, et suprema norma et regula actionum est Deus, sequitur Deum esse pulcherrimum inter omnia.

277. **Pulchrum ideale et pulchrum reale.** — Pulchrum dividitur primo in *ideale* et *reale*. Pulchrum

ideale dicitur typus quidam in mente existens et a mente conceptus, velut exemplar perfectum, quem imitari intelliguntur ea, quae fiunt in natura, aut per artem magis, vel minus ei conformitatem habentia; et est *duplex:* idest *divinum* cui conformantur naturalia, et *humanum* cui conformantur artificialia. Pulchrum *reale* est objectum reale pulchrum *ideale* imitans, ab eo retrahens splendorem, perfectionem, ordinem et proportionem. Unde eo magis aliqua res haec retrahit, quo pulchrior evadit.

278. **Pulchrum sensibile, pulchrum spirituale.** — Pulchrum aliud est *sensibile*, aliud est *spirituale;* et spirituale potest considerari *physice* et *moraliter*. Pulchrum *sensibile* dici potest: *splendor formae integrae cum ordine et proportione partium in rebus sensibilibus.* Et *splendor formae* etc. *in rebus spiritualibus* constituit *pulchrum spirituale*, quod dici potest *physicum* si ipsae res spirituales in proprio constitutivo et in his quae eis concipiuntur ut superaddita tanquam ejus perfectiones considerentur; si autem considerentur moraliter, idest secundum quod per suas operationes conformantur regulae et mensurae, a qua diriguntur in finem, habetur pulchrum *morale,* quod dici potest *splendor honestatis.*

Caput XI.

De actu et potentia

279. **Ratio capitis.** — Hucusque de ente et de ejus proprietatibus egimus: dicendum ergo remanet de his in quae ens divitur; prima autem divisio entis est in *actum* et *potentiam,* nam actus et potentia dividunt ens et quodlibet genus entis, et ideo in hoc capite de actu et de potentia agendum est.

280. **Notio actus.** — *Actus,* utpote simplicissimus, propria definitione definiri non potest, potest tamen explicari quid sit. *Actus* generatim sumptus *perfectio quaedam est;* et ideo entitatem importat. Variae species actus a scholasticis recensentur; nos praecipuas cum Goudin referimus.

281. **Actus purus et non purus.** — Actus *purus* dicitur qui est omnino sine potentia, vel qui non admiscetur potentiae. Actum autem admisceri potentiae dupliciter contingere potest: 1.° quia est actus alicujus potentiae ut anima corporis; 2.° quia ipse actus ad alium actum ordinatur, e. g. intellectus hominis est actus ordinatus ad intelligendum, neque est ipsum suum intelligere; sicut quaelibet creatura habet *esse*, sed non est *esse* quod habet, seu, ut ajunt scholastici, non est *suum esse*. Actus igitur *non purus* dicitur, qui est *admixtus potentiae*, seu qui est vel actus alicujus potentiae, vel est in potentia ad ulteriorem actum, a quo perfici intelligitur.

282. **Actus formalis et actus essendi.** — Actus non purus dividitur in actum *formalem*, et actum *essendi*, seu in actum *essentiae* et actum *existentiae*. *Actus formalis* est quo essentia determinatur ad certam speciem rei, unde idem est ac forma: e. g. *anima* in vivente est actus formalis. *Actus essendi* est ipsum *esse*, seu *existentia*.

283. **Actus primus et actus secundus.** – Actus qui alium actum in subjecto non supponit dicitur *actus primus,* sicut e. g. *forma substantialis*, et in specie *anima* in vivente. Actus qui alium actum supponit dicitur *actus secundus*, sicut e. g. *operatio*, quae supponit existentiam subjecti, et *existentia* vel *esse* in creaturis est actus secundus respectu essentiae, vel formae substantialis.

284. **Actus subsistens, actus non subsistens.** — *Actus* qui solus existere potest, ut angelus, anima rationalis, dicitur *subsistens*. Qui tamen est vel *perfecte subsistens*, si nullum ordinem ad materiam habeat ut angelus: *non perfecte subsistens* si dicat ordinem ad materiam, sicut anima rationalis. Actus vero qui solus esse nequit dicitur *non subsistens;* e. g. *anima bruti. Actus non subsistens* subdividitur in *substantialem,* et est qui dat esse simpliciter potentiae suae, idest subjecto substantiali, et *accidentalem;* et est qui supponit esse in sua potentia, seu supponit esse simpliciter in suo subjecto; sicut *albedo* supponit *esse parietis* in pariete.

285. — **Triplex actus seu perfectio in ente.** — Perfectio seu actus in aliqua re, vel in aliquo subjecto triplex consideratur: 1.° *Perfectio,* qua subjectum constituitur in sua determinata specie, quin consideretur ejus realis existentia; e. g. potest considerari corpus vivum, quin consideretur existens; constituitur autem corpus vivum per animam, quae proinde est actus ejus. 2.° *Perfectio,* qua subjectum in sua specie jam constitutum realiter existit, potest enim considerari ipsum subjectum actualiter existere. 3.° *Perfectio* quae superadditur subjecto existenti, et qua subjectum perficitur, ut virtus aut doctrina in homine. Primus actus dicitur *essentialis,* secundus dicitur *existentia* vel *esse,* tertius dicitur *accidens* (n. 8).

286. **Quid sit potentia explicatur.** — Id quod ordinatur ad actum potentia dicitur. Ad actum autem aliquid dupliciter ordinari intelligitur: *active* producendo ipsum, *passive* illud recipiendo. Unde potentia dici potest *aptitudo aliquid faciendi vel recipiendi.*

287. **Potentia activa et potentia passiva.** — Potentia activa potius est actus quam potentia me-

taphysice loquendo, dici autem potest *aptitudo aliquid faciendi*. Potentia vero passiva est *aptitudo ad recipiendum actum*, e. g. in tela est aptitudo ad recipiendam figuram. Unde esse in *potentia* est habere aptitudinem ad actum.

288. **Potentia subjectiva et potentia objectiva.** Potentia passiva alia est *subjectiva*, et est *aptitudo in subjecto ad actum suscipiendum;* potentia vera *objectiva*, quae etiam *logica* et *ontologica* dicitur, est *mera possibilitas* actus, seu pura non repugnantia vel idealis aptitudo ad existendum fundata in non repugnantia terminorum, e. g. *mons* aut *aedificium aureum* vel *alius mundus* a *praesenti distinctus* nullam repugnantiam involvunt. Haec dicitur etiam possibilitas intrinseca rerum, et ex sola non repugnantia terminorum determinatur.

289. **Potentia passiva pura et non pura.** — Potentia passiva alia est *pura*, alia *non pura;* prima est quae nullum actum importat ut materia prima: secunda est quae licet aliquem actum importet, ordinatur tamen ad ulteriorem actum, sicut potentia subjecti ad accidentia.

290. **Potentia naturalis et obedientialis.** — Potentia *naturalis* ea est quae ordinatur ad *actum viribus naturae proportionatum*, ut ad calorem est potentia naturalis in aqua, vel ferro. Potentia *obedientialis* ea dicitur quae *ordinatur ad actum vires naturae excedentem et a Deo inductum*, quatenus Deus supra leges naturae operatur. Duplex enim potentia passiva in creatura distinguitur, una per respectum ad agens naturale, et dicitur potentia *naturalis*, alia per respectum ad agens primum, quatenus supra naturae leges operatur et dicitur potentia *obedientialis*, secundum quam quaelibet creatura suo Creatori obedit ad nutum; nam quanto aliqua virtus activa est

altior, tanto eamdem rem potest perducere in altiorem effectum. Aliqui potentiam obedientialem in creatura distinguunt in *activam* et *passivam*. Attamen *passiva* tantum dari videtur; et ideo:

Conclusio. — *Non potest dari potentia obedientialis* activa *sine additione novae virtutis.*

Prob. Potentia obedientialis activa aut esset ipsa virtus naturalis activa creaturae entitative accepta, aut vis superaddita virtuti naturali cujuslibet creaturae veluti participatio divinae omnipotentiae. Si primum, sequeretur ipsam virtutem naturalem esse naturalem et supernaturalem simul; naturalem, ut supponitur; supernaturalem, quia esset de se ordinata ad actum excedentem vires naturae; si secundum, sequeretur etiam simile inconveniens, nam illa vis utpote omni creaturae conveniens esset naturalis; sed insuper esset supernaturalis utpote ordinata ad effectum viribus naturae improportionatum. Ergo potentia obedientialis *activa* non datur in creatura, sed potentia obedientialis est per se et essentialiter potentia passiva.

291. **Axiomata quaedam scholastica.** — Ex tradita notione actus et potentiae quae in mutua quadam oppositione consistunt (quia *actus* dicit perfectionem, et *potentia* perfectionis carentiam) plura axiomata sequuntur.

Primum: In tantum aliquid est perfectum, in quantum est in actu, imperfectum vero in quantum est in potentia.

Secundum: Actus omnino purus est omnino perfectus, cum excludat quamlibet potentialitatem, et ideo quamlibet deficientiam et imperfectionem.

Tertium: Actus purus in aliquo ordine est omnino perfectus in illo ordine, cum in illo ordine sit omnino actus.

Quartum: In tantum aliquid agit in quantum est in actu, patitur vero in quantum est in potentia; nam agere importat actum, pati potentiam.

Quintum: Potentia, qua talis, nequit semetipsam ad actum reducere, sed ab alio principio existente in actu oportet ut reducatur, potentia enim, qua talis, est carentia actus; nemo autem dat quod non habet, et ideo non potest sibi dare actum. — Hinc sequitur ea quae sunt in potentia passiva, vel in potentia logica seu objectiva, non esse possibilia nisi per ordinem vel respectum ad aliquam primam potentiam, quae essentialiter activa est.

Sextum: Omne ens mutabile constat ex actu et potentia. Nam ens mutabile potest amittere aliquid quod habet, aut potest acquirere quod nondum habet.

Conclusio. — *Potentia et actus ad quem ipsa potentia essentialiter est ordinata, ut ad specificativum sui, sunt in eodem genere supremo.* — Idest: si unum horum est in genere substantiae, etiam aliud: item si unum est in genere accidentis, itidem et aliud; vel si unum est accidens, et aliud debet esse accidens: si unum substantia, et aliud est substantia.

Prob. conclusio. Potentia ideo concipitur, dicitur et est ordinata ad actum essentialiter tamquam ad specificativum sui, quia ipsa importat aliquid essentialiter, idest in sua essentia, incompletum, et proinde per actum ad quem essentialiter ordinatur essentialiter completur. Atqui substantia non potest compleri *essentialiter* per accidens, neque accidens potest compleri *essentialiter* per substantiam. Ergo si potentia quae essentialiter ordinatur ad actum aliquem ut ad specificativum sui, est substantia, idest si est in genere substantiae, etiam actus, ad quem essentialiter ordinatur, debet esse in genere substantiae; et si ipsa est accidens, etiam actus est accidens; et viceversa si actus

ad quem essentialiter potentia ordinatur est in genere substantiae, etiam ipsa potentia debet esse in genere substantiae; et si in genere accidentis, et actus debet esse in genere accidentis.

292. **Impossibilitas seu impotentia objectiva.** — Potentiae objectivae seu logicae opponitur impotentia *objectiva* seu *logica*, quae nihil est aliud quam repugnantia ad existendum ex repugnantia terminorum proveniens: e. g. *homo irrationalis, circulus quadratus, creatura improducta.* Haec dicitur impossibilitas *absoluta, logica, objectiva, metaphysica, ontologica.*

293. **Possibile et nihil.** — *Nihil* est negatio entis; sed ens potest esse reale, vel solum ideale; igitur *nihil* potest esse negatio absoluta tum entis *realis* tum *idealis*, et est idem ac *impossibile;* vel est solummodo negatio entis *realis*, et tunc non excludit ens ideale, neque possibile.

294. **Radix potentiae objectivae.** — Radix et fundamentum remotum primum potentiae objectivae, seu merae possibilitatis est primum ens, seu ens per essentiam, quod potest participari, idest est essentia divina prout est imitabilis; fundamentum autem proximum est intellectus divinus, seu est ipsa essentia divina prout est concepta ab intellectu divino, et ideo prout habet rationem ideae ad cujus similitudinem res fieri possunt (n. 237, concl. III). Unde potentia objectiva, ut diximus, est *idealis aptitudo ad existendum ex non repugnantia terminorum proveniens;* solummodo enim negationes seu contradictiones nequeunt esse expressiones, seu similitudines idearum.

295. **Potentia activa in Deo.** — Sed frustra essentia divina esset imitabilis secundum ea quae dicuntur esse in potentia objectiva, si in ipso Deo non esset potentia activa, vi cujus ea produci possent quae imitari possunt essentiam divinam, et ideo po-

tentia activa divina ad illa omnia se extendit; unde est infinita, omnia possibilia respiciens, et dicitur omnipotentia; imitabilitatem essentiae divinae supponit, et ideo supponit ipsa possibilia, absoluta (n. 237 concl. II).

296. **Possibile absolutum et possibile relativum.** — Hinc possibile potest considerari dupliciter: 1.° in se, 2° in ordine ad potentiam ipsi possibili extrinsecam, quae potentia, vel est ipsa potentia activa Dei, vel est participatio hujus potentiae divinae, idest potentia activa rei creatae et finitae. Si possibile consideretur *in se* dicitur *possibile absolutum* vel *ontologicum, metaphysicum*: si autem consideretur secundo modo, in ordine scilicet ad potentiam extrinsecam a qua esse habere potest, dicitur *possibile relativum*.

297. **Corollaria.** — Hinc patet quod: 1.° Possibile relativum est possibile absolutum; a nulla enim potentia activa fieri potest, quod secundum se repugnat. 2.° Possibile absolutum est possibile relativum per respectum ad potentiam Dei. 3. Sed non est possibile relativum respectu cujusque potentiae activae. 4.° Impossibile relativum respectu potentiae Dei, est impossibile absolutum. 5.° At impossibile relativum respectu alicujus potentiae, non est impossibile absolutum. 6.° Impossibile absolutum est impossibile respectu cujuslibet potentiae.

298. **Potentia realis et naturalis intrinseca ad non esse.** — Potentia ad *non esse* realis naturalis intrinseca est aptitudo seu tendentia, quam habet aliquid ad *non esse* ex principiis essentialibus ipsius, e. g. in animali est talis potentia; et est propria omnium corruptibilium. Absentia hujus potentiae est ipsa *impotentia*, seu melius *impossibilitas* naturalis ad non esse.

299. **Potentia logica, et realis extrinseca, seu possibilitas ad non esse.** — Potentia logica ad non

esse, quae etiam possibilitas logica non essendi dicitur, est mera non repugnantia ad non esse ex habitudine terminorum proveniens, ut si dicam: ens productum habet potentiam ad non esse, angelus potest non esse; nulla enim apparet repugnantia si ponatur non esse ens productum, imo aliquando non fuit: haec potentia est logica non realis in re, ut est in anima humana. Absentia hujus potentiae constituit impossibilitatem absolutam ad non esse, quae dici potest repugnantia quae rei convenit ad *non esse* ex habitudine terminorum proveniens.

300. **Observatio.** — Advertendum tamen est potentiae logicae in re ad non esse correspondere potentiam realem in causa extrinseca, vi cujus res illa potest esse privari, nam secus omnino repugnaret tam ab intrinseco quam ab extrinseco ut esse privaretur, et ideo nullam potentiam neque logicam haberet ad non esse.

Caput XII.

De ente juxta varias perfectiones aut imperfectiones quibus insigniri potest

301. **Ea quae in ente quoad suas perfectiones considerari possunt.** — Quoad varias perfectiones entis possunt praecipuae in eo considerari: 1.° *Necessitas* et *contingentia*. 2.° *Simplicitas* et *compositio*. 3.° *Finitas* et *infinitas*. 4.° *Immutabilitas* et *mutabilitas*. De quibus omnibus in praesenti capite est dicendum.

302. **Notio perfectionis in genere.** — *Perfectum*, si vim nominis spectes, idem est ac *totaliter factum*. Unde aliquid intantum est perfectum inquantum est actu. Est autem aliquid perfecte in actu cum ei nihil deest de pertinentibus sive substantialiter sive

accidentaliter ad suam naturam, et ideo perfectum definitur communiter *id cui nihil deest secundum modum suae naturae*. Nomine ergo perfectionis intelligitur *actus sive substantialis sive accidentalis*, quo natura compleri intelligitur. In aliqua natura variae perfectiones partiales considerari possunt, sicut et varii actus (n. 285), quae possunt esse aut realiter aut virtualiter distinctae; simul sumptae perfectionem totalem constituunt, quae est forma totius. — Carentia perfectionis dicitur imperfectio, et quod perfectione caret imperfectum. — Unde sicut perfectio importat actualitatem, ita imperfectio importat potentialitatem (n. 280).

303. **Perfectiones quaedam dicuntur simpliciter simplices, quaedam secundum quid.** — Primae sunt quae nonnisi perfectionem exhibent in proprio conceptu; sicut e. g. *vita*, *sapientia*, *intelligentia*, quae absolute loquendo esse possunt sine ulla imperfectione, et infinitatem habere. — *Perfectiones secundum quid* illae sunt quae in suo conceptu, praeter entitatem (ex qua parte sunt perfectiones), imperfectionem includunt; e. g. vita vegetativa, vita sensitiva, ratiocinari et generatim omnes quae materiam aut potentialitatem includunt in suo conceptu.

304. **Perfectio aliqua esse potest in aliquo formaliter, virtualiter, eminenter.** — 1.° Dicitur esse in aliquo *formaliter* cum reperitur in illo proprie secundum suam specificam rationem, sicut sapientia est *formaliter* in sapiente, sensibilitas in animali, rationalitas in homine. — 2.° Dicitur esse perfectio in aliquo *virtualiter*, cum potest a tali subjecto produci; sicut arbor *virtualiter* dicitur esse in semine, vel etiam cum a tali subjecto praestari potest quidquid praestat illa perfectio si separata inveniatur; sicut anima humana dicitur *virtualiter* sensitiva, quia ipsa, licet sit *formaliter*

intellectiva, tamen praestat in homine quidquid praestat anima sensitiva in brutis. — 3.° Dicitur esse in aliquo subjecto *eminenter* cum continetur in eo perfectiori modo quam sit in se ipsa formaliter considerata, sive contineatur *eminenter formaliter,* sicut cum subjectum perfectionem illam *formaliter* possidet, quo sensu *sensitivum* continetur in homine: sive *eminenter virtualiter,* sicut cum subjectum habet talem perfectionem non *formaliter,* sed modo superiori; ita *perfectiones secundum quid* creaturarum continentur in Deo a quo sunt.

305. **Variae species perfectionis in aliqua re.** — Prima perfectio desumitur ex *essentia,* et dicitur *essentialis* seu ex *esse,* ut anima rationalis in homine, nam quod primo in re concipitur est ejus *essentia.* — Secunda perfectio habetur ex consecutione finis, et dicitur *perfectio ex fine:* nam unaquaelibet res ex consecutione finis perficitur; finis enim habet rationem boni. — Tertia perfectio, quae ordine temporis secunda concipitur, et quae est media inter duas recensitas est *accidentalis;* et haec desumitur ex iis quae ipsi essentiae adveniunt, ipsamque juvant, quia est perfectiva operationis ad finem consequendum, vel est ipsa operatio; et haec mensuratur ex fine et fini proportionatur. Imo ipsa operatio habet rationem finis, licet non ultimi, cum unaquaelibet res sit propter suam operationem.

306. **Perfectum autem aliud est relativum, aliud absolutum.** — Perfectum *relativum* illud dicitur quod habet omnes perfectiones, quae suae naturae conveniunt; e. g. homo dicitur perfectus, si corpus organicum integrum et animam rationalem habeat, et sic quaelibet res dicitur perfecta in sua specie. Perfectum *absolutum* illud est cui omnes possibiles perfectiones et sine ulla limitatione conveniunt.

307. **Imperfectum privative et imperfectum negative.** — Quod caret perfectione sibi ex propria natura debita, dicitur imperfectum *privative;* et hujusmodi imperfectio est *malum* in subjecto, in quo est: illud cui deest perfectio absoluta dicitur imperfectum *negative*, et hujus perfectionis carentia non est malum proprie loquendo.

308. **Necessarium et contingens.** — Necessarium communiter loquendo illud dicitur quod non potest non esse: seu quod ita est ut sit impossibile non esse. Illud autem, quod ita est, ut possit non esse. dicitur contingens.

309. **Necessarium absolutum seu metaphysice seu simpliciter, et necessarium physice.** — Necessarium absolutum illud dicitur quod ita est ut repugnet non esse, seu quod neque potentiam logicam habet ad *non esse* (n. 299), necessarium autem physicum dicitur illud quod quamvis in se habeat potentiam logicam, seu non repugnantiam ad non esse tamen non habet potentiam realem naturalem intrinsecam ad non esse (n. 298), et dicitur etiam et frequentius incorruptibile ita *Angelus, anima rationalis.*

310. **Necessarium hypotheticum et necessarum relativum.** – Necessarium dicitur hypotheticum, quod non potest non esse, non ex intrinseca sua natura, sed vi alicuius hypothesis factae ut si dicam si Petrus currit movetur. Dicitur necessarium relativum illud, quod non potest non esse per comparatio nem ad aliquam potentiam, quatenus scilicet ab ea non potest impediri quominus sit, ut si dicam necessarium est hominem mori, hoc enim respectu hominis necessarium est, et etiam respectu totius naturae creatae. Necessarium relativum potest esse necessarium et contingens respectu diversae virtutis et potentiae, secundum quod ab una potentia potest privari exi-

stentia, vel impediri quominus sit, non autem ab alia, quatenus est in potestate unius et non alterius.

311. **Ens necessarium et ens contingens.** — Ens idem est ac *habens esse* proprie luquendo, vel *habens existentiam* sive *existens*. Unde *ens necessarium* est idem ac *necessario existens*, et ideo est illud cui ita competit *esse*, seu *existere*, ut repugnet non *esse*. Ex opposito *ens contingens* illud est, cui ita competit existentia, ut possit ipsi etiam non convenire, quin nullum sequatur absurdum.

Conclusio. — *Ens contingens, si existat est ab alio productum.*

Prob. Si ens contingens realiter existens non est ab alio productum sequitur vel quod sit improductum, vel quod a seipso sit productum. Atqui repugnat ut sit improductum, repugnat ut a seipso sit productum. Ergo ens contingens, si existat, est ab alio productum. *Prob. minor.* 1.° *Repugnat ut ens contingens sit improductum:* Nam 1.° ens improductum habet esse, seu actualitatem improductam a se existentem, quae excludit de se et a se quamcumque potentialitatem, cum sit ipsum esse per se subsistens; et ideo quantum est de se non potest non esse, idest necessario est. Sed neque in aliquo ente extrinseco potest esse ratio non existentiae illius, quasi possit ab eo existentia privari, cum sit omnino independens a quocumque extrinseco, et ab eo in sua existentia sempiterna aeternaliter et necessario supponatur; et ideo ens improductum est ens necessarium omnino et nullo modo contingens.

2.° *Repugnat omnino ut a seipso producatur.* Nam omne producens seu agens intelligitur esse antequam agat, et ideo si se produceret, ens contingens haberet esse antequam esset; quod est absurdissimum.

Conclusio II. — *Ens contingens non potest realiter existere, nisi sive mediate, sive immediate producatur ab ente necessario.*

Concedimus aliquod ens contingens posse produci immediate ab alio ente contingente, ut patet ex facto ipso; sensus igitur conclusionis est quod ultima ratio entis contingentis tandem non possit esse nisi in ente necessario; itaque *prob. conclusio*: De ratione entis contingentis est ut non habeat rationem suae existentiae in se, sed in alio. Ergo sive unum ens contingens ponatur, sive plura, sive etiam infinita, sive seorsum, sive collectim sumpta, in se non habent rationem propriae existentiae, sed in alio. Ergo *omnia entia* contingentia sive seorsum, sive collectim sumpta supponunt *ens* distinctum ab *omnibus* contingentibus; et ideo *ens non contingens,* in quo habeant rationem propriae existentiae et a quo habeant existentiam: hoc autem est *ens necessarium.*

312. **Quid est compositum, quid simplex.** — Quod partibus constat *compositum* dicitur. *Simplex* vero dicitur illud quod partium exspers est. — Unde *compositum* ut quoddam *totum* concipitur, et divisiones etiam *totius* subit, idest dividitur in *reale, physicum*, *logicum* etc. (n. 44 et seg.). Qua compositi notione posita:

Conclusio I. — *Apud nos composita sunt perfectiora simplicibus.*

Prob. Composita ex simplicibus constant et ideo comparantur ad simplicia sicut totum ad partes. Sed totum est quid perfectius quam partes. Ergo composita perfectiora sunt quam simplicia.

Conclusio II. — *Quamvis composite apud nos sint perfectiora simplicibus, tamen nullum compositum est absolute perfectum.*

Prob. Quod in se includit potentialitatem non est absolute perfectum nam potentia dicit imperfectionem: sed omne compositum importat in se potentialitatem. Ergo nullum compositum est absolute perfectum. *Prob. minor.* Nam vel una pars quae includitur

in composito est in potentia respectu alterius vel omnes partes sunt in potentia respectu totius; insuper totum *potest* resolvi in partes ex quibus constat.

313. **Corollaria.** — I. Nullum compositum est primum ens, neque ab alio independens: nam compositum partes ex quibus coalescit supponit, et est eis posterius et ipsis innititur, consequenter ex eis dependet.

II. Ens absolute perfectum non potest esse nisi ens simplicissimum: quod tamen nullo modo potest esse pars compositi, nam secus esset in potentia, et ideo esset imperfectum.

314. **Finiti et infiniti notio generica.** — *Finitum* dicitur quod habet extremum; et e contra: *infinitum* quod estremum seu finem non habet. Unde *finitum* dicitur id cujus entitati limites praefiguntur, *infinitum* autem id cujus entitas limites non habet.

315. **Infiniti variae divisiones.** — Infinitum distinguitur in infinitum *privative* et *infinitum negative*. *Infinitum privative* dicitur illud quod importat absolutam privationem perfectionis in subjecto aliquo; unde est quid omnino potentiale et nullo modo actuale: materia prima hoc modo dicitur esse *infinita*. Infinitum *negative* illud dicitur quod importat perfectionem illimitatam in subjecto. Et est duplex: *relativum* et *absolutum*. *Infinitum absolutum*, quod dicitur etiam *infinitum simpliciter*, illud est, quod importat perfectionem omnimodam in ratione entis, et ideo in omni genere perfectionum quamlibet imperfectionem excludens; infinitum *relativum* illud dicitur quod importat omnimodam perfectionem in aliquo determinato ordine entitatis, limites in illo ordine excludens; e. g. *linea* sine limitibus, si daretur, esset *infinita* secundum *longitudinem*.

Conclusio. — *Unum infinitum non potest esse altero majus in eodem ordine.*

Prob. Absumantur duae lineae infinitae longitudinis, si una altera major supponatur, poterit praecidi illud in quo alteram excedit et ipsa fieri aequalis alteri. Sed per hoc quod praeciditur illud in quo alteram excedit, aliquod punctum adsignatur in quo linea major praeciditur et in quo consideratur aequalitas cum altera, quae proinde erit finita contra hypothesim.

316. **Infinitum, indefinitum, ens in genere, et infinitum negativum.** — Inter *infinitam* et *indefinitum* maximum interest discrimen: nam *infinitum* illud est quod in se limitibus caret, e contra *indefinitum* dicitur illud, quod, licet limites habeat, tamen ubinam habeat designari non potest: unde idem est ac *non definitum:* a scholasticis dicebatur *infinitum in potentia,* vel *syncategorematicum,* sicut *infinitum* dicebatur *infinitum in actu* seu *categorematicum.* Item *infinitum negativum* et *ens in genere* maxime differunt. Nam infinitum negativum omnes perfectiones in se actualiter includit, quamlibet potentialitatem a se excludens; e contra ens in genere est aliquid vagum, indeterminatum, quid potentiale, quid abstractum per operationem intellectus et de omnibus etiam imperfectissimis praedicatur, in quibus suam determinationem habet. Unde potest dici infinitum *privative,* vel etiam in *potentia,* quatenus ad infinita se extendere potest per varias et infinitas determinationes.

317. **Quaestiones determinandae.** — Circa *infinitum* diversa determinanda occurrunt, 1.° in ordine ad nostram cognitionem, 2.° de ipso infinito in se. — Quantum ad nostram cognitionem quatuor determinantur per quatuor conclusiones.

Conclusio I. — *Cognitio quam nos habemus de infinito est negativa-positiva.*

Prob. Conceptus de re positiva habitus per viam negationis est conceptus positivus-negativus. Atqui

conceptus qui habetur a nobis de infinito est de re positiva habitus per viam negationis. Ergo conceptus de infinito, qui a nobis habetur est positivus-negativus. *Major patet.* Nam est positivus ex parte objecti et negativus ex modo cognoscendi. *Prob. minor:* Et 1.° *conceptus de infinito est de re positiva;* infinitum enim res positiva est, non enim est nihil. — 2.° *habetur per viam negationis.* Nam infinitum, licet sit res positiva, exprimitur tamen a nobis vocabulo negativo. Sed quod aliquod objectum exprimatur vocabulo negativo, aut est ex ipso objecto, eo quod est aliquid negativum, aut est ex modo concipiendi, quatenus scilicet per viam negationis cognoscimus: non datur medium. Cum ergo non sit ex objecto, nam infinitum non est objectum negativum, sed positivum, sequitur quod sit ex modo concipiendi.

Conclusio II. — *Finitum potest intelligi in se quin apprehendatur infinitum.*

Prob. Ens finitum hoc modo expressum duo dicit, videlicet entitatem et limites. Atqui optime potest intellectus concipere entitatem et limites, quin concipiat ex hoc ipso infinitum. Ergo ens finitum potest absolute intelligi quin intelligatur infinitum. — *Prob. minor. Entitas,* sic formaliter accepta, non dicit infinitatem, neque relationem ad aliud, puta ad infinitum, concipitur enim ut aliquid absolutum, non ut relativum, item limites non important neque infinitatem in se, neque relationem ad infinitum, sed solummodo negationem ulterioris entitatis. Ergo intellectus potest intelligere entitatem et ejus limites, quin intelligat infinitum.

Conclusio III. — *Notio infiniti nequit haberi per continuam additionem finiti ad finitum.* Est contra Lockium.

Prob. Ex additione finiti ad finitum potest haberi major entitas, sed non potest haberi infinitum, nisi

infinities, idest per infinitam successionem, infinitae additiones fiant praecedentibus. Atqui repugnat ut fiant infinitae additiones successivae, nam infinita successio non potest pertransire; sicut nullus potest successive pertransire infinitam viam; nam si pertransit, ergo habet finem; et ideo non est infinita. Ergo per additionem finiti ad finitum non potest haberi notio infiniti.

Conclusio IV. — *Notio infiniti haberi potest ex notione finiti.* Est contra Carresianos et recentiores ontologistas.

Prob. Intellectus est capax non solum intelligendi ens, sed etiam negandi ens, et non solum concipiendi limites entis, sed etiam totaliter negandi limites. Atqui ex hoc quod negatur ens, habetur *non ens*, et aliquo modo intelligitur. Ergo ex hoc quod entis limites negantur habetur et aliquo modo intelligitur ens sine limitibus, quod est ens infinitum. Hoc autem est habere notionem infiniti ex notione finiti.

2.° Ad hoc quod unum aliqualiter cognoscatur ex altero non est necesse quod contineatur in illo physice et realiter, sed sufficit quod connexionem cum illo habeat sive per similitudinem sive per dependentiam, vel ut dicunt scholastici sufficit ut in ipso logice contineatur. Atqui finitum habet connexionem essentialis dependentiae cum infinito: ab ipso enim est et nonnisi ab ipso esse potest, ut patebit ex dicendis. Ergo infinitum potest cognosci per ens finitum.

Prob. insuper per negationem limitum a finito notionem infiniti de facto haberi. Nos concipimus infinitum notione *positiva-negativa,* ut supra (Concl. I) dictum est. Ratio autem hujus notionis ex qua parte est negativa, aut desumitur ex ipso infinito, aut ex modo concipiendi intellectus, quatenus procedit per viam negationis, negando limites a finito. Sed non

desumitur ex ipso infinito, nam infinitum, licet exprimatur vocabulo negativo, in se est quid positivum, et ideo quantum est de se directe et cognitione positiva potest intelligi. Ergo nonnisi ex modo concipiendi intellectus, quatenus procedit per viam negationis, negando sive removendo limites a finito, desumi potest.

Dices: Infinitum est perfectius finito. Atqui minus perfectum non potest praebere cognitionem perfectioris. Ergo finitum non potest gignere cognitionem infiniti.

Resp. Conc. maj. Dist. min. Imperfectum non potest ducere in cognitionem perfectam perfectioris *conc.;* in cognitionem imperfectam perfectioris logice connexi cum imperfecto *nego;* et *nego conseq.*

318. **Quaestiones circa subjectum infinitatis.** — Putant quidam subjectum infinitatis esse multitudinem, et proinde admittunt multitudinem entium actu infinitam; imo materialistae infinitatem de facto tribuunt multitudini corporum. Sed de infinitate multitudinis jam diximus (n. 252); de infinitate magnitudinis dicetur dum agetur de quantitate: solum ergo subnectam duas conclusiones de infinito simpliciter; unde:

Conclusio I. — *Ens absolute infinitum non potest esse nisi ens simplicissimum.*

Prob. Infinitum absolutum est infinitum in genere entis, et ideo omnes perfectiones omnino complectitur omnem imperfectionem excludens. Atqui quodlibet compositum sive sit compositum ex partibus quantitativis, sive ex partibus essentialibus physicis, sive metaphysicis, non potest esse infinitum in genere entis omnes perfectiones includens omnemque imperfectionem excludens. Ergo nullum compositum potest esse absolute infinitum; consequenter infinitum non potest

esse nisi ens simplicissimum, non quidem potentiale, nam potentia dicit imperfectionem, sed actuale. *Declaratur minor.* Et revera omne compositum constat ex partibus, quarum nulla est infinita absolute, sed quaelibet finita est, nam secus perfectiones aliarum partium includeret, et ideo aliae partes essent superfluae, neque totum esset quid majus in perfectione, quam pars illa infinita. Ex partibus autem finitis non potest haberi infinitum praecipue absolutum. Insuper quodlibet compositum potentialitatem includit, nam vel una pars est in potentia respectu alterius, vel saltem omnes partes sunt in potentia respectu totius. Potentialitas autem negat perfectionem et entitatem, et ideo compositum non potest esse absolute sive in genere entis infinitum.

Conclusio II. — *Ens absolute infinitum non potest esse nisi ens necessarium; et viceversa ens necessarium non potest esse nisi ens infinitum absolute.*

Prob. 1.ª *pars:* Ens absolute et simpliciter infinitum illud est quod in se importat omnes perfectiones possibiles quamlibet imperfectionem excludens, seu quod importat omnimodam actualitatem sine ulla potentialitate. Atqui quod est hujusmodi non est ens contingens, sed ens necessarium omnino. Ergo ens absolute infinitum est ens necessarium. *Prob. minor*: Quod importat in se omnes perfectiones quamlibet potentialitatem excludens omnimoda independentia donatur, nam independentia importat perfectionem: insuper excludens quamlibet potentialitatem excludit etiam potentiam ad non esse, et ideo est ens necessarium, insuper oportet ut sit ipsum esse subsistens utpote omnimoda actualitas, est ipsa existentia subsistens, qua proinde expoliari non potest.

Prob. 2.ª *pars:* Ens necessarium ita est ut ei repugnet non esse, et ideo est independens a quocum-

que alio, est ens a se, est pura actualitas sine ulla potentialitate, nam cum potentia fundetur in actu et dicat carentiam perfectionis et entitatis repugnat ei esse a se: unde ens necessarium est ipsum esse seu pura actualitas in se et per se subsistens. Atqui ipsum esse, pura actualitas in se et per se subsistens, cum includat omnes perfectiones omnino et excludat consequenter quamlibet imperfectionem, est infinita simpliciter. Ergo ens absolute necessarium non potest esse nisi ens infinitum.

Conclusio III. — *Nullum ens contingens potest esse infinitum simpliciter.*

Prob. Haec conclusio ut corollarium ex praecedentibus sequitur; nam si ens infinitum absolutum non potest esse nisi ens necessarium sequitur manifeste nullum ens contingens posse esse infinitum.

319. **Mutationis notio.** — Mutatio perfectioni opponitur cum potentialitatem includat, et ideo de mutatione aliquid dicendum est. Illud *quod aliter incipit quam antea se habere* dicitur mutari. Ideo de ratione mutationis est quod *aliquid idem se habeat aliter nunc et prius.* Unde mutatio communiter dicitur: *Transitus entis ab uno ad alium modum essendi.* Dispositio ad mutationem dicitur *mutabilitas.*

320. **Corollaria.** — I. Ad mutationem tria requiruntur: 1.° Subjectum aliquod. 2.° Aliquid a quo incipit mutatio e. g. albedo, quam *subjectum* amittere incipit, et dicitur *terminus a quo*, idest *a quo* incipit mutatio, sive a quo recedit subjectum, et potest esse etiam aliquid negativum, sicut cum subjectum a *caecitate* ad visum procedit. 3.° Aliquid, ad quod subjectum pertingit vi mutationis, sive sit aliquid *positivum*, sicut cum quis ex caecitate pertingit ad *visum*, sive sit quid *negativum*, sicut cum subjectum ex visu procedit ad caecitatem. Et hujusmodi dicitur *terminus ad quem.*

Terminus negativus *a quo* dicitur simpliciter *privatio*, terminus positivus *ad quem* dicitur forma vel actus. Denominationem et speciem mutatio a termino *ad quem* desumit.

II. *In omni mutatione habetur aliquod subjectum quod idem semper perseverat.* — Unde creatio proprie loquendo mutatio non est, nam ipsa est effectio *totius* rei ex nihilo sui et subjecti.

III. *In omni mutatione aliquid manet et aliquid transit, idest* manet idem subjectum sub nova forma, vel sub privatione: unde *annihilatio* non est mutatio cum nihil remaneat.

IV. *Omne quod mutatur, mutatione aliquid acquirit, vel aliquid amittit.*

V. *Omne ens mutabile, quatenus mutabile, est compositum, in potentia* et ideo *imperfectum*, nam cum possit aliquid amittere vel acquirere, potentialitatem indicat, compositionem et imperfectionem.

321. **Mutatio alia est substantialis, alia accidentalis.** — Mutatio *substantialis* est *transitus subjecti* ab uno esse simpliciter ad aliud vel *ab non ad aliud naturum*: ita lignum per actionem ignis mutatur in cinerem et cibus per vim nutritivam mutatur in carnem. Mutatio *accidentalis* est *transitus subjecti a privatione accidentis ad ipsius accidentis acquisitionem, vel ab accidente ad ejusdem privationem*, ut omnis paries ex non albo fit albus, et homo ex virtuoso fit vitiosus, et ex non docto fit doctus.

322. **Mutatio ab intrinseco, et mutatio ab extrinseco: mutatio interna, mutatio externa.** — Mutatio dicitur *ab intrinseco* si subjectum ex sua natura transeat a termino a quo ad terminum ad quem, ut v. g. homo ex sano fit aegrotus, et corpus hominis ex vivo fit mortuum: si autem subjectum pertingat ad terminum vi *principii exterioris*, sicut cum lignum fit

cinis virtute *ignis,* mutatio dicitur *ab extrinseco.* Item dicitur *interna*, sive *absoluta,* sive *intrinseca* cum mutatio vere et proprie est in subjecto quod prius et posterius diversimode consideratur: dicitur *externa, relativa,* sive *extrinseca* cum mutatio proprie non est in subjecto, quod diversimode consideratur, sed in alia re, ut cum sol aliquod objectum incipit illuminare nulla mutatio est ex parte solis, sed in objecto ipsi soli extrinseco.

323. **Ens immutabile.** — Ens immutabile utpote mutabili oppositum definiri potest: *Illud quod non potest se habere aliter nunc et prius,* seu *quod non potest transire ab uno ad alium modum se essendi.*

324. **Immutabile simpliciter, immutabile secundum quid.** — *Immutabile* aliud ast tale *simpliciter* seu absolute, et est illud, in quo nulla omnino mutatio sive ab intrinseco sive ab extrinseco esse potest; aliud dicitur *immutabile secundum quid,* et est illud quod ex aliqua parte mutationi subjectum esse non potest: sicut omnes res creatae dici possunt immutabiles quoad essentiam, idest secundum quid.

Conclusio. — *Ens mutabile supponit ens immutabile et in ipso fundamentum habet.*

Prob. Ens mutabile est ens in potentia. Atqui ens in potentia supponit ens in actu omnino (n. 318), quod nullo modo mutabile est, sed est omnino immutabile, et in ipso fundamentum habet. Ergo ens mutabile ens immutabile supponit et in ipso fundatur.

Caput XIII.

De substantia

325. **Ratio capitis.** — Hucusque egimus de ente, de proprietatibus entis et de iis quae de ente considerantur, quatenus ens transcendit omnia genera; remanet ergo dicendum de ente prout est in genera sua divisum (Log. n. 8-9), idest de categoriis, quas inter primatum tenet *substantia,* et ideo in hoc capite de substantia dicendum est. De aliis vero in sequentibus.

326. **Notio substantiae.** — *Substantia* dicitur a *substare* quasi scilicet stans sub aliquo; unde si ethimologica origo nominis spectetur substantia dicitur illud quod *substat* accidentibus: accidentia enim non possunt esse et plene concipi nisi in aliquo subjecto, quod merito substantia dicitur. Accidentia variant, sed subjectum idem perseverare intelligitur. Hujusmodi subjectum, quod substantia dicitur, dat esse accidentibus, quae in ea sunt. Accidentia proinde non habent esse *per se*, sed per substantiam in qua sunt, sicut a subjecto inhaesionis. Substantia autem non posset accidentibus esse conferre, nisi *in se* et *per se* esse haberet. Et ideo illud quod primo substantiae convenit est habere esse *in se* et *per se*, et secundo convenit ei dare esse accidentibus. Proinde substantia apte definitur: *res sive essentia cui competit esse in se et per se,* hoc est *independenter a subjecto inhaesionis.* Quae tamen definitio potius descriptio est, quam definitio, *res* enim quae ponitur in definitione substantiae non est genus (cf. Log. n. 43).

327. **Observatio.** — Cum substantia dicitur *res in se* et *per se subsistens* excluditur dependentia ab

aliquo, sicut a subjecto inhaesionis; et per hoc distinguitur ab accidente (Log. n. 8), sed non excluditur dependentia ab alio ente, sicut a causa productionis, homo, e. g., arbor, sunt substantiae, idest non sunt entitates inhaerentes aliis entitatibus quasi ab eis dependentes, sed tamen non excludunt dependentiam ab alio ente, sicut a causa producente; insuper neque excluditur dependentia ab alia substantia, sicut a comparte, ut patet in compositis quibusdam, ut explicabitur in sequentibus; excluditur ergo solummodo *dependentia ab alio sicut a subjecto inhaesionis.*

328. **Variae divisiones substantiarum.** — Substantia primo dividitur in *primam* et *secundam. Substantiae primae* nomine intelligitur substantia individua, ut Petrus, Franciscus etc. Nomine substantia secundae intelligitur substantia universalis, quae praedicatur de pluribus, ut homo, animal, vivens etc. *Prima* definitur: *Substantia quae neque est in subjecto, neque de subjecto aliquo affirmatur. Non est in subjecto,* quia non esse in subjecto est de ratione substantiae, ut dictum est: *non de aliquo subjecto affirmatur*, quia unum individuum de alio individuo affirmari non potest; non enim *Petrus* est *Paulus.* — *Secunda* definitur *substantia, quae* non est in subjecto, sed *affirmatur de subjecto;* non enim proprie homo e. g. est in Petro, sed est ipse Petrus. Substantia prima dicitur etiam *physica*, secunda *metaphysica.* Individua dicuntur primae substantiae, et universalia dicuntur substantiae secundae, quia quod primo et vere subsistit est individuum; universalibus autem non competit subsistere nisi ratione individuorum; non enim homo extra Petrum aut Franciscum aut aliud individuum existit.

329. **Substantia completa et incompleta in ratione speciei.** — *Substantia* dicitur *completa in ratione speciei*, quae non solum negat esse in alio tanquam

in subjecto, sed etiam negat esse simul cum alio ad componendam naturam aliquam specificam; e. g. Angelus, homo, etc. sunt substantiae completae in specie; e contra substantia *incompleta in ratione speciei* ea dicitur quae habet naturalem ordinem ut alteri substantiae uniatur ad componendam aliquam naturam specificam, sicut e. g. anima humana naturalem ordinem habet ut corpori uniatur ad efformandam naturam humanam.

Substantiae omnes quae non valent per se solae elicere seu exercere omnes suas operationes naturales sunt incompletae in ratione speciei; indigent enim alio elemento ut habeatur species, et ideo sunt *partes speciei* potius quam *species*.

Conclusio. — *Substantia incompleta in ratione speciei est etiam incompleta in ratione substantialitatis.*

Prob. Substantia incompleta in ratione speciei non est substantia complete subsistens, nam secus esset suppositum. Atqui id quod non complete subsistit non est completum in ratione substantialitatis, ut patet ex terminis. Ergo substantia incompleta in specie etiam in ratione substantialitatis incompleta est. *Confirmatur* ex eo quod substantia incompleta in specie per aliam *substantiam* partialem completur, sicut anima rationalis per materiam; ergo substantialiter completur, nam unio est substantialis: non autem posset compleri substantialiter si esset substantia completa substantialiter, idest in ratione substantiae.

330. **Substantia incompleta in specie seu in ratione substantialitatis duplex.** — Substantia incompleta in ratione speciei vel substantialitatis alia est *per se subsistens*, alia non *per se subsistens*. Prima ea est quae potest subjective elicere seu exercere operationes suas proprias et specificas independenter ab alia substantia, cum qua fortasse conjungitur, sicut

anima humana potest elicere seu exercere, et in se sola retinere, sicut in subjecto, operationes suas proprias, quae sunt *intelligere* et *velle;* et proinde dicitur et est per se subsistens quatenus non indiget comparte ad existendum; nam ex hoc ipso quod subjective est sufficiens per semetipsam ad eliciendam seu exercendam operationem sibi propriam, dicenda est etiam per se sola sufficiens ad existendum; etenim nulla res potest esse subjectum accidentis, puta actionis per se sola sufficienter, nisi sit sufficiens ut *per se* sola sit, nam substentare aliquid et agere supponit esse simpliciter.

Substantia non subsistens est quae per se sola non potest elicere seu exercere operationes suas specificas, quia operari sequitur esse eique proportionatur, unde quod non est sufficiens per se solum ad operandum, neque est sufficiens per se solum ad essendum: insuper cum unaquaelibet res sit propter suam operationem, cum sit propter bonum universi, ad quod per operationem concurrit; quae non habent propriam operationem non habent rationem essendi. — Animae ergo brutorum, non solum non sunt substantiae *completae,* sed neque sunt per se subsistentes, quia propriam operationem specificam, idest sensationem elicere non possunt subjective sine consortio corporis, ut probabitur suo loco.

332. **Substantia composita et substantia simplex.** — *Substantia* dividitur etiam in *compositam* et *simplicem.* Quae pluribus substantiis incompletis coalescit est substantia composita in ratione substantiae, e. g. *homo, brutum, arbor* etc. Quae vero ex pluribus substantiis non coalescit, sive sit completa sive incompleta, dicitur *simplex:* e. g. *angelus, anima humana, anima brutorum etc.*

333. **Substantia corporea, materialis et imma-**

terialis seu spiritualis. — Substantia *corporea* ea dicitur in cujus conceptu materia et aliquo modo *extensio* seu quantitas continetur, et idem est ac substantia extensa. — *Substantia materialis* non est omnino idem ac substantia *corporea*, licet substantia corporea sit materialis. Nam substantia materialis ea dicitur quae vel includit materiam in sua natura, vel dependet in suo esse a materia, licet materiam fortasse non includat; e. g. anima sensitiva brutorum est *materialis*, idest dependens a materia, quamvis in se non includat materiam; cum enim dependeat in suo agere specifico a materia, etiam in suo esse ab ea dependet. Nam agere specificum animae sensitivae est *sentire*, quod est actio compositi animati, idest animalis: non enim anima sola sentit sine corpore sed compositum, ut patebit suo loco. — *Substantia immaterialis* seu *spiritualis* ea dicitur, quae non includit in sua natura materiam, et est a materia in suo esse et in suo agere specifico subjective independens; et ideo potest ipsa sola elicere proprias operationes specificas, et esse illarum proprium subjectum. Et in hoc senso angelus est substantia omnino spiritualis, item anima humana in eodem sensu spiritualis dicitur. Est tamen differentia inter angelum et animam humanam in hoc consistens, quod angelus est omnino separatus a materia, neque potest materiae conjungi ad componendam aliquam naturam, anima vero humana materiae naturaliter conjungitur ad naturam humanam efformandam.

334. **Realitas substantiarum.** — Fuerunt quidam negantes realitatem substantiarum, quia putarunt a nobis de substantiis nullam cognitionem haberi, quod quidem fundamentum omnino debile est, et etiam falsum; nam quamvis a nobis non cognoscatur ipsa substantia atoma seu quoad suam singularitatem sub-

stantialem prout est in individuo, tamen ipsa substantia etiam in variis speciebus distincta praecisa a notis individuantibus vere a nobis cognoscitur ut realitas quaedam, ut supra (n. 217) contra nominales, sensistas et conceptualistas obstendimus, a quibus realitas substantiarum negatur. Contra quos sit :

Conclusio. — *Realitas substantiarum ut certissima est admittenda.*

Prob. Existere complexum qualitatum est certissimum, quod quidem neque ab inficiantibus realitatem substantiarum negatur; et si quidem negaretur, haberetur purus subjectivismus quem supra (n. 180 et n. 217) refutavimus. Atqui hujusmodi qualitates quae ponuntur existere aut ita existunt ut indigeant ad existendum aliquo subjecto, ita ut nonnisi in eo existere possint, aut ita existunt ut nullo subjecto indigeant et sint per se existentes. Si ita existunt ut nullo alio subjecto indigeant ad existendum, et ideo sint per se subsistentes, illae ipsae qualitates recte dici poterunt substantiae juxta definitionem quam (n. 326), tradidimus de substantia et ideo habetur realitas substantiarum: si autem ita existunt ut aliquo subjecto, cui inhaereant, indigeant; ergo existit tale subjectum cui qualitates illae inhaerent. Tale autem subjectum cui illae qualitates inhaerent, aut est *per se et in se subsistens* non indigens aliquo alio subjecto cui inhaereat; et in hac hypothesi *substantia realis* dici poterit, quae proinde existit; vel indiget aliquo alio subjecto; quod quidem ratiocinium huic secundo subjecto applicari potest; et quia non est procedere in infinitum, dicendum est existere aliquod subjectum per se et in se subsistens proindeque substantiam.

Posset etiam afferri argumentum ex sensu naturae communi, quo generi humano suasum est dari in unaquaque re aliquod subjectum reale idem semper perse-

verans sub succedentibus modificationibus; quod recte juxta supra traditam (n. 326) notionem vocatur substantia, quod quidem confirmatur ex ipsa conscientia nostra respectu personalitatis humanae.

334. **Solvantur difficultates.** — *Obj.* 1.ª — Essentiae seu substantiae rerum nonnisi definitione cognoscuntur. Atqui omnes nostrae definitiones nominales sunt; quia definitio non est nisi explicatio unius vocabuli per aliud. Ergo nonnisi essentias nominales dignoscimus.

Resp. Conc. maj. et *nego minorem.* — *Ad prob. resp:* Ex hoc quod definitio est explicatio unius vocabuli, designat atque explicat ipsam *rem significatam* per vocabulum, et ideo essentiam realem, quamvis sine notis individuantibus; eas enim vocabulum non designat. Unde essentia seu substantia atoma individualis non cognoscitur a nobis, sed essentia specifica aut generica cognoscitur.

Obj. 2.ª — Essentiae seu substantiae rerum resultant ex collectione omnium accidentium. Atqui haec accidentium omnium collectio prorsus nos latet. Ergo et nos latent rerum essentiae seu substantiae.

Resp. Neg. maj. et transmissa minori, nego conseq. — Accidentia substantiam supponunt, non constituunt, ut patet ex terminis. Et quamvis omnia accidentia non cognoscantur a nobis, cognoscuntur tamen quaedam, quae sufficiunt ad cognitionem substantiae habendam, praecipue si sint proprietates ipsius.

Obj. 3.ª — Substantiae rerum respondent ideis aeternis existentibus in mente Dei; sed ideas aeternas non cognoscimus. Ergo neque rerum substantias.

Resp. Dist. maj: respondent ideis aeternis tamquam causis exemplaribus *conc.*, tanquam causis *intrinsecis* ipsarum substantiarum constitutivis, *nego.* Et *distinguo*

pariter *min.:* ideas aeternas non cognoscimus perfecte et intuitive, *conc.*, imperfecte et abstractive, *nego;* et *nego conseq.*

Caput XIV.

De supposito et persona

335. **Suppositi definitio.** — *Suppositum* definitur: *Substantia perfecte subsistens sui juris et alteri incommunicabilis.*

Explicatio definitionis. Suppositum dicitur *substantia,* quia accidentia rationem suppositi non habent. Dicitur *perfecte subsistens;* et per hoc excluduntur substantiae incompletae, quae solae, sive separatae ab alio elemento, non existunt; e. g. animae brutorum quae non possunt esse sine corpore. Additur: *sui juris* per quod partes compositi excluduntur a ratione suppositi: unde anima humana licet sit per se subsistens et quidem ita ut nullo modo indigeat corpore ad existendum, tamen ipsa non potest dici *suppositum,* quia est *pars hominis,* ad quem pertinet, sicut quaelibet pars est *compositi,* et ideo non est sui *juris* sed *alterius;* et actiones animae sunt vere hominis cujus est anima: anima enim est id *quo* homo intelligit, sed homo est id *quod* intelligit, idest *principium quod* intellectionis; nam tum actiones animae, tum actiones corporis tribuuntur homini ut principio *quod.* Per ultima verba *alteri incommunicabilis* a ratione suppositi excluduntur substantiae secundae (n. 328), idest substantiae universales, quae de pluribus praedicantur.

336. **Observatio.** — Per hoc quod suppositum vel persona in tradita definitione dicitur *substantia,* adsi-

gnatur id per quod convenit cum omnibus substantiis, quae sunt vel incompletae, vel partes compositi, vel substantiae secundae. — Per alia verba quae sequuntur idest *perfecte subsistens etc.* designatur id in quo ipsa persona ab aliis substantiis differt et persona constituitur, eo ferme modo quo *rationale* est id per quod homo differt ab aliis animalibus et constituitur homo: unde sicut id, per quod constituitur et distinguitur *homo* ab aliis, abstracte acceptum dicitur *rationalitas*, ita id, per quod substantia aliqua constituitur persona, abstracte acceptum dicitur *personalitas*, vel etiam *subsistentia*: subsistentia tamen praescindit a rationali natura et est abstractum suppositi, idest est id, per quod suppositum ut tale constituitur. *Subsistentia* ergo est *ratio* sive *id* per *quod* substantia fit *perfecte subsistens sui juris et alteri incommunicabilis.*

337. **Corollaria.** — I. Solummodo ergo substantiae primae idest individua per se et in se complete subsistentia, quae non sunt partes alterius rei, habent rationem suppositi et proprie dicuntur supposita. Supposita, quae sunt *rationalis naturae*, dicuntur *personae.*

II. Suppositum vel persona non potest subsistere cum altera substantia in uno eodemque esse, ita ut actiones utriusque tribuantur alteri principio: actiones e. g. meae nonnisi mihi tribui possunt, non enim ego possum esse pars alicujus compositi.

III. — Ex hoc sequitur manifeste contra Scotum *subsistentiam* esse quid positivum, non negativum; nam esse *perfecte subsistens, sui juris* et consequenter *alteri incommunicabile* perfectionem in suo conceptu importat; per hoc enim ipsa substantia completur in ratione essendi substantialiter.

Corollarium I. — *Ratio personalitatis non est formaliter loquendo ipsa ratio singularitatis aut ratio individuationis.*

Prob. Si ratio personalitatis formaliter loquendo esset ipsa ratio singularitatis et individuationis, ubicumque invenitur singularitas et individuatio, inveniretur personalitas. Atqui personalitas non invenitur ubicumque invenitur ratio singularitatis et individuationis. Ergo ratio personalitatis non est idem formaliter ac ratio singularitatis et individuationis. *Declaratur minor:* Anima alicujus individui e. g. Petri singularis est et individua, et tamen in ea non est ratio personalitatis, cum ipsa non sit persona.

2.ª Ratio singularitatis importat entitatem formaliter ut indistinctam in se et distinctam ab aliis. Atqui ratio subsistentiae seu personalitatis entitati indistinctae in se et distinctae ab aliis superaddit perfectam rationem subsistendi, esse sui juris et incommunicabilitatem. Ergo ratio singularitatis seu individuationis non est ipsa ratio subsistentiae, seu personalitatis.

Conclusio II. — *In rebus creatis persona realiter distinguitur ab ipsarum natura individua.*

Prob. Illud quod realiter est identicum cum altero potest de illo affirmari, quia unum est aliud. Atqui natura hujus personae Petri, licet singularis et individua, non potest de Petro affirmari, non enim dici potest Petrus est humanitas vel est ipsa sua natura humana. Ergo in rebus creatis individuis persona realiter distinguitur a natura individua ipsarum.

Confirmatur. Natura individua Petri ut pars Petri concipitur, et habet vere rationem partis, nam Petrus non est ipsa natura, sed est habens naturam, et natura dicitur esse in Petro ad modum quo pars dicitur esse in toto. Atqui pars realiter a toto in quo est distinguitur. Ergo natura hujus personae quae est Petrus distinguitur ab ipso realiter.

338. **Corollaria.** — I. Quando ergo a scholasticis *persona* definitur *rationalis naturae individua sub-*

stantia, individua dicitur eminenti quadam ratione secundum quod importatur perfecta ratio subsistendi, esse sui juris et incommunicabilitas.

II. Persona a natura distinguitur sicut totum a sua parte formali, idest sicut includens et inclusum; nam totum includit partem in se, quae realiter est in eo. Non ergo persona et natura sunt considerandae ut duae *res*, quarum una omnino sit extra aliam, seu ab alia extranea, sicut e. g. sunt corpus et anima.

CONCLUSIO I. — *Natura respectu personae vere habet rationem formae.*

Prob. Ratio hujus propositionis est quia nomine formae philosophice loquendo intelligitur perfectio (sive actus) rei expressa solitarie sine subjecto, in quo naturaliter existit vel intelligitur existere, et a qua subjectum denominatur: e. g. albedo sic expressa dicitur *forma* albi. Et dicitur *accidentalis* si designet perfectionem superadditam ipsi substantiae, ut albedo, virtus etc. et dicitur *substantialis* si designet ipsam essentiam; dicitur *totalis* si designet totam essentiam, *partialis* si partem essentiae. Unde cum natura alicujus personae, e. g. humanitas designet essentiam ipsius, et quidem totam secundum suam speciem, merito dicitur *forma totalis* compositi.

CONCLUSIO II. — *Identitas personae non constituitur per memoriam vitae praeteritae et per conscientiam propriam vitae praesentis.* — Haec conclusio est contra Lockium.

Prob. Persona est quid substantiale, ut patet ex dictis et permanens, neque minui, neque augeri potest. Atqui memoria est quid accidentale, quid labile, minui et augeri potest, ut patet ex facto; item conscientia propria vitae praesentis est actus facultatis cognoscitivae, ac proinde est accidens, quod naturam et personam supponit, non est quid permanens sicut persona: ergo idontitas personae etc.

Caput XV.

De accidentibus

339. **Accidens praedicamentale, accidens praedicabile.** — *Accidens* aut contradistinguitur ad substantiam et est aliquid *reale* quod in novem categorias Aristotelicas dividitur; et in hoc sensu quidquid non est substantia aut pars substantialis dici potest accidens; — aut est *unum* ex quinque praedicabilibus et sic acceptum est aliquid logicum, *ens rationis;* est enim *unum* quod habet aptitudinem ut sit in pluribus et praedicetur de eis: nihil autem realiter existens extra mentem, secundum illum modum quo extra mentem existit, praedicatur de multis. Habet tamen fundamentem *reale* in accidente reali, quod in subjecto contingenter existit et quod ad praedicamentum accidentis pertinet. De accidente praedicamentali in praesenti loquimur.

340. **Definitio accidentis praedicamentalis.** — Accidens *praedicamentale* sic definitur: *Res seu quidditas cui convenit esse in alio sicut in subjecto.* Nam sicut substantia dicitur essentia vel res, cui competit esse in se et per se et non in alio sicut in subjecto, ita accidens, quod substantiae opponitur, dicitur: *res cui competit esse in alio sicut in subjecto,* non autem per se et in se, et ideo nonnisi existente subjecto existere potest; e. g. color, virtus, actio etc. accidentia sunt. Accidens ita definitum dicitur accidens *physicum* seu *reale,* utpote distinctum ab accidente logico nuper memorato.

341. **Accidens metaphysicum.** — A quibusdam distinguuntur etiam accidentia metaphysica, quorum nomine intelliguntur proprietates reales, quae conci-

piuntur in re quasi consequentes rationem genericam aut specificam, et quae ut formalitates rei concipiuntur sive realiter ab essentia distinguantur sive non: e. g. risibilitas in homine, immortalitas in anima rationali. Quae tamen ab essentia realiter non distinguuntur, dicuntur accidentia quia ad modum accidentis concipiuntur.

342. **Modus essendi accidentis proprius.** — Accidens cum non habeat esse per se, sed in alio tanquam in subjecto, non potest dici *per se ens*, seu *ens simpliciter*, sed *ens secundum quid;* nam accidens proprie non est *id quod est*, sed est potius *id quo aliquid est tale;* e. g. albedo est id *quo* aliquid est *album*, est in albo a quo habet esse, et ideo ad rem quae dicitur alba pertinet, et est ejus, scilicet est rei albae. Idem dicatur de *colore* etc. Unde accidens dicitur potius *entis ens*, quam simpliciter *ens*.

343. **Quaestio.** — His positis quaeritur an accidentia physica realiter distincta a substantia, ut verae entitates dentur in natura: putant enim quidam nullam aliam entitatem dari praeter substantiam, et ea quae de substantia praedicantur ut adventitia nihil aliud esse, quam puros respectus, quos substantiae habere concipiuntur inter se se; imo docent accidentia physica a scholasticis admissa ut entitates veras prorsus repugnare.

Conclusio. — *Dantur accidentia realia physica quae a substantia in qua sunt realiter distinguuntur.*

Prob. Accidens physicum est entitas, seu res, cui naturaliter convenit esse in alio sicut in subjecto. Atqui in substantia dantur res seu entitates quae in ipsa sunt tanquam in subjecto ab ea realiter distinctae. Ergo dantur accidentia physica realia in substantia ab ipsa substantia realiter distincta. — *Prob. minor.* Dantur reales mutationes in substantia, substantia

semper eadem perseverante. Atqui in substantia sive in subjecto non potest intelligi mutatio, nisi intelligatur ipsum subjectum aliquid reale de novo acquirere, quod ei vi mutationis insit, aut amittere quod ei realiter inerat, sicut cum quis de ignorante fit sciens, de frigido fit calidus. Ergo in substantia est aliquid reale ab ipsa substantia realiter distinctum, quod quidem est quaedam entitas realis.

Prob. 2.° *ex natura substantiae intellectivae.* Nam substantia intellectiva proficiendo in cognitione tum sui, tum aliarum rerum ab ipsa distinctarum, procul dubio realiter perficitur, fit enim de potentia sciens actu sciens. Atqui perfectio realis, quae alicui supervenit, cum importet *esse reale,* est nova entitas realis superaddita substantiae, et ideo a substantia realiter distincta. Ergo in substantia saltem spirituali dantur entitates quaedam a substantia realiter distinctae, quae recte accidentia dicuntur, utpote in se et per se separatae a substantia existere non valentes.

Conclusio II. — *De essentia accidentis ut accidens est non est quod actu sit in connaturali subjecto ut subjectum est.* — Non negatur per hanc conclusionem esse de ratione quorumdam accidentium inhaerere alicui subjecto, nam concedimus e. g. de ratione *rotunditatis* esse ut sit in re, quae dicitur rotunda, sicut etiam de ratione *intellectionis* esse ut actu inhaereat intellectui; sed adseritur hoc non esse de ratione accidentis, ita ut omnibus accidentibus conveniat necessario et essentialiter actu inhaerere subjecto. Ante probationem conclusionis advertendum est etiam: Accidens est *entitas* non per se sed alterius entitatis, et ideo est *entitas diminuta,* quae proinde indiget subjecto. Tria ergo sunt in accidente distinguenda: 1.° necessitas ut substentetur, seu exigentia ut sit in subjecto. 2.° inhaerentia actualis ipsi subjecto. 3.° modificatio

subjecti quae consequitur ipsam inhaerentiam. Ex quibus sequitur 1.° quod accidens indiget subjecto non ut subjectum est, sed ut est substentans. Hoc inquam est de ratione accidentis ut accidens est. 2.° quod exigentia distinguitur realiter ab actuali inhaerentia, nam exigentia dicit aptitudinem ad inhaerendum, et nihil amplius. — His positis :

Probatur conclusio. Accidens, ut accidens est, potest actu esse, absolute loquendo, extra subjectum sibi connaturale. Ergo de ratione accidentis ut accidens est non est quod actu sit in connaturali subjecto ut subjectum est. — *Patet conseq. Prob. antecedens:* Ratio unica, quare accidens, ut accidens, est indiget esse in subjecto, est quia non habet virtutem substentandi se, et ideo indiget esse in subjecto, non quatenus est subjectum, sed quia in subjecto est virtus ipsum substentandi. Atqui virtus, quae naturaliter inest subjecto, substendandi accidens, potest ab alio principio suppleri, saltem a Deo. in quo eminenti ratione continetur virtus cujuslibet rei ab ipso creatae. Ergo accidens potest saltem virtute divina extra suum subjectum connaturale existere. — Adverte *accidentia* a scholasticis quandoque vocari *species*, quia speciem, vel similitudinem sui imprimunt in sensus.

344. **Solvuntur difficultates contra 1.^{am} conclusionem.** — *Ob.* 1.ª Rotunditas cerae c. g. essentialiter consistit in dispositione partium illius. Ergo rotunditas cerae non distinguitur realiter a cera ipsa.

Resp. negando consequentiam. Nam dispositio cerae non est ipsa cera a parte rei, cum possit amittere proprium esse rotunditatis, remanente ipsa cerae substantia. Neque ipsa rodunditas est dispositio a mente facta, quasi sit aliquid logicum, sed est quid objectivum habens esse in cera independenter a mentis consideratione.

ST. ALBERT'S COLLEGE LIBRARY

Ob. 2.ª Si accidentia peripatetica essent entitates reales a substantia distinctae semper suum effectum formalem producere deberent, applicata rebus. Atqui non semper producunt suum effectum formalem, e. g. *calor* rei minus calidae non calefecit rem magis calidam, unde manus aquam tepidam non sentit. Ergo accidentia scholasticorum non sunt entitates a substantia in qua sunt distinctae.

Resp. Disting. major. Si res quibus appropinquantur seu applicantur accidentia, essent rite dispositae, *concedo;* secus *nego.* Non solum accidentia nullum producunt effectum formalem si rebus indispositis applicentur, sed neque ipsae substantiae; unde anima, quae substantia est, effectum suum formalem non producit, nisi materia sit rite disposita ab agente, et multo minus si in materia praeexistat alia anima ab ea distincta.

Ob. 3.ª Accidens est id cujus totum esse est inesse, quod proinde a subjecto non potest separari. Atqui si accidens esset aliqua éntitas a substantia realiter distincta, posset ab ea separari, ut de facto posse separari docent scholastici. Ergo accidens non est entitas a substantia realiter distincta.

Resp. Dist. maj. Quaedam accidentia ut rodunditas cerae e. g. sunt id cujus totum esse est inesse *transeat;* omnia accidentia *subd.;* cujus totum esse existentiae, *transeat,* cujus totum esse essentiae, *nego.* Licet accidentia ut talia non possint concipi nisi cum ordine ad existendum in substantia, tamen ut aliquid a substantia distinctum in sua essentia optime concipiuntur, e. g. *virtus, color, sapor* ut *aliquid* concipiuntur, et esse aliquid communiter affirmantur; et si quis ea esse substantias contenderet, procul dubio desipere videretur.

Ob. 4.ª Si accidentia essent entitates reales, producerentur ex nihilo; sed non producuntur ex nihilo; nam

producuntur a creaturis, producere autem ex nihilo est opus solius Dei. Ergo accidentia entitates non sunt.

Resp. Dist. maj. producerentur ex nihilo sui et subjecti, *nego;* ex nihilo sui, *concedo.* Et *contrad. min. nego conseq.* Insuper accidentia proprie non producuntur, cum per se non habeant esse; illud enim quod producitur est compositum quod ex accidentibus resultat, e. g. non ipsa albedo, sed album.

Caput XVI.

De qualitate

345. **Notio qualitatis.** — Quidquid praedicatur de aliquo praeter essentiam ejus expressam per definitionem dicitur praedicari de illo non *substantive*, sed *adjective*, quia concipitur a mente *ipsi essentiae* quasi superadditum sive adjectum. Quod ergo praedicatur *adjective* dicitur *qualitas;* sed hoc modo *qualitas* latissime sumitur. 2.° Qualitas sumitur magis proprie ad designandum quodlibet genus accidentis. 3.° Qualitas sumitur propriissime ad designandum peculiare genus accidentis a quo substantia modificatur, qualificatur, et dicitur *qualis.* In hoc sensu sumimus qualitatem in praesenti et est tertium *praedicamentum* (n. 10). Sic autem definitur: *Accidens modificativum seu dispositivum substantiae in se ipsa,* ut *doctrina* qualitas est, qua mens modificatur, qua fit sciens et denominatur docta.

346. **Qualitatis species.** — Quatuor species qualitatis a scholasticis distinguuntur, ut diximus in logica (n. 10) videlicet: 1.° Habitus et dispositio, 2.° Potentia et impotentia. 3.° Passio et patibilis qualitas. 4.° Forma et figura; quae divisio est recta et com-

pleta. *Et prob.* Qualitas est accidens modificativum substantiae in se ipsa, ut dictum est. Atqui nonnisi quadrupliciter substantia potest intelligi modificari in seipsa, videlicet: 1.° Vel quatenus modificatur in se ipsa ut bene vel male se habeat ad finem, cui destinatur, ut homo per virtutem recte disponitur in ordine ad aeternam felicitatem; et habetur prima species qualitatis videlicet *habitus* vel *dispositio;* 2.° vel substantia modificatur in seipsa in ordine ad agendum; et habetur secunda species qualitatis idest *potentia* et *impotentia;* 3.° vel substantia modificatur in ordine ad passionem vel alterationem; et habetur tertia species qualitatis videlicet *passio* et *patibilis qualitas;* 4.° vel substantia modificatur in ordine ad extensionem, et habetur quarta species qualitatis idest *forma* et *figura.*

347. **Qualitatis proprietates.** — Qualitatis proprietates ad tres reducuntur, et sunt sequentes: 1.° Habere contrarium; 2.° suscipere magis et minus; 3.° esse fundamentum similitudinis vel dissimilitudinis rerum.

Conclusio. — *Hujusmodi proprietates tamen non conveniunt qualitati ut qualitas est, sed ut est determinata ad hanc vel illam speciem qualitatis.*

Prob. Si hujusmodi proprietates convenirent qualitati reduplicative ut qualitas est, omnibus speciebus qualitatis convenirent, et solummodo qualitati. Atqui dictae proprietates non omnibus qualitatibus conveniunt, sed quibusdam speciebus ejus tantum, nec qualitatibus solummodo, sed etiam aliis generibus. Ergo hujusmodi proprietates non conveniunt qualitati reduplicative ut qualitas est. *Major patet. Minor* vero declaratur: 1.° *Habere contrarium* e. g. convenit quidem primae speciei qualitatis, idest *habitui,* per quem substantia bene vel male disponitur ad finem, ut homo per virtutem bene, per vitium male: sed non

convenit *secundae speciei, potentia* enim cum naturaliter et necessario a substantia procedat destrui nequit, et ideo non habet contrarium, nam *contraria* ad invicem se excludunt ab eodem subjecto. Neque *figura* alteri *figurae* contrariatur. — Insuper habere contrarium convenit etiam motui cum idem subjectum per *motum* ad extrema, quae dicuntur opposita, tendere possit; et similiter convenit actioni et passioni, quae cum *motu* realiter identificantur. 2.° *Suscipere magis et minus* convenit quidem primae speciei qualitatis idest *habitui* e. g. virtuti, scientiae, quae augeri possunt tum intensive, tum extensive; sed non convenit figurae, neque extensive, quia non dicit ordinem ad aliud, neque *intensive* cum figura nonnisi uno modo convenire corpori concipiatur. 3.° *Esse fundamentum similitudinis* convenit etiam substantiae praecipue in specie consideratae e. g. humanitati.

Caput XVII.

De habitibus

348. **Quid est habitus.** — Hoc nomen habitus ab habendo dictum esse videtur, non quidem secundum quod homo dicitur aliquid habere, sed secundum quod homo habet se in seipso vel in ordine ad aliud. Sic autem definitur: *Dispositio secundum quam bene vel male disponitur subjectum aut in seipso aut in ordine ad aliud.*

Conclusio I. — 1.° *Subjectis quae composita non sunt ex actu et potentia non possunt tribui habitus,* 2.° *quae sunt ad unum determinata non sunt subjecta habituum,* 3.° *ea quibus conveniunt habitus, sunt naturae, quae ad plura eaque contraria se habent.*

Prob. 1.ª *pars.* Nam subjecta quae non sunt composita ex actu et potentia carent potentialitate. Atqui quae carent potentialitate neque disponi possunt in seipsis per habitum, neque in ordine ad aliud; nam dispositio est quaedam actualitas et perfectio potentialitati superaddita. Ergo subjectis, quae non sunt composita ex potentia et actu, non possunt tribui habitus.

Prob. 2.ª *pars.* Quae semper eodem modo se habent in seipsis aut in ordine ad aliud non possunt quandoque bene, quandoque male per accidens superadditum se habere, ut e. g. lapides, arbores etc. et ideo nequeunt novam dispositionem suscipere sive habitum.

Prob. 3.ª *pars.* Subjecta habituum ea sunt quae potentialitate sunt praedita, et ideo quae possunt habere vel non habere propriam perfectionem, sive in se, sive in ordine ad aliud. Aqui quod potest habere vel non habere propriam perfectionem sive in se, sive in ordine ad aliud, potest esse bene dispositum, ipsam habendo, et male dispositum ipsam non habendo, et ideo se habere ad bonum et ad malum, idest ad plura, quae sunt contraria. Ergo ea, quae habent habitum sunt naturae, quae ad plura eaque contraria se habent.

Conclusio II. — *De ratione habitus est dicere aliquo modo ordinem ad operationem.*

Prob. Habitus est dispositio quaedam aut ipsius naturae immediate, aut facultatis ejus. Atqui natura existens ordinatur ulterius ad operationem, cum nulla res sit nisi propter suam operationem. Ergo ex hoc ipso quod bene vel male disponitur in se, disponitur etiam aliquo modo in ordine ad operationem: quod multo magis valet, si habitus sit dispositio facultatis ipsius naturae.

Conclusio III. — *Diversimode habitus sunt in anima nostra, in corpore, et in viribus sensitivis.*

Declaratur: Habitus maxime et per se inveniuntur in anima, cum ex sua natura ordinetur ad finem per operationem consequendum, et possit se habere bene et male, tum physice, tum moraliter in ordine ad ipsum, et propterea tum in seipsa tum in suis facultatibus potest bene vel male disponi per habitus. Sensus autem externi nullo modo possunt esse subjectum habituum, ut patet: at sensus interni, e. g. memoria sensitiva, possunt esse subjecta habituum physice loquendo, si considerentur in se, cum possint bene vel male se habere ad objecta; sed non possunt esse subjecta habituum *moraliter,* nisi quatenus subjiciuntur imperio rationis. — Item corpus potest considerari quoad operationes quae ei ex sua natura conveniunt: et sic cum sit determinatum ad unum semper eodem modo se habens, subjectum habituum non potest esse: at si consideretur prout animae subest et ab ea dirigitur, potest esse subjectum habituum tum physice tum moraliter. — Tandem si consideretur in se per ordinem ad formam, habitualis dispositio potest esse in corpore, potest enim corpus magis vel minus esse dispositum per ordinem ad formam, idest animam, et hoc modo sanitas, aegritudo, pulchritudo etc. dispositiones dicuntur.

349. **Divisiones habituum.** — Habitus dividuntur: 1.° Ex parte *principii*, et sic quidam dicuntur *infusi* a Deo (quod est principium et causa ipsorum) ut *gratia sanctificans*, virtutes theologicae etc.; quidam *naturales*, quia ex ipsa natura procedunt, ut sunt *habitus primorum principiorum;* alii dicuntur *acquisiti* quia ex repetitione actuum causantur. 2.° *Ex parte subjecti*, et sic quidam dicuntur *entitativi*, qui scilicet immediate resident in essentia rei, ut *gratia sanctificans;* alii dicuntur *operativi*, qui scilicet facultates ipsas at-

ficiunt. 3.° *Ex parte convenientiae* ipsi naturae, et sic alii dicuntur *boni*, alii *mali*.

350. **Divisiones habituum, qui sunt in anima.** — Habitus quorum subjectum est *mens* dicuntur *intellectuales;* qui autem voluntatem afficiunt dicuntur *morales*. Intellectuales autem dicuntur speculativi, qui ordinantur ad simplicem contemplationem veritatis; qui autem ordinantur ad opus dicuntur practici. — Insuper alii sunt habitus *primorum principiorum*, alii *scientifici* qui versantur circa conclusiones demonstratas; est denique habitus *fidei supernaturalis* inclinans ad assensum firmum veritatibus a Deo revelatis.

351. **Quaestio.** — Quaeritur in praesenti an habitus *fidei* cum habitu *scientiae* possit existere in eodem subjecto circa idem objectum et simul. — Conceditur ab omnibus posse tales habitus simul existere circa diversa objecta; vel etiam circa idem, sed successive, non simul.

Conclusio. — *Habitus scientiae et habitus fidei non possunt esse simul in eodem intellectu respectu ejusdem objecti.*

Prob. Habitus fidei nihil aliud est quam dispositio sive inclinatio, qua intellectus prompte vel rite se habet, ut possit moveri a voluntate ad adsentiendum alicui cognoscibili. Atqui hujusmodi dispositio omnino frustra ponitur in intellectu, qui per habitum scientiae immediate disponitur et inclinatur ad illud ipsum cognoscibile. Ergo habitus fidei nonnisi frustra ponitur in intellectu in quo est habitus scientiae. — *Major* patet ex eo quod actus fidei est actus intellectus procedens ex motione voluntatis applicantis intellectum ad adsentiendum, qui non moveretur nisi esset dispositus per habitum fidei. — *Minor* probatur ex eo quod per habitum scientiae intellectus directe et immediate et sufficientissime est dispositus

ad adsentiendum cognoscibili, imo necessario ipsi cognoscibili adhaeret. Ergo frustra disponitur ut a voluntate moveatur, imo actus adsensus non potest esse voluntarius, quod est contra rationem actus fidei.

352. **Quaestio altera.** — Quaeritur secundo de causa habituum. Dictum est quosdam habitus esse a Deo infusos, quosdam naturaliter inditos ex ipsa natura necessario procedentes, ut habitus primorum principiorum: imo esse quamdam naturalem dispositionem, quae dici potest habitus inchoative ad operandum, in ipsis facultatibus operativis concedituri ab omnibus. Sed quaeritur undenam sit habitus secundum suam perfectam rationem, qui communiter in hominibus adultis reperitur. Pro cujus quaestionis solutione sit:

Conclusio. — *Ex actibus generatur habitus secundum suam perfectam rationem in facultatibus operativis.*

Prob. Habitus secundum suam perfectam rationem nihil aliud est nisi dispositio secundum quam bene vel male disponitur subjectum ad operationem. Atqui ex repetitis actibus homo bene vel male disponitur ad operationem. Ergo ex actibus generatur habitus in potentiis operativis subjecti. — *Prob. minor.* Intellectus movetur a principiis ad conclusiones deducendas quatenus vi principiorum impulsus conclusionibus adsentit: unde principia agunt et determinant ipsum intellectum, qui proinde in ordine ad ea se habet ut subjectum passivum. Sed omne subjectum per hoc quod patitur et movetur ab aliquo agente, disponitur: imo quanto magis patitur, et repetitur motus, tanto magis disponitur. Ergo intellectus disponitur ad agendum per hoc, quod ex principiis conclusiones infert: quae dispositio est quaedam habilitas ad intelligendum, idest est scientia, sive habitus scientificus. Idem dicendum est de voluntate, et de aliis potentiis, pro-

portione servata. Ergo ex eo quod agens saepe agit, sive ex repetitis actibus generatur habitus, sive habilitas quaedam ad agendum in ipso agente.

Imo contingere potest ut, si principium activum ita moveat potentiam ut eam ad se totaliter trahat et firmiter, unus actus sufficiat ad generandum habitum.

Caput XVIII.

De quantitate

353. **Quid sit quantitas et quae ejus proprietates.** — Quantitatem in logica definivimus (n. 10): *Accidens extensivum substantiae in partes.* Ex qua definitione sequitur manifeste:

1.° *Partes* substantiae ita esse dispositas vi quantitatis ut una non sit alia et ut una sit extra aliam, licet concipiantur esse in toto aliquo quod constituunt. 2.° *Partes* ejusdem substantiae esse in loco ita ut una non sit ubi est alia. 3.° Per divisibilitatem partes extensas substantiae et unitas separari posse. 4.° Substantiam esse mensurabilem ratione suae quantitatis. Unde quatuor sunt proprietates quantitatis: 1.ª Ponere unam partem substantiae extra aliam, 2.ª ponere partes ejusdem substantiae in loco: et haec proprietas vocatur *ubicatio,* 3.ª est divisibilitas, 4.ª est mensurabilitas.

354. **Observatio.** — Impenetrabilitas non est effectus formalis et ideo proprietas quantitatis: nam est effectus principii activi vi resistentiae praediti, quod certe non importat quantitatem, quae ex parte materiae attenditur, quae est principium passivum; unde extensio, quam spatium importat, penetrabilis esse concipitur, nam in spatio corpora collocata intelliguntur.

355. **Divisio quantitatis.** — Quantitas dividitur in *continuum* et *discretum*. *Continua* dicitur cujus partes non sunt actu divisae, sed in potentia tantum, et proinde quae non habent proprium terminum, sed communem, qui est terminus totius. Si partes sint actu divisae habentes proprium terminum, quantitas dicitur *discreta*. Si partes quantitatis discretae uniuntur ita ut proprium terminum conservent et divisionem, dicuntur *contiguae*. Quantitas continua subdividitur in quantitatem *longitudinis* ut est linea: in *latitudinis*, ut est superficies: in *altitudinis*, quae dicitur etiam profunditas, sicut est in corpore. In 1.° est *una dimensio*, idest longitudo, in 2.ª *bina*, in 3.ª *trina* dimensio.

356. **Indivisibilia in quantitate.** — In quantitate tria indivisibilia considerantur, idest: 1.° *Punctum* quod omnino divisibilitatem excludit: 2.° *linea* quae licet secundum longitudinem sit divisibilis, tamen secundum latitudinem et altitudinem divisibilitatem omnino excludit et ideo sub hoc duplici respectu est indivisibilis. 3.° *Superficies* quae excludit duntaxat divisibilitatem altitudinis seu profunditatis. — Punctum tamen non est quantitas, sed quia in quantitate consideratur et ad ipsam pertinet, nam linea terminatur per punctum, ideo punctum dicitur pertinere ad quantitatem: et ad ipsam reducitur sicut ad id in quo est, et a quo dependet. Unde dicitur *reductive* pertinere ad genus quantitatis.

Conclusio: *Indivisibilia quantitatis sunt actu in termino quantitatis continuae: sed non sunt actu in partibus extra terminum ipsius, sed potentia tantum.*

Prob. Ibi sunt indivisibilia quantitatis ubi quantitas non potest amplius dividi. Sed quantitas continua in suo termino actu non potest amplius dividi cum sit jam divisa, extra suum terminum autem potest dividi

ubicumque sumatur. Ergo *indivisibilia* sunt in termino quantitatis continuae actu, extra terminum autem in ipsa tamen quantitate, sunt in potentia tantum. « Punctum intra lineam est in potentia ante lineae divisionem ; in actu vero, cum linea jam est divisa, quum punctum sit ipsa lineae divisio ». S. Thom. (VI Physic. lect. 8.)

357. **Corollarium.** — Indivisibilia utpote existentia in termino dicuntur terminare quantitatem et vocantur *terminantia* vel simpliciter extrema quantitatis. *Indivisibilia* in potentia dicuntur *continuantia*.

Conclusio. — *Quantitas continua est sine fine divisibilis mathematice loquendo ; at physice loquendo oportet devenire ad ultima quae naturaliter amplius dividi nequeunt.*

Prob. 1.ª *pars.* 1.° Si quantitas continua non esset mathematice sine fine divisibilis per divisiones successivas, perveniretur ad ultima inextensa et simplicia omnino ex quibus constaret et formaretur extensa. Atqui impossibile est ex inextensis et omnino simplicibus haberi extensum et continuum. Ergo quantitas continua est divisibilis sine fine mathematice loquendo.

Prob. minor: quantitas continua non posset fieri extensa nisi ex hoc quod una pars per contactum alteri copularetur et continuaretur. At si partes essent omnino simplices ex hoc quod se ad invicem tangerent, compenetrarentur cum secundum se totas et non per partes (quibus carerent) se ipsas tangerent. Unde una non esset extra aliam, quod ad extensionem et quantitatem essentialiter requiritur.

2.° Si quantitas non esset divisibilis sine fine, sed ex inextensis constaret, sequeretur quod duo mobilia quorum unum velocius aliud tardius, moveretur de de uno extremo ad aliud, simul ad terminum pervenirent. Sed hoc absurdum est, nam secus non daretur

major aut minor velocitas in motu. Ergo quantitas ex indivisibilibus non constat. *Prob. maj.:* sint A et B duo mobilia quae simul incipiant moveri ab eodem puncto indivisibili C in punctum D quod C immediate succedit; et mobile A velocius moveatur quam B: eo ipso quo intelligitur et habetur motus, quamvis minimus in A etiam in B intelligitur motus seeus B non inciperet moveri simul cum A. Atqui non potest intelligi mobile moveri secundum minimam partem motus quis concipiatur pertingere ad aliquem terminum, qui non potest esse nisi punctum quod immediate succedit puncto a quo mobile incipit moveri. Ergo eo ipso quo mobile A concipitur esse in D etiam B concipitur esse in D. Item simul pervenirent de D in E, de E in F etc. et ideo simul pertingerent ad terminum quamvis unum velocius, aliud tardius, moveri supponantur.

Prob. 2.ª pars. Quantitas naturaliter loquendo nonnisi in substantia reperitur alicujus speciei. Atqui substantia quaelibet specifica exigit determinatam quantitatem in sua natura sine qua salvari amplius non potest. Ergo in divisione naturali quantitatis oportet ut deveniatur ad *minima naturalia*, quae proinde naturaliter seu mechanice dividi amplius non possunt, et ideo quantitas naturaliter non est divisibilis physice in infinitum. « Corpus mathematicum, ait S. Thomas, est divisibile in infinitum in quo consideratur sola ratio quantitatis, in qua nihil est repugnans divisioni infinite dividi. Sed corpus naturale quod consideratur sub tota forma non potest in infinitum dividi; quia quando ad minimum deducitur, statim propter debilitatem virtutis convertitur in aliud.... »

358. **Quaestiones.** — Recensitis proprietatibus quae substantiae corporeae conveniunt a ratione quan-

titatis, quaeritur quodnam sit quantitatis essentiale constitutivum; quod quidem non esse divisibilitatem, neque mensurabilitatem videtur evidens et conceditur a philosophis. Quaestio ergo restringitur ut determinetur: 1.° an sit extensio partium in toto, aut extensio localis. — 2.° Quaeritur an quantitas realiter distinguatur a substantia corporea, vel sit realiter cum ipsa identica. — 3.° Quaeritur an possit dari magnitudo seu quantitas continua actu infinita.

359. **Sententiae circa secundum quaesitum.** — Quantitatem realiter distingui a substantia docuit Aristoteles, qui ipsam inter accidentia (est enim inter novem praedicamenta) reposuit. Aristotelem communiter secuti sunt scholastici. Oppositum docuerunt nominales. His quaestionibus tribus conclusionibus respondemus.

Conclusio I. — *Essentiale constitutivum quantitatis est extensio partium in ipso toto, non vero extensio localis.* — Adverte non negari a nobis quantitatem habere essentialem aptitudinem ut extendatur localiter, sed negatur actualem extensionem localem esse essentialem quantitati.

Prob. Constitutivum essentiale cujusque rei est illud quod primo in re concipitur, quo intellecto res intelligitur, et est radix omnium proprietatum, quae in re ipsa sunt (n. 234). Atqui hae conditiones quoad quantitatem verificantur in sola extensione partium in toto in se considerato. Ergo constitutivum essentiale quantitatis est extensio partium in toto, non autem extensio localis. — *Prob. minor.* Etenim prius intelligitur totum habere partes in sensu absoluto, hoc est in semetipso, quam habere partes in ordine ad locum; deinde eo ipso quo intelliguntur partes unitae, praecisione facta a loco, concipitur extensio; sed sublata illa extensione, impossibilis est omnino quanti-

tatis conceptus; denique ratio cur occupet locum, sit divisibilis, mensurabilis, est quia totum ipsum est in se extensum.

2.° Si constitutivum essentiale quantitatis esset localis extensio partium, aut hoc esset quoad locum aliquem determinatum, aut quoad locum indeterminatum. Atqui non est extensio localis quoad locum determinatum, secus quantitas nonnisi in tali loco determinato esse posset, neque conciperetur indifferens ad hunc vel illum locum; non est extensio partium quoad locum indeterminate sumptum, nam hoc adserere est adserere constitutivum quantitatis non esse extensionem, sed nihil, cum locus indeterminate sumptus neque existat neque existere possit. Ergo constitutivum essentiale quantitatis non est extensio localis partium, sed extensio partium in toto.

Optime ergo quantitas definitur a S. Thoma: *Positio seu ordo partium in toto* (cont. gent. l. 4.° c. 65).

Conclusio II. — *Quantitas realiter distinguitur a substantia corporea.*

Prob. 1.° Quantitas non est substantia, sed accidens. Ergo realiter distinguitur a substantia corporea. — *Conseq. patet. Prob. antec.* Cum quantitas sit essentialiter composita et divisibilis in infinitum, si esset substantia, idest ens per se subsistens, essentialiter constaret partibus per se subsistentibus essentialiter compositis in quacumque portione sumeretur. Atqui res constans partibus per se subsistentibus est non solum mathematice, sed etiam physice divisibilis. Ergo si quantitas esset substantia, quacumque divisione peracta, esset semper divisibilis non solum mathematice, sed etiam physice sine fine, idest in infinitum, quod est absurdum.

2.° Determinata essentia corporea, qua talis, in suo esse reali abstrahit a determinata quantitate. Ergo a

quantitate distinguitur. *Prob. conseq.* Nam ex hoc ipso quod essentia corporea abstrahit a determinata quantitate in suo esse non solum *ideali*, sed etiam *reali*, sequitur *in suo esse reali* distingui a quantitate, et ideo *realiter*. — *Prob. antec.* ratione S. Thomae dicentis: « Totalitas substantiae continetur indifferenter in parva vel magna... quantitate, sicut natura humana in magno vel parvo homine. »

360. **Observatio.** — Haec doctrina deservit viro catholico ad defendendum mysterium SS. Eucharistiae, in quo habetur quantitas sine connaturali suo subjecto, idest sine substantia panis et vini, ut docet fides nostra. Imo per hoc mysterium nostra conclusio mirifice confirmatur. Sed de his ad theologos.

Conclusio II. — *Repugnat magnitudo seu quantitas continua actu infinita.*

Prob. 1.° Magnitudo actu infinita oportet ut constet ex partibus dissociabilibus singillatim sumptis finitis, quae secundum multitudinem sint infinitae, secus esset mensurabilis, et ideo non esset infinita. Atqui repugnat multitudo actu infinita (n. 252). Ergo etiam magnitudo.

Prob. 2.° Si ponatur magnitudo actu infinita, poterunt in ea considerari duae lineae angulum efformantes in infinitum protractae, quae semper magis ad invicem distabunt; et ideo in infinitum etiam ad invicem distabunt in earum *protractione infinita*. Erit ergo spatium infinitum inter duas lineas comprehensum, idest inter duos limites erit distantia infinita, quod est contradictorium.

361. **Spatium.** — *Spatium* concipitur ut quoddam vacuum receptivum corporum. Duo ergo importat in sui conceptu, unum positivum alterum negativum. Posititivum est *extensio;* negativum vero est *vacuitas,*

quae vacuitas intelligitur per abstractionem ab existentia actuali corporum.

Conclusio. — *Spatium neque est substantia corporea, neque extensio a substantia corporea separata, aut separabilis: sed est ipsa extensio substantiae corporeae omnino a substantia corporea et ab aliis eius proprietatibus per intellectum abstracta.*

Prob. 1.ª *pars.* Spatium, ut dictum est, concipitur a nobis ut receptivum vacuum substantiae corporeae. Sed vacuum non importat in suo conceptu substantiam corpoream, sed potius excludit omne corpus. Ergo spatium non est ipsa substantia corporea.

Prob. 2.ª *pars.* Extensio est accidens substantiae corporeae. Atqui accidens non potest a substantia, cujus est, separari. Ergo spatium non est ipsa extensio a substantia corporea separata, aut separabilis.

Prob. 3.ª *pars.* Spatium, ut dictum est, in suo concepto importat extensionem. Sed non importat extensionem simul cum ipsa substantia aut cum proprietatibus substantiae corporeae, neque extensionem realiter separatam aut separabilem a substantia corporea. Ergo importat extensionem abstractam per intellectum a substantia corporea et ab aliis proprietatibus quae substantiae corporeae conveniunt.

362. **Corollaria.** — I. Ratio quare spatium menti exhibetur ut quid infinitum, necessarium, aeternum est ipsa abstractio intellectus, quia scilicet intellectui objicitur pura extensio sine limitibus, quos habet in substantiis corporeis, sine contingentia, sine motu, sine tempore quibus substantia corporea subjicitur.

II. - Spatium formaliter sumptum et in se praecisive a substantia corporea est ens rationis habens tamen fundamentum reale, quod est ipsa substantia corporea extensa.

III. — Spatium potest dividi in reale et in imaginarium: spatium reale dicitur illud quod habet fundamentum reale, idest quod concipitur actu in se continere substantiam corpoream extensam. Illud autem quod concipitur non actu, sed potentia continere substantiam corpoream dicitur spatium imaginarium: et habet fundamentum in potentia ontologica aliorum corporum possibilium extra spatium actuale reale.

363. **Locus.** — *Locus* spatio affinis est, cum *locus* sine spatio concipi nequeat. Differt tamen, ut ex definitione ejus liquet. Sic enim definitur: *Superficies prima immobilis corporis ambientis*, seu *terminus vel finis continentis, immobilis, primus.*

364. **Explicatur definitio.** — Superficies corporis in qua aliquid ponitur vel collocatur, vulgo dicitur *locus*. Dicitur superficies *prima* ut distinguatur a superficie alia, quam corpus continens rem in ipso locatam, habet in alia sui parte, et quae dici potest superficies exterius posita respectu rei locatae. E contra superficies, quae dicitur locus inquantum est locus, dici potest interior, et dicitur *prima,* quia proximius se habet ad rem locatam in ipsa, quam alia superficies corporis continentis. Dicitur corporis ambientis, quia revera corpus in cujus superficie ponitur locatum intelligitur ipsum locatum amplecti et circundare saltem in parte. Unde locus numquam intelligitur excedere locatum si accipiatur ut est actu continens ipsum et in ordine ad ipsum tantum, non in ordine ad alia.

Insuper superficies dicitur *immobilis* quia quamvis corpus ad quod pertinere intelligitur ipsa, sit mobile, tamen pars corporis, in qua res locata dicitur esse sicut in loco, immobiliter semper in eadem distantia ab extremitatibus illius corporis perseverat.

365. **Alia definitio loci.** — Ex dictis *locus* sic

etiam definiri potest: *Determinata pars superficiei primae alicujus corporis ambientis in eadem distantia ab extremitatibus ejusdem corporis immobiliter semper perseverans.*

366. **Corollaria.** — I. Ex hac definitione sequitur quod licet nostra terra simul cum corporibus, quae in parte superficiei ipsius locata sunt, et ideo cum sua superficie, moveatur circa solem, et mutet ipsa locum suum, tamen corpora quae in parte superficiei ipsius posita, seu locata sunt, proprie dicuntur in *eodem loco* permanere cum in eadem distantia ab extremitatibus ejus, idest a polis, perseverant.

II. Item ille qui in eadem parte curri semper perseverat, quamvis currus moveatur, proprie dicitur in eodem loco permanere utpote existens in eadem superficie, quae immobiliter semper distat ab extremitatibus curri. — Currus tamen per hoc quod non perseverat in eadem parte superficiei telluris dicitur mutare locum; et ratione curri dicitur etiam mutare locum persona sedens in eadem parte superficiei curri, dicitur tamen mutare locum respectu telluris, quia scilicet simul cum curru mutat superficiem telluris.

III. Locus relative dicitur, idest locus dicitur superficies corporis, quatenus importat relationem immobilitatis ad extrema ipsius corporis. Communiter et simpliciter loquendo apud nos dicuntur mutare locum ea quae moventur in superficie terrae; et dicitur locus pars superficiei terrae secundum quod immobiliter distat a polis.

Caput XIX.

De Tempore

367. **Quid est duratio ?** — Duratio nihil est aliud quam permanentia in esse; et quia nonnisi ea quae sunt in esse permanent, ideo duratio non est aliquid existens in se, sed est in rebus ipsis permanentibus, ab esse rerum permanentium indistinctum, et per operationem intellectus a rebus permanentibus abstractum. Sed distinguitur ab esse rerum, *formaliter* loquendo, quia *esse* in suo conceptu non importat magis et minus, e contra *duratio* major aut minor esse intelligitur.

368. **Triplex duratio.** — Res quae habet esse, aut omnino immobiliter et semper eodem modo in esse perseverat, ita ut nulla vicissitudo et mutatio in ea esse possit, et habetur *duratio rei omnino immobilis*, quae *aeternitate* mensuratur; aut ita in esse perseverat, ut mutatio in ea contingere possit, non quidem quantum ad esse essentiale, sed quantum ad esse accidentale ipsius; et habetur aliud genus durationis, quae mensuratur *aevo;* ut est e. g. anima humana, quae in sua substantia semper eadem perseverat, utpote omnino simplex et invariabilis, licet mutetur quoad operationem; et angelus qui multo magis invariabilis est quam anima humana: aut res ita in esse perseverat ut sit mutabilis etiam quoad esse essentiale, quia scilicet desinit esse ipsius; et habetur tertium genus durationis, quae mensuratur *tempore. Tempus* ergo est: — *Mensura durationis rei quae incipit esse per generationem et desinit esse per corruptionem.*

369. **Tempus importat successionem.** — Tem-

pus est *mensura durationis rei*, quae, ut diximus, *incipit* esse per generationem et *desinit esse* per corruptionem, idest rei cujus esse vicissitudini subijcitur; hoc autem sine *successione* concipi nequit, et ideo tempus *successionem* importat.

Conclusio I. — *Quamvis tempus sit duratio rei corruptibilis non tamen duratio cujuslibet rei corruptibilis dicitur tempus, communiter et proprie loquendo.*

Prob. 1.° Tempus concipitur a nobis ad modum mensurae: nam sicut mensura applicatur rebus mensurabilibus, ut judicium circa magnitudinem et extensionem feratur; ita tempus applicatur, ut ita dicam, rebus corruptibilibus, ut judicium circa majorem vel minorem earum durationem proferatur. Unde idem officium intelligitur esse mensurae respectu magnitudinis rerum, et temporis respectu durationis earum.

2.° Tempus in suo conceptu importat intrinsece et essentialiter successionem. Atqui non quaelibet duratio rei corruptibilis importat intrinsece et essentialiter successionem. Ergo non quaelibet rei corruptibilis duratio dici potest proprie loquendo tempus. — *Prob. minor:* duratio substantialis intrinseca rei est ejus *esse* substantiale; sed esse substantiale rei corruptibilis non importat in se et intrinsece successionem, nam *esse* substantiale rei cujuslibet, licet corruptibile, est unum, cum ipsa res sit semper eadem dum est. Ergo non quaelibet duratio rei corruptibilis intrinsece et essentialiter in se successionem importat.

Confirmatur: Quamvis materia renovetur, tamen *esse* substantiale individui semper idem in sua duratione perseverat: cum habeatur semper idem individuum dum ejus duratio est. — Haec nostra conclusio ex dicendis adhuc magis fiet manifesta.

Conclusio II. — *Tempus optime dicitur esse duratio motus uniformis, qui inter solem et terram perficitur.*

Prob. Tempus importat rationem mensurae respectu durationis rerum corruptibilium; et ideo debet esse duratio *communiter* hominibus *nota*, et maxime uniformis inter omnes durationes ipsarum rerum corruptibilium. Atqui in nulla duratione rerum corruptibilium potest haberi major aut tanta uniformitas *communiter nota* sicut in duratione motus qui inter terram et solem perficitur. Ergo tempus optime dicitur esse duratio motus uniformis qui inter solem et terram perficitur.

2.° A praedicto motu omnis motus rerum corruptibilium pendet et derivatur. Ergo duratio ipsius merito ut mensura respectu aliorum motuum, qui in rebus corruptibilibus reperiuntur, consideratur; et ideo vere et proprie tempus recte dicitur a quo omnes res corruptibiles mensurari intelliguntur.

Conclusio III. — *Tempus est quid continuum sine fine divisibile.*

Prob. Tempus nihil est aliud quam duratio uniformis motus. Atqui duratio uniformis motus est quid continuum sine fine divisibile. *Prob. minor.* Duratio motus ab ipso motu est inseparabilis; et ideo ex divisione motus habetur divisio durationis motus. Atqui motus est quid continuum sine fine divisibile. Ergo et duratio uniformis motus est quid continuum sine fine divisibile. — *Prob. minor.* — Nam motus nihil est aliud quam transitus continuus mobilis ab uno loco ad alium, idest ab una parte quantitatis continuae ad aliam, et ideo est continuus, est divisibilis ubi et quanto est divisibilis quantitas ipsa, idest sine fine (n. 357).

370. **Corollaria.** — I. A philosopho et post ipsum a scholasticis, optime dicitur tempus *Numerus motus secundum prius et posterius.* Dicitur *numerus,* quia tempus est quaedam mensura; prima autem mensura in rebus quantitate praeditis, est unitas quae est principium numeri; unde et numerus habet rationem men-

surae: per hoc quod additur *motus secundum prius et posterius* motus distinguitur ab aliis quantitatibus permanentibus, sive habeant rationem mensurae, sive non.

II. — Tempus sicut non potest esse simul, ita nec quid permanens, sed successivum et quid fluens; unde in tempore tria considerantur: *praesens, praeteritum* et *futurum;* at nonnisi *praesens* existit.

III. — Tempus vere et proprie non existit nisi in mente; nam formaliter sumptum, importat rationem rei successivae et ideo rationem numeri secundum successionem; et ideo dicitur *numerus motus;* sed *numerus* non est in motu actu, nam numerus supponit divisionem, idest multa enumerata et distincta. Motus autem in se est divisibilis in potentia, sed non divisus actu; non enim constat ex indivisibilibus, sed ex semper divisibilibus sicut quantitas: insuper motus quoad suas partes non est simul.

IV. — Ex dictis sequitur tempus esse durationem rei non in individuo, sed in sua specie consideratae, idest rei quae jugiter renovatur.

V. — Tempus est duratio successiva rei in sua specie determinatae, comparata tamquam mensura ad res quae in suo esse vicissitudini et mutationi subjiciuntur.

VI. — Tempus non potest esse nisi duratio motus cujus esse intrinsece et essentialiter importat successionem, seu durationem successivam in sua specie.

VII. — Non tamen quaelibet duratio successiva motus proprie loquendo dici potest tempus, secus in unaquaque re in qua esset motus possent distingui tot tempora quot essent species motus; quod videtur esse contra sensum communem.

VIII. — Cum tempus concipiatur a nobis ut mensura durationis rerum, illa duratio successiva motus debet dici tempus, quae communiter ab hominibus

consideratur tamquam mensura rerum quae sunt apud nos, idest corruptibilium.

371. **Differentia temporis, aevi, aeternitatis.** — Tempus, aevum, aeternitas in hoc differunt, quod *tempus* importat prius et posterius, seu successionem, principium et finem: *aevum* autem est duratio rei permanentis sine successione in suo esse, licet ei possit successio conjungi quoad operationem: *aeternitas* autem est duratio omnino immobilis, cum nulla omnino successio ei conjungi possit. Ideo *aeternitas,* utpote successionem excludens, est *tota simul;* sic autem a Boetio definitur: *Interminabilis vitae tota simul et perfecta possessio.*

372. **Aeternitas absoluta et relativa seu hypothetica.** — Haec quae definita est, est aeternitas *absoluta,* quae soli enti necessario et omnino immutabili convenit. Sed praeter hanc aeternitatem a philosophis distinguitur etiam aeternitas *relativa* seu hypothetica, quae etiam participata dicitur; quae nihil aliud est quam *duratio sine fine, quae competit substantiis* seu *creaturis spiritualibus;* et ideo talis aeternitas non excludit principium durationis. Quae hac aeternitate gaudent dicuntur *aeterna a parte post.*

Caput XX.

De Relatione

373. **Notio relationis.** — *Relationis* nomine intelligitur *ordo* seu *respectus* sive *habitudo alicujus rei ad aliam;* e. g. *paternitas* importat habitudinem personae patris ad personam filii, et *filiatio,* personae filii ad personam patris. Potest autem exprimi per nomen abstractum ut *paternitas,* et per nomen concretum

ut *pater*. Relatio expressa per nomen concretum importat subjectum et formam; e. g. *pater* importat *personam* quae est subjectum, et *paternitatem* quae est forma.

374. **Corollaria.** — I. Relatio semper concipitur esse in aliquo subjecto per ordinem ad aliud tanquam ad terminum: subjectum et illud aliud vocantur *extrema* et etiam *termini* relationis.

II. — In relatione semper concipitur aliquid absolutum; nam ipsa concipitur includere *esse* et *in*, praeter *respectum ad aliud*, in quo formaliter ipsa relatio inquantum ab aliis, puta accidentibus, si est praedicamentalis, distinguitur, consistit.

375. **Divisio relationis.** — Relatio dividitur in *realem* et *logicam*. Relatio *realis* est ordo seu respectus realis existens in subjecto ad aliud independenter a mentis consideratione. Relatio *logica* est ordo sive respectus a mentis consideratione dependens, e. g. *paternitas* utpote existens in patre independenter a mentis consideratione est relatio realis. E contra *scibilitas* est relatio logica in re scita; quia res dicitur scita et scibilis non per aliquid existens in ipsa, sed per aliquid extrinsecum, idest per operationem intellectus, a quo scitur. — Utraque dividi potest in *creatam* et *increatam*. *Creata* dicitur quae est in creaturis, *increata* vero quae in Deo esse concipitur, in quo quatuor relationes reales a theologis distinguuntur: idest *paternitas, filiatio, spiratio activa, spiratio passiva*.

376. **Relatio transcendentalis et praedicamentalis.** — Relatio *transcendentalis* est ipsa entitas rei de se ad aliud ordinata. Et quia nulla res est quae de se vi suae essentiae non sit ad aliud ordinata, ideo relatio transcendentalis in omnibus omnino rebus reperitur, et propterea dicitur *transcendentalis*. Quae-

libet creatura ex sua essentia ordinatur ad creatorem; anima ex sua natura essentialiter ordinatur ad corpus, quantitas ad rem quantam, motus ad mobile, scientia ad scibile etc. — Relatio *praedicamentalis* est ordo accidentalis ad aliquid in aliquo subjecto existens. Relatio praedicamentalis dicitur relatio secundum *esse*, quia esse ipsius primario relationem importat. Relatio transcendentalis dicitur relatio *secundum dici*, quia relatio transcendentalis, ut diximus, est ipsa entitas absoluta, et ideo in suo esse, quod primo in ea concipitur, non importat relationem, sed aliquid aliud, ut e. g. scientia in suo conceptu primario dicit qualitatem et perfectionem, et secundo dicit relationem ad aliud: unde de ipsa scientia dicitur relatio, scilicet scientia dicitur habere relationem ad objectum, sed non dicitur proprie esse relationem. Et ideo illa res quae non potest concipi nisi ut relatio e. g. paternitas, filiatio etc., vocatur relatio *secundum esse;* sed illa res quae, licet importet relationem potest tamen concipi praescindendo a relatione quam importat, vocatur *relatio secundum dici:* quia ipsa formaliter loquendo non est relatio, sed de ipsa *dicitur* relatio.

377. **Corollaria.** — I. Ad relationem praedicamentalem habendam requiritur: 1.° *subjectum reale:* nam, cum ipsa sit accidens reale non potest esse nisi in subjecto reali. 2.° Requiritur *terminus realis,* non enim potest esse respectus realis ad nihilum. 3.° Requiritur *fundamentum reale;* idest ratio qua relatio realis alicui rei convenit debet esse realis e. g. ad *paternitatem* habendam, requiritur *generatio* realis. 4.° Requiritur ut subjectum et terminus relationis inter se realiter distinguantur: secus haberetur respectus realis ad seipsum. 5.° Ex parte correlativorum si sit sermo de relatione praedicamentali reciproca, oportet ut extrema sint in eodem ordine; unde quamvis in creatura,

praeter relationem transcendentalem, sit etiam relatio praedicamentalis realis ad Creatorem, non tamen in Creatore est relatio realis ad creaturas.

II. — Eadem entitas potest esse fundamentum utriusque relationis realis, transcendentalis scilicet et praedicamentalis: e. g. scientia est fundamentum quo ipsa scientia refertur ad scibile relatione transcendentali, et est fundamentum quo sciens dicit respectum seu relationem praedicamentalem ad idem objectum.

378. **Relatio mutua et non mutua, aequiparantiae, disquiparantiae.** — Reciproca habitudo inter duos terminos dicitur relatio *mutua:* habitudo autem in uno termino ad alium terminum existens, cui habitudo in alio termino non correspondet, dicitur relatio non mutua; e. g. inter patrem et filium est relatio mutua; at inter Creatorem et creaturam est relatio non mutua, quia in creatura est relatio realis dependentiae a Creatore: sed in Creatore non est relatio realis, sed rationis tantum ad creaturas, eo ferme modo quo in scientia humana est realis relatio dependentiae a scibili, non autem in scibili est relatio realis ad scientiam humanam, sed rationis tantum; Deus enim est omnino absolutus et independens a creatura. Si relatio reciproca sit ejusdem rationis, sicut ea quae est inter duo alba, dicitur *aequiparantiae;* si autem est diversae rationis dicitur *disquiparantiae;* sicut ea quae est inter patrem et filium.

379. **Triplex fundamentum relationis.** — Primum fundamentum relationis est *unitas et numerus,* et ex hoc habentur relationes *similitudinis* et *dissimilitudinis.* Secundum fundamentum est *potentia agendi et patiendi;* vel *actio* et *passio:* et ex hoc habetur relatio *causalitatis.* Tertium fundamentum est *mensura* et *mensuratum;* et ex hoc habentur relationes rerum quae propriam perfectionem non habent nisi coapten-

tur perfectioni alterius, ut e. g. relatio scientiae ad scibile.

Conclusio I. — *Dantur in rebus relationes reales.*

Prob. Relatio realis est ordo realis in rebus independenter a mentis consideratione. Atqui in rebus existit ordo independenter a mentis consideratione. Ergo in rebus existit realis relatio. Qui ordo cum sit multiplex et diversus in diversis, habentur plures relationes reales. — *Prob. minor* ex eo quod perfectio realis rerum non solum attenditur per aliud absolute inhaerens, sed etiam per hoc quod una ad aliam ordinatur, sicut per efficientiam, per respectum quem ad invicem habent, e. g. per scientiam ad scibile etc.

Conclusio II. — *Relatio realis realiter distinguitur a fundamento.*

Prob. 1.° Si relationes non distinguerentur realiter a fundamento, non darentur relationes reales, e. g. *paternitas* non esset relatio realis, *filiatio* non esset relatio realis etc. nam hujusmodi relationes non haberent realitatem fundamenti, fundamentum enim quod est actio, et in casu actio generativa patris non manet in patre, sed transit: sed neque haberent realitatem distinctam a fundamento ut supponitur: ergo nullam realitatem haberent; et ideo non essent relationes reales.

2.° Fundamentum proximum relationis realis aut est ipsa actio in se considerata, vel est aliqua determinatio sive dispositio, vel aliquid aliud quocumque nomine vocetur, relictum ab actione in virtute operantis. Sed relatio realis (praedicamentalis), puta paternitas, distinguitur realiter ab actione, ut patet ex dictis (praec. arg.), distinguitur etiam a determinatione sive dispositione in virtute operantis ab actione relicta, nam talis determinatio sive dispositio, posita actione statim habetur, paternitas autem e. g. non statim ha-

betur, sed tunc cum producitur filius; ergo si paternitas non est aliqua nova realitas a tali determinatione vel dispositione distincta, relatio non erit realis, sed rationis tantum.

380. **Objectiones.** — *Obj.* 1.ª Relatio est entitas cujus totum esse est ad aliud se habere. Sed illud cujus totum esse est ad aliud se habere est ens rationis: relatio ergo est ens rationis.

Resp. Dist. maj.: relatio est cujus totum *esse,* tum genericum, tum differentiale est ad aliud se habere *nego;* cujus totum esse differentiale quo ab aliis distinguitur *conc.* Et *contrad. min. nego consequentiam.* — Relatio dupliciter considerari debet: 1.º secundum rationem genericam, et sic est accidens et convenit cum aliis accidentibus: 2.º secundum illud per quod in sua natura propria constituitur et hoc totum importat ordinem ad aliud. Et est aliquid reale, non tamen est realiter distinctum a ratione generica accidentis inclusa in relatione: sicut rationalitas non est realiter distincta in homine ab animalitate, quamvis sit aliquid reale.

Obj. 2.ª In conceptu relationis non solum importatur esse respectivum; idest non solum importatur respectus ad terminum, sed etiam esse absolutum, idest esse simpliciter et absolute, quod est substratum relationis, sicut cujuslibet praedicamenti; et vi hujus esse absolute considerati relatio concipitur esse in subjecto. Atqui quod importat aliquid absolutum, importat esse alicujus praedicamenti absoluti. Ergo relatio, si complete consideretur, in suo conceptu, importat esse alterius praedicamenti ab ipsa formaliter distincti, et ideo realiter ab esse alterius praedicamenti non distingui videtur.

Resp. dist. min. Si importet aliquid absolutum per modum entitatis completae in determinata specie vel

genere proximo, *conc.* si importet sub ratione indeterminata generis supremi, *nego;* et nego conseq.

382. **Proprietates relationum.** — In relationibus habetur *oppositio* specialis distincta, tum ab oppositione *contraria,* tum a *privativa,* tum a *contradictoria;* nam in his speciebus oppositionis unum oppositorum excludit aliud in eodem subjecto: e. g. virtus excludit vitium cui contrariatur, cœcitas excludit visum cujus est privatio; *non esse* excludit esse cui contradictorie opponitur: sed in relationibus unum oppositum non excludit aliud: e. g. *paternitas* non excludit filiationem *in genere* ab eodem subjecto; licet excludat filiationem individuam et singularem cui opponitur; imo potius infert filiationem in altero tamen subjecto. Ratio est quia aliae species oppositionis in uno oppositorum aut imperfectionem, aut negationem includunt respectu alterius; sed oppositio quae est in relativis neque imperfectionem neque negationem de se importat in uno opposito respectu alterius. Unde 1.ª proprietas relationis est *non habere contrarium.* 2.ª Proprietas est, *non suscipere magis et minus;* non enim relatio augmentum vel diminutionem patitur: e. g. non potest aliquis esse magis vel minus pater, licet plures aut pauciores habeat filios; sicut album non fit magis vel minus album, per hoc quod pluribus vel paucioribus albis adsimilatur. 3.ª Proprietas est *invicem converti,* non quasi unum relativorum, quae opponuntur, sit aliud; sed quia unum per aliud explicatur: e. g. paternitas explicatur per filiationem. 4.ª Proprietas est, quod *relativa sint simul natura et cognitione;* idest sint simul, et simul cognoscantur: e. g. *paternitas* et *filiatio* sunt simul; nam ex hoc quod aliquis est aut intelligitur esse pater, habet aut intelligitur habere filium; neque esse aut intelligi potest pater, nisi habere filium intelligatur.

Caput XXI.

De Causis

383. **Notio principii et causae.** — Nomine *principii* intelligitur id *a quo aliquid quocumque modo procedit;* sive haec processio sit ordinis, sive influxus, sive successionis, sive alio modo. Illud quod procedit dicitur *principiatum.* — Nomine autem *causae* intelligitur *id vi cujus aliud ab ipso producitur,* quod effectus nuncupatur; ideo a causa effectus procedit.

384. **Corollaria.** — I. Omnis ergo *causa* potest dici *principium,* sed non omne *principium causa* dici potest. Punctum e. g. est principium lineae, sed non est causa, et extremum cujuslibet rei, ordine inverso inspectum, habet vere rationem principii, non tamen habet rationem causae. Unde causa definiri exactius potest: *Principium vi cujus aliud ab ipso producitur.*

II. — Omne principium a principiato distinguitur quia nihil procedere intelligitur a seipso; et ideo etiam causa a suo effectu distinguitur, et quidem realiter; nam secus, nihil revera causa produceret. Ex quo sequitur etiam 1.° effectum a causa realiter dependere, nam a causa ipsa habet esse a qua producitur; 2.° causam esse priorem effectu saltem prioritate naturae; nam cum effectus habeat esse a causa, causam esse supponat necesse est.

Conclusio I. — *Absolute loquendo non est necesse ut semper principium praecedat principiatum prioritate naturae.*

Prob.: Ad rationem principii sufficit origo unius ab alio; atqui origo potest absolute haberi sine prioritate. Ergo non est necesse ut principium praecedat

principiatum prioritate naturae. — *Prob. minor.* Nam si supponatur actionem productivam esse ipsam substantiam producentis in se completissimam et necessariam habitudinem habentem ad productum, habetur origo producti a producente sine prioritate: etenim substantia non est prior actione, cum identificetur cum ea; actio non est prior producto, cum eo ipso quo intelligitur actio completissima ex plenitudine suae activitatis et efficaciæ operans cum necessario ordine et habitudine ad productum simplicissimum tanquam ad terminum, intelligatur ipsum productum.

385. **Corollarium.** — Supposita fide mysterii SS. Trinitatis secundum quam una persona divina ex alia procedit; habetur quod una persona habet rationem principii respectu alterius sine ulla prioritate.

Conclusio II. — *Hoc principium: Non datur effectus sine causa habet valorem objectivum.* — Haec conclusio est contra Beguelin et contra positivistas omnes, qui coguntur vi proprii systematis negare veritatem et objectivitatem adlati principii.

Prob. Effectus est realitas quaedam, quae non semper fuit, sed esse incoepit. Atqui realitas quae non semper fuit, sed esse incoepit non ex seipsa incoepit, sed ex alio, a quo esse accepit quod est proinde vera ratio et causa illius. Ergo effectus veram causam a qua sit semper supponit, et ideo causalitatis principium enuntiatum, idest: *non datur effectus sine causa*, est verissimum et habet valorem objectivum.

Confirmatur praecedens argumentatio et simul probatur ad hominem contra adversarios nostra conclusio: Effectus sive sit realitas quaedam, sive phaenomenon, ut positivistae putant, non semper fuit, sed incoepit esse, et ideo non in se habet rationem suae existentiae, sed in alio. Ergo effectus supponit aliud a se distinctum, quod sit ratio et causa illius, et ideo

objective verum est principium causalitatis relatum. *Prob. antec.* Quod habet in se rationem suae existentiae aut semper fuit et semper est aut si non semper fuit, sui ipsius fuit causa et ratio, idest dedit sibi esse antequam esset, quod omnino repugnat.

Dices: In argumentis adlatis habetur petitio principii; nam nisi supponatur verum principium causalitatis, idest quod conclusio causetur ex principiis, nihil potest deduci.

Resp. neg. anteced.; ad prob. dist.: Nisi supponatur causalitatis principium formaliter et per se in ordine cognitionis, *nego;* materialiter et per accidens in ordine naturae, *conc.* Ut petitio principii habeatur in argumentatione requiritur ut ipsa *conclusio* sub aliis terminis adsumatur tamquam certa, et ex ea eadem ipsa conclusio deducatur. Unde talis argumentatio supponit *veram* conclusionem demonstrandam. Sed hoc non contingit in argumentatione adlata, in qua principium causalitatis quod est ipsa *conclusio* non adsumitur tamquam verum et certum in praemissis, in quibus neque exhibetur ut cognitum. Per accidens tamen praesupponitur, idest in esse naturae independenter a mente, et scitur per reflexionem ex *principiis* deduci posse conclusionem; imo mens sponte quasi et inconscia ex principiis conclusionem deducit. — Insuper principia respectu conclusionis rationem causae proprie loquendo non habent, cum causa vera cognitionis conclusionis sit ipse intellectus, quatenus ex cognitione principiorum procedit.

385. **Causarum species.** — Causa dividitur in *materialem, formalem, efficientem, finalem.* — Quae quidem divisio est adaequata, nam cum quaerimus de causa alicujus rei, aut adsignatur id *a quo* illa res fit, et habetur causa *efficiens:* aut adsignatur id *ex quo* aliquid fit, et habetur causa *materialis;* aut adsignatur *per*

quod in sua *specie,* aut *tale* constituitur et denominatur, et habetur causa *formalis;* aut denique adsignatur *id propter quod* fit, quod proinde est ratio illius et habetur causa *finalis.* Atqui nullum genus causae adsignari potest quod ad praedictas causas non possit revocari. Ergo divisio tradita est completa.

Caput XXII.

De casa efficiente

386. **Quid sit causa efficiens.** — Causa efficiens definiri potest: *Principium extrinsecum ex cujus vera et physica actione primo dependet ut res aliqua transeat de non esse ad esse.*

387. **Explicatur definitio.** — Per hoc quod dicitur *principium* adsignatur ratio generica in qua omnes causae conveniunt, quamvis tamen ratio generica principii ad aliud praeter causam se extendat; per hoc quod additur *extrinsecum* iam causa efficiens a materiali et formali secernitur, nam tum causa materialis, quam formalis est intrinseca effectui sive rei, quae transit de non esse ad esse. Dicitur *ex cujus physica actione primo dependet ut res aliqua transeat de non esse ad esse;* quia per actionem physicam causa est ratio actualiter quare res acquirat esse, vel ponatur in esse. Et per hoc distinguitur a causa finali, quae est causa, non per hoc quod immediate agit in effectum, sed in causam efficientem ipsam adliciendo. Dicitur *primo,* quia licet res quae producitur dependeat a causa materiali, causa tamen materialis et formalis non habent rationem causae nisi quatenus a causa efficiente adhibentur et quasi, ut ita dicam, applicantur ad rem producendam; causa autem finalis

supponit apprehensionem causae efficientis, et nonnisi vi talis apprehensionis habet rationem causae; tamen causa efficiens praecise ut apprehendens non habet rationem causae.

388. **Causa efficiens per se, causa efficiens per accidens.** — Causa efficiens alia dicitur *per se*, alia *per accidens*. Causa efficiens *per se* ea dicitur ex cujus physica actione directe sequitur effectus, ad quem producendum directe per talem actionem ordinatur. Dicitur autem causa efficiens *per accidens* illa ex cujus physica actione sequitur effectus ad quem directe ex tali actione non ordinatur; vel etiam illa quae per accidens conjungitur causae, cujus actio per se ad effectum aliquem ordinatur, e. g. aedificator per se est causa aedificii, et fossor est per se causa foveae, quia ejus actio ad foveam efficiendam ordinatur; sed per accidens est causa inventionis thesauri, quia praeter intentionem ejus est, quod ubi fodit sit thesaurum et thesaurum inveniat; similiter medicus nonnisi per accidens est causa aedificii, quatenus accidit aedificatorem esse medicum. Unde patet causam per accidens dici quatenus supponit causam per se.

389. **Causa efficiens principalis et causa efficiens instrumentalis.** — Causa efficiens *principalis* ea dicitur quae agit *virtute propria;* unde ei proprie effectus tribuitur; ita homo est causa principalis suarum cognitionum et pictor est principalis causa picturae. *Instrumentalis* est, quae ut talis non agit in virtute propria, sed in *virtute sibi a principali agente communicata*. Proinde effectus non ipsi tribuitur sed principali agenti; pictura e. g. non pennicillo tribuitur, sed pictori, et vulnus non tribuitur *gladio*, sed *homini*. Adverte tamen instrumentum operari utique in virtute principalis agentis, ut instrumentum est, sed tamen concurrere ad effectum producendum per

aliquid sibi proprium, sicut serra a principali agente habet ut moveatur ad opus artificiosum producendum, sed nisi ex se se haberet aptitudinem ad incidendum, frustra ab artifice moveretur. Unde serra hoc habet sibi proprium ut cum movetur a principali agente incidat lignum, ad quod applicatur, quod non competit aliis instrumentis, e. g. pennicillo, malleo, quamvis ab agente moveantur. Sed ex se se non habet etiam applicata ad incidendum facere rectam incisionem et artificiosam, etenim hoc competit ei ex virtute sibi a principali agente communicata, dum ab ipso movetur seu applicatur ad incidendum. Sed vis seu aptitudo ad incidendum sub motione principalis agentis competit serrae modo permanenti, quia hoc convenit ei ex sua natura. Unde posita motione sufficienti sequitur incisio, sed non sequitur artificiosa, nisi ex virtute artificis serrae communicata; nam serra quantum est de se indifferenter se habet ad rectam, vel non rectam incisionem: quod enim incisio sit recta, aut non recta omnino dependet ex motione principalis agentis. Unde serra quamvis ex sua natura habeat ut cum principali agenti ad incidendum concurrat, ad artificiosam tamen incisionem, formaliter ut artificiosa est, nonnisi dispositive habet ex sua natura ut concurrat; idest habet ut removeat impedimenta quae sunt ex parte materiae, in qua agens principale operatur, ne materia agenti resistat.

390. **Causa principalis prima et secunda.** — Causa principalis *prima* ea dicitur quae nullum influxum, nullam dependentiam habet ab alia causa, et est solus Deus. *Secunda* autem illa est quae ab alia causa pendet sive quoad esse, sive quoad virtutem, et quoad exercitium virtutis. Vel causa *prima* ea dicitur quae ita est causa ut nullo modo sit effectus; quae autem est etiam effectus, dicitur *secunda*. Unde omnes creaturae sunt causae secundae respectu Dei.

391. **Causa efficiens proxima et remota.** — Causa quae immediate influit effectum dicitur *immediata* vel *proxima,* quae vero, mediante alia causa influit, dicitur *mediata* vel *remota;* e. g. ignis combustionis stipulae est causa immediata et *proxima*. Cor, mediante sanguine, diffundit calorem in membra corporis, et ideo est causa mediata vel *remota*. Dicitur *immediata immediatione virtutis* si non ex virtute communicata ab alia causa, sed ex propria producat effectum; dicitur *immediata immediatione suppositi,* si nullam aliam causam adhibeat ad effectum producendum.

392. **Causa efficiens universalis et particularis.** — Causa efficiens dicitur *universalis* si plures effectus specie distinctos producere potest, ut anima humana quae producit in nobis effectus vitae vegetativae et vitae sensitivae, praeter actiones vitae intellectualis sibi proprias. — *Particularis* est illa quae effectus unius speciei producit, e. g. arbor.

393. **Causa efficiens totalis et partialis.** — Dicitur causa *totalis,* quae sola in suo ordine totum effectum producit, ut cum unus equus trahit currum. Quae vero simul cum aliis causis ejusdem ordinis producit effectum dicitur *causa partialis*, ut cum multi equi trahunt currum.

394. **Causa ut quae et causa ut qua.** — Causa efficiens *ut quae,* et dicitur etiam *principium quod*, est ipsum subjectum efficienter agens, sicut aedificator respectu domus. — Causa efficiens *ut qua*, et dicitur etiam *principium quo*, est forma vel virtus qua subjectum potest operari seu agere, sicut anima est causa efficiens, qua homo sentit, intelligit, vegetat. Causa tamen *ut qua* est multiplex, nam ipsa essentia agentis nude spectata dicitur causa ut qua *radicalis*; prout est instructa facultatibus debitis dicitur causa *in actu*

primo remoto, prout habet dispositiones necessarias in suis viribus ad agendum, sicut cum natura humana habet in vi intellectiva scientiam vel doctrinam, dicitur causa in *actu primo proximo:* causa dicitur *in actu secundo* cum actualiter agit.

395. **Causa univoca et causa aequivoca.** — Causa quae effectum sibi simile in eadem specie producit, ut homo generans hominem, dicitur *univoca.* Quae vero producit effectum non in eadem specie, sed natura sibi inferiorem dicitur *aequivoca* seu *analoga,* ut Deus respectu creaturae.

396. **Causa libera et causa necessaria.** — Causa dicitur *libera* quae dominium eorum quae producit habet, ita ut in libitu suo habeat producere et non producere effectum, et possit a producendo abstinere. Causa *necessaria* est illa, quae si habeat conditiones *requisitas,* a producendo effectu sibi relicta temperari non potest, ut arbor si habeat conditiones intrinsecus et extrinsecus requisitas necessario producit fruges.

397. **Causa physica et causa moralis.** — Causa *physica* est illa, a qua directe procedit actio per se attingens et producens effectum; sicut ignis est causa physica combustionis stipulae. Causa moralis ea dicitur quae mediis moralibus inducit causam physicam ad agendum, e. g. *exortatione, consilio, minis* etc.

Conclusio. — *Ex quocumque effectu cognito* 1.° *potest* cognosci *causae existentia,* 2.° *imo potest aliqualiter etiam* ipsa *essentia.* — Nolumus adserere ex quocunque effectu cognito causam ejus actualiter existere cognosci posse, loquendo de causa ejus proxima et immediata, sed aut existere aut saltem extitisse. — His declaratis:

Prob. 1.ª *pars conclusionis:* Effectus si cognoscitur formaliter ut est effectus cognoscitur ipsum incoepisse et non habere in se rationem suae existentiae, sed in

alio. Atqui eo ipso quod mens cognoscit effectum in alio habere rationem suae existentiae, cognoscit illud aliud existere aut extitisse, et ideo ejus existentiam cognoscit. Ergo ex quocumque effectu cognito, ut effectus est, mens potest cognoscere existentiam causae illius.

Prob. 2.ª *pars.* Mens cognoscens effectum realem, ejus proprietates reales et essentiales intelligere potest, imo de facto saltem quasdam intelligit hoc ipso quod sunt effectui essentiales; insuper ex hoc ipso quod cognoscit effectum esse a causa, cognoscit etiam ejus proprietates reales et essentiales ab eadem causa esse. Atqui hoc ipso quod proprietates reales mens cognoscit a causa esse, naturaliter cognoscit etiam eas aliquo modo in ipsa causa praeextitisse, et ad naturam causae aliquo modo pertinere. Ergo ex cognitione effectus potest saltem aliqua ratione natura causae cognosci.

Prob. minor ex eo quod menti est naturaliter notum hoc principium: *Nullam rem dare posse quod nullo modo in se habet.*

398. **Corollarium.** — Si effectus est virtuti causae proportionatus ex natura effectus possunt cognosci proprietates specificae ipsius causae; sicut contingit in causis univocis, at si effectus non est virtuti causae proportionatus, cognosci poterit causam habere proprietates quae sunt in effectu, sed *altiori modo*; idest *eminenter, virtualiter,* etc. (n. 304) sicut contingit in causis aequivocis.

Caput XXIII.

De causalitate rerum contingentium

399. **Philosophi negantes causalitatem rerum.** — Quidam antiqui philosophi posuerunt res contingentes seu creaturas non esse veras causas, sed apparentes tantum, et ideo licet agere videantur, de facto tamen nihil agere, sed omnem productionem esse Deo tribuendam, qui, accepta occasione a diversis rebus existentibus, diversos effectus in natura producit. Unde juxta hanc doctrinam non est *ignis* qui comburit, sed *Deus*, accepta occasione ab igne. — Hanc sententiam quoad substantiam defendit et renovavit Malebranchius, saeculo XVII. Qui eam tuentur vocantur *occasionalistae* et eorum doctrina *occasionalismus*. Denegantes causalitatem omnibus entibus contingentibus dicuntur occasionalistae *rigidiores*. Qui autem concedunt causalitatem substantiis spiritualibus et aliis substantis negant, dicuntur *mitiores*. Contra quos sit.

Conclusio I. — *Entia contingentia efficienter agunt.*

Prob. Si entia contingentia efficienter non agerent, 1.° esset vana rerum distinctio, et scientia nostra: 2.° nullus ordo universi: 3.° aliquid frustraneum impingeretur sapientiae divinae. Atqui haec omnia absurda sunt. Ergo entia contingentia efficienter agunt.

Prob. maj: 1.° *Esset vana rerum distinctio* etc. Nam rerum distinctio non consideratur nisi per hoc, quod res ex propria natura ordinantur ad distinctas et diversas operationes. Animal e. g. per hoc intelligitur distingui ab aliis, quod est *sensibile*, idest quod est ordinatum ad *sentiendum*, et homo per hoc, quod est *rationalis*, idest ordinatus ad *ratiocinandum*. Sensibi-

lia autem per hoc intelliguntur distingui inter se, quod ad diversas impressiones in sensus nostros producendas ordinantur. Atqui si hujusmodi res nullam producunt actionem, sed Deus omnes actiones producit, non sunt ex sua natura ordinatae ad diversas actiones producendas. Ergo in eis nulla erit distinctio, et intellectus semper fallitur cum putat eas distingui per ordinem, quem ad actionem naturaliter putat eas habere, et ideo vana erit scientia nostra.

2.° *Nullus esset ordo universi.* Nam ordo universi ex relationibus quas res habent ad invicem resultat. Atqui si res nihil agerent, nullam relationem adinvicem habere possent. Ergo ordo universi nullus esset si res universi nihil agerent. *Prob. minor.* Nam relationes omnes vel fundantur in actione et passione, quatenus *unum* est agens, *aliud* patiens, aut fundantur in unitate et numero, ut sunt relationes similitudinis et dissimilitudinis (n. 379): sed nulla esset actio rerum in hypothesi, similitudo autem et dissimilitudo non consideratur in rebus nisi per hoc, quod ad easdem operationes, aut diversas ordinantur. Nam convenientia naturae ex convenientia operationum consideratur. Ergo inter res ipsas nullus ordo reperiretur, et ideo nullus esset ordo universi.

3.° *Aliquid frustraneum sapientiae divinae tribueretur.* Et revera; per hoc quod dicitur Deus, occasione accepta, diversarum rerum diversas producere actiones, vel effectus, aut ponitur diversitas rerum *ratio sufficiens* diversarum actionum, et tunc habetur causalitas ex parte rerum; aut ponitur quod non sit ratio ut Deus diversos effectus producat, et tunc aeque Deus posset diversas actiones producere, non accepta occasione a diversitate rerum; absque ergo ratione ponitur rerum diversitas, et Deus frustra ageret producendo diversas actiones ex mera occasione diversarum rerum.

Confirmatur: Rerum diversitas non esset propter ordinem universi, ut patet ex secunda ratione, non esset ut per earum cognitionem manifestaretur gloria divina, cum res diversae non possint cognosci nisi per ordinem ad diversam operationem ut (ex arg. 1.°) patet, qui ordo in hypothesi nullus esset, cum supponantur omni causalitate destitutae. Ergo frustraneum aliquid sapientiae divinae tribueretur.

400. **Pro substantiis spiritualibus specialia argumenta.** — Ad ostendendam causalitatem substantiarum spiritualium, quam occasionalistae mitiores concedunt, afferri possunt argumenta *ex testimonio conscientiae*, ex quo habetur invicte me esse qui sentio, intelligo, volo, ambulo, scribo, loquor etc.; testimonium autem conscientiae est veritatis criterium. (n. 169) Insuper nulla concipi potest libertas sine dominio propriarum actionum in subjecto libertate praedicto; cum ergo substantia intellectualis libertate praedita sit, in ea esse debet dominium propriarum actionum; et ideo tales actiones ab ipsa pendent et sunt sicut a causa. — Etiam pro corporibus specialia argumenta adferri possunt; nobis sufficiat innuere activitatem seu causalitatem corporibus tribui ex sensu naturae communi, ex sensibus externis quae sunt criteria veritatis. (n. 160 et n. 190). Insuper, si ut ajunt occasionalistae, corpora occasionem praebent diversas actiones agendi ipsi Deo; ergo agunt et quidem diversimode, nam praebere vel dare occasionem est aliquo modo agere, haec enim verba *dare, praebere* aliquam actionem designant, secus frustra a nobis adhiberentur.

401. **Corollarium.** — Ex his sequitur *activitatem* non esse quid divinum simpliciter et exclusive loquendo, sed esse quid divinum activitatem primam, quae proinde est participabilis, sicut esse divinum est participabile ad extra.

402. **Solvuntur difficultates.** — *Obj.* 1.ª Deus quemlibet effectum totum producit. Ergo frustra entia contingentia causalitate donantur.

Resp. dist.: antec. Deus ut causa prima, *concedo;* ut causa unica; *nego.* In causis consideratur et est subordinatio quaedam, etenim aliquae sunt quae agunt ex influxo superioris causae, sicut instrumentum agit ex influxu principalis agentis, e. g. calamus scribit in virtute manus; quo in casu effectus ab utraque causa procedit, diversa tamen ratione.

Instabis: Si Deus uteretur creaturis ad agendum sicut instrumentis, Deus indigeret creaturis. Sed hoc est absurdum; ergo creaturae non habent rationem causae instrumentalis respectu Dei.

Resp. dist. maj.: Deus indigeret creaturis simpliciter loquendo, *nego*, ex suppositione, *transeat.* Et *contrad. min. neg. conseq.* — Deus sine actione creaturarum sicut sine illarum existentia perfectissimus est habens plenitudinem essendi in se, et ideo neque actione, neque existentia creaturarum indiget simpliciter loquendo. At si ex liberrima sua voluntate decernit manifestare gloriam et plenitudinem suae perfectionis, vi hypothesis voluntatis divinae libere decernentis talem manifestationem, indiget creaturis, idest necesse est ut per creaturas manifestet et per existentiam et per activitatem earum: hoc autem non est absurdum, sed rationi consentaneum.

Obj. 2.ª Operatio est quaedam perfectio et entitas. Sed nulla res creata potest entitatem aut perfectionem suae naturae superaddere. Ergo creaturae operari non possunt.

Resp. dist. maj.... accidentalis perfectio, *conc.* substantialis, *nego.* Et contraddist. min.: Non potest.... perfectionem substantialem sibi superaddere, transeat vel *conc.*, accidentalem, subdist., independenter a Deo,

conc., dependenter a Deo, *nego*. Concedimus creaturas non posse sibi addere perfectionem substantialem, concedimus etiam indigere Dei influxu ad operandum, et ideo non posse sine Dei influxu sibi superaddere neque perfectionem accidentalem; negamus tamen non posse sub influxu causalitatis divinae ipsam participando; nam si participant entitatem, quare non possunt participare causalitatem?

Conclusio II. *Actio rerum creatarum non est ipsa substantia rei creatae, sed est accidens a substantia realiter distinctum.*

Prob. Actio rerum creatarum non semper perseverat in esse, ipsa substantia ipsarum rerum perseverante, neque potest existere nisi ipsi substantiae tanquam subjecto inhaereat, ut patet. Atqui si actio esset ipsa substantia perseveraret in esse, substantia vel essentia ipsa perseverante; nulla enim res potest separari a se ipsa; et si non esset accidens posset existere, quin ipsi substantiae inhaereret; nam esset substantia. Ergo actio rerum creatarum non est ipsa substantia rei creatae, sed est accidens a substantia realiter distinctum.

Conclusio III. — *Virtus agendi quae est in substantia creata realiter ab eadem substantia creata distinguitur.*

Prob. Virtus agendi substantiae creatae est accidens. Ergo realiter distinguitur a substantia in qua est. *Conseq. patet Prob. antec:* Illud cujus essentia concipitur incompleta in ratione essentiae et nonnisi per *accidens aliquod* potest essentialiter compleri, est accidens, secus substantia compleri posset essentialiter sive *substantialiter* per *accidens,* quod est absurdum. Atqui virtus agendi in rebus concipitur et est ut quid in sua essentia incompletum quod per *actionem* in ratione suae essentiae intelligitur compleri et de

facto completur. Ergo virtus agendi in rebus creatis realiter a substantia vel essentia earum distinguitur (cf. n. 291 concl.).

403. **Corollaria.** — I. Ex hac conclusione patet quomodo sit intelligendum illud scholasticorum principium: *Operari sequitur esse;* idest sequitur esse vel substantiam rei non immediate, sed mediante virtute.

II. Virtus agendi et quaelibet alia proprietas non producitur a substantia ipsa per actionem aliquam, nam secus per aliam virtutem a substantia distinctam produceretur, et sic illa virtus ab alia, et esset procedere in infinitum. Sed procedit ab essentia per simplicem emanationem eo ferme modo quo lux a sole emanare intelligitur.

Conclusio IV. — *Causa efficiens non existens, actualiter operari non potest, 2.° si tamen extitit potest ejus actio, vel impulsus, quem exterius emisit, perseverare et aliquem effectum habere.*

Prob. 1.ª *pars.* Omnis actio supponit existentiam subjecti a quo procedat, et a quo causetur. Ergo si causa non existat, actio ab ipsa emanare non potest. — *Confirmatur:* Quod dat esse oportet ut esse habeat. Ergo oportet ut ipsa causa esse habeat ad hoc ut operetur.

Prob. 2.ª *pars.* Contingere potest ut aliqua causa, communicato impulsu alicui objecto, vel emissa actione, statim amittat existentiam, sicut quis proijciens lapidem, statim potest interire. Atqui hoc in casu perseverat ejus actio quae aliquem effectum producere potest. Ergo si causa extitit ejus actio perseverare potest, et aliquem effectum habere.

Conclusio V. — *Ut aliqua causa effectum aliquem efficere possit requiritur ut sit praesens saltem per suam virtutem.*

Prob. Effectus non potest produci nisi per actionem. Sed actio esse non potest nisi ubi est virtus saltem communicata. Ergo nisi causa sit praesens per suam virtutem, causare effectum non potest.

Conclusio VI. — *Idem effectus potest produci a duabus causis partialibus.* 2.° *Non potest produci a duabus causis totalibus ad invicem non subordinatis.* 3.° *Non potest produci nisi ab ea causa a qua de facto producitur.*

Prob. 1.ª *pars* ex eo quod patet ex experientia effectum eumdem a duabus causis partialibus produci, sicut e. g. cum duo equi trahunt eumdem currum. 2.° quia una causa potest producere effectum quoad unam partem, alia causa quoad aliam partem, vel possunt simul propriam vim conjungere ut unus numero effectus producatur.

Prob. 2.ª *pars.* Actio, praecipue si est efficax, essentialiter ordinatur ad effectum producendum. Ergo distincta actio ad distinctum effectum. *Prob. conseq.* Etenim ideo a natura actiones sive unius sive plurium causarum multiplicantur ut plures et distincti habeantur effectus.

Prob. 3.ª pars ex eodem principio: A natura actiones praecipue efficaces causarum totalium multiplicantur ob distinctos et multiplices effectus producendos. Ergo quaelibet actio totalis ad distinctum effectum ex natura sua, et ideo essentialiter ordinatur. Ergo idem effectus non potest a duabus causis totalibus produci. — *Confirmatur.* Si una causa totaliter producit effectum, nihil remanet producendum alteri causae, vel altera causa superflua est, superflue agit et vane, idest nihil producit.

Caput XXIV.

De causa formali et de causa materiali

404. **Notio formae.** — Generatim loquendo nomine *formae* intelligitur perfectio nomine abstracto significata, per quam aliquod subjectum habet esse, aut esse tale, et a qua subjectum, in quo est, denominatur; ita. ex. g. *albedo* significatur nomine abstracto, per ipsam *paries* est *albus* et ab ipsa denominatur *albus*: *virtus* est per quam homo est et denominatur *virtuosus*.

Forma dicitur etiam *causa formalis*, quia ipsa effectum aliquem producit in subjecto in quo est; virtus, ex. g. facit subjectum virtuosum, albedo reddit parietem album, anima facit corpus vivum vel animatum.

405. **Corollarium.** — Causa formalis non vi alicujus actionis dicitur causare, sed per hoc quod suum proprium esse communicat. ex. g. albedo ipsa immediate per se dat esse album parieti.

406. **Duplex forma, accidentalis et substantialis.** — Forma quae dat esse simpliciter sive quae dat esse substantiale alicui subjecto, dicitur forma *substantialis;* ex. g. anima dat esse simpliciter viventi, et ideo est forma substantialis, nam si vivens privatur anima, amittit simpliciter esse, idest esse suum substantiale. Forma *accidentalis* vero ea est quae alicui subjecto, in quo est, dat esse tale, ut e. g. virtus, albedo etc. — *Forma accidentalis* est accidens. *Forma substantialis* est substantia quaedam partialis, quae materiae ita unitur ut constituat cum ipsa substantiam corpoream talem ac per se unam.

407. **Corollaria.** — I. Forma cum conferat esse ei cujuse st forma et ipsum perficiat, importat in sui conceptu rationem actus; subjectum autem, in quo ipsa est, rationem potentiae.

II. Forma substantialis est principium, quo res aliqua constituitur in sua specie et ab aliis distinguitur, et ideo dicitur etiam principium specificativum et distinctivum.

408. **Forma physica, forma metaphysica, forma logica.** — Forma physica ea dicitur, quae partem naturae designat ut *anima,* aut perfectionem ut *albedo, virtus* etc., et haec a subjecto, in quo est, separari potest absolute loquendo, et dicitur forma partialis.

Forma *metaphysica* ea dicitur, quae totam naturam includit, quamvis in abstracto, et separari non potest ab eo in quo esse intelligitur sine illius destructione; sicut humanitas exprimit totam naturam hominis et ab homine separari non potest. Haec forma dicitur *forma totalis*, quia totam naturam licet abstracte exprimit. Forma *logica* ea dicitur, quae concipitur ut pars nobilissima formae totalis seu metaphysicae; sicut differentia specifica, quae intelligitur esse ut quaedam perfectio, superadditur generi, quod proinde concipitur se habere ad modum subjecti respectu differentiae.

409. **Causa exemplaris.** — Ad causam formalem causa *exemplaris* reducitur, in hoc tamen differt quod causa formalis, de qua locuti sumus, est intrinseca rei, cujus est forma; causa vero exemplaris est extrinseca ipsi rei, cujus est *exemplar,* vel forma *exemplaris.* Formaeex emplares sunt ideae, ad quarum similitudinem res efformatae sunt.

410. **Non quaelibet idea dici potest exemplar.** — *Prob.* Nomine *exemplaris* intelligitur illud ad quod respiciens artifex producit opus, ut ad ejus similitu-

dinem conficiat ipsum. Sed non quaelibet idea est id, ad quod respicit artifex opus suum producens, ut ad ejus similitudinem conficiat ipsum. Ergo non quaelibet idea dici potest exemplar. *Prob. minor:* Multae sunt ideae in artifice, quibus artifex objecta multa naturalia cognoscit, ad quae non respicit cum producit opera sua.

411. **Corollarium.** — Ideae ad quarum similitudinem res ab artifice producuntur dicuntur proprie exemplaria, et distinguuntur ab aliis ideis, quibus artifex objecta cognoscit et quae dicuntur principia cognitionis.

Conclusio. — *Ponendae sunt ideae ut exemplaria, quae habent vere rationem causae.*

Prob. 1.ª *pars ex facto:* Quilibet artifex qui opus aliquod conficit prius concipit ipsum in mente sua. Atqui concipere opus nihil aliud est quam efformare ideam operis fiendi in mente, ad quam artifex adspiciat ut opus illud efficiat: quae idea proinde habet rationem exemplaris. Ergo ideae in mente ponendae sunt, quae habent rationem exemplaris.

Prob. 2.ª *pars.* In artifice utpote agente intellectuali est indifferentia ad hoc vel illud opus producendum, cum multa opera conficere possit. Sed ex agente indifferente ad multa nullum determinatum opus produci potest, nisi in ipso sit aliquod principium determinans, per modum directionis, ipsam voluntatem; quod principium esse non potest nisi mentis conceptus, sive idea in mente ipsa existens, quae sit exemplar operis faciendi. Ergo ideae exemplares habent rationem causae ponendae sunt.

412. **Corollaria.** — I. Ex dictis sequitur ideas exemplares habere rationem causae formalis, efficientis et finalis: et 1.° habent rationem causae formalis extrinsecae, quia determinant formam et modum ipsius

artificis ut principia extrinseca. 2.° habent rationem causae *efficientis*, quatenus dirigunt agentem, ut principia proxima actionis. 3.° habent rationem causae *finalis*, quia opus ad similitudinem suae ideae conficit artifex, qui proinde ideam suam exprimere intendit.

II. Quia mundus et omnia naturalia a Deo artifice sapientissimo per intellectum et voluntatem agente producta sunt, ideo in mente divina existunt ideae, quae sunt exemplaria omnium rerum naturalium, et exemplar totius mundi. Unde res naturales optime dici possunt exemplatae sub ideis divinis.

413. **Quid materiae et subjecti nomine intelligatur.** — *Materia et subjectum* a philosophis scholasticis saepe promiscue usurpantur. Quandoque nomine materiae vel subjecti intelligitur illud circa quod versatur aliqua scientia, vel nostra locutio. Sed hoc dicitur exactius *materia circa quam*. Quandoque intelligitur illud, quod in se aliquid recipit, ad quod est in potentia, et sic dicitur materia *in qua*. Nomine materiae quandoque significatur id ex quo aliquid fit. Id autem, ex quo aliquid fit, vel secundum totam rationem suae naturae remanet in eo, quod fit, sicut ex. gr. marmor, ex quo fit statua, remanet in statua; et tale est non solum causa ut res fiat ab artifice, sed etiam est causa essendi, dum res actualiter est; vel non remanet secundum totam rationem suae naturae in eo, quod ex illo fit; sicut lignum non remanet in cinere, quae fit ex eo: et hujusmodi est causa ut res fiat, sed non est causa materialis esse rei.

414. **Definitio causae materialis.** — Proprie ergo loquendo nomine causae materialis intelligitur *id, ex quo aliquid fit, remanente in eo, quod fit, secundum totam rationem suae materiae.* Ab Aristotele definitur: *Id, ex quo fit aliquid ut inexistente; ut aes statuae et argentum phialae et horum genera.* Si autem id, ex quo

aliquid fit, non remaneat secundum totam rationem suae naturae in eo quod fit, dicitur causa materialis secundum imperfectam rationem, ut dictum est de ligno, ex quo fit cinis.

415. **Materia secunda et materia prima.** — Materia *secunda* dici potest corpus quodcunque, in sua specie determinatum per propriam formam. Materia vero *prima* dicitur illud *quod* remanet, praecisa forma specifica cujuscunque corporis; e. g. illud quod erat in ligno, et de ligno remanet in cinere, quae facta est ex ligno.

Caput XXV.

De causa finali

416. **Notio finis.** — Finis a finiendo dicitur; *finire* autem, aut terminare illud dicitur quod ultra sive in existentia, sive in motu, sive in extensione, sive in actione non progreditur.

417. **Duplex acceptio seu significatio finis.** — Unde *finis* vel *terminus* 1.° quandoque significat negationem, aut ulterioris existentiae, sicut cum dicitur: *finis* vitae humanae; vel negationem ulterioris motus, vel operationis, vel extensionis etc. sic acceptus finis, importat aliquid negativum. Et de hoc non loquimur.

2.° Finis sumitur pro eo, quod agens intendit, et ad quod actio agentis ordinatur, vel pro aliquo objecto, ad quod agens tendit vel inclinatur, et potest consequi per operationem. In hoc sensu finis importat aliquid positivum, et de hujusmodi fine loquimur in praesenti.

418. **Finis habet rationem boni.** — Nam finis, de quo loquimur, est res sive objectum, ad quod agens tendit et quod per motum aut operationem potest con-

sequi. Atqui illud ad quod agens tendit, vel inclinatur et quod potest consequi per operationem, aut per motum, habet rationem boni. Ergo finis, de quo loquimur, habet rationem boni. *Prob. minor:* Nam illud ad quod agens tendit vel inclinatur habet rationem appetibilis, et ideo rationem boni (n. 261), tendentia enim, inclinatio, appetitus, idem significant.

419. **Finis in re seu in executione, et finis in intentione.** — Finis in re seu in executione est res ipsa, quae dicitur finis, realiter possessa ab eo quod tendit in ipsam; e. g. pecunia possessa ab avaro est finis in re, vel in executione quem quaerebat avarus. Finis *in intentione* est ipsa *propensio, inclinatio, ordinatio* sive *determinatio* agentis, vel rei ad ipsum objectum, quod finis dicitur. Haec determinatio quandoque est ab agentis natura intrinseca, quandoque ab agente exteriori. Ab agentis intrinseca natura potest esse multipliciter: 1.° Secundum cognitionem et appetitionem intellectualem; ut cum quis judicat rem esse sibi convenientem, et cum quis decernit post judicium rationis. 2.° Secundum cognitionem et appetitionem sensitivam, ut in brutis animantibus. 3.° Secundum inclinationem naturalem, quae sequitur naturalem formam rei, sicut in plantis est propensio quaedam ad fructificationem. Quando est ab agente exteriori talis determinatio, aut est per violentiam et impulsum, ut est projectio sagittae a sagittante; vel sine impulsu et violentia per simplicem impressionem in rebus, quae indifferentiam habent ad varias et diversas determinationes ab agente suscipiendas, ut ferrum potest ordinari ab agente ad contundendum per formam mallei, vel ad scindendum per formam cultelli, ad secandum per formam serrae.

420. **Finis in intentione primo et per se consideratur in agentibus cognoscitivis, in aliis autem**

nonnisi per accidens et improprie. — Agens aut est cognoscitivum ita ut apprehendat finem antequam agat, et finis est in ipso vere et proprie secundum apprehensionem, quia finis est vere et proprie apprehensus: aut agens est vi cognoscitiva destitutum, et nonnisi improprie finis in eo esse potest, idest potest esse in eo secundum quamdam impressionem in ipso receptam, seu potest esse in eo determinatio, ordinatio ad finem consequendum a principio exteriori causata, quod tandem non potest esse nisi agens cognoscitivum apprehendens finem et determinans agens cognitione destitutum in finem, impressionem vel determinationem illam in ipso causando.

421. **Corollarium.** — Generatim loquendo dici potest finem in intentione esse finem ut objectum apprehensum ab agente vi cognoscitiva praedito.

422. **Finis operis et finis operantis.** — Finis *operis* est ille, ad quem opus natura sua ordinatur, ut e. g. eleemosina natura sua ordinatur ad sublevamen pauperis; finis *operantis* est ille, quem agens intendit, et potest coincidere cum fine operis vel non: e. g. aliquis potest dare eleemosinam ob vanam gloriam, vel simpliciter ad sublevamen pauperis.

423. **Finis cujus et finis cui.** — Finis *cujus* est bonum vel res quam agens consequitur per suam actionem, vel ipsam producendo, et dicitur finis *efficiendus*, vel ipsam acquirendo, et dicitur finis simpliciter *adsequendus*. Hujusmodi finis recte dicitur finis *cujus gratia* agens operatur. Finis *cui* est persona vel suppositum, cui finis *cujus* destinatur; nam producens aut acquirens bonum vel finem, aut sibi intendit acquirere, aut alteri. Unde finis *cujus* ordinatus fini *cui* habet rationem medii.

424. **Corollarium.** Quando *finis cujus* ordinatur ad utilitatem et perfectionem illius suppositi quod

dicitur *finis cui,* finis cui non potest habere rationem ultimi finis, quia illud quod agens primo intendit et ultimo consequitur est bonum, quod resultat ex eo, quod *finem cujus* ordinat ad *finem cui;* et tale bonum habet rationem *finis cujus;* e. g. medicina, quam conficit medicus, est *finis cujus* respectu illius operationis qua medicina conficitur; persona aegrota est *finis cui;* sed persona sana quae intenditur tanquam finis, est *finis cujus;* unde *finis cui* habet suum complementum in *fine cujus,* et ideo generatim, finis a philosophis definitur: *Id cujus gratia aliquid fit.*

425. **Finis ultimus finis intermedius.** — Finis *ultimus* est ille, quem agens intendit non ordinando illum ad alium finem, sed alia ad ipsum, e. g. justus omnia opera virtutis ad Deum ordinat, ipsum autem Deum in se intendit non ordinando ad alium finem. Finis autem quem agens intendit propter aliud dicitur finis *intermedius,* sicut artifex producens domum intendit ipsam propter commodam habitationem; et justus virtutem intendit propter Deum consequendum. — Finis ultimus aut est *absolute ultimus,* et est ille ad quem omnia omnino ab agente ordinantur, et est complementum cujuslibet desiderii agentis; et talis finis non potest esse nisi unus, aut est *relative ultimus* et dicitur ille ad quem ordinatur res alicujus determinati ordinis; e. g. victoria dici potest finis ultimus *relative* ducis exercitus, respectu eorum, quae dux in exercitu disponit ad victoriam consequendam, quae tamen ad ulteriorem finem ordinatur.

426. **Finis principalis seu primarius et secundarius.** — Finis *principalis* dicitur qui ab agente primario et directe intenditur, sicut patriae defensio est finis principalis militum. — Finis *secundarius* est objectum quod concomitanter et ex consequenti intenditur ab agente; ut honorificentiae vel stipendia militum.

427. **Finis objectivus et finis formalis.** — Finis *objectivus* est ipsa res, quae intenditur ab agente ut consequenda; ut Deus est finis objectivus justorum: finis *formalis,* qui dicitur etiam *finis quo,* est ipsa consecutio seu possessio finis objectivi, ut possessio Dei.

428. **Finis naturalis et finis supernaturalis.** — Finis dicitur *naturalis* quem agens naturalibus viribus consequi potest applicando media naturalia. Finis *supernaturalis* est, quem agens viribus naturalibus consequi non potest, sicut Deus clare et intuitive videri non potest a creatura intellectuali propriis suae naturae viribus, sed requiritur auxilium supernaturale.

429. **Quaestiones.** — Circa finem diversae moventur quaestiones: quaeri enim potest an vere et proprie habeat rationem causae; an ad quemcunque effectum requiratur finis ut causa; an ex cognitione finis natura rerum cognosci possit.

Conclusio I. — *Finis in intentione vere et proprie habet rationem causae.*

Prob. Illud vere habet rationem causae vi cuius agens seu causa efficiens determinatur, movetur, dirigitur ad effectum producendum. Atqui finis in intentione existens est id, vi cujus agens seu causa efficiens determinatur, movetur, dirigitur ad effectum producendum. Ergo finis in intentione existens habet vere et proprie rationem causae. — *Declaratur minor.* Nam finis in intentione existens habet rationem boni apprehensi (n. 418), vel rationem appetibilis; bonum autem, seu appetibile determinat, movet, dirigit appetitum, vi cujus agens operatur.

Conclusio II. — *Finis in intentione est praestantissimus inter omnes causas.*

Prob. Quaelibet alia causa non exercet causalitatem nisi vi causalitatis finis; unde secundum quod magis vel minus finis influit, magis vel minus aliæ causæ cau-

salitatem exercent. Ergo causa finalis est praestantissima inter omnes causas. *Consequentia patet, antecedens declaratur;* nam causa efficiens magis vel minus influit in effectum secundum quod magis vel minus determinatur, movetur, dirigitur a fine apprehenso, et secundum hoc perfectius vel minus perfecte forma producitur, et materia et forma magis vel minus perfecte conjunguntur; et ideo magis vel minus influunt in effectum qui ex eorum conjunctione producitur.

Conclusio III. — *Esse apprehensum, vel esse in intentione non est fini ratio causandi, sed solum conditio.*

Prob. Ratio causandi finis est bonitas ejus (n. 429). Atqui bonitas finis non constituitur, neque augetur per hoc, quod finis apprehenditur a mente et est in intentione. Ergo esse apprehensum vel esse in intentione, non est fini ratio causandi. Tamen esse apprehensum est conditio necessaria, ut finis causet; quia finis non causaret nisi esset apprehensus. Unde finis apprehensus movet agens ad effectum producendum.

430. **Corollarium**. — Quia finis habet rationem causae prout habet rationem boni apprehensi, bonum autem apprehensum primo et per se causat in apprehendente quamdam *complacentiam* sui, ex qua complacentia sequitur amor, ideo illud quod causatur a fine directe et per se in ipso agente non est *amor,* sed *complacentia* illa, ad quam amor consequitur.

Conclusio IV. — *Causalitas finis se extendit ad omnem effectum.*

Prob. Aliae causae, sive causa efficiens, sive formalis, sive materialis, non exercent propriam causalitatem nisi vi causalitatis finis, ut (n. 429) probatum est. Ergo nullus habetur effectus nisi vi causalitatis finis. Ergo causalitas finis se extendit ad omnem effectum.

Conclusio V. — 1. *Omne agens agit propter aliquem finem.* 2. *Omne agens agit propter aliquem ultimum finem.*

1.ª *pars* patet ex praecedenti conclusione ex qua ut corollarium infertur.

Prob. 2.ª *pars.* — Nam finis non habet rationem causae nisi prout est in intentione, idest prout est apprehensus a mente, et ideo oportet quod agens propter determinatum finem operetur. Hujusmodi finis aut est id, quod agens *ultimo* intendit consequi, et habetur intentus; vel non est id quod agens ultimo intendit, et tunc agens aliud apprehensum ut consequendum intendit; igitur hoc aliud, aut est illud, quod agens *ultimo* consequi intendit, et habetur intentus. Si autem dicatur hoc non esse quod agens *ultimo* intendit, tunc respondetur quod oportet ut deveniatur ad aliquid ultimum quod moveat agens, secus omnia essent intermedia; internedium autem movens non habet in se rationem movendi nisi in eo quod ante se supponit; unde si non esset primum, intermedium nullam haberet rationem movendi causam efficientem.

Conclusio VI. — *Ex fine rebus naturaliter praestituto et indubie cognito earum natura determinari potest.*

Prob. Finis rebus naturaliter praestitutus ipsas res perficit (n. 305), utpote ad ipsum naturaliter ordinatas, ergo cognoscens finem naturalem rerum, cognoscit earum perfectionem, earum ordinem naturalem ad ipsum. Atqui qui cognoscit rei perfectionem, qui cognoscit ordinem naturalem in rebus ipsis existentem, proprietates rerum et ideo ipsas res aliqualiter cognoscit. Ergo ex cognitione finis ad quem naturaliter res ordinem dicunt, rerum natura determinari potest.

Confirmatur: Essentiae rerum a nobis discernuntur, et in se determinantur per ordinem ad operationem,

ita ut diversae naturae censeantur esse ea quae ad diversas operationes ordinata sunt. Atqui operatio habet rationem finis, et nonnisi ratio finalitatis adsignatur quando per eam res naturales secundum nostram cognitionem explicantur et determinantur. Ergo res naturales possunt optime explicari et determinari ex earum fine eis naturaliter praestituto et a nobis indubie cognito.

Dices contra 4.am *conclusionem:* Si causalitas finis se extenderet ad omnem effectum, nullus effectus *casu* produceretur. Sed multi effectus *casu* producuntur. Ergo causalitas finis non se extendit ad omnem effectum.

Resp. Disting. maj. Nullus effectus *casu* produceretur respectu causae primae, *concedo*, respectu causarum secundarum, *nego.* Et *contrad. min. nego conseq.* Quod producitur praeter intentionem alicujus causae efficientis, dicitur casu productum, tamen respectu illius causae, praeter cujus *intentionem* producitur; at non potest dici casu productum respectu alterius causae a qua fortasse fuit intentum. Ut si quis servus e. g. mittatur ab hero ad locum ubi herus scit esse inimicum ejus, occursus servo et ejus inimico erit fortuitus et casualis, utpote praeter intentionem eorum; sed non erit casualis hero. — Unde ea quae sunt fortuita et casu facta, non sunt praeter intentionem cujuscumque causae: et ideo non excludunt, sed supponunt causam finalem. Pro cujus difficultatis majore explicatione sit:

Conclusio VII. — 1°. *Respectu causae primae casus est impossibilis,* 2.° *potest tamen dari respectu causae secundae.*

Prob. 1.a *pars.* Nomine casus vel rei casualis nihil aliud intelligitur, quam *effectus* secutus praeter ordinem vel intentionem causae efficientis. Sed nullus

effectus potest esse praeter ordinem et intentionem causae primae. Ergo casus respectu causae primae est omnino impossibilis. *Prob. minor.* Quia causa prima est infinita non solum in ratione entitatis, sed etiam in ratione causalitatis, cum causalitas sit proportionata entitati rei, unde non est infinita secundum quid, sed simpliciter, et est id a quo omnis causalitas derivatur. Ergo quidquid producitur, id est omnis effectus, producitur vi causalitatis causae primae. Sed causalitas causae primae per intellectum et voluntatem exercetur. Ergo omnis effectus sequitur ex intentione causae primae, et ideo nullus praeter intentionem et ordinem ejus.

Prob. 2.ª *pars.* Multa possunt produci et de facto producuntur praeter et contra intentionem causarum secundarum in earum effectibus, utpote quae sunt finitae virtutis et defectibiles. Atqui quod producitur praeter intentionem alicujus agentis in effectu ejus dicitur casuale respectu illius. Ergo casus dari potest respectu causae secundae.

431. **Corollarium.** — Ex dictis sequitur fatum, si sumatur pro ineluctabili necessitate omnium rerum et actionum, non dari: nam omnia ex divina et liberrima voluntate disposita sunt et disponuntur. At si fatum sumatur pro *ordinatione secundarum causarum ad effectus divinitus provisos*, ut sumitur a S. Thoma, admittendum est. Prout tamen ordinatio est in mente divina, est ipsa Providentia, nulloque modo fatum dicenda est.

COSMOLOGIA

Caput I.

Natura Cosmologiae determinatur

432. **Metaphysica generalis et metaphysica specialis.** — Metaphysica *generalis* habet pro objecto ens transcendentaliter sumptum, ejus proprietates, et ea in quae ens generalissime dividitur secundum universales rationes considerata. E contra metaphysica *specialis* respicit ens in specie, seu in sua natura determinatum, neque ab ejus existentia praescindit, sed vel ipsam supponit per se evidentem et manifestam, vel ex ejus operationibus jam demonstratam.

433. **Partitio metaphysicae specialis.** — Res de quibus agit metaphysica specialis tres sunt: *mundus, homo,* qui est nobilissima pars mundi, et *Deus:* unde in tres partes dividitur; ea pars quae agit de mundo, dicitur *Cosmologia,* quae agit de homine, *Anthropologia*, quae vero agit de Deo, *Theologia naturalis* nuncupatur.

434. **Cosmologiae etymologia et significatio.** — *Cosmologiae* nomen compositum est a κόσμος (cosmos),

quod graece idem sonat ac mundus, et a λόγος (logos), quod idem est ac sermo: unde *cosmologia* idem est, si origo nominis spectetur, ac *sermo de mundo*. At significatio nominis juxta ejus originem etymologicam non semper est eadem ac significatio nominis secundum usum; ideo cosmologia, prout a nobis sumitur, idem est ac sermo de mundo, sumpto mundo ad significandam *naturam corpoream*.

435. **Cosmologiae objectum et divisio.** — Quamvis, ut ex dictis liquet, natura corporea sit materia, circa quam cosmologia versatur, ad cosmologiam tamen non pertinet ea omnia, quae naturam corpoream concernunt examinare. Nam ad ipsam non pertinet ea quae, ut ita dicam, ad naturam corpoream exterius pertinent, ut sunt facta quam plurima in experientiis posita, colligere, et ad leges horum factorum universales adsurgere; hoc enim officium est *physicae*, quae est scientia omnino experimentalis: neque ad ipsam pertinet leges numerorum hujusmodi factis applicare, et conclusiones deducere, quod ad scientias alias experimentales pertinet: sed intrinsecam corporum examinare naturam, proprietatesque, et legum existentiam universaliter naturae corporeae statuere. Id ergo quod a cosmologia attingitur tamquam ejus proprium objectum est intima natura essentiae corporeae, ejus proprietates et existentia legum universaliter quae ex generica notione naturae corporeae deducitur. Ergo dicendum est 1.° de ipsa natura corporea; 2.° de proprietatibus, ejusdem naturae corporeae; 3.° de vitalitate naturae corporeae, seu de viventibus; 4.° de animalibus; 5.° de collectione naturae corporeae seu de mundo; 6.° de ejus origine; 7.° de existentia legum in mundo. — De homine nihil in cosmologia dicitur, quia specialis tractatio ad ipsum pertinet, ut dictum est.

Caput II.

De Principiis constituentibus naturam corporum

436. **Proprietates fundamentales corporum recensentur.** — Proprietates fundamentales corporum sunt tres; 1.ª est *extensio*, 2.ª est *potentia agendi* sive *activitas*, 3.ª *potentia patiendi*. Nullum enim est corpus, in quo haec tria non reperiantur.

437. **Coeterae proprietates corporum tres praedictas supponunt et ad praedictas revocantur.** — Ad extensionem revocantur sequentes: *Magnitudo, figura, divisibilitas, esse locatum*. Hae enim proprietates concipi nequeunt in corpore si non praesupponatur extensio. Ad *potentiam agendi* revocantur ea, quae activitatem quamdam in suo conceptu exhibent et praecipua sunt: *Contractio, expansio* seu *dilatatio, cohaesio*, et *affinitas* particularum, *attractio* et *repulsio, impenetrabilitas*. Ad *potentiam patiendi* revocantur: *Mutabilitas* quae importat potentialitatem, et ideo *passivitatem;* item ad potentiam patiendi revocatur *inertia*, quae passivitatem, et ideo indifferentiam importat ad actionem agentis suscipiendam, et consequenter ad mutationem.

438. **Corporis definitio.** — Ex dictis sic definiri potest corpus: *Substantia extensa potentia patiendi et agendi praedita.*

Observatio. Hujusmodi proprietates sunt nobis via et medium ad cognoscendam ipsam naturam corpoream in suo constitutivo essentiali seu quoad sua principia essentialia, quibus constituitur.

439. **Quaestio.** — Corpus exhibetur menti ut aliquid quod in partes resolvi potest, et ideo ut quid compositum; et hoc patet praecipue ex ratione extensionis, qua corpus quodlibet donatur; insuper patet ex eo etiam quod omnia corpora inter se aliquo modo conveniunt et aliquo modo differunt: quaeritur ergo quid sit illud in quo omnia corpora inter se conveniunt, et illud in quo differunt; quod est quaerere: Quaenam sunt principia ex quibus omnia corpora constituuntur in se et ab invicem discriminantur? Et nota quaestionem non respicere hoc vel illud peculiare corpus, e. g. aquam, quae coalescere intelligitur ex oxigenio et hydrogenio, sicut ex corporibus quae in alia corpora resolvi non possunt; et ideo inter corpora quae dicuntur simplicia recensentur; sed quaestionem esse de omnibus corporibus etiam de iis in quae quaedam corpora tamquam in corpora simplicia resolvuntur. Unde quaerimus de principiis primis omnium corporum absolute.

440. **Observationes.** — I. Haec quaestio omnino metaphysica est, et ideo per experimenta physica resolvi non potest, sicut nec per principia chymicae scientiae; ratio est quia prima principia corporum, cum non sint corpora, sed elementa seu principia quibus corpora constituuntur in propria natura, sub experientia cadere non possunt secundum se considerata, et ut sunt ad invicem distincta.

II. In corporibus omnibus duo sunt, quae manifeste apparent et non possunt verti in dubium, nisi scepticorum absurditates approbentur: videlicet extensio et activitas. Proinde quaelibet explicatio rejicienda est quae his duobus adversetur.

441. **Recensentur systemata varia.** — Plura afferuntur systemata ad naturam corporum explicandam; ad quatuor tamen revocari possunt, videlicet: ad sy-

stema atomicum quod et corpusculare dicitur, ad systema entium simplicium, quod tamen in duo dividitur, et ad systema scholasticum; quae systemata exponenda breviter et examinanda sunt.

442. **Systema atomicum.** — In systemate atomico docetur corpora componi ex corpusculis, quae atomi vel particulae primigeniae vocantur. Hujusmodi atomi sunt *extensione — diversa figura — impenetrabilitate* — et *motu* praeditae vi cujus sibi invicem occurrunt et sibi cohaerent et efficiunt corpora diversa ac varia. Communiter defensores hujus doctrinae esse illas atomos indivisibiles asseverant, propterea vocantur particulae *primigeniae*, quia scilicet ex pluribus tanquam ex partibus, quas praesupponant, non efformantur. Empedocles, Democritus, Leucippus et Epicurus, hujus systematis auctores, putarunt illas atomos esse omnes ejusdem naturae: sed quidam recentiores videntur retinuisse eas esse diversae naturae. Quantum ad principium motus quidam putant esse eis omnino extrinsecum, eas vero passive vi exteriori impellenti se habere: alii e contra illis atomis principium motus esse et naturale intrinsecum et essentiale asseverant. Primi atomistae mechanici dicuntur, posteriores atomistae dinamici.

Conclusio. — *Atomismus sive mechanicus sive dinamicus non explicat, sed quaestionem propositam praetermittit.*

Prob. 1.° Nos quaerimus de principiis primis ex quibus omnia omnino corpora constituuntur: atomismus autem respondet quod ex minimis corpusculis constituuntur corpora majora: Hoc autem non est explicare, sed praetermittere quaestionem propositam; sicut esset praetermittere quaestionem, si quis responderet quod aqua constat ex oxigenio et hydrogenio, aut quod domus constat ex calce, ex lapidibus etc.

2.° Quando quaerimus de principiis primis quibus omnia corpora constituuntur, quaerimus quaenam sint principia illarum rerum, quae sunt extensione et activitate praeditae, seu quaerimus quodnam in corpore sit principium extensionis et activitatis, puta impenetrabilitatis aut alterius cujusque vis, quae insit corporibus. Atqui atomismus huic quaestioni respondet minima corpuscula esse praedita extensione et impenetrabilitate vel activitate, de principiis autem extensionis et activitatis omnino silet. Ergo non explicat, sed praetermittit quaestionem propositam.

3.° Diversa figura corporum, quae legibus crystallizationis subijciuntur non explicatur ab ipsis atomici systematis defensoribus, nisi ex diversitate specifica molecularum primigeniarum, in quas resolvi possunt: sed undenam est illa distinctio specifica atomorum seu molecularum? Procul dubio in se principium talis distinctionis specificae habere debent, praeter principium in quo conveniunt. Atqui in systemate atomistico de hoc principio nihil omnino habetur. Ergo atomismus non explicat, sed praetermittit quaestionem a nobis propositam de primis principiis corporum.

443. **Systema entium simplicium.** — In systemate entium simplicium adseritur corpora constare seu coalescere ex entibus simplicibus, idest ex substantiis seu ex rebus inextensis omnino. Non tamen eodem modo hujusmodi entia simplicia componere seu efficere corpora explicatur. Proinde systema entium simplicium in duo systemata diversa dividitur. Primum, quod Boschovichio tribuitur, docet hujusmodi entia in spatio esse disseminata, et secundum diversam dispositionem quam sortiuntur, aut secundum diversum motum localem quem habent, diversa corpora diversis proprietatibus praedita constitui. Additur insuper hujusmodi entia esse praedita attrac-

tione et repulsione, et ideo motu mechanico; unde hoc systema coincidere ex parte videtur cum atomismo. Alterum systema entium simplicium quod *teleologismus* dicitur in eo consistit, quod, sicut primum, docet entia omnino simplicia inextensa esse prima principia corporum, sed addit hujusmodi entia esse vires quasdam subsistentes in se, quae plasticae vocantur, quarum effectus formalis est *actractio, extensio, impenetrabilitas*. Quidam ut Kant ejusque asseclae haec omnia subjectiva esse autumant, sed de subjectivismo nihil in praesenti est dicendum (cf. 180 et 217).

Conclusio I. — *Systema entium simplicium sive sub primo aspectu, sicut a Boschorichio exponitur, sive sub secundo aspectu, prout teleologismus nuncupatur, consideretur, naturam corporis non explicat, sed destruit.*

Prob. 1.° Nomine corporis nihil aliud intelligitur quam substantia extensione et vi agendi et patiendi praedita (n. 438). Atqui in systemate entium simplicium aut extensio aut activitas non explicatur, sed imo alterutra destruitur. Ergo systema entium simplicium non explicat, sed destruit naturam corporum. *Prob. minor.* Entia simplicia hujusmodi aut ita disponuntur ut se invicem tangant, et habetur vera compenetratio; non enim cum sint omnino simplicia habent partes extremas, quarum una sit tangens et alia sit exterius posita: aut ita sunt disposita ut non se tangant, sed sint in aliqua distantia posita. Atqui in prima hypothesi non explicatur extensio, sed imo negatur, cum hujusmodi entia ponantur simul compenetrata, et ideo in eodem puncto; in secunda autem hypothesi oporteret quod unum ens simplex ageret in aliud, licet in distantia positum, quod est impossibile (Ont. n. 403). Insuper ponerentur quaedam spatiola omni extensione *reali* orbata, quod est absurdum.

Ergo aut extensio, aut activitas non explicatur, imo alterutra destruitur.

2.° Extensio, ut ostendimus (Ont. n. 357), est mathematice sine fine divisibilis, et non potest intelligi pars extensionis, quae non sit extensa. Ergo non potest constare ex entitatibus simplicibus et inextensis.

3.° Inextensa important negationem extensionis, sicut irrationale importat negationem rationis. Atqui negatio alicujus formalitatis, etiamsi multiplicetur, non potest formalitatem negatam constituere. Ergo entia simplicia non possunt dare extensionem.

Conclusio II. — *In systemate entium simplicium neque unitas sive specifica sive numerica corporum, neque distinctio specifica ab aliis corporibus explicatur.*

Prob. Nam unitas sive numerica sive specifica corporum est unitas non accidentalis, quae est unitas ordinis sicut in acervo lapidum, sed unitas substantialis ut praecipue videre est in viventibus, e. g. in animali et maxime in homine, in quibus est unum esse simpliciter et substantialiter. Atqui unitas substantialis sive essentialis haberi non potest per entia simplicia. Ergo unitas sive numerica sive specifica per systema entium simplicium non explicatur. *Major* patet ex sensu naturae communi. *Minor* vero sic ostenditur. Unitas substantialis sive numerica sive specifica aut habetur formaliter ex entibus simplicibus, et hoc est impossibile, quia pluralitas ut talis non potest esse formaliter causa unitatis substantialis, quae est unitas per se, cui pluralitas opponitur, et per quam excluditur: aut habetur formaliter ex diversa dispositione entium simplicium; et hoc etiam est impossibile, quia talis dispositio non potest attendi nisi secundum majorem vel minorem distantiam, quae est quid omnino accidentale. Eadem ratione entia simplicia non possunt esse causa diversitatis rerum

secundum speciem cum ipsa specie non differant, et si dicantur specie differre, oportet adsignare rationem qua differunt, quae tamen a systemate entium simplicium non adsignatur.

Caput III.

De systemate scholastico

444. **Fundamentales et communes proprietates corporum.** — Definivimus *corpus: substantiam extensam potentia patiendi et agendi praeditam.* (n. 438) Ex qua definitione oportet investigare principia prima constitutiva corporum: nam haec definitio omnibus corporibus convenit. Extensio, potentia patiendi et potentia agendi sunt proprietates fundamentales, ad quas revocantur omnes aliae proprietates, quae in corporibus esse et considerari possunt (n. 437).

445. **Corpora specifice distinguuntur.** — Corpora inter se specifice distingui a nullo negatur, cum sit veritas facti non minus manifesta quam ipsa corporum existentia. Quis enim, nisi desipiendo, neget lignum, ferrum, lapidem, carnem, esse corpora diversae speciei?

446. **Distinctio specifica non desumitur ab extensione neque a potentia patiendi.** — Distinctionem specificam non posse desumi, neque considerari ex parte seu ex ratione extensionis satis manifestum videtur, nam corpora diversae speciei eamdem extensionem habere posse a nullo negatur: ferrum e. g. potest habere eamdem extensionem ac lapis, ac lignum, ac caro etc.; quod certe non esset, si praecise ex ratione extensionis desumeretur diversitas speci-

fica corporum. Item neque desumi potest diversitas specifica corporum ex potentia patiendi praecise sumpta: nam sicut potentia non potest concipi et distingui, nisi per ordinem ad actum, ita potentia non potest concipi, neque distingui nisi per ordinem ad agens et ad diversum agens: insuper potentia patiendi est potentia recipiendi actionem et effectum agentis; actio autem et effectus agentis non recipitur in potentia, nisi quatenus patiens agenti resistit, resistentia autem non est a potentia patiendi; sed a potentia agendi: nulla ergo diversitas desumitur in corporibus a potentia patiendi praecise sumpta.

447. **Differentia specifica et diversitas corporum non potest desumi nisi a potentia agendi, idest ab activitate.** — 1.° Haec propositio sequitur ex dictis, nam cum praeter extensionem et potentiam patiendi in corporibus non sit nisi potentia agendi, si distinctio specifica non potest desumi ab extensione, neque a potentia patiendi, consequens est ut ex potentia agendi, idest ab activitate ipsorum desumatur. 2.° Diversitas corporum sicut etiam aliarum substantiarum non explicatur a nobis nisi ex diversitate proprietatum ipsorum, quae aut sunt operationes quaedam, aut aliquid ordinatum ad operationem (cf. Ont. n. 399). 3.° Activitas cum importet actualitatem, importat determinationem et ideo distinctionem: unde distinctio desumitur ex principio activitatis.

Corollaria. — I. *Distinctio specifica corporum non solum secundum accidentia, sed primo et per se secundum substantiam desumitur.*

Prob. Distinctio specifica corporum ex diversitate operationis, et ideo ex diversitate activitatis desumitur. Atqui diversitas actionis et activitatis haberi non potest nisi praesupponatur diversitas substantiarum. Ergo distinctio seu diversitas specifica corporum non

solum secundum accidentia, sed primo secundum substantiam desumitur. — *Prob. min.:* nam 1.° sicut actio cum sit accidens supponit virtutem a quo procedit et in qua subjectatur (Ont. n. 402 Concl. II), ita diversa actio supponit diversam virtutem: quae aut est ipsa substantia corporea, quae proinde diversa esse debet, secus nulla ratio haberetur diversitatis operationis, aut diversam substantiam supponit. 2.° Sensus naturae communis ipsas substantias corporeas habere in se diversitatem specificam supponit. 3.° Si diversitas operationis non est nobis via ad inferendam diversitatem substantiarum, nonnisi scepticismus relinquitur (cf. Ont. 399).

Conclusio II. — *Ontologice loquendo duo principia constitutiva corporum ponenda sunt, quorum unum sit quid potentiale et indeterminatum, aliud vero actuale et determinatum.*

Prob. In quolibet corpore considerato in sua specie est ponendum 1.° principium extensionis et patiendi, 2.° principium agendi operationes suae speciei proportionatas. Atqui principium extensionis et principium patiendi important aliquid commune indeterminatum et ideo potentiale: principium autem agendi actiones alicujus speciei determinatae concipitur ut quid determinatum, et ideo actuale distinctum et proprium. Ergo ontologice loquendo in quolibet corpore duo principia fundamentalia et constitutiva corporum ponenda sunt, quorum unum ut quid commune, indeterminatum et potentiale, aliud vero ut quid proprium, actuale et determinatum, vel ut determinans concipitur.

Conclusio III. — *Non solum ontologice, sed etiam physice tamquam realiter distincta ponenda sunt in quolibet corpore secundum suam speciem considerato duo principia, quorum unum sit commune, indeterminatum et ideo determinabile et potentiale, aliud vero sit proprium, determinativum et actuale.*

Prob. Principium quod ontologice in corpore consideravimus ut quid commune, indeterminatum et ideo determinabile et potentiale, realiter physice separatur ab altero principio, quod ontologice consideravimus (in praec. concl.) ut quid proprium determinativum et actuale. Atqui ea, quae realiter separantur, realiter distinguuntur. Ergo in corpore secundum suam speciem considerato non solum ontologice, sed etiam physice ut realiter distincta ponenda sunt duo principia constitutiva corporum, quorum unum sit quid commune indeterminatum, et ideo determinabile et potentiale, aliud vero proprium determinativum et actuale. *Prob. minor.* Cum e. g. lignum per virtutem ignis in cinerem convertitur, destruitur id quod est proprium determinativum et actuale in ligno, et propterea perit natura ligni; sed semper remanet *aliquid de ipso ligno,* quod modum essendi alium determinatum induit, qui est proprius cineris et determinat illud, quod prius erat in ligno, in quo aliam determinationem distinctam habebat. Hoc autem quod erat in ligno et nunc vere est in cinere, est quid commune cineri et ligno, aliam determinationem habens in ligno et in cinere, ut patet, et ideo a tali determinatione seu a principio determinante realiter et physice separatur. Insuper cinis corrumpi potest et fieri seges, sicut et seges per nutritionem potest fieri carnem etc., et semper illud subjectum secundum se indeterminatum et potentiale idem perseverat, et ideo potest fieri commune pluribus successive.

449. **Scholium.** — Illud principium quod in omnibus corporibus etiam specie diversis esse potest ut quid indeterminatum et determinabile et potentiale, vocatur *materia prima:* et illud principium substantiae corporeae constitutivum, quod ut quid proprium determinatum vel determinativum et actuale in quo-

cumque corpore secundum suam speciem considerato esse concipitur, dicitur *forma substantialis,* quae proinde est distincta et diversa in diversis secundum speciem, et haec vocatur principium specificativum. Igitur verissime in systemate scholastico dicitur quod prima principia constitutiva corporum sunt *materia prima* et *forma substantialis.*

450. **Corollaria.** — I. Ex his sequitur 1.° quod materia prima et forma substantialis sunt partes essentiales substantiae corporeae et proinde sunt quid substantiale, incompletum tamen, cum sint ordinata ad unam substantiam, idest corpus in determinata specie constituendum (Ont. n. 329).

II. Neque materia prima, neque forma substantialis sunt corpus, cum sint elementa quae in quolibet corpore reperiuntur ut constitutiva.

III. Quia materia prima actuatur et determinatur a forma et ab ea distinguitur, ipsa est vera potentia realis sicut forma est actus realis.

IV. Quando materia prima novam formam substantialem acquirit, formam quam prius in se habebat amittit, et habetur nova substantia corporea: amissio veteris formae substantialis dicitur corruptio, acquisitio novae dicitur generatio: hinc intelliges scholasticorum axioma: *Corruptio unius est generatio alterius.*

451. **Definitio Materiae primae et formae substantialis traditur.** — Ex dictis intelliges definitionem, quam Aristoteles et post ipsum scholastici tradunt de *materia prima,* quae tamen definitio negativa est potius quam positiva, dicunt enim: *Materia prima non est neque quid, neque quale, neque quantum, neque aliquid eorum quibus ens determinatur.* Per *quid* intelligunt essentiam completam, alia verba significant quod materia prima non est *qualitas,* aut *quantitas,* aut aliud *accidens,* neque *differentia specifica,* vi cujus ens deter-

minatur. — Quid est ergo? respondeo: Materia prima est *pars substantialis determinabilis et potentialis ex qua substantia corporea partialiter constituitur.* — Forma vero substantialis est *pars substantialis determinativa materiae ut primus actus ejus, quo corpus in sua natura specifica constituitur.*

452. **Materia prima habet esse a forma substantiali.** — Quia materia prima ut quid omnino potentiale et indeterminatum concipitur, et quidem in ordine substantiali, sequitur quod forma sit actus primus ipsius et substantialis: et ideo materia prima habet suam actualitatem a forma substantiali et etiam existentiam, cum existentia formam substantialem supponat. Unde prima actualitas materiae est ipsa actualitas formae substantialis, et ideo materia prima et forma substantialis eamdem habent actualitatem et idem esse. Materia ergo habet esse a forma non sicut ab agente, sed sicut a communicante ei propriam actualitatem, vi cujus est.

453. **Eductio formarum de potentia materiae.** — Cum scholastici ajunt formam educi de potentia materiae, nihil aliud significare volunt quam fieri in actu illud ad quod materia erat in potentia, quatenus scilicet per virtutem agentis in materia ipsa forma producitur; quatenus agens indiget materia ut effectum suum producat. Ratio autem quare agens indiget materia ad formam producendam, est ipsa natura formae, quae non potest existere per se sola, sed in materia: et ideo ejus esse a materia dependet, et non potest consequenter fieri nisi in materia, cum qua nata est esse; non autem dicitur fieri vel educi de potentia materiae quasi in ipsa materia praecontineatur, aut ex virtute ipsius producatur.

454. **Principium essendi et operandi est forma substantialis.** — Forma substantialis dicitur princi-

pium essendi et principium operandi; sed hoc non est intelligendum quasi ipsa sola sit et operetur: nam ipsa non est proprie *id quod est*, cum id quod est proprie sit compositum, idest corpus, quod resultat, sed ipsa est *id, quo* aliquid, idest, corpus, est et constituitur in specie determinata corporis: item ipsa nequit esse principium *quod* suae actionis, sed solum principium *quo* substantiale radicale, et remotum.

Caput IV.

De principio individuationis

455. **Eadem materia potest esse successive in corporibus diversis secundum speciem, non tamen eadem forma.** — Materia ergo et forma sunt prima principia constitutiva corporum: materia est quid indeterminatum, potentiale, et id in quo corpora in ratione generica corporeitatis conveniunt: forma vero est quid actuale et determinans corpus ad speciem. Unde quamvis eadem materia possit esse successive in diversis corporibus, ut e. g. materia ligni potest esse in cinere; non tamen eadem forma potest esse in eis: nam diversitas formae est ratio diversitatis specificae in corporibus, ut patet.

456. **Quaestio.** — Sed quia in eadem specie dantur plura individua numerice distincta, e. g. plures lapides, plura ligna, plures homines, quaeritur nunc quaenam sit ratio hujus distinctionis pure numericae: haec ratio distinctionis pure numericae dicitur principium individuationis.

457. **Sententiae.** — Quidam dicunt esse formam, quidam dicunt esse materiam, alii autem quantita-

tem. Sed neque forma esse potest, cum forma sit ratio convenientiae et unitatis specificae respectu individuorum, quae sub eadem specie continentur, et ratio diversitatis specificae respectu aliorum, sicut anima humana est ratio quare homines conveniant in specie humana, et ratio quare differant a brutis et ab aliis speciebus. Sed neque potest esse materia praecise sumpta, cum ipsa etiam in eodem individuo possit totaliter renovari. Neque potest esse quantitas, cum ipsa sit quid accidentale, substantia autem individua ab alia distinguitur per seipsam, et ideo per aliquid sibi intrinsecum, quod certe quid substantiale esse debet.

Conclusio. — *Materia quatenus per formam determinatur et constituitur ratio et radix quantitatis determinatae hujus individui est principium individuationis.*

Prob. Corpora individua eo ipso quo concipiuntur habere determinatam et distinctam quantitatem censentur distincta, et nihil aliud requiritur ut distinguantur. Ergo aut per ipsam quantitatem distinguuntur et constituuntur individua distincta, aut per id, quod est radix et principium quantitatis determinatae: sed non per ipsam quantitatem ut patet ex dictis (n. 457), et ut S. Thomas docet (de princ. indiv.): « Quantitas determinata dicitur principium individuationis non quod aliquo modo causet subjectum suum (*idest sit causa et ratio formalis individui in quo est*), quod est prima substantia, sed concomitatur eam inseparabiliter ». Ergo constituuntur individua et distinguuntur per id, quod est principium et radix quantitatis determinatae individui. Atqui principium, radix et ratio quantitatis determinatae individui est materia, non in se praecise sumpta, sed quatenus per formam determinatur et constituitur principium et radix quantitatis determinatae individui. Ergo materia,

ut per formam determinatur et constituitur principium, radix et ratio quantitatis determinatae individui, est principium individuationis. *Prob. minor:* Nam materia est principium et radix quantitatis ex se se, sed nonnisi per formam determinatur ad hanc vel illam determinatam quantitatam, cum ex ea sequatur diversa quantitas secundum quod sub diversa forma existit. alia enim est quantitas quae provenit ex materia quatenus est sub forma ligni, aut carnis, et alia quatenus est sub forma cineris.

Confirmatur: Materia quatenus existit sub aliqua forma est incommunicabilis, cum habeat rationem determinatae quantitatis, per quam individuum ab alio sufficienter distinctum a nobis concipitur. Atqui incommunicabilitas nonnisi vi principii individuationis habetur. Ergo materia quatenus existit sub forma est principium individuationis. — *Prob. antec.* ex eo quod materia quatenus existit sub forma aliqua induit specialem et determinatam rationem in ordine ad determinatam quantitatem quae consequitur in tali individuo, quae ratio est diversa, juxta diversas formas quas materia induere potest. « Ratio enim materiae, ait S. Thomas loc. cit., sub forma aliqua est alia a ratione sua sub alia forma, quia certificatur *(seu notificatur)* ratio sua per determinationem quantitatis quae in diversa proportione et dimensione requiritur ad diversas formas, essentia enim materiae non diversificatur sub diversis formis, sicut ratio sua ».

458. **Corollarium.** — Unde ad principium individuationis habendum non sufficit materia sola, sed requiritur ut materia quodammodo determinetur a forma sub speciali ratione. Imo quia diversa materia potest determinari secundum eamdem *rationem* ab eadem forma, idest in ordine ad eamdem quantitatem habendam, ut patet cum materia corporis viventis re-

novatur, et eadem quantitas in eo perseverat, sequitur quod etiam diversa materia secundum eamdem rationem a forma causatam possit esse principium individuationis respectu ejusdem individui; non enim principium individuationis est materia praecise sumpta, ut materia est; sic enim communicabilis est pluribus formis successive; nam materia ligni potest esse materia cineris, et materia unius animalis materia alterius (cf. S. Th. de princ. indiv.).

459. **Quaeres:** Quomodo individuantur substantiae spirituales in quibus non est materia, neque quantitas?

Resp. Juxta doctrinam S. Thomae substantiae immateriales in eadem specie multiplicari non possunt; unde neque possunt distingui distinctione, individuali quae est pure numerica, sed distinctione specifica, eo ferme modo, quo numeri abstracti a materia multiplicari non possunt in propria specie: si numerus *viginti* e. g. existeret ab omni materia separatus, non posset esse nisi unus. Item principia abstracta a materia non possunt in propria specie multiplicari, sed unumquodque principium est unum; idem dicendum est de formis; unde si albedo existeret separata a re alba, nonnisi una esse posset.

Dices: Animae rationales sunt substantiae spirituales, et tamen non differunt adinvicem secundum speciem: quomodo ergo differunt?

Resp. Animae rationales quamvis sint spirituales, quia tamen sunt incompletae (ont. 329), ideo ordinem habent transcendentalem et essentialem ad corpus; et per hujusmodi ordinem, idest secundum quod ad diversum corpus quantum ordinantur, distinguuntur inter se se.

Caput VI.

De characteribus essentialibus substantiae corporeae

460. **Recensentur caracteres essentiales substantiae corporeae.** — Characteres essentiales substantiae corporeae sunt sequentes 1.ª omnimoda compositio, 2.º finitas, 3.ª essentialis dependentia et subjectio, 4.º contingentia. Et quidem quoad compositionem omnimodam nullum dubium esse potest, patet enim corpus quodlibet ex actu et potentia constare, ex partibus integrantibus, ex materia et forma, ex substantia et accidentibus, ex essentia et existentia etc. Alia vero peculiaribus conclusionibus probanda sunt.

Conclusio I. — *Quodlibet corpus sive quaelibet massa materiae corporeae est quid finitum tum* 1.º *quoad essentiam tum* 2.º *quoad extensionem.*

Prob. 1.ª *pars:* Quodlibet corpus sive quaelibet massa materiae corporeae est quid compositum intrinsece et essentialiter includens potentialitatem, mutabilitatem et ideo imperfectionem. Ergo quaelibet massa materiae corporeae seu quodlibet corpus est finitum quoad essentiam. *Antec. patet. Prob. conseq.* nam si non esset finitum secundum essentiam esset secundum essentiam infinitum et perfectissimum, quod est impossibile (n. 318).

Prob. 2.ª *pars:* Si corpus vel massa materiae corporeae esset quid infinitum secundum quantitatem, haberetur multitudo et magnitudo actu infinita. Atqui repugnat multitudo et magnitudo actu infinita (n. 256 et 360). Ergo corpus vel massa materiae cor-

poreae non est quid infinitum secundum quantitatem.

Conclusio II. — *Corpori seu materiae corporeae convenit essentialis dependentia et subjectio.*

Prob. Quod in sua essentia potentialitatem importat essentialiter ab alio dependet et ei subiicitur. Sed corpus seu massa quaelibet materiae corporeae in sua essentia potentialitatem importat, cum materia sit essentialiter transmutabilis et reduci possit de uno in alium actum. Ergo corpus seu quaelibet massa materiae corporeae essentialiter ab alio dependet et ei subiicitur. — *Confirmatur:* materia et potest moveri et dividi ab aliquo agente, quod non esset si ipsa dependentiam et subjectionem ab aliquo extrinseco non haberet.

2.° Omnis motus, et ideo omnis operatio materiae vel substantiae corporeae ab alio dependet. Ergo et ipsa materia ab alio dependet omnino: nam si quoad esse non dependeret ab alio, oporteret quod aliquam operationem haberet independenter ab alio, cum ad esse sequatur naturaliter aliqua operatio. — *Prob. antec.* omnis operatio materiae vel est motus vel pendet a motu. Atqui omnis motus dependet ab alio, nam quaelibet pars motus, cum incipiat esse et desinat esse, ab alio pendet, a quo est, secus daretur effectus sine causa (n. 385); et ideo tota series motus ab alio pendet. — *Prob.* 2.° *antec.* Si motus, non dependet ab alio, vel hoc est ratione alicujus suae partis, vel ratione quarumdam partium, vel ratione omnium partium collective sumptarum. Sed independentiam non habet ratione alicujus suae partis, nam quaelibet pars incipit et desinit esse, non ratione plurium partium, quia etiam plures partes incipiunt et desinunt esse, quod autem incipit et desinit esse ab alio est, et ab eo pendet (n. 385); non ratione omnium partium

collective sumptarum 1.° quia multae partes motus adhuc non sunt, et ideo saltem tales ab alio pendent. Insuper, cum quaelibet pars independentiam excludat singillatim sumpta, et includat dependentiam intrinsece, per hoc quod alteri parti uniatur nihil habetur de ratione independentiae, imo potius ipsa ratio dependentiae augetur sicut augetur motus; unde sicut si unus caecus alteri caeco addatur non aufertur caecitas, sed potius augetur ita si tertia pars motus et quarta etc. et etiam si infinitae partes addantur praecedentibus non aufertur, sed augetur dependentia.

Conclusio III. — *Substantiae corporeae essentialiter convenit contingentia.* — Haec conclusio potest imprimis considerari ut corollarium praecedentium, nam ens necessarium est ens independens et infinitum (cf. n. 311 et n. 318).

Prob. Sicut ens necessarium dicitur illud quod vere et proprie non potest concipi sine actuali existentia, ita ens contingens illud dicitur quod sine absurditate potest concipi sine actuali existentia (247 et 305). Atqui substantia corporea vel massa quaelibet materiae corporeae sine absurditate potest vere ab intellectu nostro concipi sine actuali existentia. Ergo substantia corporea, seu massa quaelibet corporea est ens contingens, et ideo ei convenit contingentia. Quamvis minor sit evidens ex dictis in ontologia (n. 247) tamen potest obstendi. 1.° ex eo quod si negatur aliquam partem materiae existere vel plures partes, et ideo etiam omnes, nullum sequitur absurdum, sicut absurdum sequitur si negetur circulum esse rotundum. 2.° Natura corporea dicit entitatem participatam et finitam; sed nullum absurdum sequitur si negetur esse entitatem participatam et finitam. Ergo potest intellectus sine absurditate concipere corpus non habere actualem existentiam.

Prob. 2.° Quod in se non habet rationem suae existentiae est contingens in suo esse. Sed corpus non habet in se rationem suae existentiae. Ergo corpus seu massa materiae corporeae est ens contingens. *Prob. minor:* Corpus seu massa materiae corporeae includit intrinsece et essentialiter potentialitatem. Sed ratio existentiae non potest esse in potentialitate: nam existentia dicit actualitatem, cujus ratio non potest esse potentia.

Caput VI.

De proprietatibus substantiae corporeae

461. **Ratio capitis.** — Considerata et determinata natura corporea quoad propria constitutiva essentialia remanet dicendum de ejus proprietatibus. (n. 436) De extensione seu de quantitate fuse diximus in ontologia (c. XVIII), in qua etiam egimus de activitate rerum contingentium, corporibus non exclusis; ideo in praesenti nihil de extensione dicimus, sed de his quae conveniunt corporibus ratione extensionis, idest de praesentia corporis in ordine ad locum et de motu ejus de uno loco ad alium et etiam aliquid de activitate et inertia eorum.

462. **Quaestiones circa rem extensam in ordine ad locum.** — Circa substantiam corpoream in ordine ad locum tres quaestiones moventur 1.° quaeritur an repugnet substantiam corpoream non esse in loco. 2.° an possit fieri ut duo corpora sint in eodem loco simul. 3.° an possit fieri ut unum idemque corpus sit in pluribus locis simul. Quibus quaestionibus respondetur tribus conclusionibus.

Conclusio I. — *Non repugnat substantiam corpoream in nullo loco esse.*

Prob. Esse in loco non est essentiale substantiae corporeae, neque ejus proprietati, quae est extensio, sed est aliquis effectus secundarius extensionem consequens (ont. n. 359). Atqui quod non est alicui rei essentiale et est quid secundarium in ipsa potest absolute loquendo separari. Ergo fieri potest quod substantia corporea ab omni loco separetur, vel ut sit extra omnem locum. — *Confirmatur:* Si consideretur totus universus quoad suam totalitatem ut quoddam corpus ex omnibus corporibus compositum, necesse est dicere quod non sit in loco: nam secus supponeret aliud corpus ab eo distinctum in cujus superficie reperiretur: hoc autem absurdum est, nam extra totum universum est nihil. Insuper si Deus produxisset unum corpus tantum, in nullo loco esset tale corpus (cf. n. 364).

Conclusio II. — *Absolute loquendo non repugnat duo corpora esse simul in eodem loco.* — Sensus conclusionis est quod idem omnino locus potest absolute loquendo (non tamen naturaliter), sed virtute divina occupari a duobus corporibus. Unde non est sermo de compenetratione corporum, quae quandoque fit per hoc, quod minimae partes unius penetrant spatiola vel poros alterius corporis.

Prob. Ratio qua unum corpus impedit aliud corpus ab occupatione simultanea proprii loci non est ipsa substantia corporea in se, neque ejus extensio: sed est ejus impenetrabilitas, idest est ipsa activitas actualiter exercita. Atqui activitas actualiter exercita, cum sit operatio, potest absolute loquendo auferri vel separari, potest vinci saltem per virtutem divinam. Ergo absolute loquendo non repugnat unum locum simultanee occupari a duobus corporibus: quae proinde possunt esse simul, absolute loquendo, in eodem loco.

Conclusio III. — *Non repugnat absolute idem corpus esse simul in pluribus locis per praesentiam propriae substantiae* 2.° *repugnare tamen videtur posse esse in pluribus locis simul, ita ut per commensurationem quantitatis occupet plura loca, seu, ut dicunt, circumscriptive.* (S. Th. quodl. 3ª a. 2 et 4 dist. 44 q. 2ª a. 2 quaestiunc. 4.)

Prob. 1.ª *pars.* Esse in loco per praesentiam propriae substantiae nihil est aliud quam exercere actu relationem praesentialitatis alicui loco; nam esse prasens importat relationem. Atqui nulla apparet repugnantia in hoc quod aliqua substantia importet relationem praesentialitatis simul ad plura loca. Ergo non repugnat idem corpus per praesentiam propriae substantiae esse simul in pluribus locis. — *Confirmatur:* Praesentialitas substantiae corporeae alicui loco non est ipsa substantia corporea, ut patet, sed est relatio sequens ex ipsa, sicut effectus quidam ex ejus virtute. Atqui effectus, qui naturaliter sequitur a virtute naturae creatae non repugnat quod virtute divina simul multiplicetur, et hoc multo magis si talis effectus sit relatio quaedam, quae, eadem permanente, potest multa simul respicere. Ergo non repugnat idem corpus esse in pluribus locis simul per praesentiam propriae substantiae. — Et hoc de facto verificatur circa Corpus Christi, quod juxta fidem nostram est in coelo et in Sacramento Altaris.

Prob. 2.ª *pars:* Si idem corpus posset esse circumscriptive in pluribus locis simul 1.° sequeretur quod eadem quantitas esset divisa a semetipsa 2.° sequeretur quod duplum aequaret quadruplum. 3.° sequeretur quod posset quasi reflexe replicari supra semetipsam et in semetipsa. Atqui haec omnia absurda et contradictoria sunt. Ergo videtur repugnare idem corpus posse esse simul in pluribus locis. *Minor patet. Prob. major.*

1.° *Quantitas esset divisa a semetipsa.* Nam si ponatur aliquod corpus circumscriptive Florentiae esse quantitas ejus utpote *Florentiae circumscripta* est divisa a quacumque quantitate extra Florentiam posita, secus non esset Florentiae *circumcripta.* Atqui si idem corpus quod ponitur esse Florentiae circumscriptum esset etiam Romae simul, quantitas corporis existentis Florentiae esset extra Florentiam, idest Romae. Ergo talis quantitas esset divisa a semetipsa.

2.° *Duplum aequaret quadruplum.* Nam quantitas ut duplum repleret locum bis duplum, et ideo aequaret quadruplum, et consequenter etiam octuplum etc. et hoc esset evidentius si occuparet loca immediate posita, seu loca adiacentia.

3.° *Posset replicari quasi reflexe supra semetipsam et in semetipsa.* Nam quantitas habet rationem loci cum importet superficiem corporis; igitur si esse in superficie unius corporis, quod est esse in loco (cf. n. 363 et seq.), non impedit quominus sit in superficie alterius corporis, idest in altero loco, neque impediet quominus sit in propria superficie posita, imo quia quantitas potest dividi et possunt causari novae superficies in ipsa quantitate ipsa potest esse totaliter per relationem suae praesentiae quasi locata in quacumque parte sui.

Dices: Quandoque virtute divina factum est quod idem corpus simul in pluribus locis esset; narrat enim S. Augustinus quod annulus qui sub omni veste renes cingebat Petroniae, simul circa ejus renes mansit et ante pedes ejus decidit. — Legitur quosdam sanctos viros in pluribus locis simul fuisse.

Resp. Fuisse utique in pluribus locis virtute divina, sed diversimode; quoad unum locum circumscriptive per propriam quantitatem, quoad alios non per occupationem quantitativam loci, seu non circumscriptive

sicut de SS. Corpore Christi credimus esse in coelo circumscriptive per occupationem loci, esse autem in Sacramento Altaris non per occupationem loci per propriam quantitatem, sed per praesentiam suae substantiae.

Instabis: Quantitas ipsa videbatur in pluribus locis a diversis.

Resp. Phaenomena vel effectus quantitatis non occupantis locum fuisse suppleta miraculose divina virtute.

Caput VII.

De motu corporum

463. **Multiplex acceptio motus.** — Motus sumi potest multipliciter 1.° late pro quacumque actione: et in hoc sensu etiam *intelligere* et *velle* motus dicuntur 2.° Minus proprie, et sic significatur transitus de potentia in actum, et idem est ac mutatio (ont. n. 319). 3.° Hoc nomen motus sumitur propriissime ad designandum successivam progressionem sive transitum corporis a minori ad majorem quantitatem vel de uno loco ad alium: transitus corporis de uno loco ad alium dicitur motus localis, de quo in praesenti loquimur.

464. **Conditiones requisitae ad motum localem.** — Conditiones requisitae ad motum localem sunt sequentes 1.° requiritur *corpus* seu *substantia corporea*, idest res mobilis, non enim motus est substantia, sed modus quidam substantiae corporeae: 2.° requiritur locus, in quo sit corpus, et a quo incipiat motus et *locus* ad quem corpus perveniat, 3.° consequenter requiritur *spatium*, idest intercapedo, quae separat lo-

cum, a quo motus incipit et locum ad quem corpus, quod movetur pervenit, 4.° requiritur *vis* quae quodam modo corpus pervadat, concitet et impellat, vi cujus corpus, quod movetur percutit et impellit quidquid ante se invenit.

465. **Corollaria.** — Ex dictis sequitur quod in re quae movetur duo invenientur inter se se opposita, idest potentia, quae est *ipsum subjectum* seu corpus, quod transfertur de uno loco ad alium, et actus, qui est *vis* impellens, quae proinde est quid formale in motu causans motum formaliter.

II. Illa vis formaliter causat progressionem seu transitum corporis, quod se habet ut materiale, ab uno loco ad alium; quae successiva progressio proprie est ipse motus. *Vis* ergo quae habet rationem *actus*, et *mobile corpus*, quatenus est in potentia ad terminum, sunt duo fundamenta motus.

III. Unde motus non est simpliciter et solummodo actus mobilis: nam secus mobile esset in termino; neque est solummodo potentia, secus mobile esset in quiete; sed importat actum et potentiam simul: nam in progressione seu in transitu mobilis ab uno ad alium locum habetur quod mobile tendit ad terminum tendentia actuali, sed nondum pervenit ad terminum: et in hujusmodi actuali tendentia ex vi casuata in mobili et quae in ordine ad terminum est quid potentiale, consistit motus. Unde recte dicitur ab Aristotele: *Motus est actus existentis in potentia quatenus in potentia.* Definiri etiam potest motus: *successiva relatio praesentiae corporis mobilis pluribus partibus spatii seu loci a vi impellente causata.*

Conclusio — *Motus secundum suam rationem totalem, idest, ut est progressio successiva mobilis ab uno ad alium locum, non est aliquid reale in mobili a mobili realiter distinctum.*

Prob. Motus si accipiatur secundum suam totalem rationem, ut est progressio successiva ab uno loco ad alium, importat relationem praesentiae corporis mobilis ad diversas loca, vel ad diversas partes spatii. Atqui relatio praesentiae corporis mobilis ad distinctas partes spatii vel ad diversa loca in mobili actu non existit. Ergo si motus accipiatur secundum suam totalem rationem, ut est progressio successiva mobilis ab uno loco ad alium, non est aliquid existens actu in mobili. — *Prob. minor:* nam corpus quod movetur non simul, sed successive, est praesens pluribus partibus loci, idest prius est praesens uni parti loci vel spatii, postea alteri; prius autem et posterius non sunt simul, et ideo in corpore actu nonnisi relatio praesentiae ad unum locum aut ad unam partem spatii esse potest.

466. **Corollarium.** — Unde quod de motu existit est vis motrix quae scilicet impellit corpus, et corpus ipsum, idest id quod in motu est formale, et id quod est materiale: quae inter se se realiter distinguuntur, nam unum essentialiter activum est, aliud vero passivum.

467. **Quaestiones.** — Duo quaeruntur post ea quae de motu de facili quasi corollaria determinata sunt: 1.° an motus resolvatur in aliquid indivisibile, 2.° an vis motus corpus impellens sit intrinseca et essentialis corpori vel sit in corpore a principio extrinseco.

Conclusio I. — *Motus resolvitur in aliquid physice indivisibile extensum.*

Prob. Motus nihil est aliud quam relatio praesentiae corporis mobilis ad diversa loca vel ad distinctas partes spatii. Ergo secundum quod potest resolvi talis relatio potest resolvi motus. Atqui talis relatio resolvitur tandem ad partes indivisibiles-extensas corpo-

ris. Ergo etiam motus resolvitur tandem in partes indivisibiles-extensas. *Prob. minor:* relatio praesentiae corporis ad distincta loca et ad distinctas partes spatii resolvitur sicut ipsum corpus, sicut resolvuntur loca et partes spatii. Sed haec tandem resolvuntur in minimas partes, quae physice loquendo sunt indivisibiles, tamen extensae (357). Ergo etiam motus resolvitur tandem in partes indivisibiles, extensas tamen.

Conclusio II. — *Vis motrix substantiae corporeae non est essentialis ipsi substantiae corporeae quatenus corporeae, sed a principio a substantia corporea distincto derivatur.* — Nota terminos conclusionis: *quatenus corporeae,* non enim negamus vim motricem esse essentialem substantiae corporeae *viventi.*

Prob. Quando aliqua forma est alicui rei essentialis, eo ipso quo ipsa res intelligitur, etiam intelligitur effectus formalis talis formae in ipsa re: e. g. quia anima est corpori viventi essentialis, eo ipso quo intelligitur et videtur corpus vivens, etiam intelliguntur effectus formales animae, idest actiones vitales. Atqui eo ipso quo intelligitur substantia corporea, seu extensa, non intelligitur effectus formalis vis motricis. Ergo vis motrix non est essentialis substantiae corporeae, et proinde est a principio exteriori. *Prob. minor.* Effectus formalis vis motricis in corpore, est moveri ex parte corporis: sed intellecto corpore, non intelligitur eo ipso quod moveatur.

Prob. 2.° Nulla res est indifferens ad effectum formalem, quae ex principio suo formali intrinseco provenit. Atqui corpus est indifferens ad effectum formalem vis motricis, qui est motus. Ergo vis motrix non est essentialis substantiae corporeae. *Prob. minor.* Nam substantia corporea est prorsus indifferens ad motum et ad quietem.

Caput VIII.

De activitate corporum et de inertia ipsorum

468. **Quaestio.** — In Ontologia (n. 399) probavimus entia contingentia omnia vi effectiva seu activitate esse praedita; unde in praesenti, activitate corporum praesupposita, quaeritur an activitas corporum tota in motu consistat, ut putant quidam recentiores, vel sit aliqua vis a motu locali distincta.

Conclusio — *Praeter motum localem est admittenda vis quaedam in quolibet corpore a motu distincta.* — Per hanc conclusionem non negamus motum esse necessariam et generalem conditionem in corporibus requisitam ad activitatem exercendam.

Prob. itaque conclusio: Terminus motus localis non potest esse nisi praesentia corporis mobilis per contactum quantitatis respectu loci, ad quem corpus mobile per motum tendit. Atqui terminus activitatis non est praesentia corporis activi per contactum quantitatis respectu loci, sed est aliqua nova realitas quae prius non erat. Ergo praeter motum localem est admittenda vis quaedam in quolibet corpore a motu locali distincta. *Prob. minor:* Corpora exteriora producunt quasdam impressiones in sensus nostros, quae quidem impressiones sunt quaedam realitates, non enim sunt subjectivae modificationes animi, ut contingit in dormientibus et delirantibus, sed sunt verae determinationes ab objectis externis effectae (n. 160). Atqui hujusmodi realitates non sunt praesentia ipsa corporis activi per quantitatis propriae contactum respectu sensuum nostrorum. Ergo terminus activitatis corporis non est praesentia corporis per propriam quanti-

ST. ALBERT'S COLLEGE LIBRARY

tatem respectu loci, ad quem per motum localem corpus mobile tendit. — *Confirmatur:* Effectus seu terminus activitatis corporis est aut modificatio, aut productio novae substantiae, ut patet; quae remanent in esse etiam si ipsum corpus activum destruatur. Atqui terminus motus localis non est nisi praesentia corporis mobilis respectu alterius corporis, quae praesentia omnino perit si corpus mobile destruatur. Ergo activitas corporis non est ipse ejus motus.

Confirmatur 2.° Multiplex terminus activitatis ejusdem corporis permanenter et simul existere potest: multa enim possunt abeodem corpore simul calefieri, aut illuminari, aut attrahi vel repelli etc. Sed terminus motus localis alicujus corporis nonnisi unus existere potest; non enim corpus per motum potest esse praesens simul pluribus locis. Ergo vis activa corporis a motu corporis omnino distinguitur.

Confirmatur 3.° Activitas corporis etiam a longe exercetur, neque est necesse quod corpus activum per propriam quantitatem approximetur ad terminum in quo habet effectum aliquem; e. g. ignis etiam a longe calefacit et sol etiam a longe illuminat etc. item attractio et repulsio a longe exercentur a corporibus. Atqui motus non exercetur nisi per approximationem corporis mobilis ad terminum ad quem tendit. Ergo vis activa corporis omnino distinguitur a motu corporis. Addi potest quod motus in corporibus est a principio extrinseco (n. 467), activitas autem a principio intrinseco. Insuper motus uniformitatem omnimodam importat, activitas autem diversitatem secundum diversitatem corporum et effectuum.

469. **Quaestio altera.** — Ab omnibus conceditur corporibus inertiam convenire. Sed in quo consistat inertia non omnium eadem est sententia. Quidam dicunt esse carentiam cujuslibet activitatis; sed

haec sententia falsum supponit, ut patet ex dictis (n. 399 et cap. praec.). Alii vero adserunt inertiam esse vim persistendi in eodem statu sive motus sive quietis; sed nec haec sententia probatur, nam imprimis per hoc nomen inertia non vis, aut activitas, sed carentia activitatis communiter designatur; insuper ad hoc ut aliquid persistat in motu sufficit quod ab aliquo principio exteriori moveatur, et ideo ex parte ejus non activitas sed passivitas sufficit; neque ad hoc quod aliquid sit et persistat in aliquo loco aliud requiritur, quam quod ab aliquo principio exteriori in illo loco ponatur; sufficit autem quod ipsum quantum est de se sit indifferens ut sit et persistat in loco illo; ad hoc autem nulla activitas, sed passivitas sufficit.

Conclusio. — *Inertia consistit in absoluta indifferentia corporis ad hunc vel alium locum, ad hanc vel illam partem spatii.*

Prob. Inertia non activitatem, sed passivitatem in corpore importat sive corpus sit imperfectum sive sit perfectum. Atqui passivitas sive potentia in corpore, si praescindamus a perfecto et imperfecto, consideratur per indifferentiam ad illum vel alium locum, ad illam vel aliam partem spatii. Ergo inertia consistit in absoluta indifferentia corporis ad hunc vel alium locum, ad hanc vel illam partem spatii.

470. **Corollaria.** — I. Corpus quantum est de se omnino indifferens est ad motum et ad quietem.

II. Si ponatur in quiete semper persistet in quiete nisi ab aliqua vi exteriori a statu quietis auferatur, et si ponatur in motu semper in motu persistet, nisi ab aliqua vi impediatur.

Caput IX.

De substantia corporea omnis vitalitatis experte

471. **Esse inorganicum, esse vegetale esse sensitivum.** — Esse corporeum quid commune omnibus corporibus designat: tres gradus tamen complectitur, nam corpus aliquod vel est inorganicum vitae omno expers, vel est organicum; inorganicum materiam brutam continere dicitur, et habetur primus et infimus gradus essendi corporis: corpus autem organicum in duo genera dividitur, vel enim importat esse vivum vita *vegetativa,* quae est vita secundum infimum gradum; et habetur *secundus* gradus essendi corporis, vel vitae vegetativae superaddit vitam *sensitivam,* et habetur terfius gradus essendi. In praesenti capite de corpore secundum primum gradum essendi agimus, in sequentibus de corpore secundum alios duos gradus essendi.

472. **Divisio corporis inorganici.** — Corpus inorganicum, seu substantia corporea inorganica, alia dicitur *ponderabilis,* et ea est, quae sensibus percipitur; alia *imponderabilis* appellatur, et haec non percipitur sensibus, utpote tenuissima, in omnibus corporibus reperitur exterius et interius, imo per totum spatium diffusa esse creditur et tamquam vinculum omnium corporum consideratur, ipsa non in se directe, sed in suis effectibus manifestatur: ab ea videtur esse *lux, calor, aeris* motus, *radiatio* etc.

473. **Substantia corporea simplex seu elementaris, et composita seu mixta.** — Substantia corporea alia dicitur *simplex*, non quia omni compositione sit expers, est enim quaelibet substantia corporea

partibus integrantibus composita, imo etiam ex materia et forma constat n. 449, sed dicitur *simplex*, quia in alia corpora ex quibus constat per actionem chymicam resolvi nequit. — Substantia vero *composita* seu mysta ea dicitur, quae ex chymica collatione plurium corporum naturae diversae resultat, sicut ex hydrogenio et oxygenio habetur aqua. — Prima dicitur etiam substantia elementaris, quia est elementum substantiae mixtae: unde dicitur etiam simpliciter elementum.

474. **Numerus elementorum et conditiones requisitae ad rationem elementi proprie dicti.** — Substantiae corporeae simplices, seu elementa circiter septuaginta enumerantur, haec enim non possunt per chymicam analysim in alias substantias resolvi, quamvis fortasse ex diversis substantiis nobis ignotis coalescant. Sed hoc observandum est, quod ad rationem elementi quatuor conditiones, ut S. Thom docet, requiruntur 1ª conditio est, ut sit causa ex *qua*, idest causa materialis. 2ª conditio est ut sit *principium*, ex quo aliquid fit *primo*: unde oxygenium, ex quo fit stanna, non est elementum, quia ipsum habet materiam, ex qua fit; 3ª conditio est, ut sit intrinsecum, consequenter ut maneat in eo, quod fit ex ipso: sufficit tamen ut maneat virtute, ita scilicet ut iterum possit haberi secundum proprium esse. 4ª conditio est ut habeat aliquam speciem, quae non dividatur in diversas species: unde materia prima proprie non est elementum. Sic autem definitur elementum ab Aristotele: « Elementum dicitur ex quo corpus mixtum componitur primo inexistente, indivisibili specie in aliam speciem. »

475. **Recensentur conditiones requisitae ad corpus mixtum habendum.** — Advertendum nos loqui de mixtione chymica quae vere mixtio est, vi cujus in

eo quod resultat habentur novae proprietates diversae ab iis, quae sunt in elementis, non vero de mixtione quae intelligitur communiter a vulgo et est simplex aggregatio vel cohaesio plurium substantiarum; in ea enim eaedem proprietates remanent. Ad mixtionem de qua loquimur habendam requiruntur tres conditiones: 1.° requiritur quod elementa ex quibus fit mixtio sint divisibilia in minima, ut possint se invicem facilius alterari, alteratio enim omnino requiritur in miscibilibus, secus novae proprietates post mixtionem haberi non poterunt. Haec tamen divisio in minima seu in atomos, quae physice indivisibiles sunt, intelligitur esse non in mixto considerato in facto esse, sed in fieri; et hoc diligenter adverte; 2.° requiritur inter miscibilia mutua actio et passio, secus quomodo possunt se invicem alterare ad compositum habendum, in quo novae proprietates omnino diversae manifestantur? 3.ª conditio est contrarietas, secus haberetur convenientia et similitudo omnimoda; et tunc quomodo esse possent novae et diversae proprietates ex eorum actione uniformi?

476. **Leges servandae in unione elementorum ad mixtum habendum.** — Ut ex elementis habeatur mixtum tres leges servandae sunt 1.ª dicitur *lex dualismi;* 2.ª *lex proportionum determinatarum;* 3.ª *lex multiplorum.* Lex dualismi in hoc consistit: *Quodlibet mixtum ex binis elementis coalescit.* Et hoc valet sive mixtum coalescat ex substantiis simplicibus, sive ex mixtis: nullam enim exceptionem haec lex pati videtur. Lex proportionum determinatarum in eo consistit quod *elementa oportet ut secundum determinatam proportionem inter se se misceantur;* e. g. ut ex mixtione hydrogenii et oxygenii aqua habeatur, requiritur ut hydrogenium ad oxigenium se habeat ut 1 ad 8. Lex multiplorum in eo sita est quod in diversis com-

binationibus earumdem substantiarum oportet ut si quantitas unius elementi eadem permaneat, quantitas alterius elementi debeat esse pro unaquaque nova combinatione multipla. Sed de his ad chymicos. Haec nobis praelibasse sufficiat.

477. **Quaestiones.** — His positis quaeruntur tria: 1.ª an in corpore mixto habeatur nova forma substantialis distincta omnino a formis substantialibus elementorum; 2.º an formae substantiales corporum elementarium remaneant. Quibus quaestionibus respondetur.

Conclusio. — *In corpore mixto nova forma substantialis omnino distincta, imo et diversa a formis substantialibus corporum elementarium habetur; 2.º formae substantiales corporum elementarium actu non sunt; 3.º neque sunt in pura potentia; 4.º sed remanent virtute.*

Prob. 1.ª *pars:* Corpus mixtum est corpus omnino alterius speciei a corporibus elementaribus, ex quibus resultat; e. g. aqua est omnino alterius speciei ab hydrogenio et oxygenio. Atqui res alterius speciei ab alia constituitur in sua specie per propriam formam substantialem, quae in alia re, a qua distinguitur non continetur. Ergo in corpore mixto est forma substantialis propria omnino distincta, imo et diversa a formis substantialibus corporum elementarium, ex quibus coalescit.

2.º In corpore mixto sunt novae et diversae proprietates, quae non sunt in corporibus elementaribus. Aqui diversae proprietates non possunt esse nisi a diversa forma substantiali, nam proprietates sunt nobis via ad cognoscendam naturam corpoream, et ad determinandam ejus formam substantialem. Ergo in mixto est ponenda nova forma substantialis et diversa omnino a formis substantialibus corporum elementarium.

Prob. 2.ª *pars*: Cum proprietates rei nobis sint unica via ad cognoscendam naturam aliquam et formam substantialem ejus, ex eo quod proprietates alicujus rei amplius non sunt, optime arguitur aliquam naturam et ejus formam substantialem amplius non esse, vel esse commutatam in aliam; sicut ex hoc quod in carne, in quam cibus conversus est, amplius proprietates cibi non reperiuntur, optime arguitur naturam cibi et ejus formam substantialem amplius non exstare. Atqui in mixto non sunt proprietates corporum elementarium; e. g. in aqua non sunt proprietates oxygenii et hydrogeni. Ergo in mixto formae corporum elementarium actu non sunt.

2.º Ubi est una natura, una substantia specifica, nonnisi unum esse substantiale, et ideo nonnisi una forma substantialis esse potest. Sed in mixto, e. g. in aqua, est una natura, una substantia specifica, quae est aqua ipsa. Ergo nonnisi una forma substantialis esse potest, qua aqua constituitur in sua specie, idest forma substantialis aquae, seu mixti, non autem aliae formae substantiales ponendae in ea sunt. — *Confirmatur:* Quaelibet pars aquae, etiam minima, est aqua; ergo in aqua non potest esse alia forma substantialis quam ipsius aquae.

Prob. 3.ª *pars:* Forma substantialis alicujus dicitur remanere in pura potentia, cum simpliciter illa forma corrumpitur, ita scilicet ut non possit haberi iterum immediate ex subjecto in quo dicitur esse in potentia; sicut e. g. lignum vel forma ligni remanet in pura potentia in cinere, ex qua non potest immediate haberi: unde illud axioma scholasticorum: ex *privatione* ad habitum seu ad *formam* non fit regressus. Atqui formae corporum elementarium seu miscibilium ita corrumpuntur in mixto simpliciter, ut ex corpore mixto immediate possit haberi corpus elementare, et

ideo forma substantialis corporis elementaris, per analysim. Ergo formae substantiales corporum elementarium non remanent in mixto in pura potentia.

Prob. 4.ª *pars:* Illae formae vel etiam illa elementa dicuntur remanere virtute in aliquo, cum ita sunt in eo, ut quamvis non sint in ipso quoad propriam entitatem, possint tamen ex propria virtute illius haberi. Atqui formae elementarium corporum, quamvis quoad propriam entitatem et rationem formalem non contineantur in corpore mixto, tamen continentur ita in mixto ut possint iterum haberi per analysim chymicam. Ergo formae substantiales corporum elementarium virtute continentur in corpore mixto. — *Maj. declaratur* ex semine, in quo arbor contineri dicitur virtualiter, quia ex propria virtute seminis haberi potest. *Minor* vero patet ex eo quod corpora elementaria et ideo formae elementares nonnisi ex corporibus mixtis, quae ex eis conflata sunt, possunt erui: et ideo ex propria virtute talium corporum mixtorum.

Caput X.

De vita in genere

478. **Notio vitae.** — Apud nos ea dicuntur vivere quae ex sua intrinseca natura habent ut possint movere seipsa, vel seipsa agere quocumque modo ad operationem. Unde animal in quo amplius non est aptitudo ut possit movere seipsum dicitur mortuum per defectum vitae.

479. **Corollaria.** — I. Ex hac notione sequitur quod ea proprie vivunt, quae movent vel agunt se ad operationem in sua naturali dispositione posita, imo viventia quanto magis in propria et connaturali

sua dispositione posita apta sunt ut se moveant, vel agant se ad operationem, eo magis vivunt: nam viventia habent ex sua natura, et ideo ex principio intrinseco ut moveantur et agant: sed quanto magis natura aliqua est in sua naturali dispositione, tanto magis est apta ad agendum suas operationes proprias, ut patet.

II. Operatio viventis completur in ipso vivente: nam proprium viventis est movere vel agere se ad operationem, imo in hoc consistit propria operatio viventis; et ideo in ipso vivente manet operatio ipsius.

III. Vivens operando perficit se: nam operatio quaelibet est perfectio quaedam (n. 305), unde si maneat in operante, ipsum perficit.

480. **Vita in actu primo et vita in actu secundo.** — Actio vitalis quae procedit a principio intrinseco operantis et in operante manet dicitur vita in actu secundo: principium actionis vitalis dicitur vita in actu primo, et si hujusmodi principium est primum in corpore vivente dicitur anima. Unde anima sic definitur: *Primum principium vitae in his quae apud nos vivunt,* idest in corporibus viventibus; vel etiam: *Actus primus corporis physici organici potentia vitam habentis.*

Conclusio. — *Immanentia actionis est de ratione vitae in actu secundo.*

Prob. Illud est dicendum esse de ratione vitae in actu secundo consideratae, sine quo vita in actu secundo in suo constitutivo essentiali non potest intelligi. Atqui sine immanentia actionis vita in actu secundo non potest intelligi in suo constitutivo essentiali. Ergo immanentia actionis est de ratione vitae in actu secundo consideratae. — *Prob. minor:* Ratio vitae in actu secundo importat quod vivens se ipsum moveat vel

agat. Atqui movere vel agere se non potest intelligi in suo constitutivo quin intelligatur quod *agere maneat* in ipso quod agitur vel movetur, ut patet ex terminis. Ergo sine immanentia actionis vita in actu secundo non potest in suo constitutivo intelligi.

Confirmatur: Ad rationem vitae in actu secundo, idest ad rationem operationis vitalis, non sufficit esse a principio intrinseco, nam secus omnia corpora viverent, cum sint praedita activitate ex proprio principio intrinseco (n. 399): ergo aliquid aliud requiritur ad rationem operationis vitalis, quod quidem non est, nisi immanentia actionis: idest ratio vitae in actu secundo consistit in hoc, quod aliquid agat, vel moveat se; idest per hoc quod actio ejus ab intrinseco procedens maneat in ipso, ut dictum est.

481. **Triplex gradus vitae distinguitur.** — Vivens dicitur illud quod agit a principio intrinseco per actionem immanentem, seu quod movet se ab intrinseco: agere autem a principio intrinseco per actionem immanentem contingere potest magis vel minus perfecte secundum triplicem gradum.

482. **Primus gradus vitae.** — Sunt quaedam, quae agunt a principio intrinseco, per actionem immanentem, tamen ipsum principium intrinsecum est ab exteriori agente, sicut omnia vegetalia se agunt seu moventur a principio intrinseco, quod est eorum *forma,* sed haec est ab exteriori agente. Unde habetur primus gradus vitae quae dicitur vita vegetativa.

483. **Secundus gradus vitae.** — Sunt autem quaedam quae agunt a principio intrinseco per actionem immanentem, et hoc principium intrinsecum est ab ipsis quodammodo, sed non plene et perfecte. Ita operantur viventia sensitiva quorum motus, vel actio procedit a *forma* apprehensa, quae est simili-

tudo objecti: talis forma est ab ipsis viventibus per facultatem seu virtutem operativam. Sed cum omne agens agat propter aliquem finem, si finis non est ab ipso operante intentus, actio operantis non est omnimodo a principio intrinseco, cum finis habeat vere et proprie rationem causae respectu operationis (n. 429). Quia ergo viventia sensitiva non praestituunt sibi finem in suis operationibus, (nam praestituere finem est agentis intellectivi), sed supponunt a natura praestitutum, sequitur quod eorum actio sit utique vitalis et perfectior, quam operatio vegetalium, sed non sequitur eam esse omnino et simpliciter perfectam in ratione vitae. Unde:

484. **Tertius gradus vitae est vita intellectualis.** — Sunt quaedam viventia quorum actio non solum procedit a forma, quae est a principio intrinseco viventis, idest a virtute viventis, sed etiam a fine ab ipso vivente sibi praestituto; et ideo talis actio procedit adhuc perfectiori modo a principio intrinseco. Hujusmodi sunt viventia intellectualia, quae non solum operantur ex forma apprehensa et a propria virtute effecta, sed etiam ex fine sibi praestituto per deliberationem intellectus. Haec vita constituit tertium gradum vitae, qui attenditur secundum vitam intellectualem.

Conclusio. — *Infimus gradus vitae est vita vegetativa, medius est vita sensitiva, nobilissimus et perfectissimus est vita intellectiva seu spiritualis.*

Prob. ex dictis: nam vita attenditur secundum quod aliquid agit actione immanente et ex principio intrinseco. Ergo quo magis aliquid operatur ex principio intrinseco per actionem immanentem eo perfectior vita habetur. Atqui vita vegetativa attenditur secundum actionem immanentem, quae est a principio intrinseco secundum infimum gradum; secundum

actionem immanentem quae est a principio intrinseco secundum medium gradum attenditur vita sensitiva, secundum ultimum et perfectissimum attenditur vita intellectiva. Ergo vita vegetativa est infimus gradus vitae, medius vita sensitiva, ultimus et nobilissimus vita intellectiva.

485. **Corollarium.** — Deus inter omnia viventia vivit nobilissimum gradum vitae, ita ut non possit major excogitari. Nam actio immanens ejus non solum est a principio intrinseco, sed imo est ipsum principium intrinsecum, cum sit ejus substantia, quae a nullo alio principio esse potest: insuper finis propter quem Deus agit est ipse Deus, non enim Deus ad alium finem a se distinctum ordinatur, nam ipse est ultimus finis omnium, cum in se sit perfectissimus.

Caput XI.

De vita vegetativa

486. **Differentia corporum viventium a non viventibus adsignatur.** — Corpora viventia a non viventibus maxime differunt. Prima et essentialis differentia ab *activitate* repetitur. Nam corpora non viventia activitate quadam pollent, sed quae ad aliquid exterius tendit, et proinde eorum actio dicitur transiens: nam aut attractione, aut repulsione completur, aut impulsum importat; e contra activitas corporis viventis non solum intrinseca est ipsi corpori, sed etiam immanens omnino. Per hujusmodi activitatem intrinsecam et immanentem corpus renovatur quoad materiam, augetur, et in sua specie multiplicatur.

487. **Triplex activitas in vivente.** — In corpore ergo vivente, quatenus ab alio corpore distingui-

tur, triplex activitas reperitur, activitas qua se in esse conservat, et vires deperditas reparat, et haec dicitur nutritiva; activitas qua augetur in quantitate, et haec dicitur vis augmentativa; activitas qua se reproducit non individuo, sed in sua specie; et haec dicitur vis generativa. Tres vires ergo in corporibus viventibus distinguuntur, vis nutritiva, vis augmentativa, vis generativa.

Conclusio I. — *Vis vitalis est quid substantiale et quid simplex.*

Prob. 1.ª *pars:* Vis vitalis corporis viventis est id per quod corpus vivens in sua essentia substantiali et a corporibus non viventibus distinguitur substantialiter. Atqui quod est hujusmodi est quid substantiale. Ergo vis vitalis corporis viventis est quid substantiale. — *Prob. maj.;* 1.º Esse vivum est quid substantiale, cum per esse vivum corpus constituatur in specie viventis, secundum quam ab aliis corporibus specie differt. Atqui corpus vivum nonnisi a vi vitali habet esse vivum. Ergo vis vitalis corporis viventis est id, per quod corpus vivens constituitur in sua specie substantiali et differt ab aliis.

2.º Id per quod corpus vivum in suo esse substantiali formaliter perseverat, est quid substantiale. Sed vis vitalis est id, per quod corpus in suo esse substantiali idem formaliter perseverat. Ergo vis vitalis corporis viventis est quid substantiale. — *Prob. minor:* In corpore vivente duo distinguuntur; materia et vis vitalis: ergo aut a materia desumitur aut a vi vitali, quod idem in sua substantia perseverat; non autem desumitur a materia, nam ipsa jugiter et totaliter renovatur per nutritionem: ergo a vi vitali desumitur.

3.º Vis vitalis semper eadem perseverat sub innovatione materiae: ergo aut est accidens aut est

quid substantiale, si est quid substantiale, habetur intentus, si est quid accidentale etiam habetur intentus, quia sequitur quod supponat substantiam a materia distinctam in qua et a qua sit: quae substantia debet esse quid vitale, secus non posset esse principium hujus accidentis quod est vis vitalis.

Prob. 2.ª *pars:* Vis vitalis est quid substantiale, et principium unitatis corporis viventis, quod est unum simpliciter, utpote habens unum esse simpliciter. Atqui principium unitatis simpliciter sumptae, seu principium unius esse simpliciter, non potest esse nisi unum simplex; nam distinctio et multiplicitas non potest esse ratio et causa illius quod est unum per se et simpliciter. Ergo vis vitalis est una et simplex.

Conclusio II. — *Vis vitalis est forma substantialis corporis viventis.*

Prob. Vis vitalis est principium activum dans esse substantiale corpori viventi et specificans et distinguens ipsum (concl. praec.). Sed principium activum dans esse substantiale corpori et specificans ipsum est forma substantialis illius. Ergo vis vitalis corporis est forma substantialis illius.

Conclusio III. — *Vis vitalis non potest esse a materia sicut a principio activo.* — Haec conclusio si intelligatur de materia prima manifesta est, nam materia prima est principium pure passivum (n. 449); igitur probandum est quod ex materia secunda (n. 415) non viva non potest esse vis vitalis; itaque:

Prob. Principium actionis immanentis non potest esse ab eo quod est exclusive principium actionis transeuntis. Atqui vis vitalis est principium actionis immanentis, et materia seu corpus non vivens est exclusive principium actionis transeuntis. Ergo vis vitalis non potest esse a materia seu a cor-

pore non vivente. *Prob. maj.* Actio immanens non potest esse ab eo quod est exclusive principium actionis transeuntis: ergo a fortiori principium actionis immanentis non potest esse a tali principio. *Minor patet,* non enim actio vitalis potest esse a corpore non vivente.

Conclusio IV. — *Vis vitalis non potest esse a viribus mechanicis, aut chymicis, neque potest esse vis alicujus machinae quantumvis elaboratae ab ingenio humano.*

Prob. Vis vitalis importat actionem ab intrinseco immanentem, secundum quam multa diriguntur in unum, quod habet esse simpliciter, insuper importat per se rationem principii activi. Atqui vires physicae, aut chymicae, aut mechanicae non important actionem ab intrinseco principio immanentem, secundum quam multa dirigantur et ordinentur in unum esse simpliciter, neque per se important rationem principii activi. Ergo vis vitalis non potest esse a viribus mechanicis aut physicis aut chymicis. — *Maj. patet;* nam vis vitalis, quae est una et simplex et substantialis, per nutritionem, aut per augmentum omnia quae operatur in individuo ad unum esse simpliciter, per actionem immanentem illius individui, ordinat et dirigit; et quatenus est generativa ad esse alterius individui ejusdem speciei, quod est unum simpliciter ordinatur. — *Minor* autem *prob.* Vires physicae sive chymicae, sive mechanicae sunt vires mere corporeae, cum ex viribus materiae brutae expertis vi vitali procedant, et ideo earum actiones non sunt immanentes, sed transeuntes, idest habentes effectum in aliqua re ab agente distincta; insuper tales actiones, cum non sint ab aliquo uno, quod habet unum esse simpliciter, non possunt ordinare et dirigere ea, quae operantur ad aliquid unum simpliciter; nam multa

non possunt esse causa illius quod est per se unum; proinde neque unius ordinis et directionis per se loquendo, sed ad summum hoc habent ab aliquo principio extrinseco.

Obj. contra 2.am *partem* 3.ae *concl.* Si corpus vegetale dividatur, partes adhuc vivunt, et ideo etiam vis vitalis, seu principium vitae, quod est anima vegetativa divisum manet. Sed quod dividitur non est simplex. Ergo vis vegetalis non est simplex.

Resp. Dist. Maj. partes divisae, ut sunt rami, semper et omnes vivunt, *nego;* quaedam *subdist.,* ea vita, qua vivebat totum *nego;* vita distincta a vita totius, *conc.* Et *nego conseq.,* nam surculi si vivunt, non est quasi vivant vita totius, sed quia ipsi continebantur in toto, cum proprio distincto principio vitali, eo ferme modo quo filius in utero matris alio principio vitae vivit distincto a principio vitae matris, vel saltem continebantur cum germine vitae eo modo, quo ovum germen vitae continet.

Caput XII.

De vita animali

488. **Quid senserint philosophi circa vitam animalium.** — Quidam antiqui philosophi posuerunt bruta animalia non esse animata; quam sententiam renovavit Cartesius, ut quibusdam videtur; ipsam amplexati sunt Cartesiani. Docent igitur ipsi bruta animantia esse pura automata, seu esse veluti quasdam machinas, quae ordinatissime suas operationes exercent. Unde juxta Cartesianos bruta animalia non sentiunt, quamvis sentire dicantur.

Conclusio. — *Bruta animantia vere sentiunt, et ideo vera anima sensitiva praedita sunt.*

Prob. Ubi sunt organa sensoria omnino ejusdem rationis ac ea sunt, quae reperiuntur in corpore humano, et eadem phaenomena et effectus apparent, ibi est vera sensatio. Atqui in brutis animantibus sunt organa sensoria ejusdem rationis ac sunt ea, quae reperiuntur in corpore humano et insuper eadem phaenomena apparent; canis e. g. coram domino tripudiat et quasi laetatur; quod non contingit si organo visus sit orbatus; item latrat contra extraneum si oculos in ipsum convertat, licet auditu careat; ad cibum accurrit, imo ipsum cibum congruum a non congruo discernit etc. Ergo in animantibus brutis est vera sensatio.

2.° Illud tanquam verum et certum est retinendum cujus negatio non solum falsa, sed etiam ridicula a communi hominum sensu habetur. Atqui negatio sensationis in brutis animantibus non solum ut falsa, sed etiam ut ridicula a sensu communi hominum habetur; nam non solum absurdus, sed etiam ridiculus censeretur si quis serio sensationem esse in brutis animantibus negaret. Ergo in brutis animantibus sensatio ut certissima est retinenda.

3.° Bruta animantia obstendunt ex modo operandi habere conscientiam propriae sensationis. Ergo vere et proprie sentiunt. — *Prob. antec.* Nam bruta animantia se movent ad cibum, fugiunt non solum verberantem, sed etiam eum qui eis verbera minatur. Quod certum indicium est ea habere conscientiam propriae sensationis, idest ea sentire se sentire.

489. **Quaestio altera.** — Secundo quaeritur an vita sensitiva possit haberi ex temperata harmonia organici corporis, et sensatio consistat in motu fibrillarum simul cum mechanica cerebri reactione. Partem

affirmativam docent materialistae recentiores et positivistae; sed haec sententia non est nova, cum ab antiquis materialistis admissa fuerit.

Conclusio. — *Temperata harmonia organica corporis non potest considerari ut primum principium vitae sensitivae.*

Prob. Primum principium sensationis sicut et cujuslibet actionis vitalis non potest esse nisi aliquid substantiale ipsi sentienti intrinsecum, quo sentiens constituitur in sua specie substantiali et quo ab aliis, idest a non sentientibus distinguitur. Atqui temperata harmonia organica corporis non est aliquid substantiale corpori viventi seu sentienti intrinsecum, quo sentiens in sua specie constituitur ab aliis distinctum, cum supponat corpus in sua specie constitutum, imo cum sit aliquid accidentale. Ergo temperata harmonia organica corporis non potest esse primum principium sensationis. — *Prob. maj.* Sensatio est actio vitalis a substantia sentiente vere procedens, in ipsa immanens ipsamque perficiens; imo per sensationem substantia sentiens intelligitur quid sit in sua specie, et quod distinguatur ab aliis substantiis non sentientibus. Atqui sensatio non procederet a substantia sentiente, neque substantia sentiens intelligeretur quid esset in sua specie, neque intelligeretur distingui ab aliis per sensationem, nisi in sentiente esset aliquod principium substantiale, quo sentiens constituitur in sua specie substantiali, quo ab aliis distinguitur, et a quo est ipsa sensatio. Ergo principium primum sensationis in sentiente est aliquod principium substantiale etc.

490. **Corollaria.** — I. Ex quibus patet sensationem non consistere in motu fibrillarum adiuncta reactione cerebri, nam reatio cerebri est actio transiens, motus autem fibrillarum potest esse a principio extrin-

seco, quod repugnat actioni vitali. Si vero dicant talem motum esse a principio intrinseco, sequitur quod principium intrinsecum sensationis distinctum a fibrillis vel a cerebro existat in sentiente, et ideo habetur id quod intendimus.

II. Sequitur etiam animam sensitivam brutorum esse formam substantialem illorum, cum sit principium substantiale specificativum ipsorum, nam in brutis animantibus est unum esse simpliciter, idest esse animalis, quod non est nisi ab anima sicut a proprio actu specificante (cap. prec. n. 487 concl. II).

491. **Quaestio tertia.** — Demonstrata substantialitate animae sensitivae (n. 489), quaeritur de spiritualitate ipsius, nihil dicimus de simplicitate, quia illa ipsa argumenta, quae attulimus ad probandam simplicitatem animae vegetativae, simplicitatem etiam animae sensitivae demonstrant. Quidam antiqui philosophi quos inter Anaxagoras, et omnes, qui animarum transmigrationem docent, videntur concessisse brutis animantibus animam spiritualem.

Conclusio. — *Anima brutorum non est spiritualis.*

Prob. Substantia spiritualis proprie loquendo est solummodo illa, quae est intellectu seu ratione et voluntate praedita. Sed anima brutorum non est intellectu et voluntate praedita. Ergo anima brutorum non est substantia spiritualis. — *Prob. minor.* Unaquaelibet res naturaliter non solum attingit objecta suis facultatibus, praecipue nobilissimis propria, sed etiam se attingere talia objecta praebet evidentissima signa, e. g. arbor non solum vegetat, sed praebet signa suae vegetationis, sicut et animal suae sensationis, et hoc est quia unaquaeque res per suas praecipue nobiliores operationes ad bonum universi patenter et manifeste tendit. Atqui bruta animantia per operationes intellectus et voluntatis ad bonum universi

concurrere nullum signum praebent. Ergo bruta animantia, et ideo eorum anima intellectu et voluntate praedita non sunt. *Prob. minor:* 1.° Operationis intellectus nullum signum praebent: nam primum signum operationis intellectus naturaliter est quaedam *expressio* mentis in vultu qua animal rem conceptam se velle quasi manifestare significat; secundum signum est loquela, seu ipsa actualis conceptus et intellectionis manifestatio, sine qua intellectus praecipuae substantiae indigentis, qualis est animal, tormentum est, non perfectio; *tertium* signum est membrum aliquod quod intellectui veluti instrumentum deserviat ad opera artis conficienda, quae sunt propria intellectus: *quartum* signum, quod tamen dependet ex tertio, est progressus quidam in perfectione operum, quae a ratione procedunt; *quintum* signum est admiratio circa insolita, quorum causa ignoratur, et ab intellectu naturaliter inquiritur; *sextum* signum est disciplina illa, quae animi reflexionem exigit: *septimum* signum est sensus religionis, vel aliquid simile, per quod obstendatur substantiam intellectu et ratione praeditam attingere universalia sub ratione necessitatis, immobilitatis, aeternitatis, sub ratione veri, pulchri et honesti. Atqui talia signa nullo modo apparent in brutis animantibus, ut patet singula consideranti. Ergo bruta animantia operationis intelletus nullum signum praebent.

2.° Nullum signum praebent operationis voluntatis: Signa voluntatis sunt: *primum* circa proprias affectiones et cupiditates exercere imperium; *secundum:* naturam corporalem per operationem, praecipue artis, sibi subiicere dominio non transitorio, sed permanenti. Haec autem signa non esse in brutis animantibus evidenter apparet; nam voluptate et necessitate ad corporalia quasi eis subjecta bruta impelluntur.

Ergo nullum est in brutis signum operationis voluntatis.

Dices: A quibusdam animantibus brutis quaedam opera producuntur, quae in eis esse principium artis ostendunt, et ideo intellectum; e. g. nidum hirundinis aut domus castoris sunt vere opera artis. Ergo in brutis animantibus vere est intellectus.

Resp. Negando consequentiam; imo ex talibus operibus oppositum demonstratur; nam ad ea producenda sufficit instinctus naturae seu inclinatio quaedam naturalis in eis existens; imo si consideretur modus quo ab eis procedunt nonnisi ab instinctu determinato et peculiari uniuscujusque esse possunt. Nam quod ab intellectu et ratione ad modum artis procedit non procedit modo perfecto statim ab initio; sed per studium, per inquisitionem et per disciplinam; proinde hujusmodi opera eo perfectiora procedunt quo magis in his producendis intellectus exercetur; e contra a brutis animantibus opera propria eodem modo et perfecte semper producuntur, sine studio sine disciplina, sine progressu et statim ab eorum ortu: omnes castores eodem modo suas conficiunt domus, omnes hirundines eodem modo nidificant. Quare hoc? Quia forsan perfectiori intellectu quam homo ipse, donantur bruta animantia? — Insuper animalia bruta ad perfectiora opera imperfectiorum conficienda sunt inepta, imo difficiliora ab inferioribus perficiuntur quarum quaedam vix homo potest: araneae opus, idest tela, calculi sublimioris leges continere mathematici animadverterunt: quas leges araneam percipere absurde affirmatur. Ergo nonnisi ex instinctu naturae agentes bestiae sua opera conficiunt.

Caput XII.

De sensibus animalium

491. **Sensus animalium recensentur.** — Sensus animalium quidam sunt externi; et sunt *visus*, *auditus*, *olfactus*, *gustus* et *tactus*, de quibus jam diximus in logica (n. 153): hi sensus nonnisi objecta exteriora percipiunt, *visus*, qui nobilissimus est inter omnes, ordinatur ad percipiendum colorem, *auditus* ad percipiendum sonum, *olfactus* ad odorem, *gustus* ad saporem et *tactus* ad diversas qualitates corporum percipiendas ordinatur, videlicet ad *calidum*, *frigidum*, *durum*, *molle*, *humidum* etc. — Horum omnium fundamentalis est *tactus*, qui est per totum corpus diffusuus et sine quo alii sensus exerceri non possunt.

492. **Sensus interni recensentur.** — Praeter sensus externos etiam sensus interni in animantibus admittendi sunt, qui quatuor recensentur, videlicet *phantasia*, quae etiam *imaginatio* nuncupatur, *aestimativa*, *memorativa* sive memoria et *sensus communis*. *Phantasiae* nomine intelligitur facultas interior vi cujus animal *species* objectorum, quae per sensus externos percipit, reproducit, in semetipso, et in qua conservantur; licet objecta sensibus externis percepta absentia sint. Hujusmodi facultatem esse in brutis animantibus manifestum est ex eo quod ea, quae sensibus externis perceperunt, quaerunt; e. g. canis quaerit dominum, cibum, domum etc.

493. **Aestimativa est in brutis animantibus.** — Per experientiam notum est bruta animantia ea, quae sunt sibi utilia et nociva discernere; unde ovis fugit lupum, hirundo quaerit paleam et limum ad

nidificandum etc. Haec facultas a scholasticis et communiter a philosophis aestimativa vocatur. Vi hujus facultatis quaedam operantur quandoque bruta, quae opera rationis et intellectus primo aspectu videntur.

494. **Vis memorativa.** — Non solum in animantibus est vis, qua utilia a nocivis discernunt, sed etiam vis memorandi ea quae noxia, aut utilia esse perceperunt, aut experti sunt; seu est in eis vis quaedam conservandi intentiones utilitatis et nocumenti; canis e. g. non solum hominem gestantem baculum, per quod percussus fuit, sed etiam locum, in quo recepit verbera fugit. Haec *vis* recte *memorativa* appellatur.

495. **Sensus communis in animantibus.** — Animal non solum objecta exteriora percipit, sed etiam percipit seu sentit se objecta exteriora sentire, ac ea inter se discernit, quod quidem a quolibet recensito sensu praestari non potest, cum unusquisque unice circa proprium objectum et quidem exterius positum occupetur. Unde alia facultas seu alius sensus ab eis distinctus ponendus est interius, qui recte sensus *communis* dicitur; nam ipse omnia objecta aliorum sensuum, sensationes et subjectum sentiens percipit et discernit. Dicitur etiam sensus *intimus* a scholasticis, et non differt a conscientia sensitiva, qua animal sentit se sentire.

496. **Quaestio prima.** — Nunc variae quaestiones sunt solvendae: 1.° quaeritur an anima sola sit principium *quo* elicitivum actionis sensitivae et subjectum cui actio sensitiva inhaereat, vel e contra sit compositum ipsum, idest ipsum animal, sive organismus animatus, ita ut facultas sensitiva non sit vis animae solius, sed sit aliqua vis, quae ipsam naturam animalis consequi intelligitur. Cui quaestioni, licet multi oppositum doceant, tamen cum scholasticis ita respondendum esse censeo:

Conclusio. — *Sensatio non a sola anima procedit, sed a composito, idest a natura ipsa animali: unde ipse organismus animatus est verum subjectum sensationis.*

Prob. Natura specifica animalis, quae est ipsemet organismus animatus, oportet ut habeat operationem suam specificam inquantum est quaedam natura completa, ex anima et ex materia resultans; et ideo oportet ut talis operationis sit principium et subjectum. Atqui operatio propria et specifica naturae animalis seu organismi sensitivi non potest esse nisi ipsa operatio sensitiva, haec enim est propria et specifica operatio naturae animalis. Ergo sensatio a natura animalis hoc est ab organismo animato procedit et non a sola anima. — *Prob. maj.* Unaquaelibet natura suam habet operationem distinctam ab operatione alterius naturae.

2.° Corpus seu organismus animalis non solum est vivus vita vegetativa, sed etiam vita sensitiva, nam specie differt a puris vegetalibus, quod non est nisi per gradum superiorem vitae sensitivae. Atqui non esset vivus organismus vita sensitiva ne substantialiter quidem, si sensatio ab ipso organismo animato non prodiret et non subjectaretur in eo: non enim esse substantiale specificum a nobis inferri potest nisi per ipsam operationem, quae a tali esse emanare intelligitur. Ergo organismus animatus, seu ipsa natura animalis complete accepta, est subjectum sensationis.

3.° Non potest intelligi quod exerceatur operatio sensitiva in quacunque parte organismi et modo extenso nisi quatenus organismus habet formaliter esse sensitivum. Sed habens esse sensitivum vere sentit, cum operari sequatur esse. Ergo organismus animatus est id a quo procedit operatio sensitiva et est subjectum ejus.

4.° Quaelibet natura per propriam et specificam operationem primo et per se attingit objectum quod habet eumdem modum essendi ac ipsa natura. Atqui objectum quod attingitur per sensationem non habet eumdem modum essendi ac anima sensitiva cum non sit nisi corpus; ipsa enim anima sensitiva, in se non potest attingi per sensationem. Ergo anima sensitiva quamvis sit principium radicale, primum et remotum sensationis, tamen ipsa non est subjectum, a quo sensatio elicitur et in quo sensatio subjectatur, sed subjectum sensationis est corpus ipsum animatum.

497. **Quaestio secunda.** — Quaeritur secundo an ad sensationem eliciendam seu efficiendam in facultate sensitiva requiratur aliqua species intentionalis sensibilis, et cujus naturae sit hujusmodi species, an materialis vel spiritualis. Pro solutione sit:

Conclusio I. — *Ad sensationem eliciendam in facultate sensitiva requiritur species sensibilis intentionalis.*

Prob. Facultas seu virtus sensitiva est, quae elicit seu producit sensationem seu actionem sensitivam quae in ipsa manet. Atqui nonnisi per aliquid in ipsa facultate existens ab eadem facultate distinctum, a quo determinatur facultas, et quod dicitur apte species intentionalis, facultas potest elicere sensationem. Ergo ad sensationem eliciendam in facultate sensitiva requiritur species intentionalis sensibilis. — *Prob. minor.* Facultas sensitiva quantum est de se est indifferens ad hoc vel illud objectum sentiendum, et tamen cum sentit semper aliquod determinatum objectum sentit; ergo in ipsa requiritur aliquid ab ea distinctum, vi cujus facultas determinetur, et quod sit ratio hujus sensationis respectu hujus vel alterius objecti determinati.

Conclusio II. — *Species intentionalis sensibilis in facultate existens non potest esse nisi ab objecto quod sentitur in facultatem agente.*

Prob. Illa species aut est ab ipsa facultate producta, aut est a Deo, aut est ab objecto: Sed non est ab ipsa facultate producta, nam facultas, in qua est talis species, et a qua est sensatio, est omnino indifferens quantum est de se ad hoc vel illud objectum sentiendum, et ideo ad illam vel aliam speciem sensibilem, per quam sentit, habendam; 2.° non est a Deo, nam nonnisi arbitrarie hoc adseritur; et insuper frustra objecta exteriora in sensus suas exercerent actiones, cum species sensibilis, quae dicitur a Deo producta sufficeret ad sentiendum; unde haberetur occasionalismus quem in ontologia refutavimus (n. 399). Ergo nonnisi ab objectis quae sentiuntur esse potest. Insuper objecta sensibilia vere agunt in sensus, ut patet ex facto, et ipsos determinant per quamdam impressionem: ergo illa determinatio, quae est ratio determinatae sensationis vere est ab objecto sensibili, quod sentitur.

Conclusio III. — *Species sensibilis intentionalis immaterialis est et spiritualis.* — Per haec verba *spirituale* et *immateriale* in praesenti non intelligitur aliquid independens a materia sive in se, sive ratione subjecti, nam, ut patet ex dictis (n. 496) species sensibilis intentionalis subjectatur in organismo animato; sed intelligitur aliquid prout contradistinguitur ad materiam, ad esse physicum et naturale, quatenus scilicet species neque materiam importat, neque esse physicum et reale objecti a quo est, ut putabant antiqui philosophi, qui ponebant cognitionem fieri per defluxionem imaginum materialium (cf. S. Th. p. 1.ª q. 84 a. 2.° et 3.°), sed quatenus importat esse objecti sentiti repraesentative. Quo sensu dicit S. Thomas (c. g. l. II, c. 62): « Omnis virtus cognoscitiva inquantum hujusmodi est immaterialis; unde et de sensu, qui est infimus in ordine virtutum cognoscitivarum, di-

cit Aristoteles quod est susceptivus sensibilium specierum sine *materia* secundum esse intentionale et spirituale », idest repraesentative. Quibus animadversis, conclusio nostra magis declaratione, quam probatione indiget; unde:

Declaratur: Species sensibiles intentionales in sensibus internis conservantur, nam per phantasiam objecta repraesentantur etiam absentia, et quandoque etiam vividius percipiuntur per ipsam, quam per sensus externos, ut patet in somniantibus. Sed absurdum omnino est adserere quod species intentionales, quae in phantasia conservantur, *materiam* vel aliquid reale *physicum* objectorum includant. Ergo tales species immateriales et spirituales dicendae sunt, quatenus objecta, quae in eis percipiuntur repraesentative et similitudinarie continentur.

498. **Quaestio tertia.** — Quaeri tandem potest de anima, quae est formaliter sensitiva, et quae est propria brutorum animantium, an sit substantia, et per se subsistens et immortalis. Et quidem ipsam esse substantiam, non accidens, jam patere potest ex dictis (n. 489); ostendimus enim ipsam esse principium specificativum animalis et primum principium actionis sensitivae; igitur remanet inquirendum an sit per se subsistens et immortalis.

Conclusio. — *Anima pure seu formaliter sensitiva non est per se subsistens, neque immortalis.*

Prob. Nulla substantia est vere in se et per se subsistens, quae non valeat per se solam propriam operationem exercere, nam agere naturaliter sequitur esse; insuper unaquaeque res in bonum universi per aliquam operationem conspirat, cum bonum totius universi sit finis omnium rerum. Atqui anima, quae est formaliter sensitiva, per se solam sine corpore nullam potest operationem exercere, imo nullam opera-

tionem habere potest, nam organum corporeum non solum est medium necessarium ad sensationem exercendam, quod sufficeret ne diceretur per se subsistens, sed imo actio sensitiva nonnisi ex organismo corporeo animato elici potest, et nonnisi in organismo subjectari. Ergo anima formaliter et pure sensitiva non est per se subsistens. — Secunda pars ut corollarium deducitur; nam si anima sensitiva brutorum animantium non est per se subsistens, sequitur quod a corpore dependeat; et ideo, soluto corpore, perit, et proinde immortalis non est.

499. **Corollaria.** — I. Ex his sequitur animam formaliter sensitivam esse substantiam omnino incompletam, et insuper dependentem in suo esse a materia, proinde non posse dici immaterialem seu spiritualem (n. 329 et seq.).

II. Sequitur etiam ipsam non solum in suo esse, sed etiam in suo fieri a materia dependere, ac proinde ipsam educi de potentia materiae, sicut educuntur aliae formae, non quidem per virtutem pure corpoream vitae expertem, sed per virtutem substantiae viventis sensitivae, hoc est per generationem.

Dices: Ad providentiam divinam pertinet naturas rerum servare non perdere. Ergo dicendum est quod anima sensitiva non corrumpitur, corrupto corpore.

Resp., disting. antec. Ad providentiam divinam pertinet naturas servare secundum speciem, *transeat* vel *conc.,* secundum individuum *subdist.,* si res ex sua natura est incorruptibilis, *conc.* secus *nego* et *nego;* conseq. Ad providentiam divinam pertinet omnia regulare et ordinare in finem secundum propriam naturam; igitur quorum natura corruptibilis est, ita regulantur et diriguntur ut sinantur corrumpi, ut patet de rebus corruptibilibus: hoc verificatur etiam de anima sensitiva quae per accidens corrumpitur, idest ad corruptionem corporis.

Caput XIII.

De ratione existentiae mundi

500. **Quaestio.** — Quaestio ergo a nobis in praesenti definienda haec est: Mundus corporeus habet ne in seipso rationem suae existentiae, quasi existat per se et a se, quin ab aliquo alio a se distincto fuerit productus: vel e contra ab alio ente habet esse, et ab eo sicut a vera sui causa fuit productus?

501. **Sententiae.** — Materialistae idest qui nonnisi materiam existere arbitrantur, et pantheistae (a παν Θεός idest omne quod est Deus est) idest ii, qui mundum et omnia quae sunt in mundo esse Deum effutiunt, adseverant mundum non habere in alio rationem suae existentiae, sed in semetipso; et ideo non esse ab alio productum, idest non esse a Deo, sed imo esse ipsum Deum. Tria ergo docent ipsi: 1.° mundum non esse ab alio productum; consequenter, 2.° materiam esse improductam, 3.° mundum esse ipsum Deum. — Materiam improductam admisit etiam Plato, quamvis Deum omnino a mundo distinctum profiteretur, imo nonnisi ab ipso Deo esse posuit ordinem, ornatumque, qui in mundo reperitur.

Conclusio I. — *Mundus non est a seipso.*

Prob. Nullum contingens existit a seipso, sed ab alio est productum (n. 311). Sed mundus est contingens (n. 318 et n. 460). Ergo mundus non existit a seipso, sed ab alio est productus. *Minor* quamvis sit supra probata (n. 460), tamen sic potest ostendi: Illud merito dicitur *contingens* ex cujus negatione vel remotione nullum absurdum seu impossibile sequitur, et ex opposito necessarium illud est, ex cujus negatione sequitur contra-

dictio, seu impossibile, seu absurdum, sicut e. g. ex negatione hominis virtuosi nullum sequitur impossibile vel absurdum, et ideo hominem esse virtuosum est contingens; e contra ex negatione circuli rotundi, aut hominis rationalis sequitur absurdum, et ideo necesse est circulum esse rotundum, et hominem esse rationalem. Atqui ex negatione mundi nullum absurdum, nulla impossibilitas, nulla contradictio sequitur. Ergo mundus est ens contingens. — *Prob. minor:* 1.° mundus est quoddam compositum ex partibus resultans; hujusmodi autem partes optime concipi possunt segregatae, contra homo sine rationalitate non potest concipi; 2.° quaelibet pars mundi corporei optime potest concipi sine alia parte, ergo multo magis potest concipi sine *unione* cum alia parte.

Conclusio II. — *Materia non potest esse improducta.* Haec conclusio potest considerari ut corollarium praecedentium probationum, quae adhiberi possunt ad probationem hujus. Nihilominus *prob. conclusio* speciali argumentatione. Si materia esset improducta 1.° esset finita et infinita quoad essentiam, 2.° esset finita et infinita quoad quantitatem, 3.° non esset neque in motu neque in quiete. Atqui haec tria pugnant cum recta ratione. Ergo materia improducta esse non potest. *Prob. major:*

1.° *Materia improducta esset finita et infinita simul secundum essentiam:* finita quidem; nam materia in sui essentia includit potentialitatem, nam ipsa est subjectum mutationum, ut patet, et ideo ipsa potest magis vel minus perfici, consequenter ipsa finita est in sua essentia, cum non includat omnem perfectionem, imo cum multis perfectionibus careat. Insuper infinitum est illud quo nihil majus cogitari potest, et nobilius; posse autem cogitari aliquid nobilius ipsa materia nonnisi demens negare potest. Esset infinita,

quia si esset improducta, nullam in se potentialitatem includeret, nam si includeret potentiam in sui natura, sequeretur quod talis potentia esset improducta, idest potentia esset vi sui; nam quod est improductum est vi sui, seu per se, et a se; et ideo potentia materiae esset actus, idest materia esset totaliter actus, videlicet actus purus, idest ipsum esse per se subsistens; et ideo esset infinita in sua essentia.

2.° *Esset simul finita et infinita quoad quantitatem.* Et 1.° esset finita, quia quantitas actu infinita repugnat (n. 360), sed esset simul infinita quoad quantitatem; nam materia quantum est de se indifferenter se habet ad hanc vel illam quantitatem, vel extensionem habendam, non enim ex sua natura postulat ut sit in illa vel alia quantitate; potest enim sine adsurditate concipi materia multiplicabilis aut capax diminutione: natura enim materiae semper salvatur; igitur si materia quantum est de se indifferenter se habet ad hanc vel illam quantitatem, si ponatur esse improducta, nullam determinatam quantitatem habet, sed quantitate indeterminata donatur: idest aut nulla, quod absurdum est, aut quantitate vere infinita donatur. Erit ergo finita simul et infinita, si materia improducta ponatur.

3.° *Materia improducta non esset neque in motu neque in quiete.* Materia enim quantum est de se indifferens est ad motum et ad quietem; potest enim moveri et quiescere quantum est ex sua natura, et ideo in sua intrinseca natura seu per se neque motum importat, neque quietem (n. 467). Atqui illud quod ponitur improductum nonnisi ex sua natura habet id quod habet vi suae improductionis. Ergo materia improducta vi suae improductionis et existentiae non haberet neque motum neque quietem,

idest non esset neque in motu, neque in quiete, quod plane absurdum est.

Conclusio III. — *Mundus est a Deo omnino distinctus, imo et diversus.*

Prob. Mundus est ens contingens et ab alio, uti obstensum est in 1.ª conclusione. Atqui Deus est ens omnino necessarium et a se. Ergo mundus est a Deo omnino distinctus et diversus.

2.° Si mundus esset Deus, oporteret materiam esse improductam. Atqui materia improducta omnino repugnat. Ergo mundus a Deo omnino distinguitur.

3.° Ponere mondum esse Deum est Deum negare, est contradictoria affirmare, et est immoralitati omnimode locum et ansam prebere. Atqui haec tria tolerari nullo modo a recta ratione possunt. Ergo omnino absurdum est adserere mundum esse Deum. *Prob. maj.*

1.° *Adserere mundum esse Deum idem est ac Deum negare.* Nam adserere mundum esse Deum, ut pantheistae adserunt, est negare Deum qualem ab omnibus communiter esse intelligitur. Atqui negare Deum qualis communiter intelligitur est vere et proprie negare Deum. Ergo adserere mundum esse Deum idem est ac Deum negare. *Prob. maj.* Nomine Dei communiter intelligitur ens omnino a mundo distinctum, videlicet intelligentia infinita et voluntate praeditum, factor ipsius mundi.

2.° *Adserere mundum esse Deum est contradictoria affirmare.* Nam mundus est ens omnino contingens et finitum et potentiale, idest vicissitudini et mutabilitati subjectum, uti demonstratum est. Atqui adserere mundum esse Deum est adserere mundum esse immutabilem, aeternum, simplicem; haec autem contradictoria sunt. Ergo adserere mundum esse Deum est contradictoria affirmare.

3.° *Adserere mundum esse Deum est immoralitati*

omnimodae locum dare, imo est ipsam moralitatem destruere. Nam si mundus Deus est, et non est alius Deus praeter mundum, quaelibet pars mundi, Dei pars erit, et pars nobilissima mundi erit pars nobilissima Dei. Atqui homo est pars nobilissima mundi. Ergo homo erit pars nobilissima Dei; et proinde homo nulli legi moralitatis erit subjectus, sed ipse erit sibi lex in moralibus: nullum ergo legislatorem supra se habebit, nullum praemiatorem, nullum vindicem; ac proinde datur locus omnimodae immoralitati; imo ipsa moralitas destruitur, nam si nullus legislator supra hominem existit, nulla lex moralitatis ab homine supponitur, et ideo nulla moralitas permanebit.

502. **Corollarium.** — Ex dictis liquet dari aliquod ens a mundo et a materia omnino distinctum in sui natura omnino materia expers, a quo et mundus et ipsa materia producta est ex nihilo, seu per creationem. Hujusmodi ens oportet ut sit infinitae virtutis, ut ex dicendis patebit.

503. **Solvuntur difficultates.** — *Obj.* 1.ª Non potest existere nisi una substantia. Sed mundus est substantia. Ergo solus mundus existit, qui proinde non est ab alio, et Deus est. — *Prob. maj.* Substantia est id quod per se est et per se intelligitur. Sed quod per se est, et per se intelligitur non potest esse nisi unum Ergo non potest existere nisi una substantia.

Resp. nego maj: ad prob. *dist. maj:* Substantia est id quod per se est, et per se intelligitur, si *per se* sumatur prout excludit independentiam a subjecto inhaesionis *conc.* si *per se* sumatur prout excludit causam productionis seu causam existentiae, idest prout idem est ac *a se, nego.* Et *contradist. min.* quod existit *per se...* idest independenter a subjecto inhaesionis non potest esse nisi unum *nego;* quod existit per se, idest independenter a causa existentiae, non potest

esse nisi unum *conc.* Et *nego conseq.* (cf. n. 327). — *Obj.* 2.ª Quod unico conceptu intelligitur non potest esse nisi unum et unicum. Sed substantia unico conceptu concipitur. Ergo substantia non potest esse nisi una.

Resp. Dist. min. Substantia generice sumpta prout menti per abstractionem intellectus objicitur, *unico conceptu* concipitur *conc.* Substantia in species divisa, imo et in individua, prout est a parte rei, unico conceptu concipitur *nego.* Et *nego conseq.* Nam a parte rei sunt variae et multae species substantiarum, ut *Angelus, homo, animal brutum, arbor, sol* etc., quae in sua determinata natura nonnisi per varios conceptus concipiuntur.

Obj. 3.ª Substantia divina quam ponimus est infinita. Atqui praeter infinitum nihil esse potest. Ergo sola substantia divina existit.

Resp. dist. min. praeter infinitum nihil est quod sit infinitum et a se *conc.* nihil quod sit finitum et ab alio *nego.* Ex principio in objectione absumpto potius oppositum probatur; nam si substantia divina est infinita, oportet ut etiam activitate sit praedita, et ideo ut habeat rationem causalitatis in actu primo respectu entis producendi ab ipsa.

Obj. 4.ª *Subsumes:* Atqui praeter substantiam infinitam nulla alia substantia, esto finita et ab alio, dari potest. Ergo etc. — *Prob. antec.* Si daretur substantia finita, haec simul cum substantia infinita efficeret aliquid majus. Sed hoc est absurdum. Ergo praeter substantiam infinitam nulla alia, esto finita, datur.

Resp. Nego minor. subsumptam. Ad probat. respondeo *negando* suppositum. Supponitur enim quod substantia finita addi possit substantiae infinitae ad efficiendum aliquid majus, quae suppositio absurdissima est. Nam ea quae sunt diversae rationis non possunt

ST. ALBERT'S COLLEGE LIBRARY

intelligi simul conjuncta ad efficiendum aliquid majus, non enim lux fit major, si addatur ei aliquid quod lux non sit; imo etiam ea, quae in ratione generica conveniunt, non possunt intelligi simul unita ad efficiendum aliquid majus si unum horum plurimum distet ab alio: e. g. Si luci solis addatur lux carbonis ardentis, non propterea lux major habetur, sed lux carbonis obscuratur: multo ergo minus dici poterit haberi aliquid majus, si addatur finitum infinito, quod additionis aut diminutionis capax non est. Mathematici demonstrant in quantitate finitum additum infinito tanquam nihil computari; quanto ergo magis hoc verificatur de eo, quod undequaque infinitum est?

Quidam concedunt per additionem finiti ad infinitum haberi aliquid majus non intensive et intrinsece, sed extensive et extrinsece, quatenus scilicet habetur nova entitas; sed quia finitum tanquam nihilum ad infinitum comparatur, ideo potest simpliciter negari fieri aliquid majus, sicut non fit aliquid majus in ratione longitudinis si punctum lineae addatur, cum sit alterius rationis.

Obj. 5.ª Si plures extarent substantiae distinctae, aut differrent per attributa essentialia, aut per attributa accidentalia. Atqui non possent differre per attributa accidentalia, neque per attributa substantialia. Ergo nullo modo possent differre. *Prob. minor*: nam differre per diversa attributa accidentalia non importat diversitatem substantialem, et ideo non importat diversitatem substantiae, differentia per attributa substantialia facit rem differre ab aliis in eo quod ipsa est subsistens, et ideo aliae ab ipsa differentes non sunt per se subsistentes, neque proinde sunt substantiae, et ideo ipsa sola est substantia.

Resp. Plures substantias differre non per attributa

accidentalia, sed per attributa substantialia, non quidem considerata sub ratione generica substantialitatis, cum sub hac ratione omnia attributa substantialia conveniant, sed sub tali ratione idest specifica talis substantialitatis: sicut *homo animal* differt a bruto animali per hoc, quod *aliud animal* est homo et *aliud animal* est brutum; non autem differentia attenditur in eo praecise quod homo est animal, sed in eo quod homo est animal *rationale,* quamvis in homine idem sit *animal* et *rationale:* idest differentia *animalis* quod est *homo* attenditur ob rationalitatem praecise, quamvis realiter rationalitas sit animalitas hominis. Unde et una substantia differt ab alia propter differentiam specificam, quae a substantia realiter non distinguitur, sed ratione tantum, et ideo est attributum substantiale vel essentiale talis substantiae.

Obj· 6.° Cum Deus sit infinitus, oportet ut in se omnes mundi perfectiones, et ideo ipsum mundum contineat. Ergo perfectiones mundi et mundus ipse sunt perfectiones Dei et ipse Deus.

Resp. Dist. antec. oportet ut Deus in se contineat perfectiones mundi etc. virtualiter et eminenter *concedo ;* formaliter et entitative seu identice *nego.* Et *nego conseq.* Deus certe in se habet omnes perfectiones possibiles et ideo etiam perfectiones mundi; sed ex hoc non sequitur quod eas omnes formaliter in se contineat, et multo minus sequitur quod contineat identice: sed sequitur quod eas contineat eo modo, quo effectus existit in sua causa (n. 397). Calor e. g. qui ab igne alicui corpori communicatur continetur in igne non identice, sed virtualiter et aequivalenter et per excessum, neque ignis fieret magis calidus per additionem caloris alicui corpori ab eo communicati.

Caput XIV.

De mundo quoad ejus originem

504. **Quaestio.** — Si mundus non est ens a se, ut ostendimus in praecedenti capite, originem habuisse fatendum est, proinde quaeritur in praesenti de mundi origine; ad quam explicandam tres sunt philosophorum sententiae. Prima sententia docet mundum originem duxisse ex fortuito atomorum concursu. Secunda vero adserit habuisse originem per emanationem a divina substantia. Tertia tenet habuisse originem per creationem. At prima et secunda sententia falsa et omnino absurda est, unde duas conclusiones statuimus.

Conclusio I. — *Omnino absurdum est adserere mundum habuisse originem ex fortuito atomorum concursu.* — Ante probationem conclusionis advertendum est eos, qui adserunt mundum habuisse originem ex fortuito atomorum concursu, ponere hujusmodi atomos esse increatas, et cohaerenter; nam si ponerent creatas ex nihilo sequeretur quod atomi quidquid habent, sicut et proprium esse, haberent per creationem, seu ab alio, non a se, puta quod sint in illo vel alio loco, quod moveantur, vel non moveantur circa illam vel aliam directionem, quod habeant vim attractivam etc. et ideo mundus proprie habuisset originem a principio extrinseco et distincto ab atomis illis. His positis:

Prob. conclusio: Si ponatur mundum habuisse originem ex fortuito atomorum concursu, necesse est adserere quod atomi illae, ex quibus mundus conflatus est, sint improductae. Sed omnino absurdum et contradictorium est ponere atomos improductas. Ergo

omnino absurdum est ponere mundum habuisse originem ex fortuito atomorum concursu. *Prob. minor.* 1.° Quia secus ponenda esset materia improducta, quod esse absurdum demonstravimus (n. 501, concl. II). 2.° Atomi ex sua natura sunt indifferentes ad hoc quod sint in illa vel alia parte spatii, quod sint in motu vel in quiete, quod moveantur in illam vel aliam directionem, quod sint in numero hoc vel illo, determinatae vel indeterminatae. Atqui quod est improductum oportet quod sit vi suae improductionis determinatum vel ad motum vel ad quietem, ad hanc vel illam determinatam partem spatii etc. Ergo omnino absurdum est ponere atomos improductas.

Prob. 2.° Atomi quocumque modo sumantur ex sua natura non habent ut se moveant in hanc vel illam directionem, cum sint omnino indifferentes. Ergo ex sua natura non habent ut simul uniantur ad efficiendum mundum.

Dices: Per attractionem habent ut sibi ad invicem occurrere possint.

Sed contra: Ut corpora vel atomi se invicem possint attrahere necesse est ut in determinata distantia reperiantur, et in determinato loco. Atqui atomi ex sua natura non habent ut sint inter se in determinata distantia, neque ut sint in determinato loco. Ergo neque habent ex sua natura ut per attractionem ad invicem occurrere possint. — *Prob. minor* ex eo quod atomus ex sua natura indifferens est ut sit in illa vel alia distantia.

Conclusio II. — *Absurdum omnino est adserere mundum ortum esse per emanationem a divina substantia.*

Prob. Cum emanatistae docent mundum ortum habuisse a divina substantia aut intelligitur mundum esse ipsam divinam substantiam, quasi in seipsa emanatam et expansam, ut ita dicam; aut intelligitur esse

novam substantiam a divina substantia effluentem, ab ea realiter distinctam, aliquid tamen continens de ipsa substantialitate divina. Atqui utrumque absurdum est. Ergo absurdum omnino est adserere mundum ortum esse per emanationem a divina substantia. — *Prob. minor:* Nam si ponatur mundum esse ipsam divinam substantiam in seipsa expansam habetur pantheismus realisticus seu spinozisticus in capite praecedenti ut absurdus refutatus; si autem mundus ponatur a divina substantia distinctus, aliquid tamen quod ad divinam substantiam pertineat, habetur quod divina substantia in partes discerpatur: et ideo divina substantia erit composita, imo materialis et imperfecta, quod est absurdissimum.

Dices: Mundus et ea, quae sunt in mundo, sunt participationes divinae substantiae. Sed participatio importat emanationem. Ergo mundus et ea quae sunt in mundo, sunt per emanationem a divina substantia.

Resp. Dist. maj.: Mundus etc. sunt participationes etc. per modum partis *nego*, participationes per modum similitudinis *conc.* Et *contrad. min.:* participatio, quae attenditur secundum partem, importat emanationem *conc.* vel *transeat;* participatio, quae est per modum similitudinis, importat emanationem *subdist.:* proprie dictam juxta datam supra explicationem *nego;* emanationem improprie dictam *conc.* Et *nego conseq.* — Aliqua res dupliciter potest dici participari. 1.° Secundum partem, sicut cum pars ejus substantialis accipitur; 2.° per modum similitudinis, cum scilicet ab ipsa producitur aliquid ad similitudinem ejus, quamvis ejus substantia secundum partem non adsumatur; sed producatur aliquid omnino novum: 1.ª participatio dici potest emanatio proprie loquendo; 2.° vero nonnisi improprie vocatur emanatio.

Caput XV.

Mundi origo determinatur

505. **Notio, possibilitas et factum creationis.** — Creare quandoque sumitur pro facere, sicut cum dicitur aliquis creari episcopus; quandoque vero sumitur stricte et significat facere vel producere aliquid ex nihilo: unde *creatio* stricte et proprie loquendo est *eductio* seu *productio totius rei* ex *nihilo sui et subjecti.* Creatio hoc sensu accepta distinguitur a *generatione,* quae est productio rei ex nihilo sui, sed ex subjecto aliquo praeexistente, e. g. ex *materia* aliqua, sicut pater generat filium ex sua substantia. Unde creatio et generatio in hoc differunt, quod generatio est productio rei ex nihilo sui, non autem ex nihilo subjecti; nam generatio est ex aliquo, puta ex materia; creatio vero est productio rei ex nihilo sui et ex nihilo subjecti, idest ex nullo subjecto praesupposito, idest est productio totius rei non ex aliquo.

506. **Quaestiones.** — Duo ergo quaeruntur in praesenti: 1.° An creatio sit possibilis; 2.° an mundus habuerit esse per creationem. Multi tum antiqui tum recentiores philosophi erraverunt circa has, quas agitamus quaestiones; ipsemet Aristoteles solutionem harum quaestionum nescivit, ejus enim mens dubio haesisse videtur: contra quos omnes sit:

Conclusio I. — *Creatio non repugnat, sed est possibilis.*

Prob. Causa prima quae est Deus est causa universalissima. Atqui causa universalissima totum ens producibile seu totum ens finitum producendum respicit, secus non esset universalissima. Ergo creatio, quae est productio totius rei ex nihilo non repugnat.

2.° Quanto agens aliquod est efficacioris virtutis tanto paucioribus mediis indiget ad agendum, vel ad producendum affectum. Ergo agens infinitae virtutis nullo medio indiget, neque ipsa materia, et ideo ex nihilo effectum producere potest. Atqui Deus est infinitae virtutis. Ergo Deus potest ex nihilo aliquid producere; et ideo creatio non repugnat.

3.° Ens finitum non repugnat esse, ut patet, cum multa entia finita exstent. Atqui ad rationem entis finiti pertinet ut totaliter producatur ex nihilo. Ergo productio totius rei ex nihilo, et ideo creatio non repugnat. — *Prob. minor:* Nam si ens finitum in sui ratione non importaret totaliter produci, sequeretur quod in eo esset aliquid improductum, et ideo aliquid infinitum, necessarium (n. 318); consequenter finitum in sua natura includeret infinitum, necessarium etc., quod est absurdissimum.

Conclusio II. — *Mundus habuit esse per creationem.*

Prob. Mundus est ens contingens, et ideo ab ente necessario, idest a Deo existentiam accepit. Atqui non ita accepit existentiam a Deo quasi ex praejacente improducta materia (n. 501. concl. II), neque ex ipsa Dei substantia (n. 504. concl. II). Ergo per creationem.

2.° Mundus est ens finitum (n. 460). Sed ad rationem entis finiti pertinet ut totaliter, et ideo ex nihilo per creationem producatur; (arg. 3 praec. concl.). Ergo mundus habuit esse per creationem.

3.° Ens improductum est ens per essentiam et ipsum esse per se subsistens, et importat consequenter plenitudinem essendi. Atqui mundus non est ens per essentiam, sed est totaliter ens per participationem, non est ipsum esse per se subsistens. Ergo mundus est totaliter, et ideo ex nihilo, productus: — *Prob. minor:* Ens per essentiam, ipsum esse per se subsistens continet in se plenitudinem essendi, omnem poten-

tialitatem excludens, et ideo est infinitum. Haec autem omnia mundo repugnant.

507. **Solvuntur difficultates.** — *Obj.* 1.ª Creatio ab intellectu comprehendi non potest. Ergo creatio est absurda.

Resp. Dist. antec.: A nullo intellectu *nego;* ab intellectu humano *subdist.:* non potest comprehendi, idest non potest plene naturali virtute cognosci *conc.;* non potest *comprehendi,* idest non potest nullo modo neque imperfecte *intelligi, nego;* et *nego conseq.* Creatio a nobis non potest plene cognosci propter debilitatem intellectus nostri, et propter altitudinem actionis creativae, quae est ipse Deus, active spectata; sed potest sufficienter cognosci et distingui ab aliis actionibus et ab aliis entitatibus, et ideo non est inintelligibilis. *Resp.* 2.º: Etiam dato quod non esset ab intellectu humano intelligibilis, non sequitur ipsam esse absurdam.

Obj. 2.ª Ex nihilo nihil fit. Sed creatio est productio rei ex nihilo. Ergo creatio est absurda.

Resp. Dist. maj. Ex nihilo, idest ex nulla praeexistente causa, nihil fit *conc.;* ex nihilo, idest ex nullo praeexistente subjecto *subdist.;* per causam finitae virtutis *conc.;* per causam infinitae virtutis *nego.* Et *contradist. min. nego conseq.*

Obj. 3.ª Infinitam distantiam non est pertransire. Sed inter ens et nihilum est infinita distantia. Ergo ex nihilo nihil produci potest.

Resp. Dist. min.: Inter ens et nihilum est infinita distantia proprie loquendo, quasi scilicet nihilum sit *extremum* quoddam comparabile cum *ente,* sicut cum alio *extremo, nego;* est infinita distantia improprie loquendo, idest in hoc sensu quod ad producendum ens ex *nihilo* requiratur virtus infinita, *conc.* Et *nego conseq.*

Dices: Per creationem res extrahuntur unde sunt? sed tunc non habetur creatio; quia res supponuntur. Extrahuntur unde non sunt? Sed hoc est contradictorium et absurdum; quid enim absurdius potest concipi quam quod res extrahantur unde non sunt?

Resp. Per creationem res neque extrahuntur unde sunt, neque unde non sunt; sed per actionem causae universalissimae et infinitae virtutis producuntur, sicut animal in generatione neque extrahitur unde est, neque unde non est; sed per actionem generativam producitur.

508. **Quaestiones quae a philosophis moventur circa subjectum potentiae creativae.** — Non sunt praetereundae duae quaestiones, quae moventur a philosophis circa subjectum potentiae creativae. Quaerunt enim, an potentia creandi sit solummodo in Deo, vel etiam sit, vel saltem esse possit in aliqua creatura, in qua vere virtus agendi reperitur (n. 399) quamvis participata. Sed advertendum est virtutem agendi alicui posse competere dupliciter: uno modo ut causae principali, alio modo ut causae instrumentali (n. 389), et ideo sub utroque respectu quaestio est solvenda. Quaeritur ergo: virtus creandi potest-ne participari a Deo suae creaturae ut principali agenti? 2.° Potest-ne Deus uti creatura tanquam instrumento in opere creationis?

509. **Sententiae.** — Avicenna posuit quod prima substantia separata creata a Deo aliam creat, non virtute propria, sed in virtute ipsius Dei: et quod substantia orbis causet materiam inferiorum corporum. Et secundum hunc modum ad modum instrumenti Magister docuit quod Deus potest creaturae communicare potentiam creandi, ut creet per ministerium, non propria auctoritate.

Conclusio. — *Solus Deus potest creare ut causa principalis.*

Prob. Oportet universaliores effectus in universaliores et priores causas reducere. Atqui esse est universalissimum inter omnes effectus. Ergo esse reducitur in primam et universalissimam causam immediate, quae Deus est; et ideo a solo Deo producitur. Atqui esse simpliciter et absolute, non inquantum est hoc, vel tale, est proprium opus creationis. Ergo solus Deus potest creare.

Conclusio II. — *Nulla creatura potest esse instrumentum in opere creationis.*

Prob. Instrumentum, si est verum instrumentum, debet habere aliquam virtutem propriam, qua agat dispositive ad effectum principalis agentis; frustra enim adhiberetur ad agendum si nihil ageret, et ideo non esset instrumentum; securis e. g. habet acumen proprium. Sed in opere creationis creatura non potest agere dispositive ad effectum producendum. Ergo creatura non potest esse instrumentum in opere creationis. — *Prob. minor:* Si effectus producitur ex nihilo, sicut contingit in creatione, nihil potest disponi: et ideo dispositive creatura agere non potest in opere creationis.

510. **Ultimus finis creationis.** — Cum omne agens agat propter ultimum finem, non absonum erit determinare quinam sit ultimus finis creationis: et ideo sequens conclusio statuitur:

Conclusio. — *Ultimus finis creationis est ipse Deus.*

Prob. Finis vere habet rationem causae (n. 429), imo finis est causa nobilior coeteris speciebus causarum simpliciter loquendo; ergo finis ultimus est nobilissima omnium causarum. Atqui Deus est nobilissima omnium causarum. Ergo Deus est finis ultimus

creationis. 2.° Ultimus finis creationis est ultimus finis omnium rerum. Sed nonnisi Deus est ultimus finis omnium rerum. Ergo Deus est ultimus finis creationis. — *Maj. patet* ex eo quod omnia tandem habent esse per creationem, cum ex nihilo sint a Deo producta. *Prob. minor.* Ultimus finis omnium rerum est summum bonum; nam cum finis habeat ex sua intrinseca natura rationem boni, quanto magis aliquid habet rationem finis, tanto magis habet rationem boni. Atqui solus Deus est summum bonum. Ergo solus Deus est ultimus finis omnium rerum.

511. **Corollaria.** — I. Ultimus finis Dei in creando est ipsa bonitas divina, non quidem acquirenda vel perficienda, nam secus Deus non esset summum et infinitum bonum in sua essentia, imo nullo modo esset summum bonum; igitur ultimus finis Dei est sua bonitas aliis *communicanda.*

II. Ex hoc quod Deus suam bonitatem communicat, ipsa bonitas divina creaturis participatur, et in creaturis manifestatur, quae proinde ex tali manifestatione excitantur ad laudandum seu ad glorificandum Creatorem; et in hoc sensu dici potest quod gloria Dei est finis creationis.

III. Creatio rerum non est ad aliquam perfectionem, seu emolumentum, sive utilitatem ipsi Deo conferendum, cum Deus sit perfectissimus in se, nullo indigeat, et nullo extrinseco perficiatur. Unde summa liberalitas in opere creationis manifestatur, ideoque nullus egoismus, ut quidam impie et stulte blasphemantes blaterant.

Caput XVI.

De divina libertate in opere creationis mundi

512. **Quaestio praeambula.** — Antequam proponatur et definiatur quaestio de tempore mundanae creationis, solvendam esse censeo quaestionem de divina libertate in opere creationis. Quaeritur ergo imprimis an Deus *libere* mundum creaverit, vel necessario. Negant pantheistae et emanatistae mundum libere a Deo processisse; sicut etiam negant proprie loquendo mundum fuisse per creationem productum. Alii etiam praeter pantheistas et emanatistas Dei libertatem in mundi creatione negant, quos inter recensetur Victorius Cousin, et professor Vera; et Rosminius ipse agnoscit quamdam necessitatam moralem in hujusmodi opere.

513. **Multiplex consideratio creationis.** — Creatio dupliciter sumitur, active et passive. Active sumpta est ipsa *actio* Dei in se considerata ut entitas est, ex qua mundus processit, et hoc modo accepta non distinguitur realiter ab ipsa essentia divina, sed est ipsa, ipse Deus; et ideo creatio active accepta, ut est entitas, divina, aeterna et necessaria est, et quidem habet rationem actus; nam in Deo nulla potentialitas est, aut concipi potest, cum Deus sit actus purissimus. 2.° Creatio passive sumi potest, et sic accepta est relatio in creatura existens ad Deum creatorem, imo est ipsa creatura prout importat essentialem dependentiam ab *actione* divina. 3.° Potest considerari *creatio* prout est actio divina formaliter ut importat ordinem, seu relationem rationis ad creaturam: nam actio producens effectum formaliter accepta non potest concipi nisi

cum ordine ad effectum cujus est productiva, et actualiter ab ipsa producitur. Actio creativa sic considerata ab essentia divina distinguitur non realiter, sed virtualiter, seu secundum mentis considerationem.

514. **Punctum quaestionis.** — Quaeritur ergo an essentia divina, quae realiter est ipsa actio creativa vi sui importet ordinem ad mundum, quatenus est ab ea productus, vel non vi sui praecise, ut essentia est. Si essentia divina vi sui, ut essentia est, importet ordinem ad mundum ab ea productum, sequitur quod ipsa necessario sit ipsa actio creativa formaliter sumpta; et ideo ipsa actio creativa divina, ut importat ordinem ad mundum productum, erit necessaria, sicut ipsa essentia in se: si autem essentia divina non importet talem ordinem ad effectum vel mundum productum vi sui, sed ex aliquo facto contingenti, tunc sequitur actionem creativam formaliter sumptam non esse necessariam, sed liberam. His positis sit:

Conclusio — *Actio creativa Dei est essentialiter libera.*

Prob. Actio creativa Dei est ipsa essentia divina non praecise in se spectata, ut entitas est, sed ut importat ordinem, seu relationem ad mundum productum, vel ad effectum. Ergo necessitas *actionis* creativae non est sumenda ex ipsa essentia divina, sed ex tali ordine rationis ad effectum seu ad mundum productum; ita scilicet ut si talis ordo est necessarius, et necessario absolute concipiatur in ea, sit dicenda necessaria, si autem non necessario, non est dicenda necessaria. Atqui ordo ad effectum seu ad mundum productum non est essentiae divinae necessarius, neque in ipsa essentia divina necessario concipitur. Ergo actio creativa Dei non est dicenda necessaria, et ideo libera omnino est. — *Prob. minor:* Ordo in essentia divina ad effectum seu ad mundum productum non est

realis, quasi perfectio, vel entitas essentiae divinae, sed est rationis, idest est conceptus a nostra mente ex fundamento reali, quod est relatio dependentiae ipsius mundi ad Deum, a quo productus est. Atqui tale fundamentum cum sit mundus ipse, non est necessarium, sed est quid contingens, ut supra probatum est (n. 318 et 460). Ergo et ordo qui concipitur in essentia divina ad effectum seu ad mundum productum non est necessarius; et ideo actio creativa divina formaliter sumpta non necessaria est, sed libera.

2.° Actio creativa Dei, quae est actio (volitio) voluntatis divinae non potest dici libera eo modo, quo dicitur libera *actio* voluntatis humanae, quasi scilicet actio voluntatis divinae possit esse et non esse: sed potius dicitur libera in ordine ad mundum producendum, eo ferme modo, quo ipsa voluntas (attende quod paritas non tenet quantum ad omnia, puta ad rationem potentialitatis, nam voluntas nostra ab actione actuatur, completur et perficitur, sed actio creativa Dei, quae est actio voluntatis divinae non perficitur a mundo) humana idest ipsa facultas dicitur libera in ordine ad actum liberum, quem elicit. Atqui voluntas humana vere et proprie dicitur et est libera per ordinem ad actum liberum, qui ab ipsa procedit, quamvis ipsa habeat esse fixum, nullaque relatio realis ad effectum liberum, idest ad actionem liberam, quam producit, in ipsa concipiatur ab eadem actione distincta. Ergo ipsa entitas divina, quae est essentia divina et ipsa actio, optime dicitur et est libera in ordine ad mundum productum, propterea quod mundus est contingens, quamvis in ipsa nulla relatio realis sit ad effectum productum.

Confirmatur: Actio Dei entitative considerata, cum sit essentia divina, et ideo completissima, magis *soluta* est et independens ab effectu quem producit,

quam ipsa voluntas humana ab actione volitiva propria. Atqui voluntas humana dicitur libera circa propriam volitionem producendam; quia ipsa volitio est quid contingens respectu voluntatis. Ergo a fortiori actio divina creativa, seu productiva debet dici libera respectu mundi, qui contingens est.

3.° Libertas est nobilissima perfectio intellectualis naturae seu agentis per intellectum et voluntatem; et eo perfectior est quanto perfectior est intellectualis natura. Atqui Deus est intellectualis naturae perfectissimae et infinitae. Ergo in Deo est summa libertas in agendo, et ideo Deus mundum libere condidit.

Conclusio II. — *Deus ita libere hunc mundum condidit ut perfectiorem potuisset etiam condere.* — Haec 2.ª conclusio est contra Leibnizium, qui posuit mundum actualem esse optimum inter omnes mundos possibiles; et Deum non potuisse alium imperfectiorem, aut perfectiorem producere, quia juxta Leibnizium quamvis Deus sit liber in productione mundi, tamen, supposita voluntate libera creandi mundum, nonnisi optimum inter possibiles creare potuit.

Prob. Repugnat existere mundum omnium possibilium optimum. Ergo mundus a Deo productus non est omnium optimus. *Conseq. patet. Prob. antec.* Mundus omnium possibilium optimus importat summam participationem essentiae divinae. Sed repugnat summa participatio essentiae divinae. Ergo repugnat mundus omnium possibilium optimus. *Major. prob.* ex eo quod mundi infiniti sunt possibiles, quorum unus sit altero major et perfectior, cum essentia divina participata per productionem unius mundi possit etiam per perfectiorem participari et iterum per perfectiorem usque in infinitum; ratio est quia essentia divina est infinita, et ideo infinite participabilis. *Prob. minor.* Si daretur effectus qui esset summa participatio essentiae divi-

nae sequeretur 1.° quod exhauriretur potentia productiva Dei; 2.° quod daretur effectus infinitae perfectionis; nam distaret in infinitum in perfectione ab effectibus finitis, seu ab aliis mundis possibilibus; haec autem absurda sunt.

Dices: Nihil potest fieri sine ratione sufficienti. Atqui ratio sufficiens producendi mundum inter omnes possibiles non potest esse alia quam bonitas mundi major prae caeteris. Ergo quia mundus est optimus inter omnes, a Deo productus est.

Resp. Dist. maj.: Nihil potest fieri sine ratione sufficienti ab agente creato *conc.;* ab agente increato *subd.*: sine ratione sufficienti, quae sit extra ipsum Deum et a Deo distincta *nego;* quae sit in Deo et sit ipse Deus, *conc. Nego min.* et *conseq.* Voluntas divina non habet causam, nam ipsa voluntas Dei est prima causa rerum et ab omnibus rebus absoluta et omnino independens, et ideo perfectissime libera. Unde quod Deus hunc mundum prae coeteris produxerit nulla alia ratio adsignari potest quam voluntas divina: secus voluntas divina non esset prima causa. Principium ergo rationis sufficientis Leibnizii applicatum voluntati divinae est omnino absurdum.

515. **Difficultates.** — *Obj.* 1.ª Deus eodem actu vult propriam bonitatem et alia quae ejus bonitatem participant, idest creaturas. Atqui actus, quo vult suam bonitatem est necessarius. Ergo etiam actus quo vult alia a se, necessarius est, et ideo alia a se Deus necessario vult.

Resp. Dist. maj.: Deus eodem actu... et *eadem ratione* seu et *eodem modo* vult... *nego* et diversa ratione seu diverso modo *conc.; conc. minorem.* Et *dist. conseq.:* Actus quo... est necessarius ut entitas est *conc.*, ut dicens ordinem ad creaturas *nego.* — Actus quo Deus vult bonitatem suam et creaturas dupliciter conside-

rari potest, in *se,* ut entitas est, et ita est necessarius, quia est ipse Deus et ipsa bonitas divina; ex quo sequitur quod talis actus sit etiam necessarius respectu bonitatis divinae, cum qua identificatur; 2.° potest considerari ut dicit ordinem ad creaturas, a quibus realiter distinguitur et a quibus est omnino independens, cum ipse sit entitas increata completissima et actualissima, et ideo omnino solutus a creaturis, et non importans nisi ordinem rationis ad eas, et hoc modo consideratus est omnino liber.

Instabis. Deus vult alia a se inquantum vult suam bonitatem. Atqui vult suam bonitatem necessario. Ergo et alia a se vult necessario.

Resp. Dist. maj.: Deus vult... inquantum vult suam bonitatem praesuppositive *conc.;* formaliter *subdist.* inquantum vult suam bonitatem in se consideratam *nego;* ut communicandam de facto *conc. Et contrad. min.* Vult necessario suam bonitatem in se consideratam *conc.;* ut de facto communicandam *nego.* Deus non indiget communicare suam bonitatem cum sit in se perfectissimus et absolutissimus, et ideo sua bonitas esse potest quin communicetur, unde Deus non vult alia a se ex necessitate, sed libere.

Obj. 2.ª Libertas importat indifferentiam, quae est potentialitas. Sed in Deo nulla est potentialitas. Ergo in Deo non est libertas.

Resp. Dist. maj.: Libertas quoad exercitium considerata importat *indifferentiam, nego;* libertas considerata antecedenter ad exercitium *subdist.:* Importat indifferentiam, quae est potentialitas, in creatura *conc.;* in Deo *nego. Conc. min.* et *nego conseq.* — In Deo libertas est indifferentia actus purissimi se habentis eodem modo omnino ad effectum producendum vel non producendum; non autem est indifferentia potentiae ad actum, a quo ipsa completur et perficitur, sicut est in nobis;

indifferentia autem actus purissimi se habentis eodem omnino modo ad effectum producendum vel non producendum non est potentialitas quaedam, ut patet, sed indifferentia facultatis operativae ad actum proprium eliciendum, a quo ipsa perficitur et completur est potentialitas quaedam.

Dices: Si actus voluntatis divinae entitative sumptus, ut est actus purissimus, omnino indifferenter se habet, quantum est de se, ad effectum producendum vel non producendum, undenam est quod effectus sequatur potius quam non sequatur? et quod hic effectus potius quam alius? nam ex indifferenti nihil sequitur.

Resp. Haec difficultas nulla, imo absurda ex debilitate intellectus derivatur. Eadem, imo major est difficultas in explicanda libertate humana, et tamen de ipsa non ambigitur; et revera; voluntas humana indifferenter se habet quantum est de se ad producendum actum volitionis aut nolitionis circa hoc vel illud; et tamen ex ipsa voluntate hic actus volitionis aut nolitionis determinate procedit; imo quia ipsa est indifferens ad hunc vel illum actum dicitur libera in ordine ad hunc vel illum actum: igitur ex hac parte eadem est difficultas: sed dico: *Est major:* nam voluntas humana in ordine ad actum quem libere elicit est vera *potentia*, cum ab hujusmodi actu ipsa perficiatur et compleatur; imo sine tali actu vere imperfecta sit; e contra actus voluntatis divinae est completissimus, cum sit ipsa entitas increata, ipse Deus, ipsum esse per se subsistens.

2.° Directe ergo respondendo ad difficultatem dico, quod *effectus producti* idest *mundi* quaerenda est causa, et adsignatur actus liber voluntatis divinae: sed nonnisi absurde quaeritur causa et ratio actus liberi divini, quatenus respicit hunc mundum producendum

vel non producendum, hunc effectum vel alium; nam sicut Deus causam nullam habet, utpote causa prima, et ab eo omnis causalitas derivatur, ita actus divinae voluntatis sive ut necessarius in ordine ad essentiam divinam consideretur, sive ut liber in ordine ad effectum producendum, vel non producendum, nullam causam habet aut habere potest, cum sit ipse Deus. Ergo vana et absurda est illa objectio, cum supponat actum divinae voluntatis, quatenus importat exercitium libertatis, causam habere.

Obj. 4.ª Vis activa in Deo est ipse Deus. Ergo Deus est essentialiter activus et creator.

Resp. Dist. conseq.; Deus est essentialiter activus *conc.;* est essentialiter creator *nego.* Deus est essentialiter activus, quia ipse Deus est actus purus, et est ipsa sua actualis operatio, idest intelligere et velle, sed ex operatione Dei, quae est actus voluntatis divinae non sequitur necessario effectus, cum velle divinum primo, per se et necessario respiciat solum essentiam divinam; alia vero non respiciat necessario, sed indifferenter et libere quantum est de se, et ideo effectus non sequitur necessario, sed libere. Deus autem dicitur creator non praecise ex sua activitate, seu ex suo actu voluntatis entitative considerato, sed ex eo quod libere et de facto effectus sequitur, et ideo non essentialiter dicitur *creator,* sed contingenter ex contingentia effectus.

Caput XVII.

De tempore mundanae creationis

516. **Quaestio prima.** — Obstensum est in praecedentibus (n. 501) mundum non esse a se, seu non habere in se rationem propriae existentiae, sed esse a Deo productum libere per creationem; igitur quaeritur in praesenti an mundus semper fuerit ita ut non habuerit principium suae durationis, vel an inceperit esse. Qui negant Deo libertatem respectu creationis mundi coguntur etiam admittere mundum esse ab aeterno productum, et ideo mundum semper fuisse; nam, negata Dei libertate, mundus procedit ex ipso Deo vi essentiae divinae, ut essentia est, qua proinde posita, ut mundus ponatur necesse est.

Conclusio I. — *Mundum semper fuisse, seu esse creatum ab aeterno demonstrari non potest.*

Prob. Mundum semper fuisse non potest demonstrari neque ex natura mundi, neque ex actione creativa Dei. Ergo mundum semper fuisse nullo modo demonstrari potest. *Consequentia patet;* non enim aliud medium adsumi potest ad demonstrandum mundum semper fuisse. *Prob. antec. Non ex actione creativa* Dei: nam actio creativa Dei omnino libera est, cum sit ipsa libertas per essentiam; ergo ipsa quantum est de se non est determinata ad mundum producendum ab aeterno; ergo ex actione creativa Dei demonstrari non potest mundum semper fuisse. 2.° Non ex natura mundi; nam mundus ex sua natura non exigit esse aeternum, cum intrinseca sua natura sit contingens, et ideo possit esse et non esse.

Conclusio II. — *Mundus non semper fuit, et ideo non fuit creatus ab aeterno.* — Ante probationem con-

clusionis advertendum est nos in praesenti non velle determinare quaenam sit mundi antiquitas, sed solummodo mundum non esse ab aeterno seu non semper fuisse; itaque:

Prob. conclusio: Communis traditio populorum et monumenta antiquissima historica docent mundum non semper fuisse, sed incepisse per hoc, quod a Deo fuit ab initio temporum productus. Atqui nonnisi absurde et temerarie receditur ab iis, quae docentur a communi traditione populorum et ab antiquis monumentis historicis, praecipue si nulla ratio sit, quae oppositum probet, ut contingit circa mundi originem. Ergo omnino retinendum est mundum incepisse, et non semper fuisse. *Maj.* posset probari adferendo plures auctoritates; sed nobis sufficiat in praesenti adferre testimonium Moysis quod antiquissimum est, et maxime veridicum. — Insuper legendo historias unusquisque verificare potest quod communis est traditio mundum non semper fuisse.

2.° Ex scientiis naturalibus etiam demonstratur mundum, qualis nunc est saltem, non fuisse ab aeterno: nam diversa strata quae reperiuntur in visceribus telluris ostendunt mundum, prout nunc est, non semper fuisse, praecipue quoad animalia et multo magis quoad hominem cujus vestigia solummodo in stratis superioribus reperiuntur; imo in inferioribus stratis hominem neque vivere potuisse geologi adseverant. Ex quo ulterius deduci potest satis probabiliter neque ipsam materiam semper fuisse. Ad quid enim Deus produxisset materiam sine animantibus, sine homine ab aeterno? Non enim materia sola sine intellectuali creatura gloriam Dei manifestat.

517. **Quaestio altera.** — Sed nunc alia quaestio movetur, quae libere inter catholicos agitatur, videlicet quaeritur, an saltem potuerit mundus sem-

per fuisse, ita scilicet ut nullum habuerit principium suae durationis, sed solum principium causalitatis suae existentiae: videlicet quaeritur an mundus potuerit esse a Deo productus ab aeterno.

518. **Major determinatio quaestionis.** — At cum dicitur mundus, potest intelligi mundus prout nunc est, idest cum motu et successione, ideo cum tempore, quod successionem intrinsece importat, et mundus quoad suam substantiam praescindendo a successione et motu ejus, vel potest intelligi mundus quaetenus nomine mundi designatur aliqua creatura e. g. *angelus*, *homo* etc.

Conclusio I. — *Si mundus consideretur prout importat entia, quae sibi invicem succedunt per generationem, praecipue quoad hominem, repugnat ipsum esse ab aeterno, vel semper fuisse.*

Hanc conclusionem sic limitatam non negat S. Thomas, qui negat solummodo posse demonstrari nullam creaturam fuisse ab aeterno. Negat enim esse aliquam rationem generalem, qua probetur nullam creaturam posse esse ab aeterno: negat etiam per eas rationes, quas ipse adfert et solvit, demonstrari mundum, prout nunc est cum successionibus, posse esse ab aeterno: sed non negat adesse vel posse inveniri aliquam rationem particularem, qua demonstretur hanc vel illam creaturam non posse esse ab aeterno. Unde ad ultimam difficultatem, quam sibi opponit et quae est 8.ª (1.ª p. q. 46, a. 2.º ad 8.ᵐ) concludit: « Considerandum tamen quod haec ratio particularis est. Unde posset dicere aliquis quod mundus fuit aeternus, vel saltem aliqua creatura, ut angelus, non autem homo. *Nos autem intendimus universaliter an aliqua creatura fuerit ab aeterno.* » Quibus positis, puto conclusionem propositam non esse contra mentem D. Thomae. Unde:

Prob. Nulla entia vel individua determinate sumpta, quae scilicet habent esse corruptibile per generationem, possunt esse ab aeterno. Ergo simpliciter adserendum est entia corruptibilia, quibus scilicet competit esse per generationem, et cessare ab esse per corruptionem, non posse esse ab aeterno. *Prob. antec.* Quodlibet ens quod habet esse per generationem, si sumatur determinate aliquando fuit futurum, et ideo aliquando non fuit, sed quod aliquando non fuit non fuit semper, et ideo non fuit ab aeterno. Ergo nullum ens determinate sumptum eorum quae habent esse per generationem semper fuit, vel fuit ab aeterno. *Prob. conseq.* Entia indeterminate sumpta non habent esse in se, seu non habent esse reale, sed in mente tantum. Ergo si ens determinate sumptum non potest esse ab aeterno, neque ens indeterminate sumptum potest esse ab aeterno, nisi fortasse in aliqua mente, quae ipsum ab aeterno concipit.

Conclusio II. — *Si mundus consideretur prout successionem importat, motum et tempus, non potuit esse ab aeterno.*

Prob. Successio, motus et tempus non possunt esse ab aeterno; seu repugnat ea semper fuisse. Ergo mundus prout importat successionem, motum, tempus, non potest esse ab aeterno. *Conseq. patet. Prob. antec.* De ratione successionis, motus et temporis est importare prius et posterius, et ideo importare posterius respectu prioris, et ideo importare futurum respectu prioris. Sed repugnat ad rationem futuri esse ab aeterno, vel semper fuisse. Ergo repugnat successionem, aut motum, aut tempus semper fuisse. *Prob. minor.* Nam de ratione futuri est aliquando non fuisse: ergo de ratione futuri est non semper fuisse: et ideo repugnat futurum semper fuisse. Haec argumentatio praecedentem conclusionem confirmat.

Confirmatur: De ratione temporis est aliquando fuisse futurum: nam tempus importat prius et posterius, posterius autem aliquando fuit futurum. Sed de ratione futuri est aliquando non fuisse. Ergo repugnat tempus semper fuisse. 2.° Nulla pars temporis potest adsignari fuisse ab aeterno. Sed tempus non existit nisi secundum partem sui. Ergo tempus non potest esse ab aeterno.

Conclusio III. — *Non videtur repugnare aliquam creaturam posse esse ab aterno.*

Prob. Non videtur repugnare, si consideratur ipsa potentia Dei absoluta, esse aliquam creaturam, quae in sua natura de facto nullam habeat successionem, etiam quoad operationes; posset enim Deus absolute loquendo producere angelum intuentem et diligentem essentiam divinam immobiliter, aliis actibus connaturalibus intellectus et voluntatis, non habentibus esse fixum, suspensis. Atqui non videtur repugnare talem creaturam esse productam ab aeterno vel quod semper fuerit. Ergo non videtur repugnare aliquam creaturam potuisse esse ab aeterno. *Prob. minor:* quia hujusmodi creatura haberet esse immutabile omnino ex lege a Deo statuta, ideo haberet esse abstrahens a tempore, et esset extra tempus existens.

Dices: 1.° Hujusmodi creatura in facta hypothesi haberet durationem infinitam, quod videtur esse absurdum: 2.° sequeretur quod si a Deo destrueretur, habuisset durationem infinitam et simul finitam, quia haberet finem suae existentiae.

Resp. Non esse absurdum ponere durationem infinitam in re creata, dummodo ponatur talem durationem esse a Deo: nam duratio infinita rei creatae non competit ex intrinseca sui natura, sed competit ei ex eo quod conservatur in esse a Deo sine fine: nonne et anima humana conservatur a Deo sine fine?

et tamen nullum absurdum inde sequitur. Idem dicendum esset, si res non haberet principium suae durationis, dummodo tamen haberet principium causalitatis. Ad 2.^um^ quidam respondent quod in hypothesi quod Deus annihilaret creaturam ab aeterno productam, talis creatura diceretur habuisse infinitam durationem a parte ante, non autem a parte post. Sed tamen melius videtur dicendum quod in facta hypothesi de aeterna productione, non posset talis creatura annihilari; non quidem quod ei id competeret ex propria natura, sed vi hypothesis: ratio est, quia in tali hypothesi neque prius neque posterius posset distingui et considerari in ordine ad talem creaturam, sed solum idem invariabile nunc aeternitatis; unde in eodem nunc sempiterno et immobili comperet ei semper creari et esse creatum: et semper dici posset nunc, idest in nunc aeternitatis, talis creatura est et creatur; proinde nullum esset nunc in quo non crearetur et non conservaretur, et ideo vi hypothesis excluderetur annihilatio. Unde dici potest Deum potuisse aliquam rem producere ab aeterno, hac tamen lege, ne scilicet ipsam annihilaret, quae lex includitur in ipsa hypothesi productionis aeternae.

519. **Solvuntur difficultates contra concl. 2.^am^ 1.^ae^ quaest.** — *Obj.* Posita causa sufficienti ponitur effectus. Atqui Deus a tota aeternitate est causa sufficiens mundi. Ergo a tota aeternitate mundus est a Deo productus.

Resp. imprimis hoc argumentum nimis probare, nam cum Deus sit causa sufficiens quantum est de se non solum mundi, prout habet esse fixum, sed etiam, prout includit entia quae habent esse per generationem et desinunt esse per corruptionem, sequeretur quod etiam talia entia essent omnia ab aeterno; quod est manifeste falsum. *Resp.* 2.° *dist. maj.*: Posita causa suffi-

cienti et necessaria ponitur effectus, *conc.;* posita causa sufficienti libera *nego.* Et *contrad. min.:* Deus ab aeterno est causa sufficiens mundi *necessaria, nego; libera conc.* Et *nego conseq.* — Deus est causa universalissima libera, et est infinitae virtutis, et ideo est sufficiens ad producendum effectum non solum in se consideratum, sed etiam in hac vel illa circumstantia, in hoc vel illo tempore, nam etiam circumstantiae, et etiam tempus subsunt virtuti infinitae universalissimae.

Obj. 2.ª Actio creativa Dei est aeterna. Sed terminus creationis est mundus. Ergo etiam mundus est aeternus.

Resp. dist. maj.: Actio creativa... quae tamen est ipse actus voluntatis divinae, quo Deus vult ab aeterno ut mundus procedat ad existentiam, vel habeat existentiam in tempore *conc.;* quo vult mundum esse ab aeterno *nego. Conc. minorem* et *nego conseq.* — Nam ex hoc ipso quod Deus ab aeterno voluit mundum non esse ab aeterno, sed in tempore, sequitur, ob efficaciam voluntatis divinae, ut sit in tempore et non ab aeterno. Unde actio qua Deus creat, quamvis dici possit ab aeterno creativa, non tamen dici potest ab aeterno actu creans: nam per hoc quod dicitur creativa non significatur ipsa termini actualitas, sicut cum dicitur facultas volitiva designatur quidem ordo ad actionem; sed ipsa actio, quae est terminus voluntatis humanae non designatur nisi per hoc quod dicitur volens.

Obj. 3.ª Aut Deus praecedit mundum prioritate naturae, aut durationis; si primum, sequitur mundum esse aeternum, si secundum, sequitur ante mundum fuisse tempus, quod est absurdum.

Resp. Deus fuit prius mundo duratione; neque sequitur ante mundum fuisse tempus. Nam ante mundum erat solus Deus, qui immutabilis est absque ulla

successione, quae importatur in tempore; potuit tamen esse tempus, quia Deus potuisset facere ut mundus esset prius quam fuit cum motu et successione, producendo enim motum produxisset tempus, et ideo produxisset etiam *prius;* sed ex hoc non sequitur potuisse esse in Deo tempus, nam tempus successionem importat quae in Deo non est, neque esse potest; et ideo neque *prius* et *posterius;* unde sicut per hoc quod Deus praecedit tempus meae existentiae non sequitur in Deo esse tempus, vel in Deo esse prius secundum successionem, sed sequitur Deum adfuisse tempori praeterito vel successioni praeteritae, ita per hoc quod Deum adseritur mundum duratione praecessisse, non adseritur in Deo aut extra Deum fuisse tempus, sed solum adseritur quod Deus adfuisset tempori, si mundus alius cum tempore mundum nostrum praecessisset.

Dices: Mundus alius non potuit praecedere nostrum mundum, nisi ante nostrum mundum sopponatur fuisse tempus.

Resp. negando conseq.; nam ad hoc sufficit ut potuerit produci mundus alius cum tempore ante mundum nostrum: quod non esset aliud, quam ab ente immutabili, quod est Deus, produci mundum cum motu. Unde dico quod potest haberi *prioritas* durationis sine successione, dummodo admittatur entitas omnino immobilis, quae semper eodem modo in esse perseverat: unde:

Resp. 2.° Deum praecedere mundum prioritate durationis, quae tamen non importat successionem, neque proinde tempus. Nam duplex prioritas durationis distinguitur: 1.° Prioritas durationis, quae successionem importat, et habetur cum una res alteri succedit vel consideratae secundum esse substantiale, sicut cum filius succedit in regno patri post mortem ejus, vel consideratae secundum esse accidentale, sicut cum

unus magister alteri magistro cathedrae renuntianti succedit. Tempus cum importet motum importat semper successionem, saltem secundum esse accidentale, et ideo importat innovationem esse saltem accidentalis illius, qui dicitur esse in tempore, et habetur prioritas: haec prioritas enti omnino immutabili competere non potest, et in hoc sensu Deus non dicitur esse prior mundo duratione. 2.° Prioritas durationis sumitur secundum quod non importat *successionem,* et ideo neque tempus, sicut si dicamus: mea existentia est prior quam tua: in quo patet tuam existentiam non succedere meae, nam successio proprie loquendo non est nisi ubi unum esse desinit et aliud, ut ita dicam, subintrat. Quia ergo mundus Deo non successit, quamvis Deum supponat, non potest dici fuisse posterius Deo posterioritate temporis, sed solummodo posterioritate durationis, secundum quam rem aliquam priorem esse supponitur non ratione successionis, sed *praesuppositionis* simplicis sine successione. Verba praeteriti non adhibemus nisi ad designandum aliquid quod non est amplius, vel aliquid secundum quod importat relationem ad aliquod factum, quod transiit. Unde de sene non dicitur quod fuit, sed quod est: tamen dicitur fuisse juvenis, fuisse virtuosus, fuisse praesens, fuisse sanus etc. Si ergo ponatur aliquod ens cui nulla mutatio contingat, non habuisse relationem cum mutationibus seu cum successionibus rerum, non potest dici quod fuit, sed quod est solum, etiamsi semper fuerit et non inceperit esse.

Caput XVIII.

De mundi legibus

520. **Finis proprius et finis communis rerum.** — Unaquaeque res ad proprium finem ordinatur sive inclinatur, qui finis utpote proprius talis rei est particularis: sed mediante suo fine particulari res ordinatur ulterius, idest ad finem universalem, qui est finis communis omnium rerum. Finis particularis rei est ejus operatio, vel effectus, qui vi operationis illius rei producitur vel objectum quod res per operationem adsequitur. Finis particularis unius rei a fine particulari alterius omnino distinguitur, sicut operatio et effectus unius rei ab operatione et effectu alterius rei.

521. **Dispositio rerum inter se se.** — Res non solum ad finem ordinantur, sed etiam inter se se quamdam habent dispositionem et ordinem. Nam quaedam perfectiora, quaedam autem imperfectiora sunt; et perfectiora et nobiliora imperfectiora et ignobiliora continent; e. g. vegetalia continent quidquid est in mineralibus et aliquid amplius, sensitiva continent quidquid continetur in vegetalibus etc., — insuper res inter se ordinantur seu disponuntur diversimode secundum spatium et secundum locum.

522. **Triplex ordo.** — Triplex ordo ex dictis potest considerari in rebus; 1.° ordo quo res ad propriam operationem et ad peculiarem suum finem ordinantur, qui ordo ex ipsa natura essentialiter emanat; 2.° consideratur *ordo* secundum quem res ad invicem referuntur vel ratione perfectionis vel ratione actionis et passionis, sicut activa et passiva, vel ratione unionis; 3.° consideratur ordo in rebus respectu

finis universalis et communis. Primus ordo multiplex est et varius juxta multiplicitatem et varietatem rerum. Secundus ordo etiam multiplex est, quia multa sunt quae ut nobiliora et perfectiora considerantur, et similiter ignobiliora et imperfectiora etc. Tertius ordo nonnisi unus considerari potest; nam finis universalis et communis omnium nonnisi unus est: ordo enim seu relatio non multiplicatur nisi multiplicetur terminus.

523. **Quid est lex.** — *Lex* definiri potest: *Ordo constans et invariatus secundum quem naturae vires uniformiter et constanter explicantur per productionem effectuum viribus ipsis naturae proportionem habentium.* Constans autem et uniformis explicatio virium naturae secundum determinatos effectus dicitur naturae *cursus.*

524. **Corollarium.** Ex hac definitione sequitur 1.° legem naturae, sicut et ordinem, aliam esse universalem; et est ea secundum quam omnia in finem universalem et communem tendunt; haec lex non potest esse nisi una ex parte finis, sicut et ordo: sequitur 2.° legem naturae aliam esse particularem, ut dictum est de ordine: et sic multae leges distinguuntur, sicut et multi ordines secundum diversos effectus.

525. **Lex ab intrinseco et lex ab extrinseco.** — Ordo in rebus ad finem potest esse ab intrinseco, sicut ordo causalitatis ad effectum est ab intrinseco; homo e. g. ab intrinseco ordinatur ad ratiocinandum. In corpore quod movetur de uno loco ad alium est ordo ad locum ad quem tendit, sed ab extrinseco (n. 467, concl. II): et ideo etiam lex potest esse ab intrinseco rei et a principio extrinseco: e. g. haec lex: *vivum constanter ex vivo derivatur*, est ab intrinseco: quod *terra qualibet die circa solem circulum compleat* est ab extrinseco (n. prox. cit.)

526. **Aliud est lex, aliud est explicatio legis.** — Nam lex est ipse ordo ad finem; ordo autem ad finem habetur in rebus etiam sine consecutione finis: in homine e. g. est ordo ad ratiocinandum, etiam si actu homo non ratiocinetur; et in arbore est ordo ad fructificandum etiam si non fructificet; explicatio legis est ipsa consecutio finis, qui est vel ipsa operatio, vel effectus operationis.

527. **Quaestiones.** — Quaeritur ergo: 1.° an in natura leges existant: 2.° quaeritur an leges naturae sint necessariae vel contingentes.

Conclusio I. — *In natura leges existunt.* Haec conclusio potius declaratione quam probatione indiget.

Declaratur: Lex nihil est aliud, quam ordo constans et invariatus secundum quem naturae vires uniformiter et constanter explicantur per operationem vel per productionem effectuum hujusmodi viribus proportionem habentium, non autem vires excedentium. Atqui hujsmodi ordo existit in naturis universi. Ergo in universo existunt leges. *Major* est ipsa definitio legis. *Minor* probatur ex facto examinando singula; arbor e. g. uniformiter et constanter producit fructus suae naturae proportionatos, animal producit animal, homo hominem, vivum est ex vivo etc. et ideo in his omnibus est ordo constans ad tales effectus.

Conclusio II. — *Lex quae est ab extrinseco est omnino contingens.*

Prob. Illud in aliqua re est contingens, sine quo ipsa res et omnia, quae ex ipsa re consequuntur tanquam proprietates illius, concipi a mente nostra possunt. Atqui res quaelibet et omnia, quae ex ipsa re consequuntur, ut ejus proprietates sine lege, quae ei convenit a principio extrinseco omnino optime concipi possunt. Ergo lex quae est a principio extrinseco, est in re omnino contingens. *Minor* declaratur exemplo

solis: potest enim optime sol cum sua luce concipi esse, quin concipiatur lex qua movetur ab ortu ad occasum.

Conclusio III. — *Omnes leges naturae simpliciter loquendo sive ab intrinseco sive ab extrinseco sunt contingentes.*

Prob. Leges naturae, sive ab intrinseco sive ab extrinseco sint, fundantur in re contingenti. Atqui quidquid fundatur in re contingenti simpliciter et absolute loquendo est contingens. Ergo leges naturae sive ab intrinseco sive ab extrinseco simpliciter loquendo sunt contingentes. *Prob. maj:* leges naturae fundantur in rebus naturalibus finitis et creatis, cum sint in eis sicut in subjecto, a quo dependent. Sed res naturales, utpote finitae et creatae, sunt contingentes. Ergo leges naturae fundantur in re contingenti.

Conclusio IV. — *Leges naturales ab intrinseco provenientes in re aliqua sunt necessariae ex suppositione, si considerentur in se.*

Prob. Lex naturalis ab intrinseco nihil est aliud quam ordo ab intrinseco constans et invariatus secundum quem naturae vires uniformiter et constanter explicantur etc. (n. 522). Atqui hujusmodi ordo, si consideretur in se, est necessarius ex suppositione, quia supposita re, sequitur ex necessitate ex ejus natura ordo ei intrinsecus ad finem. Ergo lex naturalis ab intrinseco in aliqua re proveniens est necessaria ex suppositione.

Conclusio V. — *Si lex consideretur in actuali sua explicatione, est omnino contingens.*

Prob. Lex naturae quoad suam explicationem potest multis de causis impediri. Atqui quod est hujusmodi est omnino contingens. Ergo lex naturae quoad explicationem actualem est omnino contingens. *Prob. maj.:* inducendo per singula, potest impediri fructificatio

arboris, generatio animalis a multis causis; insuper explicatio cujuscumque legis potest saltem impediri ab ea virtute, a qua est lex et ipsa natura.

Caput XIX.

De miraculis

528. **Quaestio.** — Quaeritur in praesenti capite an Deus possit derogare ordini seu legibus, quas probavimus esse in natura creata, agendo aliquid supra leges, vel praeter, vel contra leges.

529. **Punctum quaestionis determinatur.** — Natura non potest agere nisi ea, ad quae vi legum sibi insitarum ordinatur; potest utique deficere ab effectu, ad quem per hujusmodi leges ordinatur, sed effectum supra, vel praeter, vel contra omnes leges producere nequit; imo ita determinata est natura in productione effectuum, ut nonnisi vi legis sibi insitae, vel saltem per applicationem rerum in quibus lex aliqua existit, effectum aliquem producere possit; arbor e. g. nonnisi vi legis a qua regulatur et cui subjicitur ipse arbor, et quae est in arbore, produci potest, idem dicendum est de animali etc. Igitur quaerimus in praesenti an Deus possit operari in re aliquid supra, aut praeter aut contra legem, quae est in re illa aut aliquid, quod sit supra omnes leges naturae creatae vel etiam creabilis.

Conclusio: *Deus potest agere praeter, contra, et supra leges alicujus et etiam totius naturae creatae aut etiam creabilis.*

Prob. 1.ª *pars:* Deus potest per suam virtutem facere ut effectus in natura producatur non eo modo quo ex lege naturae fieri consuevit, sed alio modo

superiori secundum quem non potest nullo modo natura. Atqui hoc modo producere effectum in natura est agere praeter legem, seu praeter ordinem naturae. Ergo Deus potest agere praeter ordinem naturae. *Prob. major.* Sanatio a febri vel etiam ab alio morbo ex lege naturae non statim fit, imo saepe non fit sine applicatione remedii. Sed Deus per suam infinitam virtutem potest statim sanare a febri, vel a quocumque morbo etiam sine applicatione medicinae: quidquid enim virtutis est in natura modo excellentiori est in Deo, qui proinde non indiget virtute medicinae neque tempore ad causandam sanitatem. Insuper Deus potest rem totam etiam ex nihilo statim producere: ergo a fortiori potest rem aliquam statim restaurare auferendo defectus ejus.

Prob. 2.ª *pars:* Agere contra naturam nihil est aliud quam in aliqua re producere effectum, qui opponitur legi existenti in illa re. Atqui Deus potest in rebus producere effectum, qui opponitur legi ipsarum. Ergo Deus potest agere contra legem naturae. *Prob. minor:* Deus per suam infinitam virtutem potest producere quemcumque effectum et conservare in esse: insuper potest a rebus omnes dispositiones oppositas effectui ab eo producendo dissipare et expellere, quod si fiat sequitur existentia effectus contrarii illi legi. 2.º Per vim naturae possunt paullatim et successive auferri dispositiones oppositae alicui effectui et postea forma contraria induci, sicut ab igne possunt auferri paullatim dispositiones contrariae formae ignis, quae sunt e. g. in ligno viridi, et postea forma ignis induci, et quanto fortior est virtus, citius dispositiones auferuntur et citius inducitur forma opposita. Ergo virtus Dei, quae est infinita, potest statim auferre omnes contrarias dispositiones et inducere formam. Insuper dispositiones ipsae quae sunt contra-

riae effectui vel formae producendae, cum sint virtutis finitae, resistere non possunt virtuti infinitae Dei.

Prob. 3.ª *pars:* Virtus divina utpote infinita continet in se eminenti ratione omnes virtutes creaturarum, imo eas in infinitum excedit. Ergo Deus potest sine causis secundis per propriam virtutem non solum producere ea, quae a causis secundis per leges ab ipso Deo impressas producuntur; sed etiam multa alia, et etiam infinita, quae sint supra vires totius naturae creatae et supra omnes leges.

Prob. conclusio quoad triplicem partem unico argumento: Leges omnes naturae sicut et ipsa natura a Deo sunt et a Deo omnino dependent. Atqui Deus potest agere praeter et contra et supra id quod omnino ab ipso dependet. Ergo Deus potest agere et praeter et contra et supra leges naturae.

530. **Corollaria.** — I. Potest ergo Deus ex propria virtute sine causis secundis sanare omnes morbos etiam statim; potest conferre vitam cuicumque materiae ipsam disponendo et in ea producendo animam: et potest operari multa quae ab intellectu nostro, utpote virtutis finitae, capi non possunt.

II. Ex quibus patet Deum posse facere miracula: nam miraculi nomine intelligitur *opus quod fit divinitus praeter ordinem seu legem communiter servatam in rebus.* Miraculum enim dicitur opus quod est admiratione plenum, quod scilicet, cum superet vires totius naturae creatae, omnes admirantur, cum ejus causa ignoretur.

531. **Divisio miraculorum.** — Ex dictis patet quaedam miracula recte dici *supra* naturam, alia *contra* naturam, alia *praeter* naturam. *Supra* naturam, vel *primi ordinis* vel *quoad substantiam facti* ea dicuntur, in quae natura nullo modo potest: hujusmodi sunt e. g. quod duo corpora sint simul in eodem loco, quod

sol retrocedat etc. *Contra* naturam vel *secundi ordinis* vel *quoad subjectum* ea dicuntur opera, quae quoad substantiam a natura esse possunt, sed non in tali subjecto ob contrarias dispositiones in ipso existentes, ut e. g. conferre vitam materiae cadaveris, quod virgo pariat etc. *Praeter* naturam vel *tertii ordines*, vel *quoad modum* dicuntur ea opera, quae possunt esse vel fieri quoad substantiam per vires naturae, et etiam in tali subjecto, sed non quoad *modum ;* e. g. natura potest sanitatem tribuere etiam infirmo, qui fortasse sanatur per miraculum, sed non potest sine applicatione medicinae, vel saltem, etiam per applicationem medicinae, non statim.

III. Ex quibus patet etiam Deum operando miracula neque leges naturae destruere, neque ordinem universi, neque agere contra bonum totius universi, sed praeter vel contra ordinem particularem. Neque mutatur divina voluntas per hoc quod Deus miracula operatur (cf. n. 519 ad 2.^{m} obj.), neque destruitur ordo essentialis, quem res habent ad effectum.

532. **Quaestiones circa miracula.** — Circa miracula variae moventur quaestiones 1.° quaeritur an a *solo* Deo fieri possint; 2.° an cum certitudine a nobis cognosci possit aliquod miraculum esse patratum: 3.° quaenam sint criteria quibus discernuntur opera miraculosa ab operibus, quae per vires naturales producuntur; 4.° an miraculum sit testimonium irrefragrabile veritatis in cujus confirmationem factum est.

533. **Quid sentiant rationalistae de miraculis.** — Rationalistae miraculis proprie dictis quaedam opera mira, quae ope magnetismi producuntur, opponunt, dicentes miracula, etiamsi concedatur eorum possibilitas, quam tamen ipsi negant, esse tamen inutilia, quia non potest cognosci cum certitudine ea esse patrata; 2.ª quia non possunt discerni ab operi-

bus miris quae fiunt per magnetismum. Contra quas adsertiones ponuntur a nobis quatuor conclusiones.

Conclusio I. — *Miracula a solo Deo sicut a causa principali fieri possunt.*

Prob. Miraculum est id quod fit in natura praeter, vel contra, vel supra ordinem communiter servatum in rebus. Atqui solus Deus potest facere id quod est praeter, vel contra, vel supra ordinem communiter servatum in rebus. Ergo solus Deus potest patrare miraculum. *Prob. minor.* Creatura non potest agere nisi id quod est secundum ordinem in ipsa a divina sapientia statutum, quia non potest agere nisi secundum propriam virtutem, quae importat ordinem ad determinatum et peculiarem effectum; potest utique creatura deficere a propria actione et ab effectu; sed deficere miraculum dici non potest.

Conclusio II. — *Certissime constare potest aliquod miraculum esse patratum.*

Prob. Ea facta quae oculis propriis videri possunt non solum ab uno sed a pluribus, et ea facta quae ut certissima referuntur a fide dignis, omnimoda certitudine constare possunt. Sed miracula quam plurima sunt sensibilia facta quae oculis non solum ab uno, sed a pluribus videri possunt, et possunt referri ut certissima a fide dignis, qui ea viderunt. Ergo certissime constare potest aliquod miraculum esse patratum. (n. 190 concl. IV.)

Conclusio III. — *Criterium quo discernuntur miracula primi ordinis est ipsum opus quod fit quoad substantiam facti.* 2.° *criterium, quo discernuntur miracula secundi ordinis, est ipsum subjectum, in quo fit opus miraculosum.* 3.° *Criterium, quo discernuntur miracula tertii ordinis, est ipse modus quo fit opus miraculosum.* — Haec conclusio ut per se nota relinquitur ex dictis.

534. **Corollarium.** — Miracula *primi* ordinis facillime discernuntur ab operibus quae efficiuntur a causis secundis, e. g. quod sol retrocedat, quod aquae maris in duas partes dividantur ad instar muri: idem dicendum est de miraculis secundi ordinis, e. g. quod *mortuus* resurgat: difficultas quandoque esse potest in discernendis miraculis tertii ordinis; nam hujusmodi effectus absolute loquendo in tali subjecto haberi potest etiam a viribus naturae; quamvis non possit haberi per vires naturae eo modo quo fit a Deo. Igitur ad modum attendendum est, quo tale opus fuit productum; e. g. si aegrotus sanus factus dicitur miraculose, attendendum est in primis an fuerint remedia opportuna applicata, 2.° an sanatio contigerit paullatim vel statim. Attendenda est etiam qualitas morbi, et quomodo ordinarie sanentur qui simili morbo afficiuntur. 3.° Attendendum est ad personam quae dicitur fuisse miraculum virtute divina operata: nam si est persona honesta, pia, humilis; item si finis ab ipsa intentus fuit Dei gloria, probabilius est tale opus esse virtute divina effectum, et ideo esse miraculosum. Sed oppositum omnino dicendum est, si oppositis qualitatibus sit praedita, tunc enim opus esse potius diabolicum est judicandum.

Conclusio IV. — *Miraculum est testimonium certissimum et irrefragrabile veritatis in cujus confirmationem fit.*

Prob. Miraculum est opus proprium Dei, et ideo est veluti sigillum divinitatis, quod falsari nullo modo potest. Atqui sigillum quod nullo modo falsari potest est signum certissimum et irrefragrabile eorum in quorum confirmationem ponitur. Ergo si miraculum fiat in confirmationem veritatis est testimonium certissimum et irrefragrabile.

Confirmatur: Nulla persona honesta et sancta permittere potest, multo minus concurrere potest, ut principale agens ad hoc, ut quis utatur nomine ejus et ejus sigillo proprio ad confirmandum vel testificandum falsum tanquam verum. Atqui Deus est essentialis veritas et sanctitas. Ergo repugnat omnino quod miraculum fiat ad confirmandum vel attestandum tanquam verum id quod falsum est.

INDEX

De Philosophia

1. Quid philosophiae nomine intelligatur — 2. Philosophiae divisio, excellentia, utilitas et necessitas — 3. Causa philosophiae . . . . . pag. 5

Logica Minor

Caput I.

De logica in genere. — 4. Definitio logicae — 5. Actus mentis triplex . . . . . » 9

Caput II.

Conceptuum objectivorum coordinatio. — 6. Monitum — 7. Quid sit et quotuplex conceptus mentis — 8. Coordinatio conceptuum objectivorum vel objectorum — 9. Divisio accidentis — 10. Categoriarum definitiones et divisiones . . . . . » 11

Caput III.

De praedicabilibus. — 11. Praedicabilia — 12. Quinque praedicabilia recensentur — 13. Distinctio praedicamentorum a praedicabilibus — 14. De postpraedicamentis antiquorum . . . . . » 17

Caput IV.

De terminis. — 15. Quid est signum — 16. Quotuplex est signum — 17. Signa varia quibus conceptus exprimuntur — 18. Definitio signi logici seu termini — 19. Corollarium — 20 Quotuplex terminus — 21. Aliae terminorum divisiones — 22. Termini univoci, aequivoci, analogi — 23. Terminus analogus analogia proportionis et proportionalitatis — 24. Terminus concretus et abstractus — 25. Terminus primae et secundae intentionis — 26. Comparatio terminorum ad invicem . . » 22

Caput V.

De proprietatibus terminorum. — 27. Proprietates terminorum — 28. Quid sit terminorum suppositio — 29. Species suppositionis — 30. Suppositio realis et logica — 31. Suppositio absoluta et personalis — 32. Suppositio communis et singularis — 33. Suppositio particularis determinata et indeterminata — 34. Quid et quotuplex appellatio — 35. Reliquae terminorum proprietates — 36. Regulae pro recto terminorum usu. » 28

Caput VI.

De definitione et divisione. — 37. Ratio capitis — 38. Quid est attentio, abstractio, comparatio, reflexio — 39. Definitio — 40. Definitio nominalis et realis — 41. Definitio intrinseca et extrinseca — 42. Definitio essentialis et descriptiva — 43. Regulae pro bona definitione — 44. Divisio — 45. Notio et divisio totius — 46. Subdivisio totius actualis — 47. Variae divisiones accidentales — 48 Leges divisionis . . . . . » 33

Caput VII.

De judicio. — 49. Ratio capitis — 50 Definitio judicii — 51. Elementa judicii — 52. Divisiones judiciorum —

53. Divisio judiciorum ex parte objecti — 54. Judicia mediata et immediata . . . . . » 40

Caput VIII.

De propositione seu de enuntiatione. — 55. Quid et quotuplex est oratio — 56. Definitio propositionis — 57. Dispositio subjecti et praedicati in propositione — 58. Divisiones propositionum ratione materiae — 59. Divisio propositionis ex parte formae — 60. Divisio propositionis ex parte qualitatis — 61. Divisio propositionis ratione extensionis seu quantitatis — 62. Propositio indefinita quandoque reducitur ad universalem, quandoque ad particularem — 63. Propositio universalis, metaphysice, physice, moraliter — 64. Extensio praedicati in propositione — 65. De comprehensione praedicati. » 42

Caput IX.

De propositionibus re et apparenter compositis. — 66. Propositionis simplicis et compositae notio — 67. Species propositionis compositae — 68. Propositionis hypotheticae species — 69. Regulae pro veritate propositionis conditionatae — 68. Propositio apparenter simplex et realiter composita — 69. Propositiones apparenter compositae — 70. Propositio modalis — 71. Extensio propositionis modalis . . . . . » 51

Caput X.

De oppositione et conversione propositionum. — 72. Oppositio propositionum — 73. Duplex genus oppositionis — 74. Leges propositionum contradictoriarum — 75. Leges propositionum contrariarum — 76. Leges propositionum subcontrariarum — 77. Propositionum conversio » 59

CAPUT XI.

De argumentatione. — 78. Definitio argumentationis — 79. Duplex pars in argumentatione distinguitur — 80. Quaedam leges traduntur ad bonam consequentiam habendam — 81. Duplex species argumentationis . » 66

CAPUT XII.

De syllogismo. — 82. Syllogismus — 83. Syllogismus positivus et negativus — 84. Definitiones — 85. Leges traduntur ad syllogismos recte conficiendos — 86. Explicantur leges pro terminis — 87. Leges propositionum declarantur . . . . . » 67

CAPUT XIII.

De figuris et modis syllogismorum. — 88. Figura in syllogismo — 89. Leges pro singulis figuris — 90. Modi syllogistici — 91. Quot sint modi syllogistici omnes, sive recte concludentes, sive non concludentes — 92. Quot sint modi concludentes in qualibet figura — 93. Quot sint modi concludentes simul sumpti — 94. Reductio omnium modorum ad primam figuram — 95. De probatione syllogismorum — 96. Leges statuuntur pro reductione syllogismorum ad impossibile — 97 Leges pro inventione medii . . . . . » 72

CAPUT XIV.

De speciebus syllogismi. — 98. Species praecipuae syllogismi — 99. Species syllogismi compositi plures syllogismos semplices continentes . . . . . » 81

CAPUT XV.

De inductione. — 100. Definitio et species inductionis — 101. Leges inductionis . . . . . » 85

Caput XVI.

De argumentatione demonstrativa. — 102. Ratio capitis — 103. Veritatis logicae definitio — 104. Veritas metaphysica et fundamentalis — 105. Quid est certitudo et quotuplex — 106. Certitudo mediata et immediata — 107. Quaestio — 108. Demonstrationis notio — 109. Quid est scientia — 110. Advertenda — 111. Propositiones per se notae quoad se et quoad nos — 112. Propositiones priores quoad se et quoad nos — 113. Demonstratio propter quid et quia — 114. Demonstratio a priori et a posteriori — 115. Demonstratio directa et indirecta. — 116. Demonstratio pura, empirica et mixta — 117. Demonstratio absoluta, et relativa seu ad hominem . . . . . » 88

Caput XVII.

De argumentatione probabili. — 118. Quid est opinio — 119. Quid est dubitatio — 120. Dubitatio positiva et negativa — 121. Quid est probabilitas — 122. Corollaria — 123. Quid est syllogismus sive argumentatio probabilis . . . . . » 95

Caput XVIII.

De argumentatione sophistica. — 124. Quid est ignorantia et quid error — 125. Quid est syllogismus sophisticus — 126. Multiplex fallacia in syllogismo — 127. Aequivocatio — 128. Amphibologia — 129. Compositio et divisio — 130. Fallacia ex parte rerum — 131. Fallacia accidentis — 132. Fallacia a simpliciter ad secundum quid et contra — 133. Ignorantia elenchi — 134. Fallacia petitionis principii — 135. Fallacia consequentis — 136. Fallacia non causae ut causae » 98

Caput XIX.

De methodo. — 137. Definitio et divisio methodi — 138. Regulae generales methodi in genere statuuntur — 139. Regulae methodi syntheticae — 140. Regulae methodi analyticae . . . . . » 102

Logica Major

Caput I.

De assecutione veritatis. — 141. De materia circa quam logica major vel materialis versatur — 142. Quaestio. » 105

Caput II.

De scepticismo. — 143. Scepticismi notio — 144. Scepticorum sive scepticismi divisio — 145. Certitudo vulgaris et philosophica — 146. Quaestio definienda — 147. Solvuntur difficultates . . . . . » 109

Caput III.

De scepticismo universali hypothetico. — 148. Quaestio — 149. Cartesius — 150. Praenotanda quaedam et conclusio . . . . . » 114

Caput IV.

De sensibus ut sunt media sive criteria cognitionis. — 151. Ratio capitis — 152. Criterii notio — 153. Sensus externi — 154. Sensibile proprium et commune — 155. Duo advertenda circa sensibile proprium et commune — 156. Sensibile per accidens — 157. Advertenda circa sensibile per accidens — 158. Normae circa sen-

sibile — 159. Quaestio — 160. Idealismus — 161. Quomodo est veritas in sensu — 162. Solvuntur objectiones — 163. Notio phantasiae — 164. Phantasia in nobis consociatur exercitio intelligentiae et inde pericula erroris — 165. Normae contra pericula imaginationis . » 118

CAPUT V.

De aliis criteriis subjectivis. — 166. Quid est conscientia — 167. Duplex conscientia — 168. Objectum conscientiae — 169. Quaestio — 170. Intelligentiae et rationis notio — 171. Solvuntur difficultates contra veracitatem intelligentiae — 172. Objectiones contra rationis humanae veracitatem . . . . . » 128

CAPUT VI.

De criteriis objectivis quae sunt evidentia et prima principia. — 173. Evidentia notio communis — 174. Evidentia objectiva et subjectiva — 175. Evidentia immediata et mediata — 176. Evidentiae extrinseca et intrinseca — 177. Corollarium — 178. Prima principia — 179. Conditiones requisitae ad rationem primi principii » 136

CAPUT VII.

De doctrina kantiana. — 180. Doctrinae kantianae expositio — 181. Sistema Hegel — 182. Refutatio. » 142

CAPUT VIII.

De criteriis extrinsecis, videlicet de magisterio divino et humano. — 183. Qui est magisterium et auctoritas — 184. Definitio visionis et fidei — 185. Duplex magisterium, divinum et humanum — 186. Conditiones quibus auctoritas magisterii praedita esse debet, ut fide dictis alicujus adhaereamus — 187. Objectio — 188. Au-

ctoritas humana duplex — 189. Amplior explicatio sensus communis — 190. Conditiones requisitae ad objectum sensus communis . . . . . » 148

Caput IX.

De arte critica. — 191. Veracitas est criterium scientiae — 192. Artis criticae definitio — 193. Auctores seu scriptores — 194. Authentia et incorruptio librorum — 195. De hermeneutica. . . . . » 155

Caput X.

De supremo veritatis criterio. — 196. Quaestio — 197. Systemata subjectiva quoad criteriam veritatis supremum — 198. Exponuntur breviter systemata extrinseca circa supremum veritatis criterium — 199. Sententia Cartesii circa supremum veritatis criteriam — 200. Prima principia non sunt supremum veritatis criterium . . . . . » 161

Caput XI.

De scientiarum coordinatione. — 201. Scientia est in intellectu et scibile respicit — 202. Corollaria — 203. Objectum formale quod in scientia — 204. Objectum formale quo — 205. Unitas numerica scientiae — 206. Scientiae subalternans et subalternata — 207. Corollaria . » 173

Metaphysica Generalis seu Ontologia

Caput I.

De natura universalium. — 208. Ratio capitis — 209. Quid sit universale declaratur — 210. Prima consideratio universalis — 211. Secunda consideratio uni-

versalis — 212. Corollarium — 213. Tertia consideratio universalis — 214. Universalitas et abstractio non praedicantur de rebus — 215. Quarta consideratio universalis — 216. Quinta consideratio universalis . . » 181

CAPUT II.

De nominalismo et conceptualismo. — 217. Nominales et conceptualistae — 218. Objectiones . . . . » 185

CAPUT III.

De realismo. — 219. Realismus. — 220. Realismus Platonicus — 221. Animadversio — 222. Realismus ontologisticus — 223. Solvuntur difficultates — 224. Realismus Empiricus — 225. Realismus Pantheisticus . » 189

CAPUT IV.

De realismo temperato. — 226. Realismi temperati expositio . . . . . » 198

CAPUT V.

De ente. — 227. Ratio capitis — 228. Notio et divisio entis — 229. Ens reale — 230. Ens rationis — 231. Distinctio rei ab ente — 232. Corollaria. . . » 202

CAPUT VI.

De essentiis rerum et earum existentia. — 233. Ratio capitis — 234. Quid est essentia magis explicatur — 235. Essentiarum dotes — 236. Quaestiones — 237. Sententiae — 238. Quaestio altera — 239. Notio existentiae » 207

Caput VII.

De unitate. — 240. Ratio capitis et divisio eorum quae agenda sunt - 241. Unitatis notio ejusque praecipua divisio — 242. Species diversae unitatis — 243. Unitas per se et unitas per accidens, unitas numerica, specifica, generica — 244. Dei dentitate — 245. De distinctione — 246. Distinctio realis et rationis — 247. Distinctio realis entitativa modalis et virtualis — 248. Distinctio rationis ratiocinatae et ratiocinantis — 249. Distinctio rationis ratiocinatae major et minor — 250. De multitudine — 251. Discrimen inter multitudinem et numerum — 252. Corollaria — 253. Solvuntur difficultates . . . » 215

Caput VIII.

De veritate. — 354. Veritas ontologica seu metaphysica — 255. Corollaria — 256. Objectiones — 257. Observatio — 258. De falsitate — 259. Corollaria — 260. Observatio . . . . . » 222

Caput IX.

De bono. — 261. Quid sit bonum declaratur — 262. Corollarium — 263. Species boni — 264. Mali notio 265. Malum dupliciter sumitur — 266. Malum physicum et morale — 267. Malum non est nisi in subjecto bono — 268. Quaestio — 269. Quaestio altera . . . » 229

Caput X.

De pulchro. — 270. Difficultas materiae — 271. Pulcrum per alios sensus exteriores non percipitur quam per visum et auditum — 272. Proprium objectum visus aut auditus non est ratio pulchritudinis — 273. Neque visus neque auditus per se percipiunt pulchritudinem — 274.

Corollaria — 275. Requisita ad rationem pulchritudinis habendam — 276. Corollaria — 277. Pulchrum ideale et reale — 278. Pulchrum spirituale et sensibile. . . » 236

Caput XI.

De actu et potentia. — 279. Ratio capitis — 280. Notio actus — 281. Actus purus et non purus — 282. Actus formalis et actus essendi — 283. Actus primus et actus secundus — 284. Actus subsistens et non subsistens — 285. Triplex actus seu perfectio in ente — 286. Quid sit potentia explicatur — 287. Potentia activa et passiva — 288. Potentia subiectiva et objectiva — 289. Potentia pura et non pura — 290. Potentia naturalis et obedientialis — 291. Axiomata quaedam scholastica — 292. Impossibilitas seu impotentia objectiva — 293. Possibile et nihil — 294. Radix potentiae objectivae — 295. Potentia activa in Deo — 296. Possibile absolutum et relativum — 297. Corollaria — 298. Potentia realis et naturalis intrinseca ad non esse — 299. Potentia logica et realis extrinseca seu possibilitas ad non esse — 300. Observatio . . . . . » 239

Caput XII.

De ente juxta varias perfectiones aut imperfectiones quibus insigniri potest. — 301. Ea quae in ente quoad suas perfectiones considerari possunt — 302. Notio perfectionis in genere — 303. Perfectiones quaedam dicuntur simpliciter simplices, quaedam secundum quid — 304. Perfectio aliqua potest esse in aliquo formaliter, virtualiter, eminenter — 305. Variae species perfectionis in aliqua re — 306. Perfectum autem aliud est relativum et aliud absolutum — 307. Imperfectum privative et negative — 308. Necessarium et contingens — 309. Necessarium absolutum seu metaphysice et physice — 310. Necessarium hypotheticum et relativum — 311. Ens necessarium et contingens — 312. Quid est composi-

tum, quid simplex — 313. Corollaria — 314. Finiti et infiniti notio generica — 315. Infiniti variae divisiones — 316. Infinitum, indefinitum, ens in genere et infinitum negativum — 317. Quaestiones determinandae — 318. Quaestiones circa subjectum infinitatis — 319. Mutationis notio — 320. Corollaria — 321. Mutatio alia est accidentalis et alia substantialis — 322. Mutatio ab intrinseco et ab extrinseco; interna et externa — 323. Ens immutabile — 324. Immutabile simpliciter et secundum quid . . . . . » 247

Caput XIII.

De substantia. — 325. Ratio capitis — 326. Notio substantiae — 327. Observatio — 328. Variae divisiones substantiarum — 329. Substantia completa et incompleta in ratione speciei — 330. Substantia incompleta in specie seu in ratione substantialitatis duplex — 332. Substantia composita et simplex — 333. Substantia corporea materialis et immaterialis seu spiritualis — 334. Realitas substantiarum — 334. Solvuntur difficultates. . » 262

Caput XIV.

De supposito et persona. — 335. Suppositi definitio — 336. Observatio — 337. Corollaria — 338. Corollaria » 269

Caput XV.

De accidentibus. — 339. Accidens praedicamentale et praedicabile — 340. Definitio accidentis praedicamentalis — 341. Accidens metaphysicum — 342. Modus essendi accidentis proprius — 343. Quaestio — 344. Solvuntur difficultates contra primam conclusionem . . » 273

Caput XVI.

De qualitate. — 345. Notio qualitatis — 346. Qualitatis species — 347. Qualitatis proprietates . . . » 278

CAPUT XVII.

De habitibus. — 348. Quid est habitus — 349. Divisiones habituum — 350. Divisiones habituum qui sunt in anima — 351. Quaestio — 352. Quaestio altera. » 280

CAPUT XVIII.

De quantitate. — 353. Quid sit quantitas et quae ejus proprietates — 354. Observatio — 355. Divisio quantitatis — 356. Indivisibilia in quantitate — 357. Corollarium — 358. Quaestiones — 359. Sententiae circa secundum quaesitum — 360. Observatio — 361. — Spatium — 362. Corollaria — 363. Locus — 364. Explicatur definitio — 365. Alia definitio loci — 366. Corollaria » 285

CAPUT XIX.

De tempore. — 367. Quid est duratio — 368. Triplex duratio — 369. Tempus importat successionem — 370. Corollaria — 371. Differentia temporis, aevi, aeternitatis — 372. Aeternitas absoluta et relativa seu hypothetica » 295

CAPUT XX.

De relatione. — 373. Notio relationis — 374. Corollaria — 375. Divisio relationis — 376. Relatio transcendentalis et praedicamentalis — 377. Corollaria — 378. Relatio mutua et non mutua, aequiparantiae, disquiparantiae — 379. Triplex fundamentum relationis — 380. Objectiones — 381. Proprietates relationum . . . » 299

CAPUT XXI.

De causis. — 383. Notio principii et causae — 384. Corollaria — 385. Causarum species. . . . . » 306

CAPUT XXII.

De causa efficiente. — 386. Quid sit causa efficiens — 387. Explicatur definitio — 388. Causa efficiens per se, et per accidens — 389. Causa efficiens principalis, et instrumentalis — 390. Causa principalis prima et secunda — 391. Causa efficiens proxima et remota — 392. Causa efficiens universalis et particularis — 393. Causa efficiens totalis et partialis — 394. Causa ut quae et causa ut qua — 395. Causa univoca et aequivoca — 396. Causa libera et necessaria — 397. Causa physica et moralis — 398. Corollarium . . . . . » 309

CAPUT XXIII.

De causalitate rerum contingentium. — 399. Philosophi negantes causalitatem rerum — 400. Pro substantiis spiritualibus specialia argumenta — 401. Corollarium — 402. Solvuntur difficultates — 403. Corollaria. . . » 315

CAPUT XXIV.

De causa formali et materiali. — 404. Notio formae 405. Corollarium — 406. Duplex forma, accidentalis et substantialis — 407. Corollaria — 408. Forma physica, methapysica, logica — 409. Causa exemplaris — 410. Non quaelibet idea dici potest exemplar — 411. Corollarium — 412. Corollaria — 413. Quid materiae et subiecti nomine intelligatur — 414. Definitio causae materialis — 415. Materia secunda et prima. . . . . » 322

CAPUT XXV.

De causa finali. — 416. Notio finis — 417. Duplex acceptio seu significatio finis — 418. Finis habet rationem boni. — 419. Finis in re seu in executione et in inten-

tione — 420. Finis in intentione primo et per se consideratur in agentibus cognoscitivis, in aliis autem nonnisi per accidens et improprie — 421. Corollarium — 422. Finis operis et operantis — 423. Finis cujus et finis cui — 424. Corollarium — 425. Finis ultimus et intermedius — 426. Finis principalis seu primarius et secundarius — 427. Finis objectivus et formalis — 428. Finis naturalis et supernaturalis — 429. Quaestiones — 430. Corollarium — 431. Corollarium . . . . . » 326

Cosmologia

Caput I.

Natura Cosmologiae determinatur. — 432. Metaphysica generalis et specialis — 433. Partitio metaphysicae specialis — 434. Cosmologiae ethymologia et significatio 435. Cosmologiae objectum et divisio . . . » 335

Caput II.

De principiis constituentibus naturam corporum. — 436. Proprietates fundamentales corporum recensentur — 437. Caeterae proprietates corporum tres praedictas supponunt et ad praedictas revocantur — 438. Corporis definitio — 439. Quaestio — 440. Observationes — 441. Recensentur systemata varia — 442. Systema atomicum — 443. Systema entium simplicium . . » 337

Caput III.

De systemate scholastico. — 444. Fundamentales et communes proprietates corporum — 445. Corpora specifice distinguuntur — 446. Distinctio specifica non desumitur ab extensione neque a potentia patiendi — 447. Differentia specifica et diversitas corporum non potest desumi nisi a potentia agendi idest ab activitate

— 448. Corollaria — 449. Scholion — 450. Corollaria 451. Definitio materiae primae et formae substantialis traditur — 452. Materia prima habet esse a forma substantiali — 453. Eductio formarum de potentia materiae — 454. Principium essendi et operandi est forma substantialis . . . . . » 343

CAPUT. IV.

De principio individuationis. — 455. Eadem materia potest esse successive in corporibus diversis secundum speciem, non tamen eadem forma — 456. Quaestio — 457. Sententiae — 458. Corollarium — 459. Quaeres » 349

CAPUT V.

De characteribus essentialibus substantiae corporeae. — 460. Recensentur characteres essentiales substantiae corporeae . . . . . » 353

CAPUT VI.

De proprietatibus substantiae corporeae. — 461. Ratio capitis — 462. Quaestiones circa rem extensam in ordine ad locum . . . . . » 356

CAPUT VII.

De motu corporum. — 463. Multiplex acceptio motus — 464. Conditiones requisitae ad motum localem — 465. Corollaria — 466. Corollarium — 467. Quaestiones » 360

CAPUT VIII.

De activitate corporum et de inertia ipsorum. 468. Quaestio — 469. Quaestio altera — 470. Corollaria » 364

CAPUT IX.

De substantia corporea omnis vitalitatis experte. — 471. Esse inorganicum, vegetale, sensitivum — 472. Divisio corporis inorganici — 473. Substantia corporea simplex seu elementaris, et composita seu mixta — 474. Numerus elementorum et conditiones requisitae ad rationem elementi proprie dicti — 475. Recensentur conditiones requisitae ad corpus mixtum habendum — 476. Leges servandae in unione elementorum ad mixtum habendum — 477. Quaestiones . . . . . » 367

CAPUT X.

De vita in genere. — 478. Notio vitae — 479. Corollaria — 480. Vita in actu primo, ed in acto secundo — 481. Triplex gradus vitae distinguitur — 482. Primus gradus vitae — 483. Secundus gradus vitae — 484. Tertius gradus vitae est vita intellectualis — 485. Corollarium . . . . . » 372

CAPUT XI.

De vita vegetativa. — 486. Differentia corporum viventium a non viventibus adsignatur — 487. Triplex activitas in vivente . . . . . » 376

CAPUT XII.

De vita animali. — 488. Quid senserint philosophi circa vitam animalium — 489. Quaestio altera — 490. Corollaria — 491. Quaestio tertia . . . . . » 377

CAPUT XIII.

De sensibus animalium. — 492. Sensus animalium recensentur — 493. Sensus interni recensentur — 494. Aestimativa est in brutis animantibus — 494. Vis memo-

rativa — 495. Sensus communis in animantibus — 496. Quaestio prima — 497. — Quaestio secunda — 498. Quaestio tertia — 499. Corollaria . . . » 386

CAPUT XIII.

De ratione existentiae mundi. — 500. Quaestio — 501. Sententiae — 502. Corollarium — 503. Solvuntur difficultates . . . . . » 393

CAPUT XIV.

De mundo quoad ejus originem. — 504. Quaestio. » 401

CAPUT XV.

Mundi origo determinatur. — 505. Notio, possibilitas et factum creationis — 506. Quaestiones — 507. Solvuntur difficultates — 508. Quaestiones quae a philosophis moventur circa subjectum potentiae creativae — 509. Sententiae — 510. Ultimus finis creationis — 511. Corollaria . . . . . » 404

CAPUT XVI.

De divina libertate in opere creationis. — Quaestio praeambula — 513. Multiplex consideratio creationis — 514. Punctum quaestionis — 515. Difficultates . » 410

CAPUT XVII.

De tempore mundanae creationis. — 516. Quaestio prima — 517. Quaestio altera — 518. Major determinatio quaestionis — 519. Solvuntur difficultates contra 2^{am} concl. 1^{ae} quaest. . . . . » 418

Caput XVIII.

De mundi legibus. — 520. Finis proprius et communis rerum — 521. Dispositio rerum inter se se — 522. Triplex ordo — 523. Quid est lex — 524. Corollarium — 525. Lex ab intrinseco et lex ab extrinseco — 526. Aliud est lex et aliud explicatio legis — 527. Quaestiones . . . . . » 427

Caput XIX.

De miraculis — 528. Quaestio — 529. Punctum quaestionis determinatur — 530. Corollaria — 531. Divisio miraculorum — 532. Quaestiones circa miracula — 533. Quid sentiunt rationalistae de miraculis. — 534. Corollarium . . . . . » 431

102 1415
L6
v.1 Compendium
philosophiae
scholasticae /
I. Lottini

102 1415
L6
v.1 Compendium
philosophiae
scholasticae /
I. Lottini

Graduate Theological Union Library
2400 Ridge Road
Berkeley, CA. 94709